T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ENDÜSTRİYEL MİRASA YÖNELİK UYGULAMALARIN KENTSEL YAPIYA ETKİSİNİN POST ENDÜSTRİYEL PEYZAJ YAKLAŞIMI BAĞLAMINDA İRDELENMESİ:

BEYKOZ ENDÜSTRİ ÜÇGENİ ÖRNEĞİ

Hatice AYDIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Kentsel Koruma ve Planlama Programı

Danışman

Doç. Dr. Berna DİKÇINAR SEL

Şubat, 2023

T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ENDÜSTRİYEL MİRASA YÖNELİK UYGULAMALARIN KENTSEL YAPIYA ETKİSİNİN POST ENDÜSTRİYEL PEYZAJ YAKLAŞIMI BAĞLAMINDA İRDELENMESİ: BEYKOZ ENDÜSTRİ ÜÇGENİ ÖRNEĞİ

Hatice AYDIN tarafından hazırlanan tez çalışması 15.02.2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Koruma ve Planlama Programı **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Berna DİKÇINAR SEL
Yıldız Teknik Üniversitesi
Danışman

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Berna DİKÇINAR SEL, Danışman
Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Doç. Dr. Oya AKIN, Üye
Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Prof. Dr. Naime Hülya BERKMEN, Üye
İstanbul Üniversitesi _____

Danışmanım Doç. Dr. Berna DİKÇINAR SEL sorumluluğunda tarafımca hazırlanan "Endüstriyel Mirasa Yönelik Uygulamaların Kentsel Yapıya Etkisinin Post Endüstriyel Peyzaj Yaklaşımı Bağlamında İrdelenmesi: Beykoz Endüstri Üçgeni Örneği" başlıklı çalışmada veri toplama ve veri kullanımında gerekli yasal izinleri aldığımı, diğer kaynaklardan aldığım bilgileri ana metin ve referanslarda eksiksiz gösterdiğimi, araştırma verilerine ve sonuçlarına ilişkin çarpıtma ve/veya sahtecilik yapmadığımı, çalışmam süresince bilimsel araştırma ve etik ilkelerine uygun davrandığımı beyan ederim. Beyanımın aksinin ispatı halinde her türlü yasal sonucu kabul ederim.

Hatice AYDIN

İmza

canım halam, babaannem, dedeme

ve tüm fabrika emekçilerine…

TEŞEKKÜR

Tez süreci boyunca bana göstermiş olduğu desteğinden dolayı tez danışmanım Sn. Doç. Dr. Berna DİKÇINAR SEL hocama saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Hayatım boyunca minnettar olduğum ve olacağım canım halam Ümmigül AYDIN, babannem Remziye AYDIN ve bir fabrika emekçisi olan merhum dedem Ömer Fevzi AYDIN'a yanımda oldukları için teşekkür ederim.

Tez sürecinde bana destek ve motivasyonunu eksik etmeyen arkadaşım Vildan DİMA OTMAN'a ve yüksek şehir plancısı olma yolunda birlikte ilerlediğim arkadaşım Tuğba ŞENTÜRK'e teşekkür ederim.

Eğitimim boyunca destek veren ve yanımda olan herkese sonsuz teşekkürler…

Hatice AYDIN

İÇİNDEKİLER

KISALTMA LİSTESİ vii

ŞEKİL LİSTESİ viii

TABLO LİSTESİ x

HARİTA LİSTESİ xi

ÖZET xii

ABSTRACT xiv

1 GİRİŞ 1

1.1 Literatür Özeti ... 2

1.2 Tezin Amacı ... 9

1.3 Hipotez ... 11

2 ENDÜSTRİYEL MİRAS VE POST ENDÜSTRİYEL PEYZAJ YAKLAŞIMI 13

2.1 Endüstriyel Miras Kavramı ve Endüstriyel Mirasa Yönelik Yaklaşımlar ... 15

2.2 Post Endüstriyel Peyzaj Yaklaşımı ... 30

2.3 Koruma Boyutu Bağlamında Post Endüstriyel Peyzaj Yaklaşımına Yönelik Yasal Çerçeve Oluşumu ... 46

2.4 Bölüm Değerlendirmesi ... 63

3 ENDÜSTRİYEL MİRAS KORUMA UYGULAMALARI 65

3.1 Dünyada Endüstri Mirası Koruma Uygulamaları ... 66

3.1.1 Londra Tate Modern ve Çevresi (İngiltere) ... 66

3.1.2 Milano Prada Foundation Complex (İtalya) ... 71

3.1.3 Krakow Kent Merkezi Endüstri Alanı (Polonya) ... 75

3.1.4 İskenderiye Minet El-Bassal Bölgesi (Mısır) ... 81

3.2 İstanbul'da Endüstrileşme ve Endüstri Mirası Koruma Uygulamaları ... 83

3.2.1 Bomonti Bira Fabrikası ve Sanayi Bölgesi- Bomonti Ada (Şişli) ... 88

3.2.2 Kazlıçeşme Deri Fabrikası ve Çevresi (Zeytinburnu) ... 92

3.2.3 Cibali Tütün Fabrikası- Kadir Has Üniversitesi (Haliç) ... 94

3.3 Bölüm Değerlendirmesi ... 96

4 BEYKOZ ENDÜSTRİSİ VE MİRASI 100

4.1 Beykoz Yerleşimi ve Gelişim Süreci ... 100

4.1.1 Beykoz'un Tarihsel Gelişimi ... 100

4.1.2 Beykoz'da İmar Faaliyetleri ... 105

4.1.3 Beykoz Endüstrisi ve Gelişimi ... 108

4.1.4 Beykoz Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası 112
4.1.5 Paşabahçe Şişe Cam Fabrikası 116
4.1.6 Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası..... 123
4.1.7 Sanayisizleşme Sonrası Kent Mekanı 125
4.2 Örnek Alan Çalışması: Beykoz Endüstri Üçgeni..... 134
4.2.1 Görüşmeye Katılanların Genel Özellikleri 145
4.2.2 Fiziki Mekândaki Değişimler..... 150
4.2.3 Ekonomik Mekândaki Değişimler 161
4.2.4 Sosyal ve Kültürel Mekândaki Değişimler 167
4.3 Bölüm Değerlendirmesi..... 171
5 SONUÇ VE ÖNERİLER **178**
KAYNAKÇA **188**
A MÜLAKAT SORULARI **203**
B MÜLAKAT CEVAPLARI **206**
TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR **212**

KISALTMA LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
AK	Avrupa Konseyi
CBA	Council for British Archeology / İngiliz Arkeolojisi Konseyi
DPT	Devlet Planlama Teşlikatı
DOCOMOMO	Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neighbourhoods of the Modern Movement / Modern Hareketin Binaların, Sitlerin ve Çevrelerinin Belgelenmesi ve Korunması
ECOC	Europen Capital of Culture / Avrupa Kültür Başkenti
E-FAITH	Europen Federation of Assocations of Industrial and Technical Heritage/ Avrupa Endüstri ve Teknik Mirası Dernekleri Federasyonu
ERIH	Europen Route of Industrial Heritage / Avrupa Endüstri Mirası Rotası
FICCIM	First International Congress on the Conservation of Industrial Monuments / Birinci Uluslararası Endüstri Anıtlarını Koruma Kongresi
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites / Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülleri
KSS	Küçük Sanayi Sitesi
KTVKK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
SICCIM	Second International Conference on the Conservation of Industrial Monuments / İkinci Uluslararası Endüstri Anıtlarını Koruma Konferansı
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
SWOT	Strengths, Weaknesses, Oppurtunities, Threats/ Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar, Tehditler
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TICCIH	The International Committee for The Conservation of Industrial Heritage / Uluslararası Endüstri Mirası Komitesi
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1 Çalışmanın kapsamı ve anahtar konular (tez kapsamında hazırlanmıştır) 10

Şekil 2.1 Koruma ölçütleri bağlamında değerlendirme sistemi (tez kapsamında hazırlanmıştır) 29

Şekil 2.2 Post endüstriyel peyzaja ait alt kavramlar (tez kapsamında hazırlanmıştır) 45

Şekil 2.3 Koruma boyutunun yasal sürecinde post endüstriyel peyzaj yaklaşımı (tez kapsamında hazırlanmıştır).....49

Şekil 3.1 Bankside Enerji Santrali 1950'ler (solda),Tate Modern 2000'ler (sağda) (Tate Modern, t.y.).....67

Şekil 3.2 Tate Modern iç mekanda müdahaleler, öncesi (solda) ve sonrası (sağda) (Tate Modern, t.y.).....68

Şekil 3.3 Tate Modern çevresinde ortaya çıkan yüksek prestij projesinin Tate Modern'in silüetine etkisi (Archello, t.y.;Çelik, 2019).....69

Şekil 3.4 Societa Italiana Spiriti 1910'lar ve Prada Foundation Complex (Gialloreto, t.y.) 72

Şekil 3.5 Yeniden işlevlendirme sonrası yapılan yeni yapılar (Suau, t.y.).....73

Şekil 3.6 Sinema, Podyum ve Torre De Oro (Gialloreto, t.y.).....74

Şekil 3.7 Browar Lubicz'de endüstri mirası alanında prestij konut projesi (Gyurkovich & Gyurkovich, 2021).....77

Şekil 3.8 Wawrzynca 21 ve yeni konut alanı (Gyurkovich & Gyurkovich, 2021) 77

Şekil 3.9 Nadwislanska (Gyurkovich & Gyurkovich, 2021) 78

Şekil 3.10 Minet El Bassal'ın endüstri mirasları (Nassar & Sharaf Eldin, 2013) .82

Şekil 3.11 19. Yüzyıl sonları Bomonti Bira Fabrikası (Tanyeli & İkiz, 2009) 90

Şekil 3.12 Bomonti Ada Projesi sonrası mekansal değişimler (Turhan, 2018)....91

Şekil 3.13 Mekana müdahaleler ve atıl endüstri mirası (Budak, 2014) 93

Şekil 3.14 20. Yüzyılda fabrika ve 2000'ler (Onart,2020) 95

Şekil 3.15 Mekansal müdahaleler (tez kapsamında hazırlanmıştır) 95

Şekil 4.1 1955 ve yeniden işlevlendirme sonrası (Tolga, 2006).....114

Şekil 4.2 Kundura Film Platosu iç mekan bölümleri (Beykoz Kundura, t.y.) 116

Şekil 4.3 Çeşm-i Bülbül sanatı (Alan Çalışması, 2022).....118

Şekil 4.4 Paşabahçe Şişecam Fabrikası (Rayhaber, 2021; Alan Çalışması, 2022) 120

Şekil 4.5 Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası (Yapaner, 1943; Hürriyet, 2012) 124

Şekil 4.6 Görüşülen yer ve uyruğu.....146

Şekil 4.7 Cinsiyet ve medeni durum 146
Şekil 4.8 Yaş grupları.....147
Şekil 4.9 Eğitim durumu.....147
Şekil 4.10 Meslek grupları 148
Şekil 4.11 Toplumsal statüleri ve doğum yerleri.....149
Şekil 4.12 Beykoz'a gelme sebepleri ve yaşama süreleri.....150
Şekil 4.13 Sanayi alanlarının kapanma nedenlerini bilme ve şahitlik etme.....151
Şekil 4.14 Sanayi alanlarının kapanma nedenleri 153
Şekil 4.15 Sanayi alanlarının adlarını bilme durumu ve adları 153
Şekil 4.16 Şişecam fabrikası arkası Fıstıkaltı sokak (Alan Çalışması, 2022) 160
Şekil A.1 Görüşmeye katılanların genel özelliklerine ilişkin sorular……..203
Şekil A.2 Sanayi alanlarına yönelik sorular (7.-11. sorular).....203
Şekil A.3 Sanayi alanlarına yönelik sorular (13.-18. sorular).....204
Şekil A.4 Endüstri mirasına yönelik sorular (19.-21. sorular) 204
Şekil A.5 Endüstri mirasına yönelik sorular (22-25. sorular) 204
Şekil A.6 Endüstri mirasına yönelik sorular (26-28. sorular) 205
Şekil A.7 Endüstri mirasına yönelik sorular (29-33. sorular) 205
Şekil A.8 Değerlendirme soruları (34.-39. sorular) 205
Şekil B.1 Mülakata katılanların 11. soruya verdikleri yanıtlar……206
Şekil B.2 Mülakata katılanların 19. soruya verdiği yanıtlar.....207
Şekil B.3 Mülakata katılanların 20. soruya verdiği yanıtlar.....207
Şekil B.4 Mülakata katılanların 22-25. sorulara verdiği yanıtlar 208
Şekil B.5 Mülakata katılanların 26. soruya verdiği yanıtlar.....209
Şekil B.6 Mülakata katılanların 29-33. Sorulara verdiği yanıtlar.....210
Şekil B.7 Mülakata katılanların 34.-39. Sorulara verdiği yanıtlar.....211

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1 UNESCO Dünya Mirası Listesi endüstri alanları-1 19
Tablo 2.2 UNESCO Dünya Mirası Listesi endüstri alanları-2 20
Tablo 2.3 UNESCO Dünya Mirası Listesi endüstri alanları-3 21
Tablo 2.4 UNESCO Dünya Mirası Listesi endüstri alanları-4 22
Tablo 2.5 UNESCO Dünya Mirası Listesi endüstri alanları-5 23
Tablo 3.1 Endüstri mirasına yönelik uygulamalar özet ve karşılaştırma.....99
Tablo 4.1 Beykoz'a ait imar planları (Beykoz Belediyesi,2022) 108
Tablo 4.2 Alan süreci etaplaması 142
Tablo 4.3 Sanayi alanlarının işlev/durumları.....154
Tablo 4.4 Sanayi alanlarının koruma kararını bilme/öğrenme durumları 155
Tablo 4.5 Paydaşların yıkılan/atıl endüstri mirasları hakkındaki görüşleri-1 ...156
Tablo 4.6 Paydaşların yıkılan/atıl endüstri mirasları hakkındaki görüşleri-2 ...156
Tablo 4.7 Gecekondulara ilişkin değişim 157
Tablo 4.8 Yeniden işlevlendirme ile fiziki mekandaki süreçlerin bağlantısı.....158
Tablo 4.9 Gelir düzeyi yüksek kişilerin yaşam biçimlerinin fizik mekana etkisi159
Tablo 4.10 Çevrede ortaya çıkan köhneme süreçlerinin bağlantısı.....160
Tablo 4.11 Fabrikaların Beykoz için anlamı 162
Tablo 4.12 Beykoz'a yönelik göçler.....162
Tablo 4.13 Sanayi alanlarının markalaşmaya etkisi 162
Tablo 4.14 Sanayi alanlarının beykoz'un ekonomik yapısına katkısı 163
Tablo 4.15 Sanayi alanlarının devamlılığı hakkındaki görüşler.....163
Tablo 4.16 Beykoz'un geçmişle bağlantısı.....164
Tablo 4.17 Sanayi işçilerinin beykoz'da yaşama devamlılığı 165
Tablo 4.18 Sanayi işçilerinin geçimlerini sağlama yöntemleri.....166
Tablo 4.19 Sanayi işçilerinin göç eğilimleri 166
Tablo 4.20 Dizi sektörü odaklı değişim.....167
Tablo 4.21 Hemşehri derneklerinin endüstri mirasına yönelik faaliyetleri 169
Tablo 4.22 Sanayi alanlarının devamlılığı yönündeki görüşler.....169

HARİTA LİSTESİ

Harita 3.1 Tate Modern konumu (Mapbox, 2022) 66
Harita 3.2 Prada Foundation Complex konumu (Mapbox, 2022) 71
Harita 3.3 Societa Italiana Spiriti'nin (1943) konumu (Wikimedia, t.y.) 72
Harita 3.4 Krakow'daki endüstri alanlarının konumu (Mapbox, 2022) 76
Harita 3.5 Minet El Bassal'ın konumu (Mapbox, 2022) 81
Harita 3.6 Bomonti Bira Fabrikası'nın konumu (Mapbox, 2022) 89
Harita 3.7 Kazlıçeşme Deri Fabrikası konumu (Mapbox, 2022) 92
Harita 3.8 Cibali Tütün Fabrikası konumu (Mapbox, 2022) 94
Harita 4.1 Beykoz İlçesi ve çalışma alanı (Atlasbig, t.y.).....101
Harita 4.2 Necip Bey Haritası (Küçükerman, 1988) 105
Harita 4.3 Yeniden işlevlendirme sonrası Beykoz Kundura 115
Harita 4.4 1987 Camköy Planı (Küçükerman & Edirne Erdinç,2021) 122
Harita 4.5 Beykoz kıyı kesimi kentsel gelişim 127
Harita 4.6 Beykoz Mevzi İmar Planı ve mevcut durum karşılaştırması 129
Harita 4.7 Beykoz Endüstri Üçgeni ve alanın çevresi 136
Harita 4.8 Paşabahçe'deki Şişecam Fabrikası memur evleri 152

ÖZET

Endüstriyel Mirasa Yönelik Uygulamaların Kentsel Yapıya Etkisinin Post Endüstriyel Peyzaj Yaklaşımı Bağlamında İrdelenmesi: Beykoz Endüstri Üçgeni Örneği

Hatice AYDIN

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Berna DİKÇINAR SEL

20. Yüzyılın sonlarına doğru benimsenmeye başlanan sanayisizleşme politikaları ekseninde, kentlerin büyümesiyle kent merkezleri ya da merkezlerin yakınında yer alan sanayi alanlarının, kent dışına çıkması konusu gündeme gelmiştir. Kentlerin kimliklerinde yer edinmiş sanayi alanlarının, bu nedenle işlevsizleşerek, köhneleşme sürecine girmesi, çöküntü kent parçalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kentsel kimlikte emeğin üretim mekanı olarak sanayi alanlarının korunması fikrinin önem kazanması sonrasında, ortaya çıkan endüstri arkeolojisi kavramı, sanayi kalıntılarının korunmasını savunurken anlam genişlemesine uğrayarak, tüm donanımın ve yapıların koruması bağlamında, endüstri mirası kavramını ortaya çıkarmıştır. Fakat endüstri mirasına yönelik yapılan uygulamaların yalnızca yapı stoğuna odaklanılması ve kentsel yapı ile ilişkisinin kurulmaması, post endüstriyel peyzaj yaklaşımının ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır.

Post endüstriyel peyzaj yaklaşımı, endüstri mirasının mekansal bağlantıları olan bir dizinin parçası sayılarak sanayi dönemine ait izlerinin korunmasını

vurgulamaktadır.Post endüstriyel kentteki sosyal, fiziki, ekonomik ve kültürel mekanın sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından bu yaklaşım önem taşımaktadır. Endüstri mirasının, geçmişten günümüze oluşturulan ilişkisel ağlarla ele alınarak, kentsel kimlikteki yerinin korunması gerekmektedir. Bu anlamda endüstri mirasına yönelik uygulamaların tekil yapı/alan ölçeğinden çıkarılarak bulduğu alt bölge ve kentle ele alınmalıdır.

Çalışma kapsamında alan çalışması olarak belirlenen Beykoz Endüstri Üçgeni, Beykoz Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası, Paşabahçe Şişecam Fabrikası ve Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası'nın kurulmuş olduğu ve etkileşimi içerisinde bulunduğu mahalleleri kapsamaktadır. Sanayi döneminde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kalkınması açısından ulusal ve uluslararası marka endüstriler sayılan bu alanların kentsel ve ulusal kimlik ögesi olarak korunmasını gerektirmiştir. Bu endüstri miraslarına yönelik uygulamalar, post endüstriyel peyzaj yaklaşımıyla ele alınıp değerlendirilmiştir. Beykoz Endüstri Üçgeni'ne yönelik gerçekleştirilen mülakatlarda paydaşların endüstri mirasına ve Beykoz yerleşimine bakış açıları irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Post endüstriyel peyzaj yaklaşımı, endüstri mirası, yeniden işlevlendirme, Beykoz Endüstri Üçgeni

ABSTRACT

Scrutinization Of The Impact Of Industrial Heritage Practises For Urban Structure In The Context Of Post Industrıal Landscape Approach: Beykoz Industry Triangle Example

Hatice AYDIN

Department of City and Regional Planning

Master of Science Thesis

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Berna DİKÇINAR SEL

In line with the deindustrialization policies adopted towards the end of the 20th century, with the growth of cities, the issue of industrial areas located in or near the city centers came to the fore. For this reason, the industrial areas that have taken a place in the identities of the cities have become dysfunctional and have entered the process of becoming obsolete, resulting in the emergence of collapsed city parts. The concept of industrial archeology, which emerged after the idea of protecting industrial areas as the production space of labor in urban identity gained importance, expanded its meaning while defending the protection of industrial remains, and revealed the concept of industrial heritage in the context of the protection of all equipment and structures. However, the fact that the applications for the industrial heritage remained only at the single building/area scale and the relationship was not established with the urban structure paved the way for the emergence of the post-industrial landscape approach.

The post-industrial landscape approach emphasizes the preservation of the traces of the industrial period by counting the industrial heritage as part of a series with

spatial connections. This approach is important in terms of ensuring the sustainability of the social, physical, economic and cultural space in the post-industrial city. It is necessary to protect the place of the industrial heritage in the urban identity by dealing with the relational networks created from the past to the present. In this sense, the applications for the industrial heritage should be removed from the single structure/area scale and should be dealt with with the sub-region and city they found.

The Beykoz Industry Triangle, which was determined as a field study within the scope of the study, covers the neighborhoods where Beykoz Sümerbank Kundura Factory, Paşabahçe Şişecam Factory and Paşabahçe Tekel Factory were established and interacted with. In terms of the development of the Republic of Turkey in the industrial period, it was necessary to protect these areas, which are considered as national and international brand industries, as an element of urban and national identity. The applications for these industrial heritages were handled and evaluated with the post-industrial landscape approach. In the interviews conducted for the Beykoz Industry Triangle, the perspectives of the stakeholders on the industrial heritage and the city of Beykoz were examined.

Keywords: Post industrial landscape approach, industrial heritage, re-functionnig, Beykoz Industrial Triangle

1
GİRİŞ

Dünyada teknolojik üretim devrimi olarak sayılan Sanayi Devrimi, 18. yüzyıldan 20. yüzyılın sonuna değin etkisini sürdürmüştür. Sanayi devrimiyle ortaya çıkan sosyal, fiziksel, ekonomik ve kültürel değişimler kent mekânına da yansımıştır. Kent mekânındaki yeni mekânsal yapılanmaların başında, sanayi tesisleri gelirken, sanayinin getirisi olan emekçi işçi sınıfı ve bu sınıfın barınması için oluşturulmuş olan işçi konutları, kentlerde kendine yer edinmiştir. Sanayi dönemi kentinin bu değişim sürecinde, yerleşimler birbirine eklemlenerek ve saçaklanarak büyümüşlerdir (Hawke, 1993).

21. yüzyılın başından itibaren hizmet ve bilgi teknolojileri odaklı sektörel büyüme modeli, küreselleşmenin anahtarı sayılmıştır. Küreselleşme ile birlikte üretimin parçalanması (fason üretim modeli) ve mekânsızlaşması -yere bağımlı bir halden çıkmasıyla- marka endüstrilerin ana sanayi tesislerinin de kent merkezlerinin dışında kendine yer edinmeye başlamasına neden olmuştur. Küreselleşme ile artan ekonomik baskılar, kent toprağını da değerli bir rant ögesine dönüştürmüştür. Önceleri kentlerin dışında bulunan ve daha sonra kentlerin merkezlerinde ya da merkezlerine yakın konumda yer alan bu alanların, sanayinin desantralizasyonu sonrasında -kent merkezlerinin yeniden canlandırılması sürecinde- yeniden işlevlendirme projelerine konu olmasını da tetiklemiştir (Ayık ve Avcı, 2018).

Sanayiye hizmet vermiş alanların/yapıların korunması ve gelecek nesillere aktarılması fikri 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, sanayi kalıntılarının korunması endüstri arkeolojisi kavramı ekseninde tartışılmıştır. 1960'larda endüstri mirası kavramı literatüre kazandırılarak, endüstri yapılarının dışında hammadde ve pazar bağlantısını sağlayan demiryolu, depolar, teknolojik donanım vb. tüm sanayiye hizmet veren araç, gereç ve alanların korunmasını gerekli kılmıştır. Fakat sanayi mirasına yönelik koruma anlayışları koruma uygulamalarında fiziki mekân ve yapı stoğu dışına çıkamamıştır. Endüstri mirasının korunması açısından bulunduğu kentsel alt bölgede fiziki, sosyal, kültürel ve ekonomik olarak ele alınıp, kentle bütüncül oarak değerlendirilmesi

gerekmektedir. Çünkü tek yapı ölçeğinde oluşturulan uygulamalar yapının kimliğini değiştirerek, kenti etkilemektedir. Bu durum post endüstriyel peyzaj yaklaşımının oluşumuna da zemin hazırlamıştır.

Sanayisizleşme ile birlikte endüstri miras alanlarına yönelik "olumsuz modası geçmiş" bir imaj olarak bakılması sonrası ortaya çıkan yeniden işlevlendirme, yıkıp yeniden yapma, yapıya ekler yapma vb. uygulamaların ortaya çıkardığı olumsuz durumlara alternatif olarak post endüstri peyzaj yaklaşımı ortaya çıkmıştır (Orange, 2008; Loures, 2008a). Post endüstriyel peyzaj yaklaşımı, kentin eşsiz bir ögesi olarak sanayi mirasını, mekânsal bağlantıları olan bir dizinin parçası olarak korunmasını önermektedir. Toplumların tarihsel geçmişlerinde kolektif kimliğin hem ürünü hem de aracı sayılan endüstri mirası alanlarının geçmiş, bugün ve gelecek zaman düzleminde kent kimliğindeki etkisinin düşünülerek koruma uygulamaları gerçekleştirmek gerekmektedir (Zhang vd.,2021). Kent mekânının (sosyal, fiziki, kültürel ve ekonomik) ve bağlamının –kimliğinin- oluşması sürecinde katkı sağlayan sanayi yapılarının/alanlarının korunması fikrinden hareketle oluşturulan post endüstriyel peyzaj yaklaşımı kenti bütüncül olarak ele alıp sanayi mirasına yönelik yapılan uygulamaların kente ve kentliye olan etkisini anlamayı hedeflemektedir.

Çalışmada, endüstri mirası ve post endüstriyel peyzaj kavramları üzerinde durulmuştur. Post endüstriyel peyzaj yaklaşımının literatürdeki yeri ve post endüstriyel peyzaja yönelik yasal çerçeve oluşumu tartışılmıştır. Aynı zamanda dünyada yeni bir yaklaşım olarak karşımıza çıkan post endüstriyel peyzaj yaklaşımının ülkemizdeki koruma uygulamalarıyla ilişkisi irdelenmiştir.

1.1 Literatür Özeti

Literatür araştırması bağlamında öncelikle endüstri mirası kavramının sanayileşme ve sanayinin desantralizasyonu ile ilişkisiyle ortaya çıkış süreci ve bu süreçte endüstri mirasına bakış açıları, sonrasında ortaya çıkan örgütsel yapılanmalar ve etkinliklere dair süreç ve bu seüreçte gerçekleştirilen çalışmalar incelenmiştir.Endüstri mirasına yönelik koruma yaklaşım ve uygulamalarında yeniden işlevlendirme öne çıkmaktadır. Yeniden işlevlendirme genellikle tekil yapı ölçeği yada alanı üzerinde projelendirme olarak koruma uygulamalarını

biçimlendiren bir yaklaşım olmaktadır. Bu anlamda kent ve kentli, sanayi alanlarının korunması sürecinin kapsamına dahil edilmemektedir. Post endüstriyel peyzaj yaklaşımı da bu duruma yönelik bir yöntem arayışı olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmada, endüstri mirasına yönelik gerçekleştrilen koruma uygulamaları, post endüstriyel payzaj yaklaşımı bağlamında irdelenmektedir.

Endüstri mirası kavramının irdelenmesi öncelikle sanayileşme ve sanayi devriminin oluşumuna neden olan faktörler ve sonuçları bağlamında ele alınmıştır. Bunun için Hawke'ın 1993 yılında yayınladığı *"Reinterpretations of the Industrial Revolution"* adlı makalesinden yararlanılmıştır. Sanayi döneminde ortaya çıkan kentsel sorunlara yönelik Batur ve Batur'un 1970 yılında yayınladığı *"Sanayi, Sanayi Toplumu ve Sanayi Yapısının Evrimi Üzerine Bazı Düşünceler"* adlı makalesinden edinilen bilgiler özetlenmiştir. Sanayileşme sonrasında küresel ölçekteki gelişmeler ve üretim sisteminin "postrfordizm" anlayışını benimsemesi üzerine üretimde parçalanma ve mekansızlaşma süreçleri ile ilgili, Bluestone ve Harrison (1983)'ın yazdığı *"The deindustrialization of America: Plant Closings, Community Abandonment and the Dismantling of Basic Industry"* adlı kitabından ve Ayık ve Avcı (2018)'nın yayınladığı *"Ekonomik ve Mekansal Boyutlarıyla Sanayisizleşme"* adlı bildirisinden yararlanılmıştır.

Sanayinin desantralizasyonu sonrasında sanayiye hizmet vermiş ve emeğin üretim mekanı olan sanayi alanlarının miras olarak korunması gerekliliği üzerinde Tekeli (2001)'nin yazdığı *"Modernite Aşılırken Kent Planlaması"* adlı kitapta ve Thorns (2004)'un yazdığı *"Kentlerin Dönüşümü"* adlı kitapta durulmuştur. Trinder (1981)'ın *"Industrial Archaeology in Britain"* adlı makalesinden aktaran Saner (2012)'in *"Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar Ve Türkiye'deki Yaklaşımlar"* adlı makalesinde ve Tanyeli (1998)'nin kaleme aldığı *"Endüstri Arkeolojisi"* adlı makalesinde ve "endüstri arkeolojisi" kavramından ve bu kavramın çıkış noktalarından bahsedilmiştir. Falconer'in 2017 yılında yayınladığı *"Industrial Archaeology Goes Universal"* adlı makalesinde endüstri arkeolojisine yönelik yapılan çalışmalar aktarılmıştır. Endüstri arkeolojisi kavramının kısıtlı alan ve yapılar için yaptığı endüstri kalıntıları tanımı yerine yeni bir kavram olan endüstri mirası kavramı ortaya çıkmıştır. TICCIH (The International Committee for The Conservation of Industrial Heritage/Uluslararası Endüstri Mirası Komitesi)

tarafından 2003 yılında yayınlanan Nizhiny Tagil Şartı'nda endüstri arkeolojisi ve endüstri mirası kavramları ve farkları açıklanmıştır. Endüstri mirasının yok olma ve tahrip edilme gibi sorunların çözümüne yönelik ortaya çıkan anlayış ve yaklaşımların oluşması süreçlerini Ahunbay (2002)'ın *"20.Yüzyılın Mimari ve Endüstri Mirasının Korunması Sempozyumu Sonuç Bildirgesi"* adlı makalesinde, Köksal (2000)'ın *"Yeniden Hayat Bulan Endüstri Yapıları"* adlı makalesinde ve Atagök (2000)'ün *"Sanayi Mekanlarından Sanat Mekanlarına"* adlı makalesinden araştırılmıştır. Cengizkan (2002) *"Endüstri Arkeolojisinde Mimarlığın Yeri: Sanayinin Terk ettiği Alanlarda Yeniden-Mimari"* adlı makalesinde sanayi mirası alanlarına yönelik koruma uygulamaları yaklaşımları incelenmiştir. Endüstri mirasına yönelik koruma anlayışının yasal bir çerçeveye yansıması, Dinçer (2013)'in *"Kentleri Dönüştürürken Korumayı ve Yenilemeyi Birlikte Düşünmek: "Tarihi Kentsel Peyzaj" Kavramının Sunduğu Olanaklar"* adlı makalesinde ve Madran ve Özgönül (1991)'ün *"International Documents Regarding the Preservation of Cultural and Natural Heritage"* adlı kitabında da tartışılmıştır. Altınoluk (2000)'un *"Dosya: Endüstri Arkeolojisi Kapsamındaki Binalarda İşlev Dönüşümü"* adlı makalesi, Köksal (2002)'ın *"Endüstri Mirasında Çağdaş Sanatlar; Kazanımlar, Kayıplar"* adlı makalesi ve Yerliyurt (2008)'in *"Kentsel Kıyı Alanlarında Yer Alan Sanayi Bölgelerinde Dönüşüm Potansiyelinin Değerlendirilmesi; Haliç-Tersaneler Bölgesi"* makalesinde Türkiye'de endüstri mirasına bakış açıları ve endüstri mirasına yönelik uygulamalar tartışılmıştır.

Höhnmann (1992)'ın *"Denkmale der Industrie - Museen der Industrie"* adlı bildirisinden ve Zöpel (1985)'in *"Probleme der Umnutzung von Denkmälern, Schriftenreihe des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz"* adlı kitabından alıntı yapan Köksal (2005)'ın *"İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri"* adlı doktora tezinde endüstri mirasına yönelik koruma uygulamalarından olan yeniden işlevlendirme yaklaşımları üzerinde durulmuştur. Stratton (2000)'un *"Industrial Buildings Conservation and Regeneration"* adlı kitabında endüstri mirasına yönelik yeniden işlevlendirme uygulamalarının kentsel rantı da arttıracağını tartışmaktadır. Büyükarslan ve Güney (2013)'in *"Endüstriyel Miras Yapılarının Yeniden İşlevlendirilme Süreci ve İstanbul Tuz Ambarı Örneği"* adlı makalesinde endüstri mirası alanlarının

kimlikteki yerine değinerek biricik olma ve benzersiz olma durumlarını tartışmıştır. Ayrıca yeniden işlevlendirme projelerinin sosyal yapıyı göz ardı etmesine değinmiştir. Alagöz (2017)'ün *"Eskimiş Endüstri Alanlarına Kentsel Değeri Artırma Adına İşlev Kazandırma - Bursa Merinos Kültür Merkezi Ve Parkı"* makalesi ve Alper (2004)'in *"Haliç'te Dönüşüm, Cibali Tütün Fabrikası'ndan Kadir Has Üniversitesi'ne"* adlı makalesi, endüstri mirasına yönelik uygulamaların belleğin bir izi olan bu alanların kimliğini kaybettirecek projelere konu olmaması konusu tartışılmıştır.

Endüstri mirasına yönelik koruma uygulamaları, kentten ve kentliden bağımsız olarak yapı stoğu bağlamında gerçekleştirilmemelidir. Bu nedenle endüstri miras kavramının kısıtlılıkları çerçevesinde ortaya çıkan yanlış uygulamaları gidermek açısından literature yeni dahil olan post endüstriyel peyzaj yaklaşımı bütüncül korumayı hedeflemektedir. Shiavon (2021)'un "*Patrimônio Da Mobilidade No Brasil E O Processo De Valorização Do Território Ferrovias E As Paisagens Industriais Da Região Oeste Do Estado de São Paulo"* adlı bildirisi, Summerby-Murray (2002)'in "*Interpreting Deindustrialised Landscapes of Atlantic Canada: Memory and Industrial Heritage in Sackville"* adlı makalesi, Orange (2008)'in "*Industrial Archaeology: Its Place within the Academic Discipline, the Public Realm and the Heritage Industry"* adlı makalesi ve Loures (2008a) "*Post-Industrial Landscapes: Dereliction or Heritage?"* adlı makalesinde endüstri mirasının kentle bütüncül olarak ele alınıp uygulamaların gerçekleşmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ghanbari (2018)'in "*Industrial Heritage in Historical Urban Landscapes: The Role of Sugar Factory in Urban Landscape of Varamin"* adlı makalesinde tarihi kentsel peyzaja entegre olan endüstri mirası alanlarının kentsel peyzaj ile birlikte korunması için yeniden işlevlendirme uygulamalarının yönlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Zhang vd.'nin 2021 yılında yayınladığı "*The Overview of the Conservation and Renewal of the Industrial Belgian Heritage as a Vector for Cultural Regeneration*" adlı makalede post endüstriyel peyzaj ve kollektif kimlik arasındaki ilişkiden bahsetmiştir. Post endüstriyel peyzaj için Zerubavel (1997)'in *"Social Mindscapes An Invitation to Cognitive Sociology"* adlı kitabından alıntı yapan O'Keeffe (2007)'nin *"Landscape and Memory: Histography, Theory, Methodology"* adlı makalesinde iz kavramından yola çıkarak

kent belleğinde ve kimliğinde yer etmiş olan sanayi alanlarının katılım ve yaşam bağlamında ele alıp içerisinde her şeyi barındıran karmaşık bir süreç ürünü" olarak tanımlamıştır. Claval (2007)'ın *"Changing Conceptions of Heritage and Landscapes" adlı* makalesinde kentsel tarihe ve üretim tarihine tanıklık etmiş ve zamanla "kötü" ve çöküntü alanı olarak adlandırılan sanayi alanlarının çevresel değerleri zayıflattığı düşünülse de korunması gerekliliğini yinelemiştir. Moore (2007)'un *"Valorizing Urban Heritage? Redevelopment in Changing City" adlı* makalesi ve Wallach (2005)'ın "*Understanding The Cultural Landscape"* adlı makalesinde yeniden işlevlendirme projelerinin tek tipleşmesi ile sanayi mirasının biricik olma özelliğinin zayıflamasıyla, tarihi kentsel peyzajın kesintiye uğraması üzerinde durulmuştur. Cizler'in 2014'te yayınladığı *"The Role Of Creative And Civil Initiatives In Transforming Post-Industrial Landscapes: A Case Of Study Of Industrial Heritage Re-Use In The Czech Republıc"* adlı makalesinde ise, post endüstriyel peyzajın geçmişte ve şimdi yerelin gelişmesine katkı sağlayan manevi bir değer sembolü görülmesi ve mirasa yönelik kültürel duyarlılığın sağlanması gerektiğini savunmuştur. Konior ve Pokojska (2020) *"Management of Postindustrial Heritage in Urban Revitalization Processes"* adlı makalesinde post endüstriyel peyzajın fiziki, sosyal, ekonomik ve kültürel mekanla ilişkisini ortaya koymuştur. Hutton'ın 2006 yılında yayınladığı *"Spatiality, built form, and creative industry development in the inner city"* adlı makalesinde post endüstriyel peyzajın kentle ve yaratıcı sınıfla olan bağlantısını tartışarak, doğal ve yapay olan herşeyin peyzaj unsuru olduğunu savunmuştur. Swensen ve Stenbro (2013) da *"Urban Planning and Industrial Heritage – a Norwegian Case Study"* adlı makalesinde endüstriyel peyzajı oluşturan bileşenleri sıralamıştır. Loures (2008b) "*Industrial Heritage: The Past in The Future Of The City"* adlı makalesinde endüstriyel peyzajın, gelecek kentleri açısından günümüz ve geçmiş bağlantıları göz önünde bulundurularak yorumlanması gerektiğini söylemiştir. Sandberg (2014) "*Environmental Gentrification in a Post-industrial Landscape: the case of the Limhamn quarry, Malmö, Sweden"* adlı makalesinde post endüstriyel peyzajın, çevresel ilişkilerinden bahsetmiştir. Silva ve Adre (2012) "*Cultural Landscape and Industrial Heritage: Possibilities for the Brazilian Studies"* adlı bildirisinde peyzajın zamansızlığından ve Frisch (1998)'in "*De-, Re-, and Post-*

Industrialization: Industrial Heritage as Contested Memorial Terrain" adlı makalesinde post endüstriyel peyzajın süreksizliğinden bahsedilmiştir. Carlos (2017) "*The Post-industrial Landscapes of Riotinto and Almadén, Spain: Scenic Value, Heritage and Sustainable Tourism"* adlı makalesinde post endüstriyel peyzajın iyileştirilmesi ile sürdürülebilir turizme katkısını savunmuş, Swensen (2012) ise *"Integration of historic fabric in new urban development—A Norwegian case-study"* adlı makalesinde kentsel politikaların post endüstriyel peyzajı yeni bir imaj oluşturma sürecinde kullanılmasını, kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından çelişki yarattığını savunmuştur.

Swensen ve Stenbro (2015) *"Heritage as Qualifying Elements in Urban Landscapes"* adlı makalesinde post endüstriyel peyzajın aslında "garip alan" ve "gevşek yer" olarak toplumun tüm tabakaları tarafından kullanılan bir kamusal alan olduğunu söylemiştir. Post endüstriyel peyzajın yeniden işlevlendirme projelerinde meta olarak kullanılmasına karşı çıkılmıştır. Harvey (1989) de *"The Condition of Postmodernity"* adlı kitabında kentsel mekanın sermaye sahiplerinin ticarethanesine dönmesi ve tektip mekansal oluşumlara dönmesini, "kültürün seri üretimi" olarak vurgulamıştır. Gospodini (2006) "*Portraying, Classifying and Understanding the Emerging Landscapes in the Post-Industrial City*" ve Beriatos Gospodini (2006) *"Glocalising" Urban Landscapes:Athens and the 2004 Olympics"* adlı makalelerinde post endüstriyel peyzajın küresel ve yerel ilşkisine değinerek "glokalize peyzaj" kavramını öne sürmüştür. Ayrıca Beriatos ve Gospodini (2006), kent ekonomisinin iyileştirilmesi açısından "sembolik ekonomi" kavramını açıklamıştır. Deverteuil ise 2004 yılında "*The Changing Landscapes Of Southwest Montre´Al: A Visual Account"* adlı makalesinde paylaştığı sembolik ekonomiyi oluşturan etmenleri post endüstriyel peyzaj ile ilişkilendirilmiştir.

Burgers (2000)'ın *"Urban Landscapes On Public Space In The Post-Industrial City"* adlı makalesi ve Del Pozo ve Gonzalez (2012)'in *"Industrial Heritage and Place Identity in Spain: From Monuments to Landscapes"* adlı makalesinde post endüstriyel peyzajı ve kentsel peyzajı kültürün üretimi bağlamında değerlendirmiştir. Loures vd. (2011) "*Postindustrial Landscape Redevelopment: Addressing The Past, Envisioning The Future"* adlı makalesinde ise kültürün pazarlanmasını ve yeniden geliştirme projelerine konu olmasını tartışmıştır.

Bryson (2012)'ın *"Brownelds Gentrication: Redevelopment Planning And Environmental Justice in Spokane"* adlı makalesinde, Miles ve Paddison (2005)'ın *"Introduction: The Rise And Rise Of Culture-Led Urban Regeneration"* adlı makalesi ve Mathews ve Picton (2014)'ın *"Intoxifying Gentrification: Brew Pubs And The Geography Of Post-Industrial Heritage"* adlı makalesinde ise post endüstriyel peyzaja yönelik yapılan uygulamaların soylulaşma süreçleriyle olan ilişkisi irdelenmiştir. Aynı zamanda post endüstriyel peyzaj yaklaşımının ortaya çıkışı ve sonrasında yasal çerçeve oluşuna girdi veren dair tüzük, ilke kararları ve yasalardan bahsedilmiştir. DOCOMOMO kuruluş bildirgesi, Nara Özgünlük Belgesi, Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, Nizhny Tagil Şartı, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşme, FARO, Quebec Deklerasyonu, Tarihi Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı, Dublin ve Valetta İlkeleri, Taipei Deklerasyonu ve Madrid-Delhi Dökümanı incelenerek post endüstriyel peyzaja yönelik koruma kaygısı ekseninde uygulamaların yapılması gerekliliği ile kentlerin içsel faktörleri ve genetik kodlarını oluşturan endüstri mirası alanlarının kentin tümü bağlamında ele almayı öğütlemiştir. Shackel ve Palus (2006) *"Remembering An Industrial Landscape"* adlı makalesi, Romeo vd. (2015) "*Industrial Heritage: Reflections On The Use Compatibility Of Cultural Sustainability And Energy Efficiency"* adlı makalesi, Semprebon vd. (2017) **"***Industrial Heritage And Landscape: The Role Of Water In The Architectural Reactivation Design For The Burgo Paper Mill In Mantua"* adlı makalesi ve Santoro vd. (2021) *"Landscape Perception and Public Participation for the Conservation and Valorization of Cultural Landscapes: The Case of the Cinque Terre and Porto Venere UNESCO Site"* adlı makalesinde kentsel yaşama dair olumlu ya da olumsuz olarak adlandırılan tüm izlerin kentsel kimlik ögesi olarak korunması ve endüstriyel geçmişe sahip kentlerin bütüncül koruma anlayışıyla ele alınıp tartışılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Endüstri miraslarına yönelik uygulamalar sadece yapı stoğuna yönelik değil bulunulan kentsel altbölgede fiziki, sosyal, ekonomik ve kültürel mekandaki değişimi tetikleyen odak noktaları olmaktadır. Bu bağlamda kentlerin içerisinde atıl kalan ve olumsuz olarak değerlendirilen endüstri miraslarına yönelik uygulamalar gerçekleştirilmeden yapı ve kentin kimliğine etkisi yönünde değerlendirmek gerekmektedir.

1.2 Tezin Amacı

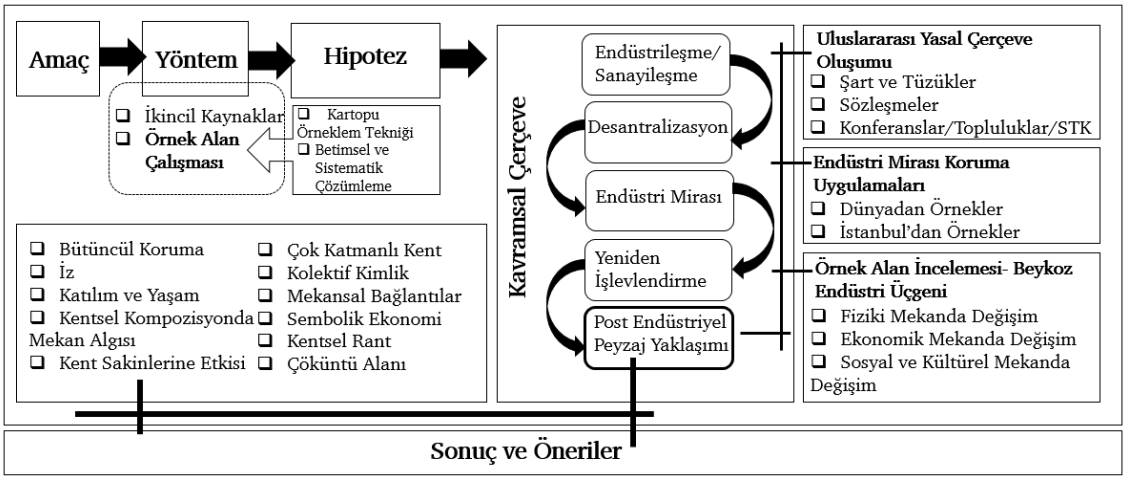
Kentlerde, 20.yüzyılın sonuna doğru teknolojinin ve üretim hacimlerinin değişimi bağlamında mekansal yapıda değişimler gözlemlenmiştir. Ülkemizde bu yıllarda hazırlanan ve uygulamaya geçirilmeye çalışılan kalkınma ve imar planları (özellikle İstanbul için hazırlanan Nazım İmar, Metropolitan Alan Planı ve Sanayi Planları gibi) sanayinin desantralize edilmesini savunmuştur. 2000'lerde karar mekanizmalarının KİT'leri özelleştirme kararı sonrası, sanayi alanlarının kapanması durumu resmi bir kabul sağlamıştır. Bu durum plan düzleminde alınan kararların endüstri mirasına etkisi parçacıl uygulamalar yapmasını kolaylaştırmıştır. Kentsel alana yönelik yapılan her uygulama kendi içerisinde yeni yapılaşma koşulları, fiziki mekânda düzenlemeler, yeni işlevler, farklı ulaşım ilişkileri ve sosyal yapıda değişim gibi olguları beraberinde getirmektedir.

Ülkemizde ve dünyadaki endüstriyel miras uygulamalarının, bütüncül koruma ve kentsel bütünlük olgusuyla ele alınaması ve yapı stoğuna müdahaleler nedeniyle kentsel yapıda sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar, kentte geleceği tahmin edilemez mekansal oluşumlar yaratarak kenti ve kentliyi, kent kimliğinden uzaklaştırmaktadır. Post endüstriyel peyzaj yaklaşımı bu bağlamda, endüstri mirasına yönelik uygulamaların yapı stoğundan çıkarılıp kent bütünüyle değerlendirilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu anlamda yapılan çalışma, ülkemizde genellikle endüstriyel yapı stoğunun yeniden işlevlendirilmesi boyutundaki ele alınan endüstriyel miras alanlarının post endüstriyel peyzaj yaklaşımı ile irdelendiğinde kentsel peyzajda yaşanılan değişim ve dönüşümlerin neler olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada, literatür taramasına yönelik, post endüstriyel peyzajın uluslararası ve ulusal yazında ortaya çıkan yaklaşımları ve uygulamalarının irdelenmesi için kitap, dergi, gazete haberi, makale, tez ve internet kaynakları gibi ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışmaya yönelik örnek alan incelemesi (Beykoz Endüstri Üçgeni) kapsamında, literatür taraması ve nitel araştırma yöntemi olan gözlem ve nicel araştırma yöntemi olan yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır.

Amaç doğrultusunda, örneklem alan olarak seçilen Beykoz Endüstri Üçgeni, Beykoz Kundura Fabrikası, Paşabahçe Şişecam Fabrikası ve Beykoz Paşabahçe

İspirto ve Tekel Fabrikası arasında kalan alandır. Beykoz, parçacıl planlamanın ortaya çıkardığı karmaşık bir yapıdadır. Alana dair verilen kararların çoğunlukla üst ölçekli kararlar olduğu anlaşılmakta ve endüstriyel mirasın yeniden işlevlendirme olgusunu gündeme getiren bu uygulamaların kar amacı güden projelere zemin hazırlarken, bir taraftan da atıl kalma süreçleri ile yapının ömrünü azaltmaktadır. Bu durum yapılan çalışmayı destekler niteliktedir (Şekil 1.1).

Şekil 1.1 Çalışmanın kapsamı ve anahtar konular (tez kapsamında hazırlanmıştır)

Tez kapsamında, içerikte amaca yönelik beş bölüm bulunmaktadır. İlk bölüm giriş bölümü olup tezin amacı, yöntemi ve hipotezi, literatür özeti açıklanmış olup, ikinci ve üçüncü bölümde tezin kavramsal yaklaşımı, "endüstri mirası", "post endüstriyel peyzaj" ve "post endüstriyel peyzajın yasal çerçevesi" kavramlarından hareketle atıl kalmış sanayi alanlarına yönelik yaklaşımlar, koruma uygulamaları ve yasal dayanakları irdelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde dünyadaki post endüstriyel peyzaj örnekleri araştırılarak kente ve kent yaşamına etkisi incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca İstanbul ve post endüstriyel peyzaj ilişkisi ortaya konulmaya çalışılarak, geçmişten bugüne İstanbul'da endüstrinin gelişimi, değişimi ve desatralizasyonu ile İstanbul'daki post endüstriyel peyzaj örnekleri incelenmiştir. Örneklerde, endüstriyel miras alanlarının işlev değişikliği, ek yapı oluşturma, yıkıp yeniden yapma ve atıl durumda bırakma uygulamalarının post endüstriyel peyzaja etkisi ve kentle ilişkisi üzerine yoğunlaşılmıştır.

Dördüncü bölümde çalışmada örnek alan olarak seçilen Beykoz Endüstri Üçgeni (Beykoz Kundura Fabrikası, Paşabahçe Şişecam Fabrikası ve Beykoz İspirto ve

Tekel Fabrikası) bağlamında Beykoz'un endüstriyel gelişimi ve post endüstriyel peyzaj ile ilişkisi irdelenmiştir. Çalışmanın son bölümü olan sonuç ve değerlendirme bölümünde teze dair genel çıkarımlarda bulunulmuştur.

1.3 Hipotez

"Sanayi alanları, kuruldukları tarihten itibaren kenti ve bulunduğu alt bölgeyi değiştirerek kendi peyzaj desenini/örüntüsünü oluşturmuştur. Sanayi sonrası süreçte, sanayi yapılarının endüstriyel miras olarak korunması kadar gerekli olan kentsel peyzajında korunmasıdır. Yalnızca yapı stoğuna yönelik, tekil yapı/alan ölçeğinde gerçekleştirilen uygulamalar, kentsel peyzaj bütünlüğünün korunmasına katkı sağlamamaktadır. Bu nedenle kentsel peyzaj örüntüsü korunamamaktadır." hipotezi bağlamında bu çalışma hazırlanmıştır.

Çalışmada kent içerisinde bulunan endüstriyel miras alanlarına yönelik ortaya çıkan uygulamaların kent kimliğine ve endüstriyel miras izine etkisi post endüstriyel peyzaj yaklaşımıyla ortaya konulmakta ve şu sorular üzerinde durulmaktadır;

- Endüstri mirasına yönelik uygulamalar ile ortaya çıkan gelişmeler neticesinde kentsel fiziki mekândaki değişimler nelerdir?
- Endüstri mirasına yönelik uygulamalar sonucunda sosyal yapıda farklılaşma olmuş mudur?
- Endüstri mirasına yönelik uygulamalar demografik yapıda değişime neden olmuş mudur?
- Yeniden işlevlendirilen endüstri mirası çevresel ilişkiler bağlamında değerlendirildiğinde kent mekânında çarpan etkisi (yeni kar amacı güden projeler –fiziki mekan ya da yaratıcı sınıfa yönelik projeler- , yeni mekânsal oluşumlar vb) yaratmış mıdır?
- Endüstri mirasını atıl bırakma ya da yıkım sürecinde fiziki mekanda köhneme ve diğer yıkım (yakın çevrede yapı yıkım) süreçleri ile bağlantısı var mıdır?

Post endüstriyel peyzaj, bir koruma yaklaşımı olarak kuramsal boyutta ve örneklem alan irdelenmesi ile tartışılmıştır. Çalışmada Beykoz Endüstri Üçgeni'nin post endüstriyel peyzaj yaklaşımı doğrultusunda, endüstri mirasına yönelik

uygulamaların kente dair karar mekanizmalarının etkisi, ekonomik, toplumsal ve fiziki boyuttaki oluşumlar ve değişimler ve koruma sorunları ele alınarak irdelenmiştir. Beykoz Endüstri Üçgeni'ne dair, kentsel ve fiziki sosyal ve ekonomik mekân bağlantılarının bugün, geçmiş ve gelecek arasındaki bağlamsal ve mekânsal sürekliliğin sağlanması, kent ve kent yaşamına etkisi post endüstriyel peyzaj yaklaşımı bağlamında irdelenerek, sonuç ve önerilerde bulunulmuştur.

2
ENDÜSTRİYEL MİRAS VE POST ENDÜSTRİYEL PEYZAJ YAKLAŞIMI

İnsanlık tarihi adına, önemli bir kırılma noktasını oluşturan sanayileşme (endüstrileşme), özellikle 18. Yüzyılın sonuna doğru icat edilen buhar makinesi ile teknolojide ilerlemenin göstergesi olmuştur. Kentler ise bu dönemde birçok fiziksel ve sosyal değişim yaşamıştır (Hawke, 1993). Bunlar;

- Kentin yakınında ya da içerisinde kurulan fabrikalar,
- Fabrikaların etrafındaki niteliksiz işçi konutları,
- İşçi ve işveren sınıfın belirgin hale gelmesi –ki özellikle Ortaçağ'ın ticaretle uğraşan kesimi bu dönemin sanayi burjuvazisini oluşturmuş-,
- Kırsal alanda tarım teknolojinin gelişmesine bağlı olarak işsizliğin artmasını izleyen süreçte tarım işçilerinin kente göçü ile tarımdan sanayi işçisine dönüşümdür.

Bu dönemde ayrıca, demiryolu ağlarının kurulmasıyla erişilebilirlik artarken, kentin çepere doğru orantısız bir biçimde yayılmasına, bir başka ifade ile saçaklanmasına neden olmuştur (Hawke, 1993). Nitekim bu ulaşım olanağını fırsat bilen üst gelir grupları, kentin içinde bulunduğu bu yoğun karmaşa ve sağlıksız ortamdan kaçmak amacıyla, kentin çeperinde düşük yoğunluklu lüks konutlar (malikaneler) inşa ederek, burada yaşamaya başlamışlardır (Avcı, 2000b; Batur ve Batur, 1970).

Sanayileşme ile üretim sisteminde "fordizm" -montaj hattının seri üretim ile büyük ölçekli ve standardize üretim gerçekleştirmesi- sistemini oluşturmuştur. Fakat bu süreçte yaşanan I. ve II. Dünya savaşları ekonominin gidişatını etkilemiş, böylece 20. Yüzyılın ortalarından itibaren, özellikle gelişmiş ülkelerdeki sanayi firmaları, üretim alanlarını işgücü ve üretim maliyetlerinin ucuz olduğu ülke/bölgelere aktarmıştır (Bluestone, B., & Harrison, B., 1983; Ayık ve Avcı, 2018). Üretim sistemindeki bu parçalanma sonucunda talebe dayalı esnek üretimi öngören "postfordizm" ortaya çıkmıştır. Postfordizm, aynı zamanda küreselleşen dünyanın

da bir yansıması olarak, üretim, tüketim, dağıtım mekanizmalarını etkilemiştir. Kentlerin kalkınmasını etkileyen sanayileşme, başka bir deyişle endüstrileşme olgusu 1960'lı yıllarda W. W. Rostow'un yayınlamış olduğu "The Stages of Economic Growth: A non- Communist Manifesto" adlı çalışmasında bu kitlesel kalkınma dönemlerini beş dönem (geleneksel toplum, kalkışa geçiş, kalkış, olgunluk, kitlesel tüketim) olarak sıralamıştır. Rostow (1960)'dan aktaran Avcı ve Ayık (2018), kalkış döneminin sanayileşmeyle karakterize edildiğini vurgulamıştır. 1960'lı yıllardan itibaren üretim ve bilgi teknolojisinin gelişmesiyle ortaya çıkan uluslararası pazar rekabeti, sanayi tesislerinin dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm, işgücü maliyeti, kentlerde artan kira fiyatları, hammadde ve enerji maliyeti vb. birçok faktörle de birleşince, "sanayisizleşme" olgusu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, özellikle 1980'li yıllardan itibaren, ekonomide neoliberal politikanın benimsenmesiyle devletin, hizmet ve sanayi sektörüne yönelik yatırımları azalmış, yerini özel sektöre bırakmıştır. Bu durum sanayisizleşmenin bir başka göstergesi olmuştur (Avcı, 2000a; Avcı, 2000b; Ayık ve Avcı, 2018).

Dünyadaki bilişim ve iletişim alanındaki keşifler, teknoloji odaklı gelişimi destekleyerek hizmet sektörünün yükselişine zemin hazırlamıştır. Bu durum da esnek üretim modelinde -üretim, tüketim ve paketleme süreçlerinde- farklılık ve yeniliği getirerek yeni işgücü ve mekânsal talepleri ortaya çıkarmış, kentlerin dönüşümüne neden olmuştur. Kentlerde, bu dönüşüm sonrasında, farklı alt bölgeler meydana çıkmıştır (Bluestone ve Harrison, 1983).

Sanayisizleşme olgusu, kentteki süreçlerin bir yansıması olarak sanayinin kent dışına çıkması ya da sanayi tesislerinin kapanmasına neden olurken, sermayenin hareketliliğini etkileyerek, yeni üretim alanlarına doğru yatırımların yönelmesi ya da sanayi tesislerinin bulunduğu alanlardaki fonksiyonel değişimleri yaratmıştır. Böylece, mekânsal (sosyal, ekonomik ve kültürel) değişimi de tetiklemiştir. Bu durum sonrasında, atıl duruma gelen sanayi tesislerinin, belleğin bir izi ve kent kimliğinin bir parçası olarak korunması fikri, önem kazanmıştır. Bu bağlamda toplumun ortak mirası olan sanayi alanlarını koruma fikrinden hareketle, endüstri mirası ve endüstri arkeolojisi kavramları ortaya çıkmıştır (Bluestone ve Harrison, 1983; Thorns, 2004; Tekeli; 2001).

2.1 Endüstriyel Miras Kavramı ve Endüstriyel Mirasa Yönelik Yaklaşımlar

Sanayisizleşme sonrası, sanayi alanlarının atıllaşması ile ortaya çıkan koruma düşüncesi, pek çok yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. Endüstri alanlarına yönelik ilk koruma uygulamaları, İngiltere'de bireysel koruma yaklaşımlarıyla ortaya çıkmıştır.1940'lı yıllarda atıl ve kötü durumda olan endüstriyel yapılar, kanallar ve demiryolları için gönüllüler ile birlikte bakım ve onarım çalışmaları düzenlenmiştir. Trinder (1981)'den aktaran Saner'e göre, endüstri dönemine ait yapısal kalıntılarını bulup ortaya çıkarma işlemi olarak tanımlanan "endüstri arkeolojisi" kavramı, literatürde ilk defa 1955 yılında Michael Rix tarafından kullanılmış ve bu kavram sonraları, endüstriyel alan/yapı ve kalıntıları koruma, araştırma ve belgeleme çalışmalarını içeren geniş bir anlama ulaşmıştır. Endüstri mirasını ortaya çıkarma ve kayıt almaya endüstri arkeolojisi denilirken, ortaya çıkan kalıntılar ve yapılar "endüstri anıtları", ortaya çıkarılan yapılar birden fazla olup tek bir yerde kümelenmişse bu da "endüstri siti" olarak adlandırılmaktadır (Saner, 2012).

Endüstri arkeolojisi terimi ilk başta bilimsel bir yaklaşımdan ziyade sanayi dönemine ait olan izlerin kaybolmasına yönelik tepkiyi gösterme şekli olarak da nitelendirilmiştir. Sonraları endüstri arkeolojisi için "kültürel arkeoloji" tanımı yapılmıştır. Bu nedenle endüstri arkeolojisi anıtları, sosyal, teknolojik ve tarih bağlamı içerisinde değerlendirilerek yalnızca fiziki durumuna bakılmaması gerektiği söylenmektedir (Tanyeli, 1998). İngiltere'de endüstri arkeolojisine yönelik çalışmalar, 1950'li yıllarda ilk endüstri arkeolojisi komitesi olan CBA kurularak başlamıştır. CBA, 1960'larda endüstri arkeolojisine yönelik envanter çalışmalarına başlamıştır (Steiner,2000; Falconer, 2017).

2000'lerin başında TICCIH tarafından, The Nizhny Tagil Şartı yayınlanarak endüstri arkeolojisi tanımı yapılmıştır;

> *"…endüstriyel süreçlerin yaratıldığı kanıt ve materyalleri inceleyen disiplinler arası bir yöntemdir. Endüstriyel geçmiş ve şimdiki durumun anlaşılmasına yönelik en uygun araştırma yöntemlerinden yararlanır."*

- Endüstriyel miras kavramına yönelik ise;

"tarihi, teknolojik, sosyal, mimari ve bilimsel değere sahip endüstriyel kültür kalıntılarından oluşur. Bu kalıntılar yapıları ve makinelerini, atölyeleri, imalathane ve fabrikaları, maden ocaklarını, işleme ve arıtma komplekslerini, depo ve ambarları, enerji üretim, nakil ve kullanım alanlarını, taşıma ve tüm altyapılarını, lojman, dini ibadethane veya eğitim gibi endüstriyle bağıntılı sosyal eylemler için kullanılan alanlardır." tanımı yapılmıştır (TICCIH, 2003).

Endüstriyel miras, tersaneler, fabrikalar, depolama alanları ve demiryolu ağlarının dışında sanayi döneminde kullanılmış üretim-dağıtım-depolama alanlarını/kullanımlarını içermektedir. Bu alanların, çeşitli nedenlerle işlevini kaybetmesi sonucu, kentin merkezinde bulunan sanayi yapıları atıl duruma gelmeye ve kent içinde çöküntü alanlarını oluşturmaya başlamıştır. ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi (2013)'nde kullanılmayan sanayi yapılarının ve üretim donatılarının bulundukları yer ile endüstri mirasını oluşturduğu söylenmektedir (ICOMOS, 2013). Bu bakımdan endüstriyel miras, sanayi yapısı içerisindeki teknolojik araçlarla, endüstriyel ürün üretimi yapılan mekanın özgün mimarisiyle, oluşan kültürel miras olarak tanımlanabilmektedir. Bu alanların, istihdam merkezi ve bir sosyokültürel kompleks olarak kullanılması, endüstriyel mirasın emeğin ve kültürel yapının üretim yeri olarak korunmasını gerekli kılmıştır (Tanyeli, 1998). Mirasa yönelik yok olma ve tahrip edilme sorununa karşı ortaya çıkan anlayış ve yaklaşımlar, korumaya yönelik kurum ve yasal zeminin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ahunbay, 2002; Köksal, 2000; Atagök, 2000).

2.1.1 Endüstri Mirasına Yönelik Koruma Anlayışının Oluşumu

Endüstriye hizmet vermiş alanlar olarak endüstriyel anıtlar (yapı ve kalıntılar) sanayi sonrası endüstriyel miras olarak değerlendirilmiştir. 19. Yüzyıl sonlarında Alois Riegl (1858-1905)'in "Değerler Sistematiği" yaklaşımında, miras olgusu teorik bir düşünsel yaklaşımın ürünü olmuştur. Bu anlamda endüstriye hizmet vermiş yapı ya da kalıntıların anlaşılması, tarihi ve şimdiki durumunun değerlendirilmesi ve günümüz yaşamına adapte edilmesi unsurlarının ele alınması açısından da önem taşımıştır. Değerler sistematiği yaklaşımı, üç ana parametreden

oluşmuştur.Bunlar gelişme değeri, göreceli sanat değeri ve kullanım değeridir. Bu yaklaşım endüstri miras yapısının korunması ve yeniden kullanımında belli ilkeler tanımlamıştır. Göreceli sanat değeri ile bu anıtların kentin kollektif belleğindeki bir izi olarak düşünülmesi, yalnızca fiziki mekânın bir sembolü sayılmaması, ayrıca makine ve fabrika estetiğinin algılanması yönüyle önem taşımaktadır. Gelişme değeri ise, katmanlaşmış yaşamsal izlerin tümüyle korunmasını ele almıştır. Kullanım değeri ise koruma ile doğrudan ilişkisi olan bir kavram olmasa da yapıların nasıl yeniden programlandığı (re-programing) ve yeniden mimari (re-architecture) ile geleceğe aktarıldığına yönelik, eski izleri ile yeniden yaratma sürecini temsil etmektedir (Cengizkan, 2002). 20. Yüzyılın ortalarında eski endüstri yapılarını koruma bağlamında İngiltere öncü rolü üstlenerek, korumanın kurumsallaşması adına önemli adımlar atmıştır. 1963 yılında "Endüstriyel Anıtları İnceleme Kurulu" kurulmuştur (Buchanan, 1977; Şimşek, 2006).

1969 yılında "Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi" kapsamında, endüstri arkeolojisi için doğrudan olmasa da "arkeolojik mirasın, bulunduğu yerde korunması (in-situ) devletin sorumluluğundadır." maddesi yer almıştır (Dinçer, 2013). 1973 yılında endüstri arkeolojisi için "Assocation for Industrial Archeology" kurularak, aynı yıl Ironbridge'de FICCIM gerçekleştirilmiştir (Köksal, 2000). Uluslararası katılımda alınan iyi sonuçlar neticesinde ikinci kongre yapılmasına karar verilmiştir. SICCIM 1975 yılında Almanya'da gerçekleştirilmiştir. 1978 yılında düzenlenen üçüncü kongrenin adı "Uluslararası Endüstri Mirası Koruma Konferansı" olarak değiştirilerek ve TICCIH (Uluslararası Endüstri Miras Komitesi) kurulmuştur. Endüstri anıtları kavramı yerine endüstri miras kavramı gelmesiyle endüstri kalıntıları ve yapılarını miras çerçevesinde düşünülmeye başlanmıştır. TICCIH, endüstri mirası adına kurulmuş ilk uluslararası örgüt statüsündedir ve endüstri yapılarını korunması ve uluslararası düzeyde işbirliği sağlamayı hedeflemektedir. 2000 yılında TICCIH ve ICOMOS arasında işbirliği anlaşması imzalanarak, endüstri mirasına yönelik koruma çalışmalarını ICOMOS'un uzman komitesi olarak gerçekleştirmeye başlamıştır (Saner, 2012). Endüstriyel mirasın değeri ve korunmasına ilişkin 2003 yılında "Endüstriyel Miras için Nizhny Tagil Şartı (The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage)" yayınlanmıştır (Saner, 2012). Endüstri mirasına yönelik

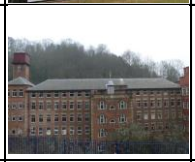
özelleşmiş bir örgütün -TICCIH'in- uygulamalar gerçekleştirmesinden önce UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde, 1970'lerin sonunda endüstriyel miras alanları (Tablo 2.1, Tablo 2.2, Tablo 2.3, Tablo 2.4, Tablo 2.5) yer almaya başlamıştır (UNESCO, 2020).

UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne 1970'lerin sonunda giren endüstri miras alanları (Tablo 2.1, Tablo 2.2, Tablo 2.3, Tablo 2.4, Tablo 2.5), özellikle zengin maden yataklarının sömürgeci devletler tarafından kullanımı ile ortaya çıkan yerleşim yerlerine ait endüstri kalıntılarıdır. Endüstri mirası kavramının gelişmesi ile yalnızca kalıntıların değil ona hizmet eden ulaşım, barınma (işçi konutları), donanım yapıları vb. korunması konusu ile listeye, 1990'ların başından itibaren, endüstri kalıntıları dışında kentsel alandaki bu yapıları da dahil etmiştir.Örneğin Crespi d'Adda kasabasının, işçilerin barınma sorununa çözüm bulmak amacıyla kurulması listeye alınmasının nedenini oluşturmaktadır.2000'li yıların başında -"Avrupa Peyzaj Sözleşmesi"'nin de yayınlanmasının etkisiyle- kırsal peyzajaların ve insan eliyle yapılan yapı unsurlarının, peyzaja entegre olması nedeniyle korunmasını gerekli kılmaktadır. Bu tarihlerde listeye endüstriyel peyzaj olarak dahil olan endüstri miras alanları endüstriyel süreç ürünü olarak nitelenmektedir. UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil olan endüstri alanlarının genellikle Avrupa'daki sanayi geçmişine yönelik mekanlar olmasına karşın 2000'lerin ortalarında Asya endüstri mirasının da (Japonya) listeye alındığı görülmektedir.2010'ların başında ise endüstri mirası alanlarının kentsel alt bölge ölçeğinde korunan miras alanları olarak listeye eklemlenmektedir. 2010'ların sonunda ise, teknolojik sürece tanıklık etme ve endüstri miraslarına ait donanımın günümüze değin devamlılığı konusu önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan endüstri miras alanları listeye benzersiz özellikleri olmasına karşın alınığı söylenmektedir. Listedeki endüstri mirası alanlarının turizm odaklı yeniden kullanımı ya da müze olarak kullanımı yaygın bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim listedeki bazı endüstri mirasları da endüstriyel üretime hala devam ederken, değirmen, demiryolu, su yolu gibi yol ağlarının kullanımına hala devam edildiği görülmektedir (UNESCO, 2020).

Tablo 2.1 UNESCO Dünya Mirası Listesi endüstri alanları-1

Endüstriyel Miras	Resim	Bulunulan Yer	Miras Kabul Edilme Tarihi	Listeye Girme Nedeni	Günümüzdeki İşlevi/Durumu
Wieliczka Tuz Madeni		Wieliczka/ POLONYA	1978	En Eski Tuz Madeni (13.yy-21.yy)	Tuz Madenciliği Teknolojisi Segisi ve Çağdaş Müzesi
Ouro Preto Tarihi Kenti		Ouro Preto/ BREZİLYA	1980	Zengin Siyah Altın Madeni Yatakları Olan Sömürge Yerleşimi(17. yy-19. yy)	Turizm Sektörü ile ilişkili olarak endüstri rotası
Røros Maden Kasabası ve Çevresi		Trøndelag/ NORVEÇ	1980	Zengin Bakır Madenleri olan Dağ Kasabası (17.yy-20.yy)	Turizm Sektörü ile ilişkili olarak endüstri rotası
Ironbridge Gorge		Shopshire/ BİRLEŞİK KRALLIK	1986	İlk Demir Köprü	Endüstriyel Anıt
Potosi Kenti		Potosi Department/ BOLİVYA	1987	Zengin Gümüş Madeni Yatakları olan Sömürge Yerleşimi (18.yy)	Turizm Sektörü ile ilişkili olarak endüstri rotası
Guanajuato Tarihi Kenti ve Madenleri		Guanajuato/ MEKSİKA	1988	Zengin Maden Yatakları Olan Sömürge Yerleşimi (Altın ve Gümüş) (16.yy-20.yy)	Turizm Sektörü ile ilişkili olarak endüstri rotası
Upper Harz Su Rafları		Upper Harz/ ALMANYA	1992	Baraj, Hendek ve Değirmenlerden Oluşan Teknolojik Su Sistemi	Koruma Alanı
Engelsberg Demir Fabrikası		Angelsberg/ İSVEÇ	1993	İlk Modern Demir Üretimi Gerçekleştirilen Fabrika (14.yy-19.yy)	Müze ve Sanat Kompleksi
Tarihi Banská Štiavnica Kenti ve Çevresindeki Teknik Anıtlar		Banská Štiavnica/ SLOVAKYA	1993	Zengin Gümüş Madeni Yatakları olan Sömürge Yerleşimi (10yy.-19.yy)	Endüstriyel Anıt
Völklingen Demir Fabrikası		Saarland/ ALMANYA	1994	19.yy'dan Günümüze Kalan Tek Sağlam Demirhanelerden Biri	Avrupa Endüstriyel Mirası Rotası'nda Yer Alan Endüstriyel Miras Alanı
Crespi d'Adda		Capriate San Gervasio/ İTALYA	1995	Sanayi işçilerinin ihtiyaçlarını karşılamak için inşa edilen "şirket kasabası"	Turizm Bölgesi

Tablo 2.2 UNESCO Dünya Mirası Listesi endüstri alanları-2

Endüstriyel Miras	Resim	Bulunulan Yer	Miras Kabul Edilme Tarihi	Listeye Girme Nedeni	Günümüzdeki İşlevi/Durumu
Verla Öğütülmüş Odun ve Tahta Değirmeni		Kymenlaakso/ FİNLANDİYA	1996	19. yy Kereste Endüstrisi ve Değirmen Köyü	Müze
Kinderdijk-Elshout'ta Değirmen Ağı		Güney Hollanda/ HOLLANDA	1997	18. yy'da yapılmış 19 Yeldeğirmeninden Oluşan Sistem ve Hollanda'daki En Eski-Büyük Değirmen Ağı	Anıtsal Miras ve Kırsal Peyzaj
Canal du Centre'da Tekne Asansörleri		Hainault/ BELÇİKA	1998	Hidrolik Tekne Asansörü/Silion Endüstriyel Sanayi Kuşağındaki Kanal Kilit Yapıları	Eğlence Amaçlı Kullanılan Tesis
Ir.DF Woudagemaal (DF Wouda Buhar Pompalama İstasyonu)		Lemsterland/ HOLLANDA	1998	20. yy'danberi Dünyanın Halen Çalışır Durumda Olan En Büyük Buharla Çalışan Pompa İstasyonu	Endüstriyel Üretime Devam Etmekte
Semmering Demiryolu		Semmering Pass/ AVUSTURYA	1998	Avrupa'daki İlk Dağ Demiryolu Ağı	Hala Kullanıma Devam Edilen Bir Demiryolu Ağı
Diamantina Kasabasının Tarihi Merkezi		Diamantina,Minas Gerais/ BREZİLYA	1999	18.yy-19.yy Elmas Madenciliğinin Merkezi	Turizm Bölgesi
Hindistan'ın Dağ Demiryolları		Kalka – Shimla Demiryolu/ HİNDİSTAN	1999	Hindistan'da Dar Hatlı Olarak İnşa Edilen Dağ Demiryolu Ağları	Hala Kullanıma Devam Edilen Bir Demiryolu Ağı
Blaenavon Endüstriyel Peyzajı		Blaenavon/ BİRLEŞİK KRALLIK	2000	Taş Ocakları ve Zengin Demir Madeni, İşçi Konutları,ulaşım ağı ve Endüstriyel Süreçleri İçeren Peyzaj	Endüstriyel Peyzaj Alanı
Derwent Vadisi Değirmenleri		Derbyshire/ BİRLEŞİK KRALLIK	2001	Pamuk Eğirme ve Değirmen Sistemi, Fabrika Sistemi ve Örgütlemesinin Başlangıç Yeri	Müze
Büyük Bakır Dağı		Falun/ İSVEÇ	2001	10. yy'dan 20. yylın sonuna kadar İşletilen Bakır Madeni	Müze
Yeni Lanark		Güney Lanarkshire/ BİRLEŞİK KRALLIK	2001	Pamuk Fabika ve Değirmenleri,İşçi Konutları	Turizm Bölgesi

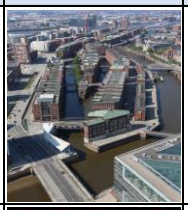
Tablo 2.3 UNESCO Dünya Mirası Listesi endüstri alanları-3

Endüstriyel Miras	Resim	Bulunulan Yer	Miras Kabul Edilme Tarihi	Listeye Girme Nedeni	Günümüzdeki İşlevi/Durumu
Saltaire		Batı Yorkshire/ BİRLEŞİK KRALLIK	2001	Viktorya Dönemi Model Köyü	Turizm Bölgesi,Avrupa Endüstriyel Miras Rotası Üzerinde Bulunmakta
Zollverein Kömür Madeni Sanayi Kompleksi		Kuzey Ren-Vestfalya/ ALMANYA	2001	Kömür Madeni ve Sanayi Kompleksi, Büyük ve Eski Sanayi Bölgesi	Endüstriyel Peyzaj,Avrupa Endüstriyel Miras Rotası Üzerinde Bulunmakta
Liverpool Deniz Ticaret Şehri		Liverpool/ BİRLEŞİK KRALLIK	2004	Liman ve Denizcilik Mirası	Hala Kullanıma Devam Edilmekte
Humberstone ve Santa Laura Saltpeter Works		Tarapacá Bölgesi/ ŞİLİ	2005	Eski Potasyum Nitrat Madeni Rafinerisi	Müze
Cornwall ve West Devon Madencilik Peyzajı		Cornwall/ BİRLEŞİK KRALLIK	2006	Endüstriyel Payzaj	Müze
Sewell Maden Kasabası		Machali/ ŞİLİ	2006	1971'de Maden İşçileri Barınması Amacıyla Oluşturulan Yerleşim Yeri	Ulusal Anıt Alanı ve Turizm Bölgesi
Vizcaya Köprüsü		Biskay/ İSPANYA	2006	Dünyanın En Eski Nakliye Köprüsü	Hala Kullanıma Devam Edilmekte
Iwami Ginzan Gümüş Madeni		Ōda, Shimane/ JAPONYA	2007	Japonya'nın En Büyük Gümüş Madeni	Iwami Ginzan Gümüş Madeni ve Kültürel Peyzajı
Rideau Kanalı		Ontario/ KANADA	2007	19. yy'da Savaş Sonrası Güvenli Bölge Oluşturmak İçin İnşa Edilen Kanal	Rekreasyon Alanı Olarak Kullanılmakta
Rhaetian Demiryolu		Albula ve Bernina Demiryolu/ İTALYA-İSVEÇ	2008	19. yy sonunda Açılan Demiryolu	Hala Kullanıma Devam Edilmekte
La Chaux-de-Fonds/Le Locle		Neuchâtel Kantonu/ İSVİÇRE	2009	Saat Yapım Endüstrisi	Turizm Bölgesi

Tablo 2.4 UNESCO Dünya Mirası Listesi endüstri alanları-4

Endüstriyel Miras	Resim	Bulunulan Yer	Miras Kabul Edilme Tarihi	Listeye Girme Nedeni	Günümüzdeki İşlevi/Durumu
Pontcysyllte Su Kemeri		W. County Borough/ BİRLEŞİK KRALLIK	2009	İngiltere'deki En Uzun Sukemeri,Dünyadaki En Yüksek Sukemeri	Koruma Alanı, Hala Kullanıma Devam Edilmekte
Fagus Fabrikası		Alfeld/ ALMANYA	2011	Modern Mimarinin Gelişimindeki Etkisi ve Tasarımı	Endüstriyel Üretime Devam Etmekte
Merkür'ün Mirası. Almaden ve Idrija		Almaden ve Idrija/ SLOVENYA-İSPANYA	2012	Cıva Madeni Sahası, Avrupa'da Cıva Ticaretinin En Önemli Kentleri	Müze, Turizm Bölgesi
Wallonia'nın Başlıca Maden Sahaları		Valonya / BELÇİKA	2012	Kömür Madenciliği Bölgesi	Müze, Turizm Bölgesi
Nord-Pas de Calais Madencilik Havzası		Nord-Pas de Calais / FRANSA	2012	Kömür Madenciliği Havzası,Kömür Madenciliği Tekniklerinin ve İşçi Koşullarının Gelişimi	Koruma Alanı, Turizm Bölgesi
Tomioka İpek Değirmeni		Tomioka, Gunma/ JAPONYA	2014	Japonya'nın En Eski Modern İpek Sarma Fabrikası	Müze
Van Nelle Fabrikası		Roterdam/ HOLLANDA	2014	Konstrüktivist Mimar iUluslararası Üslupun En Önemli Örneği	Koruma Alanı, Kültürel Kullanıma Yönelik Tesis
Forth Bridge		Firth of Forth / BİRLEŞİK KRALLIK	2015	Konsol Demiryolu Köprüsü, İskoçya'nın Yapısal Sembolü	Hala Kullanıma Devam Edilmekte
Fray Bentos Kültürel-Endüstriyel Peyzaj		Rio Negro Department/ URUGUAY	2015	Liman,Dünyanın En Büyük Kağıt Hamuru Fabrikası ve Kentsel Peyzajı	Koruma Alanı, Endüstriyel Peyzaj ve Turizm Bölgesi
Rjukan – Notodden Endüstriyel Miras Alanı		Telemark/ NORVEÇ	2015	Nitrojenden Kalsiyumnitrat Gübresi Üretmek İçin İnşa Edilen Tesis ve Endüstriyel Peyzajı	Koruma Alanı, Endüstriyel Peyzaj
Meiji Sanayi Devrimi Alanları		Fukuoka,Nagasaki, Saga Yamaguchi / JAPONYA	2015	Japonya'nın Demir ve Çelik, Gemi İnşa ve Kömür Madenciliği	Koruma Alanı,Müze

Tablo 2.5 UNESCO Dünya Mirası Listesi endüstri alanları-5

Endüstriyel Miras	Resim	Bulunulan Yer	Miras Kabul Edilme Tarihi	Listeye Girme Nedeni	Günümüzdeki İşlevi/Durumu
Chilehaus ile Speicherstadt ve Kontorhaus Bölgesi		Hamburg/ ALMANYA	2015	Ahşap Kütükler Üzerinde Duran Yapılar ile Dünyanın En Büyük Depo Bölgesi, Brick Expressionism Mimari Tarzı Ofis Bölgesi	Hala Kullanıma Devam Edilmekte
Tarnowskie Góry'deki Tarihi Gümüş Madeni		Tarnowskie Góry/ POLONYA	2017	Gümüş Madenciliği Endüstrisinin Kalıntıları	Müze
Ivrea		Ivrea/ İTALYA	2018	Endüstriyel Üretim ve Mimarlık Arasındaki İlişki, Mekanik Hesap Makinesi ve Bilgisayar Üreticiliği	Müze, Turimz Bölgesi
Ombilin Kömür Madeni		Saahlunto / ENDONEZYA	2019	Güneydoğu Asya'daki En Eski Kömür Madenciliği Sahası	Turizm Bölgesi, Rekreasyon Alanı
Cevher Dağı Madencilik Bölgesi		Kuzey Bohemya-Saksonya / ÇEK CUMHURİYETİ-ALMANYA	2019	800 yıllık Tarihi Madencilik Endüstrisi,Madencilik Teknolojisinin İlerlemesine Tanıklık Etme	Müze ve Hala Kullanıma Devam Edilen Rezerv Tesisleri
Augsburg Su Yönetim Sistemi		Augsburg / ALMANYA	2019	Ortaçağ Kanalları ve Su Kuleleri ve Hidrolik Mühendisliğinin Gelişimine Tanıklık Etme	Müze ve Hala Kullanıma Devam Edilen Tesisler

AK, 1985 yılında .Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi'ni yayınlamıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1989). Bu sözleşmede endüstri mirasına yönelik bazı ilke kararlar alınmıştır 1990'ların başında Avrupa'daki Endüstriyel, Teknik ve İnşaat Mühendisliği Mirasının Korunması ve Korunması ve Muhafazası Hakkındaki Tavsiye Kararı yayınlanmıştır (KUMİD, 1990). Aynı yıl gerçekleştirilen "Endüstri Mirası, Hangi Politikalar?" adlı konferansta Avrupa Konseyi'nin endüstri mirasının mimari mirastan farkını ortaya koyan ilk organizasyon olması açısından önem taşımaktadır. Avrupa Konseyi'nin endüstriyel miras için, 1990 tarihinde yayınlamış kararda endüstri mirasının araştırılması, tespiti, korunması ve turizm kaynağı olarak kullanılmasına yönelik tavsiyeler belirlenmiştir (Madran ve Özgönül, 1991).

AB'nin de endüstri mirasına yönelik, kültürün yeniden üretimi ve sergilenmesi açısından Essen (Almanya) ve İstanbul 2010 yılı ECOC (Avrupa Kültür Başkenti) olarak seçilmiştir. ECOC olarak Essen, endüstriyel mirasa yönelik etkinlikler ve çalışmalar açısından İstanbul'dan farklılaşmaktadır. Endüstri mirasına yönelik ERIH, E-FAITH ve DOCOMOMO'nun çalışmaları mevcuttur. Bu kapsamda ERIH, İlk olarak Ruhr havzasına yönelik bir rota oluşturmuştur (Falconer, 2017). DOCOMOMO da endüstriyel mirasa dolaylı olarak bağlantısı olan, modernizmin etkisiyle ortaya çıkan endüstri yapılarının, miras kapsamında değerlendirmede tarihsel bir dönemi ele almaktadır (Saner, 2012).

Avrupa kentlerinden farklı olarak, Türkiye'de endüstriyel miras tanımı ve koruma kaygısının oluşumu ise henüz yirmi yıllık bir geçmişe sahiptir. Ülkemizde 1980'lerin sonunda endüstri mirası tanımı yapılmaksızın koruma kaygısı güdülmeye başlanmıştır. Endüstri mirasına yönelik koruma uygulamaları genelde yeniden işlevlendirme yaklaşımıyla yapılarak, yapı ve çevrede fiziki ve sosyal değişimleri de tetiklemektedir. Endüstri mirası alanlarındaki uygulamalar yenidem işlevlendirilebilen yapılar ve anıtsal ölçekli yapılar olarak ikiye ayrılarak gerçekleştirilmektedir. Yeniden işlevlendirilebilen yapılar fabrika yapı ve alanlarını oluşturuken anıtsal ölçekli yapılar gazometre, vinç, şaft, silo gibi donanımsal özelliğe sahip olan yapılaı kapsamaktadır (Çerkezlioğlu & Sirel, 2016).

1990'ların başında Haliç'teki sanayi tesislerinin yıkılması konusu yerel yönetimin yapmış olduğu planlar ile gündeme gelmiştir. Bu durum sonrasında çeşitli STK'lar ve uzman kişilerce korunması savunulan Haliç'teki endüstri yapılarının bazıları tescil edilmiş ve bazıları da yeniden işlevlendirme projeleri uygulanmıştır. Bunlardan bazıları;

- Sütlüce Mezbahanesi'nin Kültür Merkezi'ne dönüşümü,
- Feshane-i Amire'nin Kongre Merkezi Projesi,
- Lengerhane'nin Rahmi Koç Müzesi'ne dönüşümü ,
- Cibali Tütün Fabrikasının Kadir Has Üniversitesi'ne dönüşümü olarak sayılabilmektedir (Ahunbay, 2002).

1990'ların başında Türkiye'de ilk defa "endüstri arkeolojisi" kavramı, Ankara Havagazı ve elektrik fabrikasının yıkımı neticesinde, KTVKK'na istinaden, Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 1993'teki bilirkişi raporlarında kullanılmıştır. İstanbul'da ise Köksal ve Ahunbay (2006)'a göre, 19. Yüzyıl sonunda 256 adet sanayi alanı bulunmaktayken, 2005 yılına yalnıca 43 tanesi ayakta kalmıştır. Bu endüstri yapılarının bazıları atıl haldeyken bazıları da yeniden işlevlendirilerek kullanılmıştır. 1990'ların başında dünyada, neoliberal ekonominin benimsenmesi neticesinde ortaya çıkan sanayisizleşme ve Türkiye'de KİT'lerin özelleştirilmesiyle birlikte yeniden işlevlendirme uygulamaları hız kazanmıştır. Endüstri mirasının Türkiye'de kurumsallaşmasına bakıldığında ise henüz bir yasal ve yönetsel çerçeve yoktur. Koruma uygulamaları genellikle yeniden işlevlendirme olgusu çerçevesinde olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de endüstriyel mirasın korunmasına yönelik ilkeler ve yöntemler tanımlanarak uygulamalar gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda 18-21 Mayıs 2002 yılında gerçekleştirilen "20. Yüzyılın Mimari ve Endüstri Mirasının Korunması" adlı sempozyumu endüstri mirası kavramının Türkiye'de yaygınlaşmasına zemin hazırlayan bir etkinlik olmaktadır (Ahunbay, 2002; Saner, 2012).

2.1.2 Endüstri Mirasına Yönelik Uygulamalar ve Yeniden İşlevlendirme Kavramı

Endüstri mirası, geçmiş dönemlerdeki endüstriyel üretim teknolojilerini ve biçimlerini anlatırken, aynı zamanda o dönemdeki yapım malzeme/tekniklerini, kentlerde yaşayan insanların gündelik yaşamlarını ve işçilerin çalışma koşulları hakkında ipuçları vermektedir. Kentlerde yaşayan insanların belleğinde izi olan bu yerler, simgesel bir öğe olarak yine kentlerin kimliğinde önemli bir yeri olmaktadır. Her ne kadar kentlerden bahsetsek de, aslında ilk kuruldukları dönemde, kentlerin dışına kalan bu yerler, zamanla kentin büyümesiyle kent merkezleri veya merkezin yakınında kalmış olup, kalkınma ve gelişmeye katkı sağlamışlardır. Bu bağlamda endüstriyel mirasın korunması ve mirasa yönelik yeni yaklaşımların oluşturulması önem taşımaktadır (Ahunbay, 2002, Altınoluk, 2000; Köksal, 2002; Tanyeli, 2000; Yerliyurt, 2008).

Endüstri mirasına yönelik uygulamalar koruma anlayışıyla ortaya çıkmıştır. Bu koruma yaklaşımını bir yöntem olarak açıklayan Höhmann (1992)'dan aktaran

Köksal (2005) dört grup altında koruma olgusunu incelemiştir. Bunlardan ilki, bir müdahale yapmadan ya da en az müdahale gerçekleştirerek onu korumaktır. İkincisi, yapı veya alanda az değişime izin verilerek, alanın eski işlevine yakın olan bir işlevle korumaktır. Üçüncüsü, yapıya ya da alana müze işlevi vererek koruma olarak nitelemiştir. Fakat her yapı, müze işlevi için uygun olamamakla birlikte hasarı en az olan ve teknik donanımını kaybetmemiş olması gerekmektedir. Dördüncü ve son koruma yöntemini yeniden işlevlendirme olarak adlandırılmış ve bunun nedenleri olarak da zamanla doğal ve yapay unsurların endüstriyel mirasa zarar vermesi, işlevini kaybetmiş ya da terk edilmiş alanın köhnemeye bırakılması, vandalizm ve rant olgusu gibi nedenlerden dolayı koruma sorununa bir cevap olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat yeniden işlevlendirmenin amacı yapı ya da alanın geleceğe aktarılmasını sağlayarak günümüz yaşamına katmak olması gerekmektedir. Eskiden beri, işlevini kaybeden yapının yıkılması yerine yeniden kullanımı, yapıların tarihsel değerini dikkate almak ve sürdürülebilirliğini sağlamak açısından ideal bir fikir olmaktadır. Bu bağlamda yeniden işlevlendirilecek yapı ya da alanın özgünlüğünü bozmayacak şekilde en uygun işlev ile işlevlendirilmelidir. Zöpel (1985)'den aktaran Köksal (2005)'e göre, özellikle yeniden işlevlendirme, dünyada kamu kullanımına açık sosyal, kültürel ve sanatsal niteliği barındıran işlevlerle gerçekleştirilmektedir (Köksal, 2005).

Stratton, endüstriyel mirasa yönelik koruma yaklaşımlarını üç grupta ele almıştır. Bunlar, kentsel ölçekteki yaklaşımlar, endüstriyel peyzaja yönelik yaklaşımlar ve mimari yaklaşımlardır. Kentsel ölçekteki yaklaşımlar, endüstriyel mirasın konumu itibariyle kent merkezinin yeniden canlandırılması adına olan projelerin bir ögesi ve rant unsuru haline gelmesine yönelik olan koruma uygulamalarını içermektedir. Bu bağlamda şu ilkeler gözetilmelidir (Stratton, 2000);

- Endüstriyel mirasın, kültür mirası olarak düşünülerek sürdürülebilir doğrultuda yeniden işlevlendirmek,
- Endüstri mirası özel mülkiyet içerisinde yer alıyorsa buna yönelik mülkiyet sorunu çözülmeli ve gerekli finansmanın aktarılması,
- Kent merkezinde yer bulamayan sosyal donatı alanları (özellikle kültürel işlevler) yeniden işlevlendirme neticesinde kamuya açık kullanımının sağlanması,

Endüstriyel peyzaja yönelik yaklaşımlar, endüstriyel üretim sürecinin tüm izlerini içermesi ve aynı zamanda alanda bulunan doğal ve yapay unsurların korunması açısından önem taşımaktadır. Mimari yaklaşımlar ise, endüstriyel mirasın korunmasını işlevsel-mekânsal, strüktürel ve donanım özelliklerini kapsamaktadır (Köksal, 2000).

- **İşlevsel-Mekânsal Yaklaşım:** Endüstriyel mirasın atıl ve işlevsiz hale gelmesinin engellenmesi açısından, yapının kültürel değerinin anlaşılarak, sürdürülebilir koruma yaklaşımı çerçevesinde mekâna yönelik uygun işlevle yeniden işlevlendirilmesini kapsamaktadır.
- **Strüktürel Yaklaşım:** Koruma bağlamında endüstri yapısının yıkılan veya bulunduğu dönem sonrasında yapılan kısımlarına karşı yapılan müdahaleleri kapsamaktadır. Eski dokuyu taklit eden düzen yerine onunla bütünleşen mimari düzen ile restorasyon aşamasında en az müdahale gerçekleştirilmelidir.
- **Donanıma Yönelik Yaklaşım:** Endüstri yapılarındaki teknolojik donanımın yapıyla birlikte bütüncül korunma sağlanması gerekmektedir.

Bu koruma yaklaşımları haricinde endüstriyel mirasın bağlamsal değerlendirme ve ekonomik değerlendirme kriterleri de koruma yaklaşımlarına girdi oluşturmaktadır (Büyükarslan ve Güney, 2013). Bağlamsal değerlendirme kriteri, endüstri yapıları kentsel kimlikteki, hafızadaki yeri ile aynı zamanda emeğin üretim mekanı ve toplumun bir mirası olarak korunmasını gerektirmektedir. Yalnızca bulunduğu konum itibariyle değil çevresindeki değişim ve dönüşüm unsurları da endüstri mirasını etkilemektedir. Bu açıdan endüstri mirası coğrafi konum ve sosyolojik açıdan biricik olma durumunu göstermektedir. "Yapı-Yer" ilişkisi olarak da ele alabileceğimiz bu durum, Aldo Rossi'ye göre kalıcı olmayı da belirlemektedir. Rossi (1996)'den aktaran Büyükarslan ve Güney (2013), bu durumu "I'ocus" olarak ifade etmiş ve bir yerde bulunan yapı o yerle özgül ve evrensel bir ilişki içindedir. Nitekim biriciklik olma durumuna sahip olan yapı/alan ya da yer "I'ocus"tur. Zaten bir mekân ancak insanlar için bir anlam ifade ediyor, bireylerin deneyimlerine konu oluyor ise yer olmaktadır.

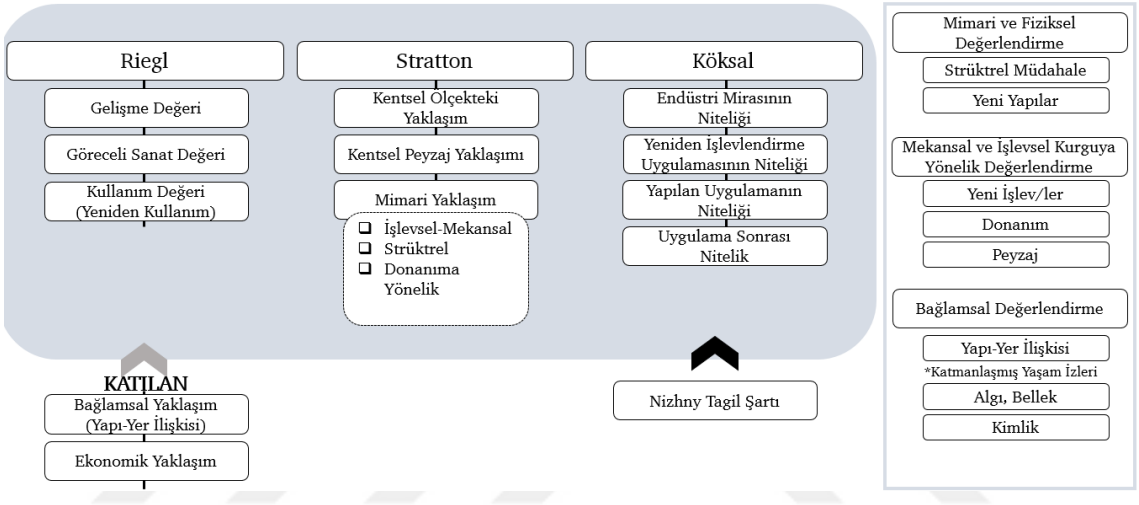
Ekonomik değerlendirme kriteri ise, endüstri mirası koruma anlayışına dolaylı olarak katılan bir kriterdir. Bu bağlamda tarihi ve kültürel değeri olan endüstriyel yapılara olan duyarlılığın ekonomik anlamda bir geri dönüşü olmaktadır. Özellikle yeniden işlevlendirilme bağlamında değerlendirmeye olanak sağlayan bu kriter ekonomik kaynakların iyi değerlendirilmesi, enerji ve emeğin geri kazanımı ve yapıların kendilerini finanse edebilmesi başlıklarında incelenmektedir (Büyükarslan ve Güney, 2013).

Buraya kadar olan koruma uygulamalarının çoğu kendine yeniden işlevlendirme olgusunu bir metod olarak kullanmıştır. Bu anlamda yeniden işlevlendirme kavramı, endüstri mirası yapılarının işlevini kaybetmesine karşın yeni bir işlev kazandırılabileceğini söylemektedir. Fakat burada asıl değinilmesi gereken nokta yapılan ya da yapılacak işlev değişikliğinin bu üretim mekanlarının karakterini baskılayan ve asıl kimliğine uzak bir işlev olmamalı aynı zamanda bulunulan zamanın karakterine yönelik fiziki mekandaki değişimler yapıyı ikili bir kimliğe zorlamamalıdır (Cengizkan, 2002). Köksal (2005)'e göre yeniden işlevlendirme olgusuna yönelik ölçütler şu şekildedir;

- **Endüstri Mirasının Niteliği:** Tarihsel ve Arkeolojik Değeri; Mimari Değeri; Özgünlük Değeri; Teknolojik Donanımının Korunması ve Mevcutluğu
- **Yeniden İşlevlendirme Uygulamasının Niteliği:** Belgeleme ve Araştırmanın Yeterliliği; Yeni İşlevin Yapıya ve Çevresine Uygunluğu; Karar Aşamasında Halk ve Kullanıcı Katılımı; Engelli Bireyler İçin Kullanım Kolaylığı; Yapıya/Alana Minimum Müdahale
- **Uygulamanın Niteliği:** Disiplinler Arasındaki İşbirliği; Zorunlu Ekler ve Teknik Donanımın niteliği; Detay Çözümleri-Çevre Düzenleme- Sert Zemin ve Yeşil Alan Tasarımı-Otopark Düzenlemesi; Ekonomik Olma Durumu
- **Uygulama Sonrasında Sağlanan Kullanım Koşullarının Niteliği:** Erişim Kolaylığı; Kullanıcı İlgisi; Kendi Kendini Finanse Etmesi; Düzenli Bakım ve Onarım Yapılması

Yeniden işlevlendirme ile endüstriye ilişkin mekânlara tek veya birden fazla işlev (karma kullanım) kazandırılmaktadır. Teknik donanımın korunmasına yönelik ise bir obje olarak sergilenmesi, bazı zamanlarda sunulması ve eskisi gibi tam

kapasiteli kullanımı olarak üçe ayrılmıştır (Mandran, 2000).Endüstri mirası yapılarının yeniden işlevlendirme örneklerinde yeniden kodlanma (re-coding) denilen endüstriyel üretimin yerine gelen yeni işlevin kültürel ve bilgi üretimini sağlaması açısından ilk akla gelen uygulamaları müze, kültür merkezi ve sergi alanı olarak tek işlevli ya da bu işlevleri barındıran çok işlevli kullanım yapılarına çevrilmelerine denilmektedir. Yeni işlevin gerekliliklerine yönelik fiziki adaptasyon ve yeniden tasarlama, yeniden mimari (re-architecture) olarak adlandırılmaktadır (Cengizkan, 2002).

Şekil 2.1 Koruma ölçütleri bağlamında değerlendirme sistemi (tez kapsamında hazırlanmıştır)

Koruma uygulama yaklaşımlarında çoğunlukla fiziki mekâna yönelik uygulamalar gerçekleştirilmekteyken sosyal boyut arka plana itilmektedir. Nitekim endüstri mirası üretim, dağıtım, paketleme, sosyal boyut, kimlik, algı ve hafıza süreçlerini de kapsayan çok boyutlu bir oluşumdur. Endüstri mirasına yönelik koruma ölçütlerinin oluşturulması bağlamında çeşitli değerlendirme ölçütleri öne sürülmüştür. Bu ölçütler endüstri mirasını korumaya yönelik değerlendirme sistemi oluşturması sürecine katkı sağlamaktadır. Nizhny Tagil Şartı'nda belirtilen endüstri miras tanımının kapsamı da koruma ölçütlerinin oluşmasında büyük önem taşımaktadır. Endüstri mirası tanımı, yapı stoğu dışında endüstri süreçlerine ve sonrasına tanıklık eden fiziki, sosyal ve kültürel yapının da korunmasını gerekli kılmaktadır (Şekil 2.1). Fakat koruma uygulamalarının çoğu işlev değişikliği kapsamında yapılması, turizm, rant ve prestij olgularını da beraberinde getirerek yapının eski kimliğini kaybetmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda belleğin bir

izi olan endüstri alanlarının kimliğini kaybettirecek rant ve projelere konu edilmeyerek, kentlinin karar destek süreçlerine katılımı sağlanmalı ve bu alanların geleceğini belirlemeye katkı sağlamalıdır. Endüstri mirasının kentsel canlanmayı sağlayacak üst politikaların bir unsuru ve çeşitli kurum ve kuruluşların (özel sektör) yatırım aracı halinden çıkarılarak, ortak miras kapsamında toplum ve uzmanların desteğiyle değerlendirilmesi sağlanacaktır (Alagöz, 2017; Alper, 2004).

2.2 Post Endüstriyel Peyzaj Yaklaşımı

Kentlerin 20. yy sonlarında üretim biçimlerindeki dönüşüm, sektörel yapılanmaların da değişmesine neden olurken, ortaya çıkan "yeni" olgu "sanayisizleşme" olarak adlandırılmış ve kent mekânına da yansımıştır. Özellikle 1980'li yıllarda, kent içi peyzaj olarak anlamlandırılan ve kentsel dokuya entegre olan endüstriyel yapılarının/alanlarının kademeli olarak kenti terk etmeye başlaması, doğrudan "tarihi kentsel peyzajın" değişimini de tetiklemiştir. Sanayinin kentsel makroformda oluşturduğu düzen, sanayisizleşme olgusuyla entropiye (düzensizliğe) dönüşmüştür. Bu anlamda kentlerde sanayileşme ile birlikte, artan nüfus, yapı yoğunluğu, ulaşım ağları ve kesintisiz sanayi-yerleşim aksları -ulaşım maliyetini azaltmak için hammaddeye yaklaşma isteği neticesinde- yeni bir kent makroformunu oluşturmuş, bu durum da yeni bir düzen anlayışını beraberinde getirmiştir. Kentlerin, birbirine eklemli yapıda büyümesi, bunların ilişkisel ağları ve etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan kentsel peyzaj, yerel, bölgesel ve ulusal kapsamıyla ele alınmaya başlanmışsa da sanayisizleşme ile birlikte kentlerin makroformlarındaki değişim yeni bir düzeni oluşturmuş ya da bir düzensizlikle sonuçlanmıştır. Nitekim bunun sonucunda kentlerde, karmaşık kent dokularının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Scarlett vd., 2018; Shiavon, 2021).

Sanayisizleşme ile kentin endüstrisinin oluşturduğu "olumsuz ve modası geçmiş bir imaj" ve sağlıksız mekân algısıyla insanların hafızalarına kazındığını iddia eden bazı uzmanlar, bu alanların ıslahını savunurken, bazıları da emeğin ve üretimin ana mekânı olan bu yerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması gerektiğini söylemektedir (Summerby-Murray, 2002; Orange, 2008; Loures, 2008a). Sanayi

sonrası (post-industrial) dönem olarak da nitelenen sanayizileşme olgusu, kentsel planlamayı da etkileyerek mevcuttaki kullanılmayan/atıl olan bu alanların kentte geri kazandırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Endüstriyel mirasın korunması ve geri kazanımı konusu sadece akademik ve bilimsel tartışmaların değil kentsel yönetim politikalarında da önemli bir unsur olarak tartışılmaktadır (Ghanbari, 2018). Bir dönem kentle bütüncül olarak ele alınıp planlanan bu alanlar daha sonraları -özellikle 1980'lerden itibaren- parçacıl planlama anlayışlarının konusu haline gelmektedir. Tarihi kentlerin peyzajında önemli yeri olan bu alanlar, ekonomik kalkınmanın da anahtarı sayılmıştır. Korumanın önemli bir kültür politikası olduğunu savunan ülkelerde, endüstriyel mirasın korunması konusu, kültürel peyzajın bütüncül olarak korunması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bir dönemin tarihi, kültürel ve ekonomik değerini niteleyen mekânsal düzenin, günümüz kentleri üzerindeki etkisi, endüstriyel peyzajın bağlamsal yapısını oluşturmaktadır (Vos & Meekes, 1999; Ghanbari, 2018). Endüstriyel yapılar üretim faaliyetinin gelişimi, uygarlığın yükselişi ve değişimine tanıklık eden kültürel, sosyal, ekonomik ve fiziksel yanpıyı oluşturmaktadır. Tarihi kentsel peyzajın **çok katmanlı ve dinamik yapısı** içerisinde yer alan post endüstriyel peyzaj **kollektif kimliğin bir parçası** olarak toplumların tarihsel geçmişinin hem ürünü hem de aracı sayılmaktadır (Bontje & Musterd, 2008; Zhang vd., 2021).

Peyzaj olgusu, kentsel kimlik ve hafıza bağının oluşumuna katkı sağlayan bir gelişim sürecidir. Bu süreç grafiksel olarak düşünüldüğünde öncelikle ele alınması gereken konu, manzara düzeyinde ortaya çıkan peyzaj olgusudur. Başka bir deyişle peyzaj olgusu, ilk olarak beşeri bilimlerin konusu olarak ele alınarak "doğal olarak üretilen tuval" biçiminde tanımlanmaktadır. İnsanların bu tuvali boyadığını ve görselleştirdiğini söylemişlerdir. Özetle, peyzajın varlığı, insan gereksinimine ihtiyaç duymazken, insan eliyle peyzajların değiştirilebileceğinin altı çizilmiştir. Bu anlamda peyzaj kavramı, ilkel bir düzleme oturturularak, toplumsal olarak üretilen kültürel bir öge olarak görülmediği yalnızca doğal olarak ortaya çıkan bir öge olarak tanımlanmaktadır (Zhang vd., 2021).

1980'lerin ortalarından itibaren, peyzaj kavramı, doğal ve sosyokültürel katmanlara sahip bir olgu olarak, açıklanmaya başlanmıştır. Nitekim, peyzajın doğası gereği, insanların şekillendirdiği, böylece doğal olan ile kültürel olanın

birlikte katmanlaştığı bir oluşum sergilemiştir. Bu bağlamda kimlik oluşumuna da katkı sağladığı anlaşılabilmektedir. Zerubavel (1997)'den alıntı yapan O'Keeffe (2007) peyzajın, "zihin manzarasının bir ürünü" olarak ifade ettiğini bu nedenle de algılar vasıtasıyla ortaya çıktığını ve anlatımın değil, onu yaşamak ve ona katılmak gerektiğini vurgulamıştır. Belleğin, peyzaj üzerindeki etkisi ya da peyzajın bellek üzerindeki etkisi **"iz"** kavramıyla da açıklanmaktadır. Öyle ki, kollektif hafızanın, görsel ve olgusal durumlarını aktarmak amacıyla, bellekte iz bırakmış duyusal-duygusal olaylar tariflenmektedir. Fransız yazar Pierre Nora tarafından hazırlanmış olan "Lieux de Mémoire (Hafıza Yerleri)" adlı çalışma, ulusal kimliğin özellikle devlet etkisiyle ortaya çıkardığı durum ve olgulardan bahsetmektedir. Bu anlamda iz kavramından yola çıkıldığında insanların bireysel günlük rutinleri, kamusal etkinlikleri, geleneksel ritüelleri ve politik mekânsal oluşumlar vb. korunması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle kentlerin kimliklerinin giderek birbirine benzemesinden dolayı Nora, korumanın ulusal boyuttan ziyade uluslararası boyutta düşünülmesi gerektiğinin altını çizerek, teknolojik gelişmelerin, sermayenin ve dolaysıyla piyasa güçlerinin şekillendirdiği kentlerin, homojenleştirilen manzaralarının, "benzersiz olanın yüceliğinden yoksunlaştırdığını" yinelemektedir. Peyzaj olgusunun, doğal manzara düzlemiyle ele alan uzmanlar ise, kırsal yaşama daha çok odaklanarak peyzajın yeşil alan ve ona bağlı olan tarımsal üretim ekseninde irdelenmektedir. Sanayileşme ile büyüyen kentlerin kırsal alanlara yönelik baskısıyla, doğal peyzajların etkisini azalttığını ve sonuçta yok ettiğini dile getirmişlerdir. Kimi uzmanlar da, insanın varlığı ekseninde görselleştirilen peyzajın, kırsal alandan kentlere göçün etkisiyle birlikte yok olduğunu ileri sürmüştür. Bu anlamda sanayileşme ile birlikte, 19. Yy sonu ile 20. Yüzyılın ortalarına kadar süren modernist dönem ve post-modernist dönem etkisiyle, kentlerin kimliklerine de etki etmektedir. Öyle ki, peyzaj terimi zaman içinde değişen-dönüşen ve **"içerisinde her şeyi barındıran karmaşık bir süreç ürünü"** olarak tanımlanmaya başlanmıştır (O'Keeffe, 2007).

1980'li yıllarda postmodernizmin yaratıcılık, özgünlük, karmaşıklık, devingenlik vb. söylemleri güç (para, politik/iktidar) olgusuyla şekillenmesi sonucunda, peyzaj, derin baskılara maruz kalmaya başlamıştır. 1990'ların sonuna

gelindiğinde, peyzajın kimin mirası olduğu ve kim tarafından korunması gerektiği soruları ile kültürel bir oluşum süreci olduğu tartışılmaya başlanmışsa da sermaye eksenli uygulamalarda meta olarak kullanımı daha ağır basmıştır. Neoliberal ekonomik düzenin ulusal kalkınma bağlamında ortaya çıkan uygulamaları çerçevesinde, peyzaj metalaştırılmıştır. Bu açıdan kentsel yeniden canlandırma projeleri -özellikle tarihi kent merkezlerinin turizm ve hizmet sektörüne yönelik yeniden yapılandırılması- sanayileşme ile birlikte önceleri kent dışında kalan daha sonra kentin büyümesiyle kent içerisinde yer alan atıl sanayi alanlarının ve dolaysıyla işçi konutlarının da dönüşümüne neden olmuştur. Çoğu toplumlar, genelde sanayinin yarattığı olumsuz yönlere vurgu yaparak, işçi sınıfının bir zamanlar barınma sorununa çare bulmak amacıyla oluşturulmuş olan konutları da, sağlıksız ve çöküntü alanı olarak nitelemektedir. Bu anlamda "sanayi ve işçi sınıfının mirası" küçümsenmiş ve bir miras olarak çoğu zaman düşünülmemiştir. Toplumların genel algısına göre miras, hep "iyi" olmak zorundadır ve "kötü" durumların ötesindedir, bu nedenle korunmalıdır (Hospers, 2002; Kerstetter vd., 1998; O'Keeffe, 2007; Claval, 2007). O'Keeffe (2007)'ye göre ise, "tarihe, bugüne ve insanlığa tanıklık eden her şey mirastır, dolaysıyla peyzajdır" ve korunması gerekmektedir.

Kültürel miras, yaşamın içerisinde, geçmiş ve günümüz arasında bağlantı ve süreklilik sağlayan, bir mihenk taşı olma görevini üstlenmektedir. Peyzaj kavramı ise, sosyal ilişkiler veya ağların sembolik izlerini (soyut-somut miras), anlam ve değer açısından korunması gerekli olan herşey olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa ülkelerinde peyzaja atfedilen değer ya da önem, sanayi öncesi, sanayi dönemi ve günümüze kadar farklı rollere bürünmüştür. Önceleri doğal manzara olarak tanımlanan peyzaj, farklılıkları içerisinde barındırmasıyla anlam genişlemesine uğramıştır. August Meitzen'in 1895 yılında yayınladığı "Siedelung und Agrarwesen der West-germanen und Ostgermanen" adlı "Avrupa Kırsal Peyzaj Biçimleri" üzerine olan çalışması, doğanın insanla olan etkileşimiyle oluşturulan organizasyonun, etnik bir mekân modeli ortaya koyduğunu göstermektedir. Sanayileşme dönemi sonrasında peyzaj kavramı, doğa ve insan etkileşiminde, güç ilişkileri eksenindeki, sınıf farklılıklarıyla ortaya çıkan mekânsal düzeni, konu almaktadır. 1880'lerden başlayarak sanayi dönemi sonrasına kadar geçen süreçte,

peyzaj, estetik değer ve güzellik kaygısı ağır basan, politik düzenin kabul ettiği, üst sınıfların gücünü meşrulaştırarak alt ve etnik sınıfları baskılayan bir yol olarak görülmektedir. Peyzaj kavramının anlamı, zaman içerisinde, toplumsal gruplar ve mekânsal biçimler arasındaki ilişkiyi tanımlamaktan, giderek toplumsal bilinç ve kültürel değerleri koruma anlamında, önemli bir görev üstlenen yapıya doğru evrilmiştir. Günümüzde peyzajın yani bellek/hafıza kavramları ile geçmiş ve şimdiki zamanın somut ve somut olmayan olgularının, kültürel miras olarak korunması fikri ağır basmaktadır. Peyzaj, bellek ve kimlik arasındaki ilişkiyi anlamaya kritik bir katkı sağlamaktadır. Bu durum da peyzajın yerelden başlayarak uluslararası boyutta korumak gerekliliğini ortaya koymaktadır. Fakat hala tüm peyzaj unsurlarının korunması konusu tartışmalıdır. Bu bakımdan korunmaya değer olanlar yerel/merkezi yönetimler ya da uzmanlar tarafından belirlenmektedir (Pendlebury vd. , 2004 ; Claval, 2007).

Sanayi dönemi sonrasında kent merkezlerinin çöküntü alanları haline gelmesiyle kentlerin profilini canlandırmak için, yükselen hizmet sektörüne yönelik uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Kentlerin bu dönüşümü, kentsel peyzajın metalaşmasını beraberinde getirmektedir. Massey (1992)'den alıntı yapan Moore (2007) yer kavramını **"belirli bir mekânda etkileşime giren belirli sosyal ilişkiler kümesi"** olarak tanımlamış, yer denilen şeyin özgüllüğünden söz etmiştir. Bu durumda yer bağlamını değiştirdikçe karakteri de değişmektedir. Kentlerin peyzajı da buna bağlı olarak halk tarafından ilişkilendirilen olgular ve durumlar sonucunda değişmektedir. Bir yeri yer yapan özelliklerin kaybolmasının önlenmesi, peyzajın aşırı dönüşümünün engellenmesi ve hafıza faktörünün uzun süre güçlü kalarak, inşa edilen kimliğin geliştirilmesine katkı sağlaması, miras tanımlarının ve temsillerinin, gelecek nesillere aktarılması açısından, koruma ve uygulama boyutları ciddi öneme sahiptir. Moore (2007) kimliğin oluşturulması ve geliştirilmesi sürecini üç temel faktöre indirgemektedir. Bunlar;

- kalıntı (soyut/somut),
- tarihsel durum ya da olaylar,
- belleğin sürekliliği.

Üç faktörün çakıştığı en önemli nokta olarak da, bellek ya da hafızanın olumlama yoluyla olumsuz tarihi yok etmesidir. Yani olumsuz olay, yer, durum ve izlerin silinmesidir. Bu anlamda sanayileşmenin getirdiği problemli, kirli ve kötü koşulların yerine istenmeyen sahneleri silerek yerine beğenilenleri uygun görmesi ve dolaysıyla geçmişin unutulmasıdır. Mekân hafızası ve kimliğin üretiminde rol oynayan bu durumlar kişi ya da grupların peyzajı farklı şekillerde görmesi, peyzaja katkısı ve peyzajı kullanmasıyla, çok katmanlı bir yapı sergilemeye başlamıştır. Kentsel peyzajın bu çok katmanlılığı, onu ekonomik yapılanma ekseninde bir mücadele alanı haline getirmeye itmektedir. Kentlerin yenilenmesi yaklaşımıyla sermaye sahipleri, kentleri ve dolaysıyla peyzajı girişimciliğin mekânı olarak belirlemektedir. Peyzaj, kent imajının yeniden yaratılması ve kentlerin pazarlanması düşüncesi ile dönüştürülmeye başlanmıştır. Kamu ve özel sektör girişimleri kentlerin olumlu imajlarını yükseltmeye ve onların pazarlama metası olarak görmeye başlamasıyla kötü sayılan imajlar yok edilmeye çalışılmaktadır. Tarihi kent merkezlerinin -fiziki mekân özelinde- tipik projelerin uygulama mekânları olmaya başlaması ile peyzaj anlamını daraltan ve yeganeliğini kaybeden bir yapıya dönüşmektedir. Öyle ki, ortaya çıkan sosyal ve mekânsal sorunlar, geçmişle şimdiki zaman arasındaki bağı zayıflatmaktadır (Bontje & Musterd, 2008; Moore, 2007; Wallach, 2005).

Sanayi, kimileri için fabrikaların doğaya ve insanlara zararıyla sorunların başlangıcını ve çözümsüzlüğü anlatırken, kimileri için de sermayeyi elinde bulunduran kesimlerin daha çok güçlenmesine yarayan mekânlar olarak nitelenmektedir. İşçilerin olumsuz ve kötü koşullarda yaşamalarına karşın üst gelir gruplarının daha iyi bir yaşam/temiz bir çevre için kent dışında oluşturdukları yerleşim alanları, sanayileşmenin olumsuz bir durum olduğu algısını oluşturmuş ve kentleri iyileştirmek amacıyla onların yıkılması ve yok edilmesi savunulmuştur. Kentlerin sanayi sonrasında, yeniden inşa edilmesi, kolektif hafızadan silinen mekânları ve olguları ortaya çıkarmıştır. Kentin değişimi dolayısıyla peyzajın değişimini, Moore (2007)'a "Bir yerde uzun süre yaşayanların, yerin pazarlanması sonrasında kendini en çok yersiz hissedenlerin mekânını oluşturduğu" olarak vurgulamaktadır (Moore, 2007; Wallach, 2005).

Ghanbari (2018), istenmeyen durumlara karşın, post endüstriyel peyzajın çevresiyle olan etkileşimi için, kentsel kalkınmanın bir uyarıcısı konumunda olduğu, bu nedenle doğru bir biçimde işlevlendirilme sonucunda kentin modernleşmesi ve küreselleşmesi için bir olasılık teşkil ettiğini söylemektedir. Kısacası, post endüstriyel peyzaj, tarihi ve kültürel kaynağın ketteki temsil mekanizmasını oluşturmaktadır. Endüstri mirası, sıradan insanların yaşamı hakkında bir belge ve yerel topluğun ilerlemesine katkı sağlayan manevi bir değer sembolü olarak görülerek kültürel duyarlılığın göstergesi sayılmaktadır (Cizler, 2014). Konior ve Pokojska (2020) ise endüstriyel mirasın, post endüstriyel peyzajı oluşturan ve kentsel peyzaja entegrasyonunu sağlayan, "**birçok mekânsal bağlantısı bulunan bir dizinin üyesi"** olduğunu ileri sürmektedir. Aynı zamanda post endüstriyel peyzajın, teknolojik gelişmeye bağlı olarak insanlar tarafından dönüştürülmüş bir tür kültürel peyzaj, olduğunu savunmuştur. Bu anlamda kültürel peyzaj olgusunun, insan eylemi ve etkileşimi sonucunda ortaya çıkan doğal ve beşeri tüm faktörlerin sonucunda oluşması, kentte yaşayan halkın etkileşim içerisinde olduğu mekân ve zaman faktörleri doğrultusunda kültürel peyzaj algısı da değişebilmektedir. Öyle ki, sanayisizleşme ile ortaya çıkan durumda, kentsel çevrede doğal ve kültürel yapının dönüşümü niteliksel ve sosyal değişimi de beraberinde getirmektedir (Konior ve Pokojska 2020; Santoro vd., 2021).

Endüstriyel miras, kentte kültürel ve tarihsel bir olgu - birden fazla zaman katmanını içeren- halkın ve yerel kimliğin dolaysıyla da kentin içsel dinamiğinin bir parçasıdır. Bu bağlamda endüstriyel mirasın "Neden" ve "Nasıl" korunması gerektiği önemli bir sorundur.

- **Neden?** Endüstri yapıları veya alanları, sanayi kentinin tarihi geçmişinden izler taşıması ve kentsel mirasın oluşumunda kültürel, sosyal ve ekonomik boyutları içerisinde barındırmasıyla, kentin evrim sürecine katkıda bulunmuştur. Bu alanların kentin tümüne etkisi olmasından dolayı, sanayi sonrası peyzaj (post-industrial landscape) olgusunun dikkate alınarak, sanayi toplumunun kalıntılarının analizi, belgelenmesi, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi gerekli kılmaktadır. Kentsel tarihi peyzaj kavramından hareketle ortaya çıkan post-endüstriyel peyzaj kavramı endüstriyel mirasın

işlevsel, kültürel ve tarihi perspektifinin ortaya çıkarılmasında ve kentle olan etkisinin irdelenmesinde bir araç olarak kullanılmaya başlanılan, niteliksel bir algıyı oluşturmaktadır. Loures (2008a), post-endüstriyel peyzajı, *"endüstriyel faaliyetlerin geliştirilmesi amacıyla doğal veya tarımsal peyzajda, insanın sistematik faaliyetinin sonucu..."* olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, bir yapıyı veya bir endüstriyel alandaki bir grup yapıyı tanımlamanın aksine, tüm bir peyzajı tek bir unsur olarak tanımlamayı sağlayarak, endüstriyel mirası koruma anlayışının genişletilmesini sağlamıştır. Endüstriyel peyzaj kavramı bu anlamda teorik bir temel oluşturarak, endüstriyel mirasın kalıntı ve materyallerini ortaya koyarak bunları tanımlamak ve sınıflandırmak için kullanılmaktadır. Postmodern kentin dokusunun bir parçası olan eski endüstriyel peyzajın korunması ve çevresel etkilerinin incelenmesi, gelecekte, bu alanların kent için ne ifade edeceği, kentin bütünüyle ele alınarak, yapılacak müdahale ve yeniden işlevlendirme olgularına karşı bir metodoloji sunmaktadır (Hutton, 2006).

- **Nasıl?** Endüstriyel mirasın bir faktör olarak ekonomik, sosyal, fiziki ve kültürel boyutlara olan etkisi bağlamında, tarihi kültürel peyzajın değerlendirilmesi ve bu alanlara yönelik yapılan uygulamaların niteliğini tartışılmasıdır (Loures & Panagopoulos, 2007; Lores, 2008a; Loures & Crawford, 2008). Bu anlamda endüstriyel peyzaj beş bileşen bağlamında değerlendirilmektedir. Bunlar, **sahiplenme, birlikte yaşama, bağlanabilirlik, çeşitlilik ve gözeneklilik** kavramlarıdır.Bu kavramlar kentsel peyzajı oluşturmada anahtar kavramlardır. Sahiplenme, birlikte yaşama ve bağlanabilirlik sosyal boyuta atıfta bulunurken, çeşitlilik ve gözeneklilik işlevsellik ve fiziki boyutu vurgulamaktadır. (Swensen & Stenbro, 2013). Loures (2008a) de, post endüstriyel peyzajların kentin **genetik kodunu (içsel faktörleri)** bağlamında değerlendirilerek kalkınma için bir katalizör olarak kullanılması gerektiğini ve bu yapıların asıl kimliklerini kaybetmeden yeniden geliştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Endüstriyel mirasın ölçek, işlev, tarihi süreç (sosyokültürel ve zamansal) ve gelişim (fiziki, işlevsel ve donanımsal) özellikleri kapsamında benzersiz bir

karaktere sahip olması **-nadir ve biricik olarak-** kentsel yapıyı da benzersiz kılmaktadır (Braae & Diedrich, 2012; Zhang vd., 2021). Ghanbari (2018) tarihsel hafızanın, ait olma duygusuyla şekillenmesinden dolayı endüstriyel peyzaj kavramı ile bütünleşerek, toplumun zihninde kurumsallaştığını dile getirmiştir. Bu bakımdan endüstriyel mirasın korunması, tarihle olan ilişkisinin yanı sıra kentsel bellekte kültürel bir unsur olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Toplumlar tarafından kentsel peyzajın okunması/yorumlanması ve kodunun çözülmesi -yer hafızası ve "genius loci" (yerin ruhu) sürekliliği açısından önem taşımaktadır (Jonsen Verbeke, 1999; Loures, 2008b; Hubbard, 1996).

Post endüstriyel peyzajın "eski" ile ilişkilendirilen olgusu terk edilmişlik, bakıma muhtaçlık ve atıllık faktörleri açısından ele alındığında "**görünen yerlerin dışında**" boş ve artık faydası olmayan alanlar olarak adlandırılmaktadır (Sandberg,2014). Oysa Cizler (2014)'e göre, post endüstriyel mirasın kalıntılarının alternatif kullanımları ve estetiğine dikkat çekerek, bu alanların kısıtlamalara tabi tutulmadan, çeşitli faaliyetlerin yapılabilmesi açısından "**esnek gayri resmi kamusal alanlar**" olarak tanımlamıştır. Bu anlamda pek çok faaliyeti içerisinde bulundurabilecek -bahçecilik, oyun, otopark ve çeşitli yaratıcı faaliyetler - bir kamusal faaliyet mekânı olduğunu yineleyerek, eski endüstri yapılarının/alanlarının modern ve aşırı düzenli kentin aksine, sürprizli, esnek ve tarihi akustiği içerisinde barındıran mekânlar olduğunu söylemiştir. Her ne kadar sağlıksız ve terk edilmiş alanlar olarak düşünülse de, kent ve kentli açısından geçmişin izleri ve şimdiki zaman arasındaki, belirgin olmayan sınırları ve kentsel hafızaya katkısı ile bu alanlar ilginç ve önemli mekânlar haline gelmiştir. Endüstriyel miras bu anlamda, aslında kamusal yararın bir biçimini temsil ederek, sosyal yapının tüm katmanlarının dahil olduğu, kollektif değerin bir yansımasını oluşturmuştur. Post endüstriyel peyzajların sürekli kirli ve tahribat alanı olarak nitelenmesine karşın, doğanın kendini iyileştirebilmesi ve ekolojik restorasyonunu gerçekleştirebilmesi ile farklı bir ekolojik zemin yaratmaktadır (Cizler, 2014; Sandberg, 2014).

Silva & Andre (2012) tarihin izlerini taşıyan kültürel miras yapılarının/alanlarının "zamansız" olduğunu ileri sürerken, tarihsel-coğrafi materyalizm kavramından

yola çıkarak uzay ve zamanın, bir mekanizma yarattığını ve bunun da şimdiki zaman ile bir süreksizlik oluşturduğunu açıklamaktadır. Bir başka deyişle, post endüstriyel mirasın çekici aurası, geçmiş ile günümüzü bir araya getiren bir düğüm noktası olarak durağan olmayışın ve süreksizliğin göstergesi olmaktadır (Frisch, 1998). Bu anlamda insanların hafızasında yeri olan bütün mekânların farklı toplum gruplarında farklı değerlere karşılık geldiğini ve çoklu kimliklerinin oluştuğunu dolaysıyla da korunması gerektiği vurgulanmaktadır (Silva & Andre, 2012). Nitekim Frisch (1998), endüstriyel mirasın etkilediği ve etkilendiği ekonomik süreçleri, sosyal katman ve grupları, kültürel değişimi, fiziki-çevresel dinamiklerin ve politik kaygıların tümüyle olan ilişkilerinin belirlenmesiyle koruma olgusunun çatışma ortamından, seçim bağlamına taşınacağını söylemektedir. Böylece post endüstriyel topluluğun istikrarlı bir kalkınma politikası kurması adına fırsat oluşturacağı ve kentsel kimliğiyle uyumlu ilişkiler ağı yaratacağını vurgulanmaktadır (Frisch, 1998).

Post-endüstriyel miras alanlarının yeniden geliştirilmesi ile ortaya çıkan metalaşma süreci uzmanlar tarafından tartışılan bir başka konudur. Öyle ki, endüstriyel peyzajlar kentlerin sanayisizleşme sonrasında, ekonomideki dalgalanmalarına bir araç olarak kullanılmaya başlanmaktadır. Bunun temel nedeni kentsel politikaların “geleneksel endüstriler” olarak tanımladıkları bu atıl alanları, yeni yatırımlar için temel bir araç olarak görmesi olmaktadır. Nitekim endüstriyel mirasın kimileri için umutsuzluk ve çaresizlik ifade etmesi bu yeni bir kentsel ekonomi tiplerini kurmayı kolaylaştırarak, şehir imajlarının yeniden inşasında bir alternatif olarak kullanılmıştır (Hubbard, 1996). Kent yönetiminin politikaları bağlamında devlet ve özel yatırımların koordinasyonu ile bu alanların korunması ve sürdürülebilir gelişimi açısından endüstri mirasının, canlandırılması istihdam ve yerel ekonominin iyileştirilmesi için bir fırsat olarak görülmektedir. Bu projeler kapsamında endüstri mirası, sürdürülebilir kalkınma için ekonomik, sosyal ve fiziki mekânın önemli bir girdisi olduğu tespit edilmiştir (Carlos, 2017). Kentsel imgeler, deneyimler ve kültür, yeni bir ekonomik altyapı oluşturmada kente farklı roller atamaktadır. Bu bakımdan kentsel miras, toplumda genel kabul görmüş değerlerinin metalaştırılarak görünümleri değiştirilmektedir (Summerby-Murray, 2002). Dolaysıyla bu durum eski kent dokusu ve merkezinin, yeniden-

canlanma projelerine konu olan endüstriyel peyzajlar için de geçerli olmaktadır. Post endüstriyel dönemin getirisi olarak sayılan bu durum yerin pazarlanmasına ve kentsel peyzajının yeniden üretimiyle yeni kentsel imajlar yaratılmaktadır (Hubbard, 1996). Mirasın belli kurum/kuruluşların (kamu ve özel sektör) tüketimi için kullanılması mirasın kimliğinin zayıflamasına ve kaybolmasına neden olmaktadır. Kentsel peyzajı oluşturan unsurların küresel ekonominin bir parçası olarak kullanılması kentsel imajı oluşturmaktadır. Bu imaj oluşumu, kültürel mirasın sürdürülebilirliğine ve korunmasına yönelik çelişkileri beraberinde getirmiştir (Swensen, 2012). Kentsel peyzajın yeniden üretimi, kültürel ve sosyal yapıyı da yeniden üretmek demektir. Çünkü post endüstriyel peyzaj ekonomik güçlerin de sonuç ürünüdür (Hubbard, 1996).

Tarihi kentlerin peyzajına entegre olmuş eski sanayi alanları insanlar tarafından yapılan değerli eserler olarak kabul edilerek, yeni bir ikonikleşme akımının parçası da olmaktadır (Ghanbari, 2018). İlk olarak, endüstri mirasının değerini tanımlayan sanatçı kesimin olması, -bu mekanları sergi ya da stüdyo olarak kullanmasıyla- romantik yazarlar tarafından sanayi üretiminin dursa da kültürel üretimin devam ettiğinin göstergesi sayılmaktadır (Cizler, 2014).Endüstriyel mirasın bu gibi faaliyetler açından esnek kullanımı, Swensen & Stenbro (2015) "**garip alan**" ve "**gevşek yerler**" olarak adlandırdığı mimari biçimin bağlamsal fenomenini oluşturmaktadır. Bu durum bazı yazarlara göre post endüstriyel peyzaja yönelik sadece kapitalin hakim olduğu imajlar yaratılmaması açısından da, açıklayıcı nitelik taşımaktadır (Sandberg, 2014).

Kentsel yaşamda öznelerin fiziki mekân ile ilişki içerisinde bulunması temsil teorilerinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle tarihi kentsel peyzajı yorumlama açısından bir araç olarak sayılabilen bu kavramlar, temsillerin kültürü nasıl algılamaya yaradığı ve görselliğe yapılan bu atıf ile de fiziki mekânın özelliklerinin nasıl metalaştığını vugulamaktadır (Swensen, 2012). Hubbard (1996)'a göre, sosyal veya çevresel olguların bir tür ortak temsillerinin varlığıyla ortaya çıkan sosyal temsil kavramı toplumsal gruplar arasındaki iletişimden ortaya çıkan eylemleri nitelemektedir. Kentsel peyzajın yorumlanması farklı grupların sosyal temsillerinde (sanayi kentlerinde işçi, halk, fabrika sahipleri ve diğer meslek grupları gibi) farklılık göstererek özellikle baskın grupların eylemlerine göre

belirlenmektedir. Bu anlamda koruma kavramının kapitalist ekonomiler açısından bir araç olarak kullanılması, kültürel mirasın sergilenmesi ve kente entegre olmaya çalışan ticari ürünlere dönüştürülmesine neden olmaktadır (Swensen & Stenbro, 2015). Bu bakımdan kentlerde bazı yapılar ikonikleştirilerek imaj ögesi olarak sunulmakta ve kar getirici bir olgu olarak kullanılmaktadır. Farklı kent dokularındaki başarılı sayılmış fikirlerin kopyalanmasıyla "kültürün seri olarak yeniden üretimi" ortaya çıkmaktadır (Harvey, 1989). Bu durumu Beriatos ve Gospodini (2006) küreselleşmenin etkilediği kentsel peyzajın yeni oluşumlarına vurgu yaparak "**glokalize/glokalleşmiş peyzajlar**" terimiyle açıklamaktadır (Beriatos ve Gospodini, 2006; Gospodini, 2006). Bu terim, toplumsal ve mekânsal olguların ulusal düzeyden uluslararası düzeye ya da tam tersi olan süreçleri açıklamak için kullanılmaktadır (Gospodini, 2006). Post-endüstriyel peyzajın yeni kentsel ekonomi ve buna bağlı işlevlere yönelik kullanımıyla ortaya çıkan kolajı geleneksel-yerel mekânsal referanslar ve küresel mekânsal referansalar olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Bu da glokalleşmiş post-endüstriyel peyzaj oluşumunun göstergesi olmaktadır. İtalya'nın Milano kentinde bulunan "Prada Foundation Complex", Rem Koolhaas tarafından eski bir sanayi tesisi restore edilerek, Prada Şirketler Grubuna ait sergi alanı ve bir kültür merkezi olarak kullanılmaktadır. Endüstriyel miras yapısı restore edilirken Rem Koolhaas tarafından tesise üç farklı yapı daha eklenerek bir kolaj oluşturmuştur. Milano kentinin ve dolaysıyla Prada markasının ikonik bir ögesi haline gelen bu sanayi tesisi glokalleşmiş peyzaja örnek verilebilmektedir. Post-endüstriyel peyzajın bir imaj ögesi olarak kullanılması aynı zamanda metalaştığının da göstergesi olmaktadır (Beriatos ve Gospodini, 2006; Gospodini, 2006). Hutton (2006)'a göre kentlerin benzersiz ve ayrılmaz bir parçası olan endüstriyel peyzajlar, simgesel bir duruş sergilemekte ve tarihsel çağrışımları bünyesinde bulundurmasıyla da bu tür değerlere önem veren firmaların ya da kurumların ilgisini çekmektedir. Post endüstriyel kentsel peyzajın, yeni kullanımlara hizmet etmesiyle ortaya çıkan "ilginç, şık ve çekici yeni ortamlar" kent için "görülmesi gereken gösteri mekanı" olarak yeni bir tüketim ortamı sunmaktadır. Bu durum endüstriyel üretim bitse de kültürel üretimin devam etmekte ve yeni sembolik mekan yaratımının göstergesi olmaktadır (Hutton, 2006). Yapılı çevredeki işaretler ve semboller kentteki yeni

ekonominin bir yansımasıdır. Bu yansıma post endüstriyel peyzajın yeni özellikler kazanarak ikonikleşmiş yorum kalıplarının içine sokulmasına neden olmaktadır (Hutton, 2006). Böylece, endüstriyel peyzaj kentler için "en görünür" ve "modaya uygun" kaynaklardan biri haline gelmiştir (Carlos, 2017). Kentlerde bu alanlarda kültürel faaliyetlerin yoğunlaşmasıyla "**çekirdek yerler**" olarak da tanımlanmaktadır (Swensen & Stenbro, 2015).

Kentlerin yeni ekonomik kalıplarının "**merkez üsleri**" olarak nitelen sembolik bölgelerde, eski kimliğinin üstüne yeni bir kimlik inşa etme noktasında endüstri mirası da bir imaj ögesini oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, kentteki "**sembolik ekonomi**", sembolik mekânlar oluşturarak, kültürel kimliğini gölgelemektedir. (Gospodini, 2006). Böylece, endüstriyel miras, sembolik bir anıtsal değer olarak kentsel peyzajın çekim nesnesi haline gelmektedir (Carlos, 2017). Bu değişim, post endüstriyel peyzajın istikrarlı bir devamlılığını sağlamak amacıyla, görsel bir yaklaşım kullanılarak, estetikleştirme eylemine dönüşmektedir. Sembolik ekonomi yalnızca yeni ekonomik modellerin inşasını değil aynı zamanda eski olanın devamını da küçük ölçekte (handmade üretim, atölyeler, kültür endüstrileri vb.) sağlamaya çalışmaktadır (Deverteuil, 2004).

Post endüstriyel peyzajın küreselleşmesi, kentin mimarisi statü ve prestij üzerine odaklanmaktadır. Küreselleşen ekonomilerde, yerel ekonomilerin uluslararası boyuta taşınmasıyla, kentlerin kalkınmasına yönelik adımlar atılmaktadır. Sanayi sektörünün desantrilizasyonu ile hizmet sektörünün yükselişi, kentlerin ekonomilerini doğrudan etkilemektedir. Özellikle yerel yönetimlerin desteklediği pazarlama yöntemlerinden biri olan mimari, sanatsal ve tarihi görünümlerin sergilenerek, etkileyici bir kültürel birikimleri olduğunu sermaye sahiplerine kabul ettirme olgusu, ticaret sektörü ile kamu sektörünü giderek yaklaştırmıştır (Burgers, 2000). Del Pozo ve Gonzalez (2012), bu durumu "*Endüstriyel miras alt sınıfın kültürel geçmişinin, izi olduğunun söylenilse de aslında üst sınıfındır. Çünkü kentte orta ve üst sınıf çıkarları ve öncelikleri tarafından, kültürel mirasa yönelik gündemler belirlemektedir.*" olarak açıklamaktadır. Kısacası, kentlerin eski ya da tarihi diye tanımlanan mekânlarının cazibesi ve aurası, yönetim ve girişimcilerin tüketim normlarına ayak uydurarak yeni uygulamalar ve tasarımların ana unsuru haline gelmektedir (Tweed & Sutherland, 2007; Hutton,

2006; Ghanbari, 2018). Post endüstriyel peyzajın restorasyonu ve yeni projelere konu olması sonucunda ortaya çıkan eylemler, endüstriyel mirasın yeniden yorumlanmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda somut ve somut olmayan bileşenlerin birbiriyle ilişkisi, spesifik olarak tarihi kentsel peyzajı da etkilemiştir. Dünyadaki endüstriyel peyzaj geliştirme uygulamalarında seçici bir durum söz konusu olmasıyla, kentlerde en önemli ve prestijli örneklere odaklanılarak, bu alanlara küresel bir yorum getirilmiştir (Xie, 2015; Carlos, 2017). Özellikle bu yorumlama, önceleri "miras parkı" olarak tanımlanmış ve oluşturulan konsept projeler çerçevesinde bir strateji olarak ortaya çıkmaktadır. Kentle ilişkili peyzajlar kolektif hafızayı canlandırmaya ve onu canlı tutmaya yönelik bir düşünce uygulama biçimini oluşturmuş ve büyük parkları ortaya çıkarmaktadır. Endüstri alanların ekolojik süreklilik potansiyellerinin varlığı sonucunda büyük endüstri parkları -Almanya'nın Duisburg North Park, New York City's Highline, Staten Island's Fresh Kills ve Denver Arsenal gibi- olarak büyük kamusal alanlar da yaratılmıştır. Fakat bu durum düşünülenin aksine daha çok fiziksel mekana yönelik bir müdahale ve biçimsel bir uygulama haline gelmektedir (Carlos,2017).

Endüstriyel miras ve doğal olarak endüstriyel peyzajın yeni kimliklerinin oluşması ve ekonomik bir kaynak olarak kullanılması yerelden kopuşun göstergesi olmaktadır. Bu durum yeniden işlevlendirme uygulamalarının çoğunun ekonomik kalkınma motivasyonları tarafından yönlendirilerek, sürdürülebilir yeniden kullanım ve canlandırma için potansiyel sunmayan projeler olmasıyla örneklendirilebilmektedir. Kısacası, post endüstriyel peyzaja yönelik yaklaşımların çoğu temelde estetikleştirme ve pazarlama stratejileri üzerine kurulu olduğunu göstermektedir (Loures vd., 2011;Loures vd., 2008; Burley & Loures,2008). Bu nedenle post-endüstriyel peyzajlar metalaşarak rant projelerinin de konusu haline gelmektedir (Del Pozo & Gonzalez, 2012). Özellikle tarihi kent merkezlerini yeniden canlandırma projeleri olarak karşımıza rant odaklı dönüşüm projeleri soylulaşmanın da öncüsü olmaktadır. Kent merkezlerinin ya da kente yakın noktalarda, su kenarlarında bulunan post endüstriyel miras alanlarının soylulaştırılması ya da soylulaşması bu uygulamaların neticesinde ortaya çıkmıştır.Eski atıl endüstri yapılarının, kullanılmayan demiryollarının, taş ocaklarının ve tersanelerin vb. –bu yerlere kahverengi tarlalar/alanlar

(brownfields) da denilmektedir- insanları cezbedecek karaktere bürünerek yüksek konfor değerine sahip alanlara dönüşmesiyle, soylulaşma arasında bağlantı kurulmaktadır. Kahverengi tarlalar (brownfields) veya endüstri nedeniyle kirlenmiş olan alanların özellikle 1990'lı yıllardan sonra ortaya çıkan yeniden geliştirme projelerinin başat alanları olarak sayılmaktadır. Bu alanların çevresinde genellikle düşük gelir gruplarının (özellikle işçi konutlarının) konutlarının bulunması, yeni bir kentsel peyzaj yaratımı bağlamında devlet eliyle ya da özel girişimler sonucunda kolayca soylulaştırılan, mekânsal oluşumları doğurmaktadır (Wakefield, 2007; Bryson, 2012). Post endüstriyel peyzajın bu yeni görünümü, çevresinde yaşayan kesimi yerinden ederken sermaye sahiplerine ise kar getirmektedir (Sandberg, 2014).

Kentsel yenileme ya da canlandırma projelerinin doğası gereği soylulaşma olgusunu beraberinde getirmesi sonucunda, mevcutta var olan ile yeni oluşan kentsel görünümler, bir kolajı oluşturarak kültürün pazarlanmasına neden olmaktadır. Bu durum kentteki dezavantajlı kesimi dışlayarak üst gelir gruplarının tüketimi altına girmekte, Miles & Paddison (2005) bu durumu "kalıcı bir mitin etkisi" olarak adlandırmaktadır (Miles & Paddison, 2005).Mit oluşturma eylemi/süreci, kentsel peyzajın yalnızca yatırımcılar ve politikacılar açısından bir araca dönüştürme eylemini değil, bu mitlerin insanlar tarafından kabul edilmesine yönelik eylemleri de içermektedir. Kentsel miras, kapitalizmin "kültürel kıyafeti" olarak, kentsel peyzajın da anlamlarının değiştirmekte ve böylece metalaştırılmaktadır (Hubbard, 1996). Post-endüstriyel miras, sanayi sürecinin, çevresel etkisinin olumsuz olmasına karşın yeniden yapılanmalarında, romantikleştirilerek tüketim nesnesi olarak kente sunulmaktadır. Bu durum da niş tüketimin -küçük bir tüketici grubunun ihtiyaç ve isteklerini daha iyi karşılamak amacıyla geliştirilen dar kapsamlı küçük bir pazarlama stratejisi- de aracı olarak, soylulaşmaya ve dolaysıyla kimliğinin değiştirilmesine neden olmaktadır (Mathews & Picton, 2014). Böylelikle, sanayi mirasının fırsat yaratan bir öge olarak stratejik eylem çalışmalarında kullanımı kolektif hafıza ve sosyokültürel yapının dönüşümünü tetiklemektedir. Post endüstriyel kentte, özellikle işçi sınıfının, sosyal dışlanmaya maruz bırakılması soylulaşmanın bir başka göstergesidir. Endüstri mirasının kapitalizmin bir aracı olarak kullanılması

ve sosyal eşitsizliği arttırması koruma anlayışına ters düşmektedir (Burgers, 2000).

Endüstriyel geçmişe ait tüm izler, toplumsal hafızanın bir parçası olarak, sürekli müzakere edilen, sosyal bir süreçtir (Shackel & Palus, 2006). Post endüstriyel peyzajın korunması ve sürdürebilirliğinin sağlanması hususunda daha çok fiziki yapının korunması ve değerlendirilmesi tercih edilmektedir (Romeo vd. , 2015). Bu durum da endüstriyel mirasa yönelik sorunların giderilmesi için ele alınan sosyal sürecin, etkilediği kültürel anlam faktörünün, yalnızca fiziki süreçlere yönelik teorik bir çerçeve oluşturulduğunun göstergesidir (Semprebon vd. , 2017). Loures vd. (2011)'ne göre eskiye ait endüstri kalıntıları ve mevcut peyzaj öğelerinin birleştirilmesi ile ortaya çıkan kolaj içerisinde, yalnızca fiziki boyut değil aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlar da barındırılmaktadır. Kentsel peyzajı, ekonomik, demografik ve teknolojik gelişmelerin tümünü kapsayan bir süreç ürünü olarak düşündüğümüzde, kamusal alanın da bu gelişmelerden etkilendiği sonucu çıkarılabilmektedir. Bu bağlamda endüstriyel miras da kamusal bir alan olarak tanımlanabilmektedir. Bu anlamda kamusal alanın toplumun idealleri ve istekleri doğrultusunda şekillendiği varsayıldığında yine topluma hizmet etmesi gerektiği çıkarımı yapılabilmektedir (Burgers, 2000).

Şekil 2.2 Post endüstriyel peyzaja ait alt kavramlar (tez kapsamında hazırlanmıştır)

Post endüstriyel peyzajın, kamusallıktan uzaklaşması, zaman içerisinde benzersiz ve biricik olma özelliğini kaybetmeye başlaması ile "endüstriyel miras yönetimi" konusu önem kazanmıştır. Endüstriyel miras yönetimi, endüstriyel mirasın kapsamı, gelişimi, mirasa yönelik farkındalık yaratma ve korumayı sağlama yönünde politikalar geliştirilmektedir. Bu anlamda toplumsal mirasın bütünlüğü korumak ve bozulmasını önlemek, özgünlüğünün devamını sağlamak, sömürü stratejilerine izin vermemek bağlamında politikalar geliştirilerek bilgi, uzmanlık ve halkın katılımının da sağlandığı bir koruma anlayışı benimsenmelidir. Başarılı endüstriyel peyzaj koruma örnekleri, halk katılımı ve çok işlevli yeniden işlevlendirme örneklerinin olması yanı sıra sanata ve kültürel faaliyetlere erişimi arttıran özellikle düşük gelir gruplarını da destekleyen uygulamalar olduğu ifade edilmektedir (Loures vd., 2011; Loures & Panagopoulos;2010). Eski endüstri kentlerinde geliştirilen politikaların ana konusu da kentsel kalkınma için fırsat yaratan endüstri mirasının sürdürülebilirliğini ve devamlılığını sağlayarak artı değerin kaybolmasını önlemeye çalışmak olmaktadır (Carlos, 2017). Bu anlamda yalnızca endüstri mirası değil tarihi kentsel peyzajın bütününü düşünerek (Şekil 2.2) bütüncül planlama anlayışını uygulamayı gerektirmektedir (Cho & Shin, 2014; Zhang vd., 2021; Santoro vd., 2021).

2.3 Koruma Boyutu Bağlamında Post Endüstriyel Peyzaj Yaklaşımına Yönelik Yasal Çerçeve Oluşumu

Post endüstriyel peyzaja yönelik yasal dayanağın oluşumu bağlamında çeşitli sözleşmeler yapılmışsa da tam anlamıyla yasal bir düzen oluşmamıştır. Fakat yine de post endüstriyel peyzaj kavramının yasal çerçeve sürecinin başlangıcı (Şekil 2.3) olarak sayılabilmektedir.

Özellikle 1980'li yıllarla başlayan dönemde, miras koruma politikalarının yapı ölçeğiyle sınırlı kalması neticesinde, mali kaygılar ile oluşturulan proje uygulamalarıyla endüstri mirası da ekonominin aracı haline gelmiştir. Bu durum sonrasında korumanın nasıl ve ne şekilde yapılması gerektiğine yönelik çeşitli sözleşme, belge ve tüzük yayınlanmış ve koruma bağlamında görev yapan STK'lar da ortaya çıkmıştır. Bu anlamda dolaylı olarak da olsa post endüstriyel peyzajın korunması konusunda yasal bir çerçeve oluşturulması, 1990'lı yıllarda başlamıştır.

Koruma uygulamalarının önceleri somut olan mirasa ve yapılı çevreye yönelik yapılması günümüzde yerini bütüncül koruma anlayışına bırakmıştır. Bu durum, post endüstriyel peyzaj kavramının ortaya çıkışını ve yasal çerçeve oluşumunu da tetiklemiştir.

Bu anlamda ilk oluşumlardan biri olan DOCOMOMO modern hareketin ve mirasın korunmasına yönelik oluşturulmuş bir sivil toplum kuruluşudur. 1988 yılında mimar Hubert-Jan Henket tarafından başlatılan sivil hareket, 14 Eylül 1990 tarihinde Hollanda'nın Eidhoven kentinde sivil toplum kuruluşu olarak göreve başlamıştır. Bu anlamda özellikle modernizmin etkisi sonucunda ortaya çıkan mimari ve kültürel mirasın korunması bağlamında çalışmalar yürütmektedir. 20. Yüzyıl mimari eserlerinin, bir başka değişle modern endüstri toplumu mirasına yönelik eserlerin belgelenmesi post endüstriyel peyzaja dolaylı yoldan da olsa temel oluşturan konulardandır (DOCOMOMO, t.y.). DOCOMOMO kuruluş bildirisinde amacını şu şekilde vurgulamaktadır;

> *"Modern Hareket mimarisi ve modern tasarım konusunda … halkın ve … uygun makamların ilgisini uyandırmak; Korunması ve/veya belgelenmesi gereken önemli Modern Hareket binalarının uluslararası bir kaydını yapmak; Modern Hareketin geçmiş deneyimlerine dayanarak yapı çevresinin geleceği için yeni fikirler formüle etmek."*

1970 yılında esas St. Louis Missouri'de bulunan Piruit-İgoe yapı kompleksinin 5 Temmuz 1972 yılında yıkılarak, modernizmin fiilen sona erişi olarak simgelenmesinden dolayı, DOCOMOMO 1920-1970 (Erken Modernizm-Geç Modernizm) yılları arasındaki modern hareket mirasının (yapı, yerleşim ve peyzaj) yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde korunmasına yönelik çalışmalar yürütmektedir. Yapılan çalışmalarda işlevsel sanat mirasının -topluma yönelik oluşturulmuş sanatın- gelecek nesillere aktarılması gerekliliğini vurgulamaktadır (DOCOMOMO, t.y.). DOCOMOMO Türkiye ise 2002 yılında kurulmuştur ve Türkiye özelinde yürütülen çalışmaların ana çerçevesi şu şekildedir;

> *"Ülkemizde yıkım, müdahale (eklenti, değişim vb.) gibi tehditler sonucunda halkın tepkisine yol açan, yapı ve yapı komplekslerinin modern mirasın bir parçası olarak yeni bir kimlikle değerlendirilmesi gerekliliği"*

Post endüstriyel peyzaj yaklaşımına dolaylı yoldan da olsa katkı sağlan belgelerden bir diğeri Nara Özgünlük Belgesidir (ICOMOS, 2005). 1-6 Kasım 1994 tarihinde Japonya (Nara kenti) Nara Özgünlük konferansı sonrasında yayınlanmıştır. Raymond Lemaire ve Herb Stovel tarafından son biçimi düzenlenen belgede post endüstriyel peyzaj yaklaşımına girdi veren unsurlar şu şekildedir;

- Belgenin ana amacı;

  "…tüm ülkelerin kültürel ve toplumsal değerlerine saygılı bir özgünlük kavramını uygulamaya koyma…"

- Küreselleşme olgusunun kültürel miras ile ilişkisi;

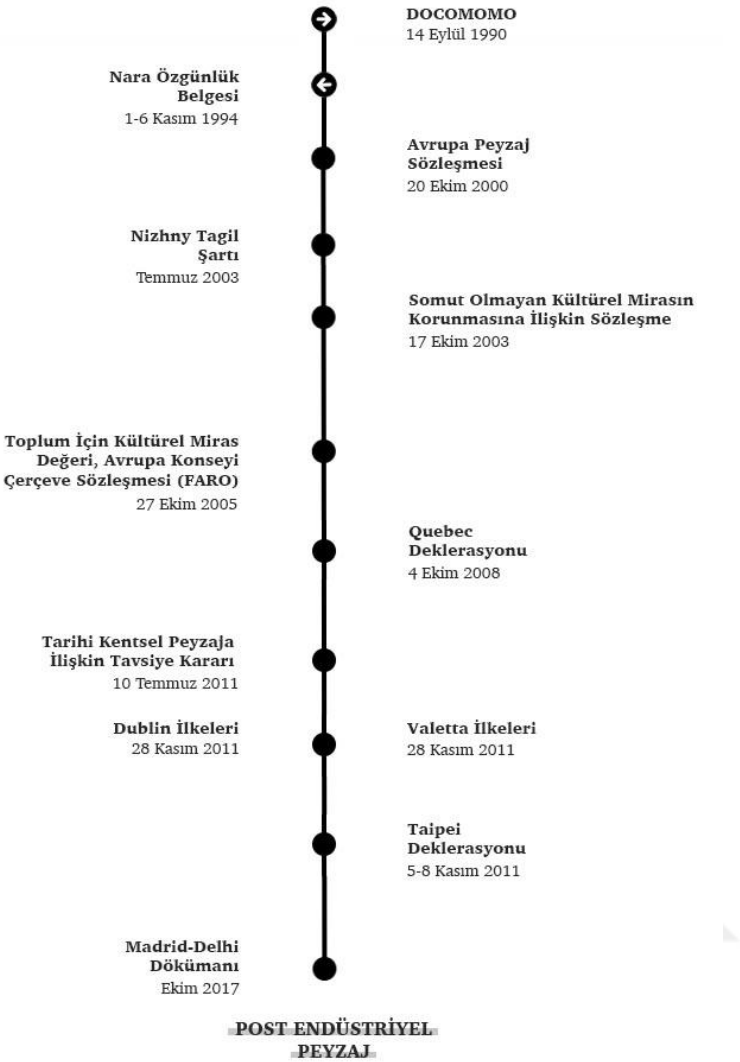
  "Küreselleşme ve bir örnekleşme baskısıyla karşı karşıya olan ve kültürel kimlik arayışlarının kimi zaman saldırgan bir milliyetçilik ve azınlık kültürlerinin yok sayılması yoluyla sürdürüldüğü bir dünyada, kültür mirasının korunması uygulamalarında da, özgünlüğün dikkate alınmasıyla en büyük katkı, insanlığın ortak belleğinin tüm yönlerine saygı göstermek ve onu aydınlatmak biçiminde kendini göstermiştir."

- Kültürel miras çeşitliliğinin bir zenginlik olarak yalnızca korunması değil aynı zamanda geliştirilmesi gerekmektedir;

  "Hem kültürler, hem de bunlara bağlı yaşam biçimleri için bu çeşitlilik, mekân ve zaman boyutuyla kendini gösterir. Kültürler arası farkların bir çatışma yarattığı durumlarda, kültürel çeşitliliğe saygı gereği, bütün taraflara özgü değerlerin meşruiyeti tanımlanmalıdır."

  "Kültürler ve toplumlar, miraslarını oluşturan ve korunması gereken somut ve soyut anlatım biçimleriyle kendilerini ifade ederler…"

  "…Birimizin kültür mirası hepimizin kültür miras…. Mirasla ve onun yönetilmesiyle ilgili sorumluluklar, öncelikle o mirası yaratmış olan kültürel topluluğa, sonra da onun korunmasına emek verenlere aittir…."

Şekil 2.3 Koruma boyutunun yasal sürecinde post endüstriyel peyzaj yaklaşımı (tez kapsamında hazırlanmıştır)

- Kültürel mirasın değeri ve özgünlüğü;

  "Kültür mirasının tüm biçimleri ve tüm tarihsel dönemleriyle korunabilmesi, bu mirasa değer atfedildiği ölçüde kolaylaşır….Bu değerleri tanımak, anlamak ve kültür mirasının ilk tasarımına ve sonradan kazandığı özelliklerine, tarihsel varlığına ve anlamına bağlı olarak yorumlamak, söz konusu yapıtın özgünlüğü konusunda varılacak yargının temelini oluşturur ve hem biçimle hem de malzemeyle ilgilidir."

  "…. kültürlere gösterilecek saygı, her yapıtın ait olduğu kültürel bağlamı belirleyen ölçütlere göre dikkate alınmasını ve değerlendirilmesini zorunlu kılar."

Post endüstriyel peyzaj yaklaşımının ortaya çıkması sürecinde doğrudan etkili olan belgelerden ilki, Avrupa Peyzaj Sözleşmesidir (Peyzaj Mimarları Odası, 2003). 20 Ekim 2000 tarihinde Avrupa Konseyi üyeleri tarafından imzalanmıştır. Bu sözleşmede AK'nin çizdiği ana hatlar şu şekildedir;

- AK'nin ortak sayılan miras, ilke ve ideallerini korumak
- Sosyoekonomik düzeni ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak
- Peyzaj kavramının kentsel ve kırsal rolünün tespiti,peyzaj yönetimi ve planlamasını teşvik etmek
- Peyzaj bağlamında Avrupa işbirliğini düzenlemek, doğal ve kültürel mirasına yönelik çalışmaların halkın refahına olumlu katkı sağlaması
- Halkın yüksek kalitedeki peyzaj alanlarına yönelik koruma duygusunu geliştirmek ve peyzajın kentsel-kırsal kimlikteki yerini geliştirmek

Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, içerik olarak amaç, kapsam ve yöntem bağlamında 18 maddeden oluşan bir sözleşmedir. Sözleşmenin ana çerçevesi peyzajın tanımı ve peyzaja yönelik yapılan uygulamaların tanımını içermektedir. Bu bağlamda peyzaj kavramı,

> *"…insanlar tarafından algılandığı şekliyle, karakteri doğal ve / veya insan faktörlerinin eylemi ve etkileşiminin sonucu olan bir alan…"*

- Koruma düşüncesinin peyzajla ilişkisi,

  "…doğal konfigürasyonundan ve / veya insan faaliyetlerinden elde edilen miras değeriyle gerekçelendirilen, bir peyzajın önemli veya karakteristik özelliklerini koruma ve sürdürme eylemleri…"

- Peyzaj planlanması,

  "…peyzajları geliştirmek, eski haline getirmek veya yaratmak için güçlü ileriye dönük eylem…" olarak açıklanmaktadır.

Ayrıca peyzaj politikası, peyzaj kalitesi ve peyzaj yönetimi gibi kavramlar da açıklanarak sözleşmenin diğer unsurlarını oluşturmaktadır. Konseyin bu sözleşmeyle birlikte kabul etmiş olduğu konular şunlardır;

- Peyzajı, yasal çerçevede kültürel-doğal mirasın ve kimliğin ana bileşeni olarak görmek ve yasal çerçeveye dayanarak korumak, geliştirmek
- Her bir taraf ülke için peyzaj alanlarının belirlemek ve yerel halkın peyzaja yönelik bilgilendirilmek, uygulama sürecine katılımını sağlamak
- Peyzajın değeri ve rolünün kentsel-kırsal yapıya etkisini belirlemek (uzman/profesyonellerin görüşlerini almak) ve politikalar açısından değerlendirilerek ve kalkınmaya katkı sağlayacak projeler geliştirmek

Avrupa Peyzaj sözleşmesiyle Avrupa'nın ortak mirası sayılan peyzaj alanlarının korunması, geliştirilmesi ve buna yönelik ortak teknik desteğin sağlanması yönünde kararlar alınmıştır. Post endüstriyel peyzaj bağlamında peyzajın korunması konusunda bir çerçeve çizmeye başlamış olan bu anlaşma sonrasında 2003 yılında Nizhny Tagil Şartı yayınlanmıştır (TICCIH, 2003). Nizhny Tagil Şartı endüstriyel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması bağlamında önemli bir düzenlemedir. ICOMOS'un endüstriyel miras konusunda danıştığı komite olan TICCIH, 2003 yılında endüstriyel arkeoloji ve endüstriyel mirasın korunması açısından yayınladığı uluslararası rehberlik belgesi Nizhny Tagil Şartı'dır. Belgede endüstriyel mirasın tanımı, değerleri, endüstriyel mirasa ilişkin araştırma, koruma ve yasal çerçeveye ilişkin ana hatlar çizmektedir. Nizhny Tagil Şartı'nda post endüstriyel peyzaja yönelik çerçeve oluşumda, dikkat çekici tanımlar ve maddeler şu şekildedir;

- endüstriyel mirasın tanımı kapsamında,

  "...maddi olmayan, endüstriyel süreçler için veya bu süreçler tarafından yaratılan belgeler, eserler, stratigrafi ve yapılar, insan yerleşimleri ve doğal ve kentsel peyzaj..."

- endüstri değerleri kapsamında,

  "... sitenin kendisine, dokusuna, bileşenlerine, makinelerine ve ortamına, endüstriyel ortamda, yazılı belgelerde ve ayrıca insan anılarında ve geleneklerinde yer alan endüstrinin somut olmayan kayıtlarında yer alır."

"Nadirlik, belirli süreçlerin, saha tipolojilerinin veya peyzajların hayatta kalması açısından belirli bir değer katar ve dikkatlice değerlendirilmelidir. İlk veya öncü örnekler özel değer taşır."

- Tanımlama, kaydetme ve araştırmanın önemi kapsamında,
  "Endüstriyel binaları değerlendirme kriterleri, rasyonel ve tutarlı standartların genel halk tarafından kabul edilmesini sağlayacak şekilde tanımlanmalı ve yayınlanmalıdır. Uygun araştırmalar temelinde, bu kriterler hayatta kalan en önemli peyzajları, yerleşimleri, siteleri, tipolojileri, binaları, yapıları, makineleri ve süreçleri tanımlamak için kullanılmalıdır."

Bu tanımlar post endüstriyel peyzaj kavramının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Yine 2003 yılında UNESCO somut olmayan kültürel mirasın, somut ve doğal mirasın arasındaki bağ, kültürel çeşitliliğin, sürdürülebilir kalkınmanın anahtarı, paha biçilemez değeri olduğundan genç nesillere aktarılması gerektiğini söylemiştir. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşme kapsamında, somut olmayan mirasın tanımı, korunması, geliştirilmesi ve faaliyetlere yönelik işbirliği oluşumu gibi unsurlar sıralanmaktadır. Post endüstriyel peyzaj kavramına ve yasal çerçeveye girdi oluşturacak bazı tanımlamalar da bu sözleşmede yer almaktadır (UNESCO, 2003).

- Somut olmayan mirası tanımı,

  "… toplulukların, grupların ve bazı durumlarda bireylerin bir parçası olarak tanıdığı uygulamalar, temsiller, ifadeler, bilgiler, becerilerin yanı sıra bunlarla ilişkili araçlar, nesneler, eserler ve kültürel alanlar anlamına gelir. Nesilden nesile aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, çevrelerine, doğa ve tarihleriyle etkileşimlerine yanıt olarak topluluklar ve gruplar tarafından sürekli olarak yeniden yaratılır ve onlara bir kimlik ve süreklilik duygusu sağlar, böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına saygıyı teşvik eder."

- Eğitim bilinçlendirme ve kapasite geliştirme,

"…somut olmayan kültürel mirasın ifade edilmesi için varlığı gerekli olan doğal alanların ve hafıza mekanlarının korunması…"

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşme'de somut olmayan mirasa ilişkin tescil, fon ve kaynak oluşturma, işbirliği gibi konularda, mirasın korunması ve geliştirilmesine yön vermektedir. 27 Ekim 2005 yılında Toplum için Kültürel Mirasın Değeri Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi (Faro), AK üye devletleri arasında imzalanmıştır (FARO, 2005). Sözleşmenin ana ilkeleri şunlardır;

- Kültürel mirası sürdürülebilir kalkınma/yaşam kalitesi için bir kaynak olarak kullanımı yönetimi kapsamına toplumun her kesimini dâhil etmek
- Katılımcı bir koruma anlayışı benimsemek ve kültürel mirasa yönelik sorumluluğu paylaşmak
- Kültürel çeşitliliğin teşviki ve kültürel değerler arasındaki etkileşim/diyaloğu kurmak ve geliştirmek

Sözleşmede post endüstriyel peyzaj bağlamında girdi oluşturan tanımlar ve kararlardan bazıları şunlardır;

"…zaman içinde insanlar ve yerler arasındaki etkileşimden kaynaklanan çevrenin tüm yönlerini içerir."

"…bir miras topluluğu, kamusal eylem çerçevesinde, sürdürmek ve gelecek nesillere aktarmak istedikleri kültürel mirasın belirli yönlerine değer veren insanlardan oluşur."

"…farklı topluluklar tarafından aynı kültürel mirasa çelişkili değerlerin yerleştirildiği durumlarla eşit bir şekilde başa çıkmak için uzlaşma süreçleri oluşturmalı…"

"Değişimle ilgili kararların ilgili içermesini sağlayarak kültürel mirasın bütünlüğüne saygıyı teşvik etmek"

"…her miras topluluğunun tanımladığı kültürel mirasa atfettiği değeri dikkate almak…"

Kültürel Mirasın Toplum İçin Değerine İlişkin Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi diğer adıyla Faro Sözleşmesi kültürel mirasa ve dolaysıyla post endüstriyel peyzaja

yönelik koruma boyutunun nasıl ve hangi süreçler bağlamında yapılması gerektiği yönünde kapsamlı bir sözleşmedir. Bu anlamda post endüstriyel peyzaja yönelik ana hatları oluşturduğu söylenebilmektedir. Faro sözleşmesinden hareketle, post endüstriyel peyzajın, yalnızca fiziki değil, sosyal boyutun da ortaya koyduğu süreçlerin ürünü olduğu ve bu anlamda ona değer atfeden ve oluşum sürecine katkıda bulunan herkese ait olduğu ve onu koruma sorumluluğunu kendilerine bir ödev bilmeleri gerekliliğini ortaya koymaktadır.

ICOMOS'un 4 Ekim 2008'de Quebec'te gerçekleştirdiği organizasyonda (Quebec Deklerasyonu) kentsel peyzaj, kültürel peyzaj ve yerin ruhu (genius loci) kavramları değerlendirilmiştir (ICOMOS, 2008). Kültürel peyzaj kavramı, kent ya da kırsal alanda karakter oluşumunu insan, yer ve zamanın etkileşimi neticesinde ortaya çıkan benzersizlik ve biriciklik olgusuna denilmiştir. Kültürel mirasın değeri kentsel peyzajın, yerin ruhu ile bağlantılı olması, insan ve peyzaj etkileşimini yansıtmaktadır. Öyle ki, fiziki mekânı tarihsel süreçte şekillendiren, insan eliyle oluşturulmuş mimari etmenlerin, çeşitli yaşanmışlıkları barındırması, yerin ruhu olarak korunmasını gerekli kılmaktadır. İnsanlığın ve doğanın kayıpları ve kazanımları, zaman içerisinde kümülatif bir oluşumu ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda somut ve somut olmayan değerler de kentsel peyzajın ve yerin ruhunun bir özelliği olarak sayılmaktadır. Kültürel peyzaj, karmaşık ve içerisinde birçok olguyu barındıran, gelecek nesillere aktarılması ve korunması gereken çok kapsamlı bir kavramdır. Kültürel peyzajın barındırdığı somut miras bileşenleri;

- Doğal Sistemler: Topoğraf, Yüzey Drenajı, Bitki örtüsü, Su Özellikleri
- Mekânsal Organizasyon: Arazi Kullanımları, Bölgeler, Görsel İlişkiler, Ulaşım Sistemi
- Sanayi Kalıntıları, Yapıların Mekânsal Karakteri, Formu ve Ölçeği ve Kentsel Mobilyalar

Kültürel peyzajın barındırdığı somut olmayan miras bileşenleri;

- Geleneksel Müzik, Dans, Etkinlik ve Festivaller
- İbadet, Ritüel, Hac ve Bayram/Anma Töreni
- Geleneksel El İşi ve Zanaatkârlık
- Bir Mekâna Atfedilen İkonik Anlam Ve Kullanım

Kültürel peyzaj paylaşılan bir miras kaynağı olarak somut ve somut olmayan değerleri barındıran, mirasa yönelik uygulamaların koruma boyutuyla ele alınması gerektiğini vurgulayan bir kavramdır. Yerelin ve dolaysıyla yerin ruhunun özeliklerini en iyi şekilde ifade etmek için kullanılmaya başlanan bu kavram, post endüstriyel peyzajın kavramsal gelişimine katkı sağlamaktadır. 10 Kasım 2011 tarihinde ise UNESCO tarafından, kültürel peyzaj kavramına benzer bir kavram olan "tarihi kentsel peyzaj (HUL)" hakkında tavsiye kararı yayınlanmıştır (UNESCO, t.y.). Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı, kentsel alanlarda bulunan tarihi bölgelerin zaman içerisinde şekillenen, geçmişe tanıklık eden ve ışık tutan önemli kültürel mirasın korunması açısından şu konulara değinmektedir;

- Farklı kültürel grupların oluşturduğu değerlerin birikimi sonucunda ortaya çıkan çeşitlilik ve kültürel gelenek, görenek ve deneyimler ile tanımlanan sosyokültürel yapı
- Kentleşmenin getirdiği katmanlaşma, çok katmanlı kent oluşumu ve kentsel yapıda yaşanabilirlik olgusu ve bozulmanın önlenmesi
- Sosyoekonomik yapının kentlerim dinamizmine ve kalkınmasına etkisi ve kentsel alanların değişimi, dönüşümü ve parçalanmasının önüne geçilmesi
- Toplum ve topluluk değerlerinin korunması ve kentsel peyzaj yaklaşımı kapsamında kentsel kimliğin korunması

  Doğal ve kültürel yapının korunması ve desteklenmesine yönelik faaliyetler ve sürdürülebilir kalkınma bağlamında kültürel mirasın kaynak olarak kullanımı
- Planlama çalışmalarında kültürel mirasın korunması ve eşgüdümünün sağlanması

Tarihi kentsel peyzaj tanım olarak,

> *"Tarihi kentsel peyzaj, daha geniş kentsel bağlamı ve coğrafi konumunu kapsayacak şekilde "tarihi merkez" veya "topluluk" kavramının ötesine uzanan, kültürel ve doğal değerlerin ve niteliklerin tarihsel katmanlaşmasının sonucu olarak anlaşılan kentsel alandır."*

Bu tanım çerçevesinde, kentlerin tarihi değerleri yanı sıra doğal ve beşeri özelliklerinin, kentteki mekân organizasyonu, sosyokültürel yapının çeşitli

gruplarını, ekonomiye dair süreçleri dışında somut olmayan değerleri de kapsadığı vurgulanmaktadır.

> *"…Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı, toplulukları gelişim ve uyum arayışlarında desteklerken, geçmişleri, kolektif hafızaları ve çevre ile bağlantılı özellikleri ve değerleri koruyor."*

Post endüstriyel peyzaj kavramının oluşumu bağlamında yukarıdaki ifade destekleyici bir niteliktedir. Bu anlamda çeşitli grupların hafızasında yer etmiş olan endüstriyel mirasın yorumlaması, ona yönelik uygulamaları değerlendirilmesi ve kentsel sistemin ilişki ağları vasıtasıyla sürdürülmesi, kentsel gelişim içerisindeki yerinin belirlenmesi ve bütüncül koruma yaklaşımı kapsamında irdelenmesi, post endüstriyel peyzaj kavramının gelişimine zemin hazırlamıştır. Kültürel mirasın korunması, uluslararası politikalar ve uygulamalar üzerinden tartışılmaktadır. Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı ışığında, mirasa yönelik politikaların kısa, orta ve uzun vadede uygulamaları ile kalkınmayı sağlayacak, sürdürülebilirliği destekleyecek bütüncül koruma ve planlama çözümlerine ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Tarihi kentsel peyzaj algısının, küresel kent ile bütünleşememesi ekseninde ortaya çıkan sorunların varlığı, kentsel gelişim planlarının uygulama aşamasındaki eksikliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu durumun giderilmesi açısından, planlama araçlarının, kentsel mekânın iyileştirilmesi yönünde attıkları adımların, kültürel mirasın bütünlüğünü ve özgünlüğünü zedelemeyecek, mirasa yönelik müdahalenin mümkün olan en az yolla gerçekleştirilmesi açısından, iyi bir yönetim ve uzman desteğine gerek duyulmaktadır. Kentlerde kültürel ve doğal miras ögelerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması yönünde sosyal ve çevresel etki değerlendirme uygulamalarının da yapılmasıyla sosyokültürel mekanın da tarihi kentsel peyzaj içerisindeki yeri tespit edilmelidir. Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı, küresel kentlerin ekonomik süreçleriyle yakından ilişkilidir. Nitekim kentsel yoksulluğu azaltmak, sosyogelişmişliğe katkı sağlamak ve yaşam kalitesini arttırmak, kent planlamasına yönelik yeni uygulanabilir projeler geliştirmek gibi hedefler doğrultusunda küresel kent sistemine entegre kentlerin mevcut durumunda iyileştirmeler sağlanabileceği söylenmektedir. Aynı zamanda özellikle bu yaklaşım çerçevesinde turizm ve hizmetler sektörüne yönelik yapılan yatırımlar

ile miras varlıklarının tahribatı ve yok edilmesine neden olacak uygulamaların önlenmesi, dengeli bir yönetim mekanizması oluşturulacağı vurgulanmaktadır. Post endüstriyel peyzaj yaklaşımı kentlerde bulunan sanayi alanlarının özellikle turizm ya da hizmetler sektörü bağlamında yeninden işlevlendirilmesi ile ortaya çıkan ya da çıkmakta olan sorunları tartışmaktadır. Bu anlamda küreselleşen kentlerin yeni dünya sistemine ayak uydurmayı sağlayan sektörel gelişmelerin ve bunun mekana yansımasıyla ikonikleşme ve prestij gösterilerinin yereldeki temsilcisi olan tarihsel miras alanları, tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı neticesinde koruma boyutu kapsamında irdelenmiş ve dolaysıyla post endüstriyel peyzajın yasal yönetsel çerçevesine katkı sağlamıştır.

28 Kasım 2011 tarihinde Paris'te düzenlenen 17. ICOMOS Genel Kurul toplantısında "Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri" kabul edilmiştir (ICOMOS, 2011a). Küreselleşme ve kentleşme baskısıyla ortaya çıkan, ayrışma ve kimliksizleşme sorunlarıyla karşı karşıya kalan tarihi kentlerin korunması ve planlanması konusu gündeme gelerek, şu konulara değinilmektedir;

- Kültür mirasının bölgesel ölçekte ele alınması
- Kimliğin dolaysıyla somut olmayan değerlerin de sürekliliği ve geleneksel arazi kullanımı
- Kamusal alan,toplumsal ilişkiler ve çevresel etkenler/bütüncül koruma
- Peyzajın kamusal rolü,kentin genel görünümü, silüeti, topoğrafyası ve morfolojisi ve kentsel ekosistemin parçası olarak kültür mirası

Yukarıdaki konular bağlamında tarihi kentlere yönelik değişim yönleri, müdahaleler ve öneri-stratejiler tartışılmıştır.

> *"…Tarihi kentler ve kentsel alanlar bir toplumun ve onun kültürel kimliğinin evrimini anlatan mekânsal oluşumlardır; büyük bir doğal veya insan yapısı çevrenin parçasıdırlar ve birbirlerinden ayrı düşünülemez…"*
>
> *"… mirasın…kavranmasını algılanmasını, yaşanmasını statik veya dinamik yönden etkileyen veya onunla sosyal, ekonomik ya da kültürel olarak doğrudan ilişkili doğal ve/veya insan yapısı ortamdır."*

Bu anlamda koruma ve yönetim planı oluşturma gibi konularında kararlar alınmıştır;

- Onarım, iyileştirme ve yönetimi tutarlı bir gelişim ve çağdaş yaşama uyarlama hakkındaki gerekli uygulamaları yapmak,
- Kentin kültürel ve sosyal işlevlerini sürdürmeyi desteklemek,
- Tarihi kentlere yönelik olumsuz etkiler (fiziksel, görsel veya sosyal) açısından koruma kuşağı (tampon bölge) oluşturmak,
- Kültür mirasını korumak, yasal çerçeve geliştirmek ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla yönetim planı oluşturmak,
- Yerin ruhu kavramının tanımladığı üzere kenti kent yapan tüm değerleri korumayı sağlamak,

Kentsel değerlerin kentsel büyüme ve küreselleşme olgularının baskısı altında değişimi sosyal, fiziki ve kültürel yapıya saygılı olmalıdır. Başka bir deyişle, tarihi çevreye katılan yeni yapı/yapılar alanın tarihi değerine ve kentsel sürekliliğine uyum sağlamalıdır. Böylece kentin estetik yönden zenginleşmesine katkıda bulunacaktır. Aynı zamanda yerel toplumların yaşam biçimlerine hizmet eden geleneksel kullanım ve işlevlerin terk edilmesi ya da zorunlu olarak yerinden edilmesi kültürel ve sosyal yapıyı etkileyerek, kimlik ve karakterin yok olmasına neden olabildiği gibi turizm işlevine dönüştürülen bu alanların yerel halkın yaşamına uygun olmayan ve aidiyetin azalmasına da neden olmaktadır. Bu nedenledir ki, geleneksel sanat ve işlevlerin sürdürülmesi bağlamında ulusal ve yerel çabalar gerekmektedir. Dolaysıyla da, soylulaşmanın ve kira artışlarının önlenerek, geleneksel kültürel, ekonomik ve sosyal yapının bozulmamasını ve tarihi kentlerin ayırt edici karakterinin korunmasını gerekli kılmıştır. Bu anlamda somut olmayan kültürel mirasın korunması yapılı çevrenin korunması kadar önem taşımaktadır. Nitekim, müdahale ölçütleri bağlamında özet olarak aşağıdaki kararlar alınmıştır;

- Somut ve somut olmayan değerlerin belirlenmesi ve yaşam kalitesi ve çevre niteliğinin iyileştirilmesi,

- Tarihi kentler ve çevrelerinin tutarlı (tüm ögeler, parçalar, etkinlikler ve eylemlerin göz ardı edilemeyecek anlamı ifade etmesi) bir bütün olarak ele alınması,
- Kentin mekânsal, çevresel, kültürel ve ekonomik dengelerinin korunması, yerinden edilme baskısı olmadan ve kentsel sosyal eklemlenme bağlamında gelişimine katkı sağlaması,
- Değişim hızını kontrolü ve değişimin yönlerinin kavranması ve korumanın sistematik yaklaşımla katılımcı (halk, uzmanlar, yöneticiler vb. aktörler) , şeffaf, tanımlı ve sürdürebilir bir biçimde yönetilmesi,
- İzleme ve geri besleme süreçlerindeki sorunların değerlendirilmesi,
- Paydaş/aktörlerle geniş bir iletişim ağı kurulması ve çok disiplinli işbirliği ve katılımın sağlanarak somut, uygulanabilir öneriler geliştirilmesi,
- Kültürel çeşitliliğe saygı gösterilerek kavranılmasına yönelik bilgilendirici çalışmalar yürütülmesi,

Yukarıda sayılan müdahale biçimlerine yönelik geliştirilen öneri ve stratejiler de şu şekildedir;

- Korunacak ögeler (somut ve somut olmayan değerler) bütüncül koruma ile ele alınmalıdır.
- Yeni işlevler tarihi alanın kimliğini tehdit etmeyecektir ve uyumlu olmalıdır.
- Yeni yapı/yapı grupları ve eklemeler mevcut mekânsal yapı içerisinde bir ahenk yaratmalı ve gelişme eğilimleriyle net bir ilişki kurmalıdır.
- Kamusal alanlar bağlamında toplumun geçmişine, şimdiki zamanına ve geleceğine hizmet edecek alanlar yoğun yapılaşma baskısına maruz bırakılmamalıdır.
- Tarihi analardaki eski yapılara yeni işlev uyarlamaları yapıların eski kimliği zedelemeyecek şekilde olmalıdır.
- Tarihi kentlerin erişilebilir düzeyde ulaşım bağlantıları düzenlenmeli, devingenliği göz önüne alındığında yaya dolaşımı desteklenmeli ve planlanmalıdır.

- Koruma ve yönetim planları, turizmin gelişmesi ve etkisi bağlamında, yerel halkın yararına, toplumsal ve mekânsal kimliği koruma ve mirasa saygı ve destek sağlama yönünde uygulamalar geliştirmelidir.
- Kentsel çevrenin yönetimi, risk analizi, enerji tasarrufu ve sürdürülebilirlik bağlamlarında yapılacak planlama çalışmaları kültürel mirasa zarar vermemelidir.
- Katılımcı bütüncül koruma yaklaşımı ile somut ve somut olmayan değerlerin korunması, geliştirilmesi, izlenmesi ve geri besleme süreçleri tarihi kentlerin korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamalıdır.

Bu belge post endüstriyel peyzaj kavramının yasal çerçeve oluşumu kapsamında kentsel kimliğin ve karakteristik özelliklerin, bütüncül bir biçimde korunmasını vurgulayarak, kavramsal gelişimine katkı sağlamıştır.

Aynı toplantıda "Endüstriyel Miras Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının Korunması için ICOMOS ve TICCIH Ortak İlkeleri (Dublin Princibles)" de kabul edilmiştir (ICOMOS, 2011b). Endüstriyel üretime katkı sağlamış teknolojik donanım, yapı, kompleks, kentler, yerleşim alanları ve peyzajlar tarihte insan faaliyetlerinin teknolojik gelişmeyle birlikte nasıl bir serüven izlediğine tanıklık etmektedir. Endüstriyel sürecin kentle ilgili teknolojik gelişim, mimari düzen ve şehir planlamaya sağladığı katkının yanı sıra somut olmayan mirasa yönelik izleri de barındırmaktadır. Bu anlamda endüstride çalışan işçilerin yaşamı da kentsel büyümenin ve gelişmenin bir parçası olarak sosyal yapının değişimini gözler önüne sermiştir. Endüstriyel mirasa yönelik son dönemde ortaya çıkan uygulamalar ya da köhneleşmeye maruz bırakılması, toplumun ortak değerlerini temsil eden bu miras olgusunu yok olmaya itmektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerini sağlama yönünde miras alanlarının korunması, sosyal ve fiziki etmenler bağlamında bu konunun tartışılmasını gerektirmiştir. Dublin İlkeleri kapsamında endüstri mirasının tanımı ve endüstri mirasının barındırdığı somut olmayan mirası da içeren karmaşık bir yapısı olduğunu ortaya koymaktadır.

> *"…Hem taşınabilen hem de taşınabilir olan maddi varlıkları ve teknik bilgi birikimi, iş ve işçilerin organizasyonu gibi somut olmayan boyutları ve toplulukların yaşamını şekillendiren ve genel olarak dünyadaki tüm*

toplumlara büyük örgütsel değişiklikler getiren karmaşık sosyal ve kültürel mirası içerir."

Endüstriyel mirasın yapı, malzeme, doku, bileşen ve makinelerinin bulunduğu ortama özgü olmasını onu benzersiz kılmaktadır. Endüstriyel peyzajın, yazılı belge, kaynak, anı, sanata dair yazılarda ve geleneksel ritüellerde yer alması somut olan mirasın dışında somut olmayan değerlerinin de benzersizliğini pekiştirmektedir. Bu anlamda endüstriye dair hem somut hem de somut olmayan mirasın korunmasını sağlamak amacıyla Dublin İlkeleri oluşturulmuştur. Dublin İlkeleri'nin post endüstriyel peyzaj yaklaşımını destekleyen bir başka özelliği de endüstri mirasına değer atfeden topluluk ve paydaşların endüstri mirasına yönelik çalışmalara katılımının gerekliliğini tespit etmesi olmuştur. Bu durum sözlü tarih ve deneyimlerin paylaşımı, toplumsal ve sosyolojik değişimlerin belirlenmesi ve planlanmasının sağlanması açısından önem arz etmektedir. Dublin İlkeleri, kentsel politikaların endüstri mirası (yapı, kompleks, alan, peyzaj, nesne, belge vb.) koruma bağlamında sosyoekonomik yapı, fiziki yapı (ekolojik ve beşeri) ve kültürel yapı özelinde detaylı incelenerek, bütüncül koruma yaklaşımıyla olarak ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu belge post endüstriyel peyzajın somut olmayan değerlerin de korumasını vurgulayarak, kavramsal gelişimine katkı sağlamaktadır.

5-8 Kasım 2012'de Taipei'de gerçekleşen 15. TICCIH Genel Kurul toplantısında "Asya Endüstriyel Miras Taipei Beyanı" yayınlanmıştır (TICCIH, t.y.). Bu toplantı Asya'daki endüstri mirası açısından önemlidir ve Asya'da toplanan ilk kurul toplantısıdır. Asya kıtasındaki endüstrileşme Batı ülkelerindekinden farklı bir oluşum ve gelişim gösterdiği toplantıda söylenmiştir. Asya ülkelerinin hem sömürge ekonomileri hem de yerli üretimi bir arada barındıran bir endüstriyel üretim yapısı bulunmaktadır. Nitekim yerel üretim yöntemleri ve küresel üretimin de bir parçası olan endüstri geçmişi, Asya'nın yapılı çevresini şekillendirmiş, kentleşmeyi hızla arttırmıştır. Kentsel alanlar ve banliyöler sanayileşme sonucunda hızla büyümüş, nüfus artmış ve arazi kullanımı değişmiştir. Endüstriyel miras, halkın yaşam biçimi, anıları ve sosyal değişimlerine tanıklık eden önemli bir ortak değerdir. Asya'nın doğal yapısının dolaysıyla kırsal alanlarının da değişimini tetikleyen sanayi olgusu, kültürel peyzaj yaklaşımıyla yakından

ilişkilidir. Taipei Beyan'ında, bu anlamda, Asya'da endüstri mirasının insan doğa etkileşimini yansıttığı vurgulanmaktadır. Endüstriyel miras, yerel halkın endüstriyel faaliyetlerdeki rolü ve deneyimleri somut olmayan miras kapsamında ele alınması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, beyanda Asya'daki endüstriyel mirasın sürdürülebilir korumayı sağlamak açısından uyarlanabilir yeniden kullanımı kabul etmektedir. Fakat "…*endüstriyel mirasın evrensel değerinden ve temel değerinden fedakârlık ederek gerçekleştirilmemelidir."* kuralı da getirilmiştir. Taipei Beyanı da Dublin İlkeleri'ne benzer biçimde endüstri mirasının yerel halk ve sosyokültürel yapı ile bağlantılı olduğunu öne sürmektedir. Bu nedenle endüstriyel mirasın korunması hususunda halkın katılımının gerekliliği yinelenmektedir. Aynı zamanda yalnızca ulusal endüstri miras değil, uluslararası endüstri mirası da eşit derecede değerli olup ortak miras bağlamında korunması için Asya ülkelerinin iş birliği yaparak Asya Endüstri Ağı kurulması yönünde adımlar atılmıştır. Bu bağlamda post endüstriyel peyzajı kavramının gelişmesi yönünde Taipei Beyanı önem taşımaktadır.

ICOMOS 2017 yılında yayınladığı Madrid-New Delhi Dokümanında yirminci yüzyıl kültür mirasının korunması yönündeki yaklaşımları paylaşmıştır (ICOMOS, 2017). Yirminci yüzyıl, modern mimari eserlerin verildiği, modernleşme çabalarının yoğunlaştığı dönem olarak hem mimari hem de insanlık tarihi açısından oldukça önemlidir. Yirminci yüzyıl mirası, mimari yapılar, yerele ait kullanımlar, endüstriyel miras, park ve bahçeler dâhil olmak üzere kültürel peyzaj, tarihi kentsel peyzaj, kültürel rotaları kapsamaktadır. Bu mirasın korunması ve yönetilmesi hususunda problemler yaşanmaktadır. Bu anlamda risk altındaki yirminci yüzyıl miras alanlarının geleceğe aktarılması adına Madrid-New Delhi Dokümanı yayınlanmıştır. Yirminci yüzyıl mirası, somut değerleri dışında tarihsel, sosyal ve manevi değerlerini kapsayan somut olmayan mirası da kapsamaktadır. Nitekim aşağıdaki madde bu durumu özetler niteliktedir;

> *"…yapıların, yapı gruplarının ve kültürel ve tarihi kentsel peyzajların önemini belirleyin ve değerlendirin. Yirminci yüzyılın mirasını anlamak için, insanlar, çevre ve onun önemine katkıda bulunan … karşılıklı ilişkiler de dahil olmak üzere, tüm unsurları, bağlantılı yer gruplarını veya ilişkili kültürel ve tarihi kentsel manzaraları belirlemek…"*

Kentleşmenin ve küreselleşmenin kültürel miras üzerinde yarattığı olumsuz etkiler koruma uygulamaları ve planlama çalışmalarıyla giderilmeye çalışılmaktadır. Madrid-New Delhi Dokümanında, yirminci yüzyıl mirasını koruma eylemi için, değişimin yönleri ve sınırlarının tanımlanmasıyla, planlama çalışmalarına rehberlik edecek politikalar ve kılavuzlar geliştirilmesi gerektiği söylenmiştir. Aynı zamanda kısa, orta ve uzun vadeli koruma yaklaşımlarıyla, kültürel ve tarihi kentsel peyzajların değişim sürecini yönetmek için yapılacak yönetim planları çerçevesinde yirminci yüzyıl mirasının özgünlüğü ve bütünlüğü sürdürülebileceği vurgulanmaktadır. Fiziki mekân bağlamında yapılara, yapı kompleksine ya da peyzajına yapılacak her türlü ek veya müdahalenin taklitten uzak, mevcut durum ile uyum içerisinde ve yeni adaptasyonun kültürel işlevi yineleyecek, vurgulayacak ölçüde olması ile alanın kültürel miras kimliğini zedelemeyecek durumda olması gerektiği de söylenmektedir. Yirminci yüzyıl mirasından hareketle, sosyal, ekonomik, ekolojik ve kültürel yapının etkilemiş olduğu kültürel peyzajın, devamlılığı açısından yapılacak uygulamaların, kentsel sistemin ilişkili olduğu tüm bağlamlar ışığında bütüncül düşünmeyi gerekli kılmıştır. Bunların sonucu olarak, yukarıda bahsedilen kültürel mirasın ve endüstriyel mirasın korumasına kılavuzluk eden belgeler çerçevesinde, post endüstriyel peyzaj kavramı anlam genişlemesi yaşayarak bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4 Bölüm Değerlendirmesi

Sanayileşme, 18. yüzyılda İngiltere başta olmak üzere, küresel üretim sistemini etkileyen bir süreç olmuştur. Sanayi tesislerinin mekansal yerseçimleri sonrasında kentler de büyümüştür. Bu büyüme kentsel sistemde, fiziksel başta olmak üzere sosyal ve ekonomik sorunlara da neden olmuştur. Sanayi sektörünün bu denli önü alınamaz bir biçimde büyümesiyle kentler sağlıksız mekanlara dönüşmüştür. Sanayileşmenin getirdiği sorunlar ile yaşanan gelişmeler –hammadde ve pazar arayışları, savaşlar, ekonomik buhran vb. – bu süreci etkilemiştir. Sanayiye yatırım yapan sermaye sahipleri kent toprağının değerinin artması, hammadde ve pazara yakınlık, üretim maliyetlerini azaltma, az üretim çok kazanç gibi nedenlerden dolayı “postfordizm” üretim anlayışını benimsemiştir. Ne varki, 19. yüzyıl sonlarına doğru üretimde yaşanan teknolojik gelişmeler, bilgi çağı toplumu olma düşüncesi ve tüketim biçimlerindeki değişimler gibi nedenler ülkelerin kalkınma

politikalarında, sanayi sektörü yerine hizmet sektörü odaklı bir gelişim modeli izlemeye itmiştir. Bu durum kentlerde sanayi alanlarının desantralizasyonuna neden olmuştur. Kentlerde boşalan ve atıl olan sanayi alanlarının korunması fikri, endüstri arkeolojisi ve endüstri mirası kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Endüstri mirasının korunmasına yönelik kurulan örgüt ve STK'lar mirasın korunmasını amaçlayan çalışmalar yürütmektedir.

2000'li yılların başından itibaren ortaya çıkan kentsel yenileme ve sağlıklaştırma projeleri ile yeniden işlevlendirme olgusu endüstri mirasını etkilemiştir. Endüstri mirasını kimliğinden uzaklaştıran ve kentsel hafızayı kesintiye uğratan bu projelerin çoğu sermaye sahiplerinin rant odaklı projeleri haline gelmiştir. Aynı zamanda tekil yapı ölçeğiyle sınırlandırılan koruma uygulamaları kentsel yapıya değinmeden kentli düşünülmeden alınan kararların yalnızca fiziki yansımasıdır. Endüstri mirası kent mekanındaki fiziksel bir öge olarak düşünülmemeli, kentsel tarihe, sosyal yapıya, emeğin ve üretimin geçmişine atıfta bulunularak kentsel altbölgesiyle ele alınarak korunmalıdır. Nitekim, geçtiğimiz son onbeş yıldır literatüre dahil olan post endüstriyel peyzaj yaklaşımı da bunu amaçlamaktadır.

Post endüstriyel peyzaj yaklaşımı, endüstri mirasının benzersiliğinden ve özgüllüğü ile kentsel değerlerin bütüncül olarak ele alınmasını gerekli kılmıştır. Endüstrinin faaliyette olduğu dönemde emeğin üretim mekanı sayılan bu mekanların sadece tekil yapı/alan ölçeğiyle değil mekansal bağlantıları olan bir dizinin parçası olarak korunması gerekliliğini savunmuştur. Günümüzde gerçekleştirilen endüstri mirasına yönelik uygulamaların, rant ve soylulaştırıcı unsurları tetikler nitelikte olduğunu ileri süren bu yaklaşım, aynı zamanda kentlerin sembolik ekonomilerini de korumayı hedeflemektedir. Sosyal, fiziki, ekonomik ve kültürel yapının sürekliliğinin sağlanması, post endüstriyel kentlerin kimliğinde süreksiz yer edinmiş bu alanların, geçmiş, gelecek ve bugün zaman üçlemesinde değerlendirilerek korunması açısından, post endüstriyel peyzaj yaklaşımı önemli bir araçtır.

3
ENDÜSTRİYEL MİRAS KORUMA UYGULAMALARI

Bu bölümde endüstri mirasına yönelik koruma uygulamalarının tekil yapı/alan/bölge ölçeğinde yapılmasıyla ortaya çıkan mekânsal oluşumlara değinilmiştir. Fiziki mekâna yönelik yapılan uygulamaların etkisiyle değişen sosyal, kültürel ve ekononomik mekân irdelenmektedir. Dünya'da ve ülkemizdeki endüstri mirası uygulamalarının çoğu, yeniden işlevlendirme yaklaşımıyla gerçekleştirilmektedir. Bu yaklaşım ile birlikte endüstri mirası ve donanımının, yeni işlevin gereksinimlerini karşılaması amacıyla ortaya çıkan yapı yıkım, yeni yapı ekleme veya sanayiye ait donanımı kaldırma gibi müdahalelerin, endüstri mirasını kimliğine etkileri tartışılmıştır. Ayrıca endüstri mirasına yönelik uygulamaların, çevrede oluşturduğu mekânsal değişimler de değerlendirilmiştir. Post endüstriyel peyzaj yaklaşımına ve örnek alan çalışmasına girdi veren bu örnekler, kentsel kimlikte ve kolektif bellekte yeri olan endüstri alanlarıdır. Örneklerin çoğu özel sermaye ile yeniden işlevlendirilme olgusunun ortaya çıktığı endüstri miras alanları olmasına karşın, Minet El-Bassal örneği devlet eliyle atıllaşmaya bırakılan endüstri miras alanı olarak diğer örneklerden farklılaşmaktadır. Endüstri mirası koruma uygulamalarının irdelenmesi, çalışma kapsamında örnek alan incelemesi olan Beykoz Endüstri Üçgeni'nde bulunan yeniden işlevlendirilen, yıkılan ve atıl bırakılan endüstri alanlarına yönelik bir yöntem yaklaşımı sunmaktadır.

Dünya'da endüstri mirası uygulamalarına yönelik ilk örnek endüstrileşmenin temellerinin atıldığı İngiltere'de bulunan Londra Tate Modern ve Çevresi (Bankside Enerji Santrali)'dir. Tate Modern Times Nehri kıyısında bulunan – Dockland (yüksek prestijli kıyı dönüşüm alanı)'in batısında- ve sadece yapı ölçeğinde uygulama görmüş bir endüstri miras alanıdır. İkinci örnek ise Milano Prada Foundation Complex olarak, eski Societa Italiana Spiriti Fabrikası'nın atıl endüstri yapısının, günümüzde ünlü giyim markası Prada'nın gösteri ve müze olarak kullandığı çok işlevli bir yapıdır. Üçüncü örnek ise Polonya'nın Krakow

kentinde yer alan parçacıl uygulama yapılan endüstri mekânlarıdır. Son örnek ise Osmanlı Dönemi'nde sınırları içerisinde kalan ve pamuk üretimiyle önemli bir yere sahip olan Mısır İskenderiye Minet El-Bassal Bölgesi içerisinde yer alan endüstri miraslarıdır. Ülkemizde ise İstanbul örneklerine değinilerek, Bomonti Bira Fabrikası ve Sanayi Bölgesi, Kazlıçeşme Deri Fabrikası ve Cibali Tütün Fabrikası endüstri miras alanlarına yönelik uygulamalar incelenmiştir. Bu örnekler, UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'nde yer almamasına karşın korunması gereken endüstri miras örnekleri olması yönünden Beykoz Endüstri Üçgeni'ndeki endüstri mirası alanlarına benzer özellikler taşımaktadır.

3.1 Dünyada Endüstri Mirası Koruma Uygulamaları

Dünya'da sanayinin desantralizasyonu sonrasında işlevini kaybeden sanayi alanlarının yeniden işlevlendirilmesi ve kente kazandırılması açısından örnek endüstri mirası koruma uygulamaları incelenmiştir.

3.1.1 Londra Tate Modern ve Çevresi (İngiltere)

Tate Modern, İngiltere'de Londra kentinin merkezinde yer alan Thames Nehri'nin güney kıyısında bulunmaktadır (Harita 3.1). 1947 yılında projesi hazırlanan "Bankside Enerji Santrali", 1948 yılında yapılmaya başlanmıştır. 1959 yılında yapı tamamlanarak, 1963 yılında Kraliçe II. Elizabeth tarafından kullanıma açılmıştır (Moore vd., 2000).

Harita 3.1 Tate Modern konumu (Mapbox, 2022)

Bankside Enerji Santrali 1953-1980 yılları arasında British Electric Authority, Central Electric Authority ve CEGB firmaları tarafından kullanılmıştır (Moore, vd. 2000). 1981 yılında teknoloji olarak yetersiz sayılarak ve elektrik üretim maliyetlerinin arttığı gerekçesiyle kapatılmıştır (Doğan, 2015; Steiner, 2000). Kapatıldıktan sonra İngiltere Ulusal Miras Listesi'ne kaydedilmiştir (Moore, vd., 2000). İngiltere'nin zengin ailelerinden olan Tate ailesinin, topladığı sanat eserlerini sergilemek amacıyla bir galeri alanına ihtiyacı olması, uluslararası bir sergi açma fikrini ortaya çıkarmış ve böylelikle kapanan Bankside Enerji Santrali'nin galeri yapılması gündeme gelmiştir. 1994 yılında İngiliz oluşturulan Milenyum Komisyonu, Bankside Enerji Santrali'nin sanat merkezine dönüşümüne karar vermiştir. Bu nedenle ulusal miras olarak nitelenen eski enerji santralinin dönüşümünü gerçekleştirmek amacıyla kent yönetimi ve Milenyum Komisyonu tarafından uluslararası bir yarışma düzenlemiştir.1995 yılında sonucu açıklanan yarışmayı İsviçreli bir firma kazanmıştır. Projede endüstri tesisinde yer alan yapılara yönelik en az müdahale yapılarak, koruma anlayışı çerçevesinde hazırlandığı söylenmiştir. 1995 yılında yapımına başlanan proje 2000 yılında kullanıma açılmıştır. Yapının bacası, pencereleri ve tuğla dokusunu korumuştur (Şeki 3.1). Dış cephesindeki değişiklik, yapının üstüne eklenen camla kaplı iki kat olmuştur (Doğan, 2015; Moore, vd., 2000) .

Şekil 3.1 Bankside Enerji Santrali 1950'ler (solda),Tate Modern 2000'ler (sağda) (Tate Modern, t.y.)

Tate Modern kullanım alanı 34.000 m^2 olmaktayken bunun 6.000 m^2'sini sergi alanı oluşturmaktadır. Alandaki kullanımlar, seminer ve atölye salonları, oditoryum, sahne sanatları odası, sergi odaları ve kafeteryadır. 2012 yılında yapının atıl kalan eski Bankside Enerji Santrali'nin yakıt depoları (The Tanks) olan üç tanktan ikisinin yenilenme projesi gerçekleştirilmiş ve film ile sahne sanatları için kullanım mekânına (Tate Modern 2) dönüştürülmüştür. 2016 yılında üçüncü

tank ve ek yapı da kullanıma açılmıştır. Bu ek yapı da tuğla cepheli bir yapı olarak (The New Switch House), Tate Modern'in artan ziyaretçi sayısına yönelik yapılması gerekli görülmüştür. Bu yapı, ek galeri mekânı ve eğitim alanı olarak kullanılmaktadır (Doğan, 2015).

Tate Modern projesini gerçekleştiren firma ve destekleyici kurumlar, "*İngiliz stilinin mekânsal kurgusuyla oluşturulmuş olan tarihi Bankside Enerji Santrali'nin, değişen işlevinin, yeni dünya düzenine bir yansıması ve alandaki ziyaretçilerin eserleri incelerken, tarihi akustik ile bütünleşmelerini sağladıkları ve aynı zamanda yaratılan iç mekân kullanımları sayesinde, kendi kendini finanse ederek, içinde barındırdığı sanat programları ve atölye çalışmalarıyla insanları kendine çekmektedir*" yönünde açıklamalar yapmıştır. Oysa endüstri mirası olarak Bankside Elektrik Santrali'nin işlevini kaybetmesi sonucu yeniden işlevlendirme projesine konu olması neticesinde, yapıya yönelik çeşitli müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Bulunduğu dönemin önemli bir modern mirası da olan yapının, özellikle iç mekânında çeşitli yıkımlar gerçekleştirilerek yeni kurguya yönelik bir alan tasarlanmıştır. Komplekste yeni işlev doğrultusunda yeni yapılar yapılması ve mevcut yapıları iç ve dış mekânlarındaki değişimler (Şekil 3.2) ile kompleksin endüstriyel miras yönündeki bütünsel kurgusunu da değiştirmiştir (Doğan, 2015; Mutlu, 2016).

Şekil 3.2 Tate Modern iç mekanda müdahaleler, öncesi (solda) ve sonrası (sağda) (Tate Modern, t.y.)

1999 yılında Tate Modern'in yakın çevresinde bulunan bazı yapı adalarında da dönüşüm çalışmaları başlamıştır. Yirmi yıllık bir süreç olarak bakıldığında alanın yakın çevresinde bulunan yapılar yıkılarak yerine farklı kullanım amaçlarına hizmet eden yapılar yapılmıştır. Aynı zamanda "Southwark Bölgesi" olarak adlandırılan bu yer, Thames Nehri kıyısında yer alması ve Londra için önemli bir

dönüşüm alanı olan Dockland'a yakın olması ile de alandaki dönüşümü tetikleyici bir başka unsur olmuştur .Tate Modern'in yakınında, bulunan "Ludgate House" adlı ofis binası 1990'lı yıllarda Londra'nın yüksek yapılarından birisi iken, 2005 yılında bu yapıyı bir özel kuruluşun satın alması sonrasında, 2017 yılında yıkılmış ve yerine otel yapılmasına karar verilmiştir. Günümüzde bu alanda inşai süreç başlamıştır (Southwark Council, 2010; Southwark Council, 2013).

Tate Modern'in kullanıma açıldığı günden beri ziyaretçi sayısı 25 milyonu geçmiştir (Doğan, 2015). Bu anlamda yurt içi ve yurt dışından gelen ziyaretçilerin konaklama ihtiyacına cevap vermek amacıyla özel sektör girişimleriyle alandaki yapılar yıkılarak yerine otel yapılmıştır (Southwark Council, 2013). Alanda yüksek ofis binalarının da arttığı gözlemlenmiştir. Günümüzde bu yapılar kültür ve turizm içerikli firmaların kullanımına hizmet etmektedir (Southwark Council, 2010). Alanın çevresindeki diğer bir değişim örneği de önceleri imalathane olarak kullanılan yapıların, Southwark Bölgesi Konseyi tarafından, 2007 yılında hazırladığı gelişim planında karma kullanımlı bir alana (ofis+konut) dönüştürülmesine karar verilmiştir. Bu bağlamda 2008 yılında kamu ve özel sektör işbirliğiyle uygulamaya geçen proje, 2012 yılında bitirilerek kullanıma açılmıştır. Neo Bankside adı verilen projede beş yapı bloğu yer almakta ve bu yapıların yükseklikleri Southwark Bölgesinin silüetinde etkin rol oynamaktadır (Şekil 3.3).

Şekil 3.3 Tate Modern çevresinde ortaya çıkan yüksek prestij projesinin Tate Modern'in silüetine etkisi (Archello, t.y.;Çelik, 2019)

Özellikle Tate Modern projesi uygulaması sonrasında İngiliz Hükümeti ve yerel yönetimlerin yapmış olduğu parçacıl planlar çerçevesinde Southwark Bölgesi'nde farklı işlev alanları ortaya çıkmıştır. Bir başka durum olarak da, Londra Belediyesi'nin bu bölgeyi kültürel gelişim zonu olarak ilan etmesidir. Tate Modern projesinin tetikleyici rol oynadığı bölgede, kentsel silüetin değişimi haricinde, özel

sektör girişimleriyle ortaya çıkan, rant ve kar amacı güden prestij projeleri alanda konu olmaya başladığı görülmektedir (Southwark Council, 2010).

Yapının yakın çevresinde ise özellikle endüstri mirasının dönüşüm süreci başladığı tarihten itibaren yeni yapıların yapımı hız kazanmış, bunların çoğu özel sektör odaklı işletmelerin girişimleriyle olmuştur. Yeni yapılan yapılardan bazıları yüksekliği nedeniyle endüstri mirasının siluetine etki ederek onu gölgelemektedir Günümüzde de yeni inşa faaliyetleri devam etmektedir (Southwark Council, 2013). Aynı zamanda alanın çevresindeki eski yapılarda işlev değişikliği nedeniyle de bakım-onarım müdahaleleri yapılmıştır. Endüstri mirasının işlevsel değişim süreci, Southwark bölgesindeki fiziki değişimi tetikleyici bir unsur olarak ortaya çıkmış olup özellikle ekonomik etkenler (kar odaklı projeler) fiziki mekân şekillendirmiştir. Bu durumda alanın çevresinde bir değişim-dönüşüm olgusu yaşandığını söylemek mümkündür. Ayrıca tüm bu etkenler de hem yapı ve hem de kentsel ölçekte koruma yaklaşımının tam anlamıyla gerçekleşmemiş olduğunun göstergesi olmuştur.İçerisinde barındırdığı işlevler ile kendi kendini finanse eden bu proje çevresini de etkileyerek yeni işlev alanları yaratarak kente sermaye getirici bir projedir. Nitekim kente prestij ve kar getiren bir unsuru olarak karşımıza çıkarak endüstri mirası kimliğinden uzaklaşmıştır. Böylece endüstri mirası, mekânsal ve işlevsel kurguya yönelik koruma boyutu arka plana itilmiş olup, kentsel yeniden canlandırma projesinin bir ögesi haline gelmiştir. Endüstri mirası yapısının bağlamsal değerlendirme kriterleri olarak öncelikle yapı ve yer ilişkisi kavranması gerekmektedir. 1947 yılında yapımına başlanıp, 1963'te yapımı tamamlanan Bankside Elektrik Santrali işlevini yitirene kadar bulunduğu konum itibariyle kent merkezinin Thames nehri kıyısında konumlanması ile önemli bir jeopolitik konum elde etmiş ve kent siluetine dahil olmuştur. Neredeyse 34 yıl bu alanda konumlanması kent sakinleri ve istihdam edilen çalışanlar açısından bellekte ve deneyimlerinde bir iz olarak yer etmiştir. Böylece insanların algılarında yapı bir yer anlamı kazanarak, kentteki bir sembol haline de gelmiştir. Bir sanayi kenti olarak Londra'nın kimliğine emeğin üretim mekânları olarak etkisi olan bu endüstri mirasının korunmasına yönelik olarak fiziki ve ekonomik boyutların dışında sosyokültürel boyutları da içermektedir. Aynı zamanda alanın çevresinde faklı işlev alanlarının ortaya çıkması bu alanı kullanan sosyal grupların (önceleri

işçi sınıfı, günümüzde orta ve üst gelir grubu (turist, yatırımcı vb.) da değiştiğinin göstergesidir.

3.1.2 Milano Prada Foundation Complex (İtalya)

İtalya'da Milano kentinin merkezinde yer alan (Harita 3.2), Largo Isarco yerleşiminde 1910 yılında "Societa Italiana Spiriti" markasına hizmet etmek amacıyla açılmış olan endüstri yapısı, zaman içerisinde mekânsal kurgusunu oluşturmuştur. 20. yüzyıl başında inşa edilen yapı bir içki imalathanesi olup fabrikanın ihtiyaçları neticesinde alan yetersizliği ortaya çıkmış, bu nedenle farklı yapılar (ambar, silo, ofis ve damıtma laboratuvarı) eklenerek kompleks bir yapıya dönüşmüştür.

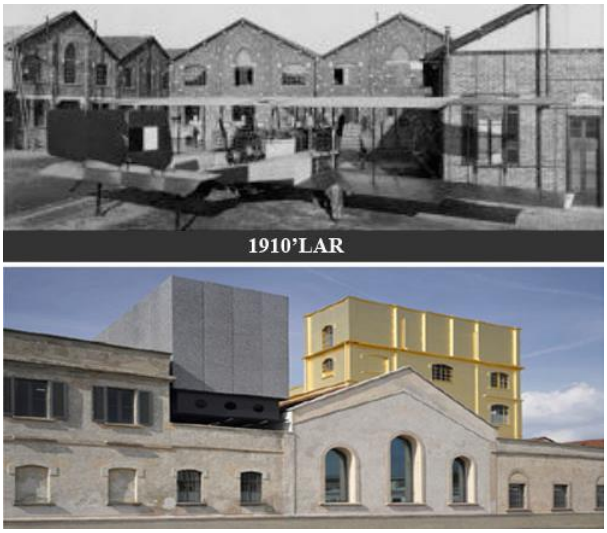
Harita 3.2 Prada Foundation Complex konumu (Mapbox, 2022)

Fabrika kapanmadan önce de bir süre çırçır -pamuğu tohumdan ayırma- amaçlı olarak yapıların bazıları kullanıldığı söylenmiştir (Cahill, 2015; Magni, 2018). Eskiden içki imalathanesi olarak kullanılan fabrika kompleksi, Milano'nun tarihi Porta Romana demiryolunun yakınında bulunmaktadır. 20. Yüzyılın başından beri 20.000 m^2'lik alanda konumlanmaktadır. 1943 Milano Kent Haritasında endüstri kompleksi açıkça Porta Romana Tren garı yanında görülmekte ve önemli bir ulaşım güzergahı yanında yer almaktadır (Harita 3.3).

Harita 3.3 Societa Italiana Spiriti'nin (1943) konumu (Wikimedia, t.y.)

1993 yılında fabrika tamamen kapanarak, o dönemki belediye tarafından yıkılmak istenmiştir. Yine aynı yıl fabrikayı Prada şirketi almaya karar vermiş ve fabrikanın bazı yapıları yerel yönetim tarafından yıkılmıştır. (Cigarini, 2017; Evans, 2003; Marzot, 2017; Ryan, 2007). Prada şirketi tarafından alınan endüstri mirası kompleksi "Prada Foundation Kültür Merkezi" projesi kapsamında, 2001 yılında Rem Koolhaas'a (OMA mimarlık) verilerek çağdaş mimarlık ile bütünleşen bir kültürel alan tasarımı öngörülmüştür (Şekil 3.4). 2007 yılında uygulanmaya başlayan proje 2017 yılında tamamlanarak, 2011 yılında hizmete açılmıştır (Cigarini, 2017; Magni, 2018; Neto, 2019). Prada Vakfı'na göre uygulama sonrasında "*Prada Foundation herkesin kullanımına açık olan çağdaş bir kültür merkezi yaratımı projesi*" olmaktadır (Cigarini, 2017; Ribeiro, 2019).

Şekil 3.4 Societa Italiana Spiriti 1910'lar ve Prada Foundation Complex (Gialloreto, t.y.)

Endüstri mirası yapısı, “Prada Foundation Complex” adıyla bir vakıf kompleksi olarak hizmet vermektedir. Rem Koolhaas’a göre, proje ‘*’Koruma amaçlı kültürel merkez dönüşümü*” olarak tanımlanmış ve sanayi kompleksinin neredeyse tüm açık-kapalı alanının korunduğunu ve ayrıca alan yeterliliği sağmak için yeni yapılar da (üç yeni yapı) eklediğini belirtmiştir. Komplekste konferanslar, sergiler, ve sinema gösterimleri gibi etkinlikler yapılmaktadır. Alandaki avluda çeşitli etkinliklere hizmet etmektedir. 19.000 m² alanın 12.900 m²’si kamu kullanımına açıktır (Cigarini, 2017; Evans, 2003; Magni, 2018). 2001-2017 yılları arasında incelenen fiziki değişimler;

- Fabrika kompleksinin içerisine üç yeni yapı, kompleks önündeki ana yola da hemzemin otopark yapılmış,
- Alan çevresinde ise tarihi Porta Romana Tren garındaki rayların sökülerek alanın köhneleşme sürecine girdiği ve kompleksin güneyinde bulunan parseldeki yapılar yıkılarak yerine çok katlı yapı olan iş merkezi yapılmıştır.

Komplekste günümüzde “sinema” yapısının bulunduğu yerdeki eski yapı yıkılmıştır. Endüstri kompleksinin işlev değişikliği sonrası mekânsal düzenlemesine bakıldığında öncelikle alanda yedi endüstri yapısı ve üç de yeni yapı bulunduğu söylenebilmektedir. Mekanın eski silüeti yeni yapılar nedeniyle değişmiştir (Cigarini, 2017; Evans, 2003; Magni, 2018).

Şekil 3.5 Yeniden işlevlendirme sonrası yapılan yeni yapılar (Suau, t.y.)

Kompleks ek olarak üç yeni yapı yapıldığı yukarıda da belirtilmektedir. Bu yapılar (Şekil 3.5) Torre (1 numaralı), Sinema (2 numaralı) ve Podyum (3 numaralı)'dur (Cigarini, 2017; Evans, 2003; Magni, 2018).

- Torre (Kule), sol üst köşesinde bulunan ikonik yapıdır.Altmış metre olan bu yapıda,her katta farklı kullanımlar bulunmaktadır. Endüstri kompleksi ve alanın dışındaki farklı yapılara göre ölçek ve tarz olarak farklı bir mimari tarza sahiptir (Şekil 3.6).
- Sinema, endüstri yapılarına benzer şekilde oluşturulmuş dış cephesi bulunmaktadır. Kısa-uzun metrajlı film gösterimleri ve çeşitli davetlerde bu alan kullanılmaktadır.
- Podyum diye adlandırılan bu yapı iki seviyeli (Torre de Oro ile) ve zemin katı çok işlevli alan olarak esnek bir biçime sahiptir.
- Torre De Oro (Büyülü Ev/Alt Kule), endüstriyel miras ile çağdaş mimarlığın bütünselleştirileceği fikri ile yapılan altın kule,3 kg 24 ayar saf altın ile dış cephe kaplama malzemesi oluşturulmuştur. Prada Vakfı'nın güç sembolüdür.

Komplekste yeni işlev doğrultusunda yeni yapıların yapılması ve mevcut yapıları iç ve dış mekânlarındaki değişimler ile kompleksin endüstriyel miras yönündeki bütünsel kurgusunu da değiştirmiştir. Yeni yapılan yapılar alanda parçacıl ve birbirinden bağımsız biçimde konumlandırılmış olup sinema yapısı dışındakilerin mimarisi endüstriyel mirastan farklıdır. Sinema yapısı da endüstri mirasının dış cephesini taklit yoluyla oluşturulmuştur (Magni, 2018).

Şekil 3.6 Sinema, Podyum ve Torre De Oro (Gialloreto, t.y.)

Prada Foundation Kompleks, Prada Vakfı tarafından kültür merkezine dönüştürülen bir endüstriyel miras alanıdır. Endüstriyel miras kimliğinden, kültür

merkezi kimliğine geçişte alana dair kararlar vakıf tarafından verilmiş, herhangi bir kurum ile işbirliği kurulmamıştır. Çok işlevli kullanım yapısı olarak Rem Kooolhaas tarafından tasarlanan bu proje sonuçta, vakıf ve Koolhaas için de bir prestij unsuru oluşturmuştur. Prada vakfının alana dair yıkımına karar verdiği yapıların yerine yeni yapılar yapılmış ve bunlar alanın tarihi kimliğine eklemlenen modern yapılar olarak farklı bir yapı tipolojisini de beraberinde getirmiştir. Bu yapılar endüstriyel mirası gölgeleyerek, silüette ön plana çıkmaktadır. Kompleksin avlusu ise denetimli, yarı-kamusal bir alan özelliği taşımakla birlikte bu alanda çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Alan içerisindeki tarihi yapılarda sergi alanları, bilgi ve yönetim birimleri, bar-restoran, depolama, vakıf kütüphanesi ve çocuk akademisi bulunurken yeni yapılar da sergi ve vakfın etkinliklerinde tanıtım amaçlı kullanılmaktadır. Fakat alanda endüstriyel miras yapısı olduğuna ilişkin üretim, dağıtım ve paketleme gibi süreçlere yönelik herhangi bir materyali içeren müze vb. sergileme alanı bulunmamaktadır. Bu da alanın artık endüstriyel miras kimliğinden uzaklaşıp yeni bir kimlik kazandığı göstermektedir.

3.1.3 Krakow Kent Merkezi Endüstri Alanı (Polonya)

Endüstrinin gelişimi açısından Krakow, Polonya'nın en önemli kentlerinden biri olmuştur. Bu anlamda özellikle değirmen ve alkol damıtma imalathaneleri ile ünlü olan Krakow, 19. Yy 'da, yayınlanan sanayi yasasıyla birlikte fabrikalar kurulmasına karar verilmiştir.Endüstri tesisleri öncelikle Vistül nehri boyunca (Harita 3.4) ve boş alanlarda kurulmuştur. 1950'lere kadar, sanayiye hizmet edecek ulaşım ağı genişletilmiş ve demiryolları yapılmıştır. 1978 yılında Krakow tarihi kenti UNESCO Dünya Miras Listesine alınmıştır. 1990'lara gelindiğinde Krakow'un olumsuz sanayi imajı ve çöküntü haline gelen bölgelerini yeniden geliştirme yönünde çalışmalar başlamıştır (Porebska vd. 2019; Zachariasz, 2019).

Harita 3.4 Krakow'daki endüstri alanlarının konumu (Mapbox, 2022)

2000'lerin başından günümüze kadar olan dönemde, endüstriyel tesislerin önceden bulundukları yerlerde ve boş kalan sanayi tesislerinde konut ve karma kullanımlı konut projeleri yapılmaya başlanmıştır. Bu projelerin UNESCO'nun koruma bölgesinin içerisinde yer alması uzmanlar tarafından tartışılan bir konu olmuştur. Bu bağlamda özellikle modern konut ve soylulaşma baskısının endüstriyel mirasa etkileri incelenmiştir. Bu projeler, endüstri yapıların modern yaşama yeniden uyarlanması ve bunların konut olarak kullanılması ve uyarlanmayan yapılarında çevresinde yapılan yeni konut-iş yerlerinin bu alanları hangi açılardan etkilediği gözler önüne serilmiştir. Çalışılan endüstriyel alanlar şu şekildedir (Gyurkovich & Gyurkovich, 2021; Gyurkovich vd.2020).

- Browar Lubicz Karma Kullanımlı Kompleks
- Wawrzynca 21 Konut Kompleksi
- Nadwislanska Çok İşlevli Kompleks

Tarihi kent merkezinin doğusunda yer alan Vistül nehrinin yanındaki Grzegozki ve Zablocie semtlerinde bulunan sanayi ve depolama alanlarının özel konut alanı olarak yeniden geliştirilen projeleridir. Bu sanayi yapıları 21. Yüzyılın başlarına kadar işlevlerine devam etmişlerdir. Kent yönetiminin aldığı kararla 1989 yılından itibaren yeniden geliştirme projelerine konu olmuş ve gayrimenkul yatırımcıları-girişimciler vasıtasıyla dönüşüm alanı olarak projelendirilmeye başlanmıştır (Blazy, 2019).

Şekil 3.7 Browar Lubicz'de endüstri mirası alanında prestij konut projesi (Gyurkovich & Gyurkovich, 2021)

Browar Lubicz, Krakow'un tarihi kent merkezinde yeniden işlevlendirilen ilk endüstriyel miras (Şekil 3.7) alanıdır. Galiçyalı Goetz ailesine ait olan bira fabrikası 1840'ta Wesola ve Lubicz banliyö yerleşimlerinin arasında inşa edilmiştir. Üretim yaptığı dönem boyunca yapıya eklemeler yapılarak genişletilmiştir.1990'lı yılların başında üretimle ilgili sorunlar nedeniyle fabrika faaliyetini durdurma kararı almıştır. 1995 yılında yerel yönetim, anıt eserlerin korumaya alınması için çalışma başlatılırken, estetik değeri olmayan modern yapıların yıkılması kararı almış ve bu yapının da yıkılmasına karar verilmiştir. Fakat bu durum tartışmalara neden olmuş, bu nedenle yerel yönetim tarihi kent merkezi için yeniden canlandırma planı hazırlamaya karar vermiştir. Bunun sonucunda bira fabrikansın bir tasarım firması tarafından hazırlanacak yeniden işlevlendirme projesi için çalışmalar başlatılmıştır. Yapılan projede bira fabrikası konut, ofis ve ticaret kompleksine, iç avlu da bir rekreasyon alanına dönüştürülmüştür. Bira fabrikasının bacası ve kazan binasının tuğla yapısının korunmuştur. Konut, ofis ve ticaret yapılarının dış yüzeylerinde fabrika yapısı gibi tuğla, çelik ve ahşap kullanılmıştır (Gilewicz & Lisowski, 2006; Gyurkovich & Gyurkovich, 2021).

Şekil 3.8 Wawrzynca 21 ve yeni konut alanı (Gyurkovich & Gyurkovich, 2021)

Wawrzynca Caddesi'nde (Şekil 3.8) 19. Yy'lın ortalarında gaz santrali, elektrik santrali ve tramvay hattı inşa edilmiştir. Gaz santralindeki gazometrelerinin birkaçı zaman içinde yıkılmıştır. 2000'lerin başında geride kalan yapıların yerel yönetim kararı neticesinde yeniden işlevlendirilerek idari ve ofis yapıları olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tramvay hattında bulunan yapılar müze ve yeme-içme yeri olarak kullanılmakta iken diğer tarihi endüstri yapılar, özel kurumların yeniden geliştirme projeleri için yerel yönetimden devralınmıştır. Elektrik santrali olarak kullanılan eski endüstri yapısı Wawrzynca 21 projesi kapsamında bir konut kompleksine dönüşmüştür. Uygulamada iki blok olarak tasarlanan komplekste kuzeyde kalan blok tarihi özellikleri yansıtan kalıntıları yeni ekler ile ortaya çıkarırken, güneyde kalan blok ise Vistül nehrinin kıyısındaki rekreasyon alanına açılan modernize edilmiş yapıdır. Wawrzynca 21 kapalı site özelliği gösterdiğinden dolayı rekreasyon alanıyla doğrudan bağlantılı değildir (Zachariasz, 2019; Gyurkovich & Gyurkovich, 2021; Blazy, 2019).

Şekil 3.9 Nadwislanska (Gyurkovich & Gyurkovich, 2021)

Nadwislanska çok işlevli kompleksi, Podgorze semtinde Vistül nehrinin (Şekil 3.9) yakınında Piwna ve Krakusa caddelerinin arasında yer almaktadır. Ayrıca bu kompleksin yakınında Podgorze'nin nehre paralel uzanan demiryolu hattının ve 19. Yy 'da inşa edilen elektrik santrali de bulunmaktadır. Elektrik Santrali yerel yönetimin aldığı karar ile 2006-2014 yılları arasında yeniden geliştirme projesine konu olmuş ve kentin en ikonik yapısı haline gelen "Cricoteka Kültür Merkezine" dönüştürülmüştür. Nadwislanska'nın bulunduğu alanda 20. Yy'lın ortalarına kadar imalathane ve depo olarak kullanılmış, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da alana Vistula Tekstil Fabrikası inşa edilmiştir. 2000'lerin başında tekstil fabrikasının kent dışına taşınması neticesinde, fabrikaya ait yapılar yıkılmış ve arsa da bir gayrimenkul geliştirme şirketine satılmıştır (Zachariasz, 2019).

Nadwislanska, Podgorze semtindeki çok katlı yüksek yapılardan biri olarak yanında yer alan endüstriyel mirasdan –şimdilerde Cricoteka Kültür Merkezi- daha yüksek bir yapıdadır. Bir başka durum Podgorze'nin yeniden canlandırma alanı olması nedeniyle soylulaşma sürecine de girmiştir. Nitekim bu alanın Vistül nehrinin yanında olması da nehrin doğal manzarasını da baskılamaktadır (Zachariasz, 2019).

Fakat post endüstriyel mirasa yönelik doğru adımlar atılmamıştır. Post endüstriyel miras yapılarının yıkılması ve yerine çok işlevli özel komplekslerin inşası kamu yararını gözetmeksizin yapılmış olup kar getirici projeler dâhilindedir. Ayrıca endüstri mirası yapılarının yanına ya da çevresine yapılan yapılar da bu mirası gölgelemekte, yeni yapıların yüzey dokularıyla da mirası taklit etmektedir. Yeni yapıların yüksek gelir gruplarına hitap eden lüks konut özelliği göstermesi de bölgede soylulaşmayı tetikleyen bir unsur olmuştur. Kent Krakow'da post endüstriyel peyzajın korunması ve kamusal alanlarla (mavi- yeşil alan) olan etkileşimindeki sorunlar, özellikle kültürel miras korumanın arka planda kalması, kamusallığın kaybedilmesi, gayrimenkul odaklı yatırımların artması ve soylulaşma olgusuyla ortaya çıkmıştır. Polonya İnşa Kanununa göre, yerleşim yerlerinde kamusal alana erişim önemli bir unsur olarak görülürken uygulamada bunun gerçekleşmediği belirlenmiştir. Kentsel sistemde endüstri miras alanlarının ya da tesislerinin yeniden uyarlama projelerinin etkileri iki şekilde incelenmiştir (Zachariasz, 2019; Blazy, 2019).

I. Kentsel kompozisyonda mekân algısı
II. Kullanıcılar ve kent sakinlerine etkileri

Kentin yeşil altyapısı olan ilişkisi ve kamusal alanlara erişim kullanıcılar ve kent sakinlerine etkileri bağlamında incelenmiştir. Mekan algısı ise yapıların kent, tarihi merkez ve endüstriyel miras ile ilişkisi şeklindedir (Zachariasz, 2019).

Krakow'daki yapı bazlı projelere bakıldığında Wawrzynca 21 Konut Kompleksi mevcutta var olan elektrik santralinin yeniden işlevlendirilmesiyle oluşturulurken, Nadwislanska Çok İşlevli Kompleksi yıkılmış olan eski tekstil fabrikası arazisi üzerine inşa edilmiştir. Bölge bazlı projeler incelendiğinde ise Browar Lubicz Karma Kullanımlı Kompleksi eski bira fabrikasının konut alanına dönüştürülürken,

Grzegorzki ve Zablocie bölgelerine ise hem mevcutta var olan sanayi tesislerinin yeniden işlevlendirilmesini hem de yıkılmış eski sanayi tesislerinin yerine bu sanayi tesislerine benzer dokuda (yapı dış yüzeyleri, biçimler vb.) karma kullanımlı konut alanı inşa edilmiştir. Yapı ve bölge bazlı projelerde dikkat edilmesi gereken unsur Vestül nehrinin kenarındaki tarihi kent merkezindeki değerli arazi üzerinde yer almaları ve bu projelerde, kamusal alanlara erişim kısıtlı olmakla birlikte kamusal alan niteliği de göstermemeleridir. Post endüstriyel peyzajın değişimini tetikleyen bu projeler sonucunda mirasın korunması konusu da, Polonya koruma ve imar mevzuatı kapsamında sorunları barındırmaktadır. Yerel yönetimin anıt mimari siciline işlenen endüstri miras yapılarının sicilden çıkarılması ya da yıkılması gibi unsurlar neticesinde gayrimenkul geliştiricilerin kar odaklı projelerine konu olan tarihi kent merkezi yeniden canlanma uygulamalarının başlangıcını oluşturmuştur. UNESCO'nun ana koruma bölgesi olarak ilan ettiği alan içerisinde yer alan bu projeler post endüstriyel mirasın tam anlamıyla korunmadığının da göstergesi olmuştur. Ayrıca Polonya Tarihi Anıt Kurulu ve UNESCO'nun korunması gereken alan olarak ilan ettiği bölgede ortaya çıkan bu projeler yerel yönetimle entegrasyonun olmadığının da başka bir göstergesidir. Krakow'un 2003 yılından beri yürürlükte olan Mekansal Gelişim Planı -2014'te ve 2019'da revize edilmiş- kapsamında tarihi kent merkezini yeniden canlandırma projeleri ekseninde plana yönelik güncelleştirme çalışmaları yapılmaktadır. Bu anlamda ne yazık ki korumaya yönelik çalışmalar ekseninde, yapıların dış görünüşleri bağlamında yapılan değerlendirmeler, sosyokültürel ve ekonomik yapıyla ilişkili bilgiler içermemekte yalnız fiziki yapıya değinilmesi ile post endüstriyel peyzajı koruma açısından eksik kalmaktadır (Porebska vd. 2019; Gyurkovich vd.2020).

Post endüstriyel peyzaj çok katmanlı yapısıyla yalnızca tarihsel anıt özelliği değil sanatsal estetik özelliği de içerinde barındırmaktadır. Eski endüstri yapıları 1980'lerde sanayi sektöründen hizmet sektörüne doğru değişen kentin mekânsal ihtiyaçları kapsamında farklı kullanımlara uyarlanmıştır. Fakat koruma boyutu ve kamu yararı düşünülmeden yalnızca kar eksenli olmaları post endüstriyel peyzaja ve nitekim toplumun geçmişine ve geleceğine zarar getirici unsurlardan olmuştur. Bu anlamda yerel yönetimlerin, koruma kurumlarının, uzmanların ve yerel halkın

katılımı çerçevesinde yasal ve yönetsel bir çerçeve çizilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır (Gyurkovich & Gyurkovich, 2021).

3.1.4 İskenderiye Minet El-Bassal Bölgesi (Mısır)

Mısır'ın Akdeniz kıyısında bulunan ikinci büyük kenti olan İskenderiye'nin Minet El Bassal Bölgesi (Harita 3.5) 19. Yylın başlarından itibaren önemi artan bir sanayi bölgesi olmuştur. 1810 yılında inşa edilmiş olan İskenderiye Limanı'nın Batıdaki kapısının bulunduğu bu bölge, Mısır pamuğunun kentten ihraç edilmesi açısından önem taşımaktadır. Osmanlı Dönemi'nde Muhammed Ali Paşa'nın Avrupa'da başlayan sanayi devriminden etkilenmesi üzerine Mısır'ın sanayileşmesine katkıda bulunarak öncelikle donanmaya yönelik sanayiyi kurmuştur. 1870 yılında İskenderiye kenti Mısır pamuk endüstrisinin ana bölgesi ve İskenderiye Limanı ile devrin önde gelen Akdeniz limanlarından (İstanbul, Marsilya, Cenova) biri haline gelmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında Mısır'ın İngiliz işgali (1882-1956) ile Minet El Bassal'da bulunan sanayi tesislerinin çoğunun İngilizler ve Avrupalı şirketlerin kontrolü altında girmiştir (Fouad vd., 2014; Vangelis & Kechriotis, 2009).

Harita 3.5 Minet El Bassal'ın konumu (Mapbox, 2022)

1952 yılında Mısır devrimi gerçekleştikten Minet El Bassal'daki endüstri tesislerinin (Şekil 3.10) çoğu atıl hale gelmiştir. Pamuk üretiminin yerel ölçekte devam etmesi ve çiftçilerin pazar ihtiyacını karşılaması açısından meyve ve sebze

üretimine odaklanmaları neticesinde pamuk üretimi azalmıştır. Bu nedenle kullanılmayan atıl endüstri yapıları ulusal bankalara satılmıştır (Nassar & Sharaf Eldin, 2013).

Şekil 3.10 Minet El Bassal'ın endüstri mirasları (Nassar & Sharaf Eldin, 2013)

Egyptian Company for Pressing Cotton'a ait olan yapıların çoğu atıllaşmaya bırakılmışsa da limandaki yapılar hala kullanımda olan ve kiralanan depolardır. Köhneme ve atıllaşma sürecine giren bölgede işsizlik ve sosyal eşitsizlik önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Minet El Bassal'da bu soruna çözüm olarak sokak işportacılığının arttığı ve yoğunlaştığı "Souk El-Gomaa" adını verdikleri ikinci el eşya ve antika pazarı bulunmaktadır. İskenderiye kentinin tarihi kent merkezi ve dolaysıyla merkezi iş alanına da yakın konumda bulunan Minet El Bassal atıl hale gelen yapılar sonrasında güvenli olmayan bir bölgeye dönüşmüştür. Bu bağlamda yerel yönetim atıl yapıların yıkımına karar vermiş ve mevcut arazinin de yeniden canlandırılmasına ve korunmasına yönelik çözüm arayışlarına girmişse de bunu yapmayarak atıl hale gelmesine gözyummuştur. Nitekim sonrasında Minet El Bassal yerel yönetim tarafından koruma alanı olarak tescil edilmiş ve Pamuk Borsası olarak adlandırılan, 1871 yılında kurulan uluslararası pazar borsası ise İskenderiye Miras Yapıları listesine "seçkin yapı" olarak kaydedilmiştir (Awad, 2008; Fouad vd.,2014) .

Günümüzde bu bölge için araştırmacılar SWOT analizleri ve çeşitli plan önerileri geliştirmektedir. Minet El Bassal Bölgesi "*bir tarafta atıl ve çürüyen yapılar ile bu alanlarda ikamet eden ve çalışan yoksul halkın, öteki tarafta da alanın stratejik boyutunu anlayıp eski endüstri yapılarının yıkıldığı yerler yerine kentsel kullanıma*

hizmet eden tesis ya da konut komplekslerinin inşa edildiği bölge" olarak tanımlanabilmektedir. Bu durum Minet El Bassal'ı sanayi geçmişinden koparark ikili karmaşık bir yapıya sokmaya başlamıştır (Nassar & Sharaf Eldin, 2013).

3.2 İstanbul'da Endüstrileşme ve Endüstri Mirası Koruma Uygulamaları

İstanbul'da endüstrinin gelişimine bakıldığında, ilk olarak Osmanlı Devleti'nde İstanbul'a yönelik, sanayi gelişiminin hangi bağlamlarda ortaya çıktığına bakılması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nde, sanayileşme yönünde ilk adımlar, öncelikli olarak askeri donanmaya ait askeri sanayi olduğu söylenmektedir. İstanbul'un fethi sonrasında Fatih Sultan Mehmet'in donanma için Tersane-i Amire (1455) ve Tophane-i Amire (1460)'yi kurması İstanbul'da sanayileşmenin ilk adımları sayılmaktadır. Bu sanayi tesisleri Cumhuriyet Dönemi'ne kadar askeri üretim faaliyetlerine devam etmişlerdir (Kurt vd., 2016a; Eskidemir,vd.,2019).

İstanbul'da Haliç kıyıları sanayinin ilk hareketlerinin yaşandığı bölge olarak tarihte kendine yer edinmektedir. Avrupa kıtasında sanayiye yönelik ilk adımlar Haliç ve çevresi iken, Asya kıtasında da Beykoz, sanayiye yönelik ilk adımların atıldığı yer olmuştur. 15. Yüzyıl ortalarına kadar Beykoz, Bizanslılar tarafından kurulmuş Kağıt Fabrikası'nın (1450) işletildiği bir kıyı köyü konumundadır. İstanbul'un fethi sonrası, Kağıt Fabrikası Osmanlı Devleti tarafından işletilmeye devam edilmiştir. Akarsuların (Tokat ve Hünkar) çevrelediği fabrikanın her ne kadar üretimi Osmanlı için yetersiz olsa da, üretimine devam etmiş ve 1804 yılında Beykoz'da başka bir kağıt fabrikası daha kurulmuştur (Doğan, 2013). Kısacası Haliç ve Beykoz, Osmanlı'da erken sanayi döneminin önemli tesislerinin kurulmasına ve işletilmesine katkı sağlamıştır ve sanayi çoğunlukla Haliç, Boğaziçi ve Marmara kıyılarında kendine yer edinmiştir. Bunun nedeni;

- Akarsu ve ulaşım bağlantılarına yakın olmak ,
- Yığılma (aglomerasyon) ekonomilerinden beslenmek olarak yorumlanmıştır (Eskidemir vd., 2019).

Sanayileşmenin ve yatırımların artmasıyla İstanbul'da endüstri tesislerinin/alanların çevresinde yerleşimler ortaya çıkmaya başlamış ve Haliç kıyılarından Beşiktaş'a kadar yayılan yerleşim yerlerinin yoğunlukları artmıştır.

Beyoğlu, Taksim ve Şişli semtleri de yoğunlaşmaya başlamıştır. Özellikle bu dönemin ucuz ve geniş alanını temsil eden yerlerde, endüstri tesislerinin kurulmasıyla işçilerin konutları ve gecekondular da yoğunlaşmıştır (Tümertekin, 1967a; Tümertekin, 1967b).

İstanbul'un fethinden 19. yy sonlarına doğru üretim Osmanlı devletinin askeri sanayi odaklı üretim ve küçük ve orta ölçekli imalathane (lonca teşkilatı) stratejisinden , yabancı sermaye yatırımlarıyla kurulan farklı türlerdeki sanayi tesislerine doğru kaymış, Tanzimat döneminin modernleşme arayışları, batının alafranga tüketim alışkanlıklarına yönelik endüstriyel üretim gerçekleşmiştir. Bu dönemde İstanbul Osmanlı devleti için yalnızca başkent değil aynı zamanda sanayinin de ana merkezi olma konumundadır. Bu tarihlerde 250'den fazla sanayi yapıları günümüzde koruma altına alınmamış bu nedenle çoğu yıkılmış ya da harap yapıdadır (Evsile, 2018).

Kurtuluş Savaşı dönemi sonrası Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, gayrimüslimlere ve Osmanlı'ya ait olan sanayi tesisleri millileştirilmiş ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ihtiyaçları doğrultusunda yeni sanayi tesisleri kurulmasına karar verilmiştir. Yeni T.C.'nin savaş sonrasında aldığı sosyoekonomik kayıpların giderilmesi ve ülkenin bir an önce toparlanıp, kalkındırılması açısından 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasındaki İzmir İktisat Kongresi büyük önem taşımaktadır. Bu kongrede endüstriye yönelik özetle şu kararlar alınmıştır;

- Ülke içerisinde hammaddesi üretilebilen endüstri tesisleri kurulması gerekmektedir.
- Küçük ve orta ölçekli imalattan fabrika üretimine geçiş gerçekleşmelidir.
- Devletin ekonomiye ve kalkınmaya yönelik rolü artmalıdır. Özel girişimin kuramadığı endüstri tesisleri, devlet eliyle kurulmalıdır.
- Endüstri tesislerinin bütüncül olarak ele alınması gerekmektedir. Ancak bu sayede dış pazardaki rekabete ayak uydurabilir.

Beykoz ise bu tarihlerde küçük imalathanelerin bulunduğu bir kasaba yerleşimi özelliği göstermektedir. Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde kıyıda üç büyük fabrika kurulmuştur. Bunlar, Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası, Paşabahçe Şişecam Fabrikası ve Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası'dır. Cumhuriyet

Döneminde Devletçilik ilkesiyle kurulan bu fabrikalar ile birlikte Beykoz'da istihdam olanağı yaratımı sağlanarak, Beykoz'a kentler arası göçler yaşanmıştır. Bu durum yerleşimin büyümesine neden olmuştur. Aynı zamanda artan nüfus nedeniyle idari statüsünde de değişiklikler meydana gelmiştir. Beykoz'da Cumhuriyet Dönemi modernizasyonunun temel odağı sayılan bu fabrika alanları, yerleşimin gelişmesinede katkı sağlamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında yapılan Marshall Yardımları (1948) sonrasında, tarım sektörü önemini kaybetmeye başlamış, tarımda makineleşmeye bağlı olarak kırsal alanda yaşayan ve çalışan halkın kentlere göç etmesine neden olmuştur. Böylece, İstanbul barındırdığı sanayi potansiyeli açısından en çok göç alan kent olmuştur (Eskidemir vd., 2019; Akyıldız & Eroğlu, 2004). Cumhuriyet döneminde modern Türkiye'nin kentsel gelişmesine yönelik ilk planlar yapılmaya başlanmıştır. 1933 yılında harita alım çalışmaları başlayarak, 1936'da Henry Prost önderliğinde Nazım İmar Planı çalışması başlamıştır. Bu planda İstanbul üç ayrı bölgeye ayrılarak (Tarihi Yarımada, Taksim-Beyoğlu, Anadolu Yakası) planlama yapılmıştır.1939-1940 yıllarında Bayındırlık Bakanlığı tarafından onanan planlar uygulamaya geçirilmeye çalışılmıştır. Bu tarihlerde Beykoz'da kıyıda fabrikalar kurulmuştur.1950'li yıllarda İstanbul'da özellikle Mecidiyeköy, Beşiktaş, Şişli, Kadıköy, Üsküdar ve Kartal'da sanayi işletmelerinin sayıları artmıştır. Artan sanayi çeşitleri ve bölgelerine yönelik 1955 yılında İstanbul Sanayi Bölgeleri Planı yürürlüğe girmiştir (Giritlioğlu & Yüzer, 2003; Doğan,2013).

1950'lerde artan göç sonrasında, sanayi tesislerinin etrafında gecekondulaşma da artmıştır. Sanayi tesislerine yakın olmak isteyen işçi kesimin barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla kendi kendine bulduğu bu çözüm Türkiye'nin ve İstanbul'un uzun yıllar çözülemeyen –günümüzde hala çözülememiş- sorunu olarak karşımıza çıkmıştır. Gecekondu ayrıca bir siyasi politika olarak da güdülmeye de başlamıştır. 1950 'nin sonlarına doğru kentlerin göç ile plansız bir büyüme gerçekleştirmesi neticesinde kalkınma ve gelişme anlamında yeni kararlar alınmasını gerektirmiştir. Bu nedenle 1960 yılında DPT kurularak planlı döneme geçilmiştir. 1963 yılında, Doğu Marmara Bölgesi Planı hazırlanmış, 1966 yılında ise, onanan ve yürürlüğe giren Sanayi Nazım İmar Planı ile İstanbul'un yerleşik alanının

büyümesinin Doğu Marmara ve Trakya Alt Bölgesi ile ele alınması önerilmiştir (Giritlioğlu & Yüzer, 2003).

Doğu Marmara Bölge Planı ile İstanbul'da bulunan sanayinin desantrilizasyonu konusu gündeme gelmiştir. İstanbul'da sanayinin yarattığı olumsuz çevre koşulları nedeniyle sanayinin merkez ve çevresinden arındırılması planlanmıştır.1972 yılında dünyada yaşanan ekonomik kriz çerçevesinde sanayiye yönelik yatırımlar azalmaya başlamış ve hizmet sektörüne yönelen bir ekonomi anlayışı hâkim olmaya başlamıştır (Öktem, 2011; Eskidemir vd.2019).

1980 yılında İstanbul için yapılmış olan İstanbul Metropoliten Alan Planı, yoğunlaşan nüfusun yerleşim alanının kent dışına doğru saçaklanmaya başlamasıyla ortaya çıkan arazi kullanımının değerlendirilmesi, yeşil alanların ve tarım alanlarına yönelik tehdidinin engellenmesi açısından koruma ve kullanma dengesinin gözetilmesini amaçlamıştır. Bu plan İmar ve İskan Bakanlığınca onanmış fakat sonrasında ortaya çıkan yasal düzenlemeyle planlama yetkisinin büyükşehir belediyesine geçmesiyle uygulanmamıştır (Öktem, 2011). Planda endüstri alanlarına yönelik özet olarak şu kararlar verilmiştir;

- İstanbul'un Metropoliten Alanında bulunan sanayinin desantralizasyon edilmesi,
- Endüstrinin yayılım yönünün belirlenmesi ve buna yönelik yönlendirilmeler, yapılması, endüstriyel üretime ait bölgelemelerinin yapılması,
- Çevreye zarar veren endüstriyel tesislerin merkezde bulunmaması,
- Merkezler arasında hiyerarşi olması ve buna yönelik gelişme sağlanmasıdır (Giritlioğlu & Yüzer, 2003).

1980'li yıllarda endüstrinin desantralizasyon süreci hızlanmıştır (Öktem, 2011). Bu dönemde İstanbul'da özellikle Haliç'teki ağır sanayinin kaldırılmasına yönelik Haliç Master Planı (1984) hazırlanmıştır. Bu planla Osmanlı döneminden kalan çoğu sanayi yapısı ve çeşitli kullanımlara ait yapılar yıkılmıştır. Ayrıca Anadolu Yakasın'nda Beykoz özelinde, sanayi alanlarına yönelik, yerel yönetimin hazırladığı ilk planda bu sanayi tesislerinin farklı işlevlerde kullanılması önerilmiştir. (Eskidemir vd. 2019; Akkar, 2006).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nce hazırlanmış olan 1994-1995 tarihli Nazım Plan, İstanbul'un kalkınma stratejisinin küreselleşmeyle birlikte yeni ekonomi bağlamlarına entegre bir dünya kenti olmasına yönelik çalışmalar yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu anlamda endüstrinin desantralizasyonu gerekli bir olgu ve dünya kenti oluşturma söyleminin vurgulanmasıyla Haliç ve Tarihi Yarımada'daki endüstrinin İkitelli'ye, Kazlıçeşme'deki deri sanayi Tuzla (Kurtköy)'a taşınmıştır. 1980 Nazım İmar Planı'nda özellikle Büyükdere aksının saçaklanması istenmemiştir. Çünkü kentin kuzeye doğru saçaklanmayarak, doğal yapısının bozulmaması vurgulanmaktaydı. Nitekim bu plan uygulanmamış, yerel yönetim politikaları neticesinde bu yer prestij bölgesi olarak çok katlı yüksek yapıların (rezidans) olduğu ofis, avm ve konut kullanımlarına hizmet eden bir gelişim göstermiştir. Bu dönemde İkinci Boğaz Köprüsü'nün (1988) kullanıma açılmasıyla ulaşım aksları boyunca büyüyen kentin "yeni modern iş merkezi" Büyükdere aksı olmuştur. Anadolu yakasında ise Üsküdar geleneksel merkez olarak varlığını sürdürürken, Kadıköy Kozyatağı modern iş merkezi statüsü kazanmıştır. Endüstrinin desatralizasyonu, yalnızca plan kararlarının değil kentin merkezinde yer alan sanayi alanlarının "değerli arazi" bağlamında rant konusu haline gelmesiyle de ortaya çıkmıştır ve kent dışına taşınmıştır (Öktem, 2011; Göksu & Kara Pilehvarian, 2019). 1995 Nazım İmar Planında endüstriye yönelik sağlıklaştırma, dönüşüm ve desantralizasyon kararları verilerek, Anadolu yakasında Maltepe, Kartal, Pendik ve Tuzla , Avrupa yakasında Bakırköy, Bahçelievler, Zeytinburnu ve Bayrampaşa ilçelerinde endüstrinin hizmet sektörü tabanlı dönüşümü, Tarihi yarımadadaki sanayinin ise desantralizasyonuna karar verilerek buradaki miras alanlarının turizm sektörü odaklı gelişmesine karar verilmiştir. Aynı zamanda dağınık olan küçük ve orta ölçekli endüstriyel üretim tesislerinin planlı sanayi alanı olarak değerlendirilen İkitelli Organize Sanayi ve Tuzla Organize Sanayi bölgeleriyle, Dudullu Sanayi alanı da Organize Sanayi Bölgesi olarak planlanmıştır (Giritlioğlu & Yüzer, 2003). İstanbul'un çeper semtlerinde OSB'lerin ve KSS'lerin artmaya başlamasıyla, tarihi merkezlerde ortaya çıkan çöküntü ve boşluk alanları, başta güvenlik ve sorun haline gelmiştir. Osmanlı döneminden sonra levanterlerin (zengin gayrimüslimler) yaşadıkları Taksim, Beyoğlu ve Şişli'deki apartman yapıları Cumhuriyetin erken sanayileşme

döneminden 1970'lere kadar özellikle kısal kesimden gelen sanayi işçileri için oda oda kiralanarak kullanılmaya başlanmıştı. 1970'lerden sonra ise büyük veya orta ölçekli sanayiye hizmet eden taşeron üretim atölyelerinin (özellikle tekstil) kullanımına hizmet etmeye başlamışlardır. Bu atölyelerde veya sanayi tesislerinde çalışan kesimin de kent merkezindeki eski konutları kent merkezinin çöküntü hale gelmesinde ayrı bir etkeni oluşturmuşlardır (Öktem, 2011). Daha sonra kent merkezindeki tarihi özellikleri olan apartman, tekil konut yapıları ve sanayi yapılarının (depo, atölye vb.) sanatçı kesim tarafından keşfedilmesi önemli bir unsur olmuştur. Özellikle İstanbul'da Beyoğlu o dönemde ve günümüzde hala sanatçılar açısından bir ilham kaynağı olarak sanatçı atölyelerine dönüşmüştür. 1980'lerden itibaren neoliberal ekonominin etkisiyle kentlerdeki post endüstriyel alanların temizlenmesi ve kente yeniden kazandırılması konusu yerel yönetimin ve özel sektörün uygulamalarıyla başlamıştır (Eskidemir vd. 2019).

1984 yılında yapılan ilk özelleştirme kapsamında birçok donatı alanına ait tesis kapanarak, sanayi de bundan nasibini almıştır.1994 yılında ise yaşanan iktisadi kriz sonucunda, hükümetin aldığı kararlar neticesinde KİT'lerin özelleştirilmesi kararı alınmıştır. 2000'lerde özelleştirilen fabrikaların kapanması sonrası, çoğu eski endüstri yapılar, yeni yatırımların ve projelerin konusu haline gelmiştir. Bu dönemde Beykoz'da da kapatılan fabrikalara yönelik yeniden işlevlendirme projeleri hazırlanmıştır (Turhan, 2018).

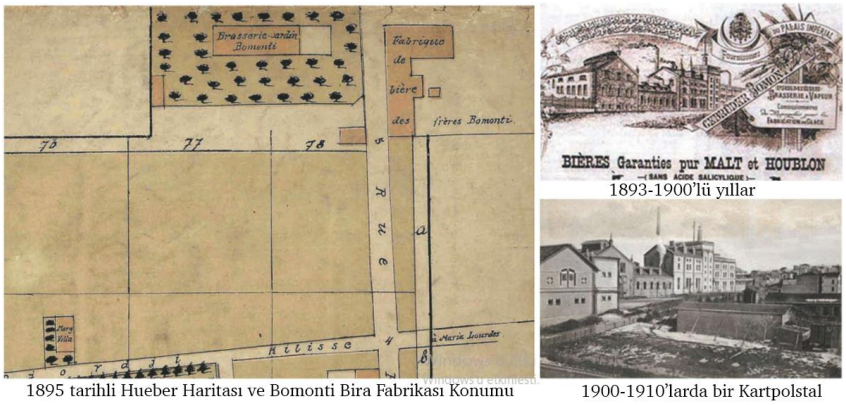
3.2.1 Bomonti Bira Fabrikası ve Sanayi Bölgesi- Bomonti Ada (Şişli)

Bomonti (Şişli), İstanbul'da en eski sanayi bölgelerinden birisidir.Osmanlı döneminde Tanzimat fermanından sonra yabancı yatırımcıların da sanayi tesisi kurmasının önün açılmasıyla 19. Yy sonlarında bu alanda bir bira fabrikası (Harita 3.6) kurulmuştur (Doldur, 2009; Tümertekin, 1994). Bomonti'de kurulan bu fabrika gayrimüslim yatırımcılar tarafından kurulması çevrede yaşayan halkın gayrimüslimlerden oluşması ve onlara yönelik bir tüketim ürünü olarak satılacağının düşünülmesidir (Tümertekin, 1967b; Özgüç & Tümertekin, 2007). 1892 yılında İsviçreli Bomonti kardeşlerin, bira fabrikasını (Şekil 3.11) kurmasından itibaren, bu yerleşim yeri Bomonti diye anılmaktadır (Tanyeli &İkiz, 2009).

Harita 3.6 Bomonti Bira Fabrikası'nın konumu (Mapbox, 2022)

O dönemde kent merkezinin hemen yanında geniş ve ucuz arsa teminine olanak sağlayan Bomonti, bira fabrikası kurulmasından sonra çevresinde yeni endüstri tesisleri kurulmaya başlanarak ve bir sanayi bölgesi haline gelmiştir. Bomonti' nin, alt gelir grubunun yaşadığı Feriköy, Kasımpaşa ve Osmanbey' e yakın konumda olması da istihdam olanağı yaratma ve endüstri gelişimini destekleme açısından önem taşımaktadır. Bira fabrikası kurulduktan sonra açılan sanayi tesisleri tekel, çikolata, tekstil ve dokuma gibi ürünleri kapsamaktadır (Doldur, 2009; Zat, 1994).Cumhuriyetin ilanından sonra açılan Yenen Şark Çikolata, Türk Mensucat Fabrikası ve Nestlé Çikolata bu alanın sanayi bölgesi olarak nitelendirilmesinde büyük rol oynamıştır (Doldur, 2009). 1926 yılında çıkarılan "Tekel Kanunu" bağlamında Tekel İdaresi yapının işletim hakkını Polonya'da bir şirkete verilerek, on yıl işletilmesine karar verilmiştir. 1938 yılında fabrika kapanarak, 1940 yılında Tekel İdaresi fabrikayı alarak işletmeye başlamıştır (Turhan, 2018). Bomonti'de 1950'lere kadar ise, 30 yeni tesis faaliyete geçmiştir (Doldur, 2009). 1965 yılında Bomonti, İstanbul Belediyesi tarafından "sanayi bölgesi" olarak ilan edilmiştir (Tümertekin, 1967b).

Şekil 3.11 19. Yüzyıl sonları Bomonti Bira Fabrikası (Tanyeli & İkiz, 2009)

1950'lerin başlarında Bomonti'de sanayi güneye doğru bir büyüme gerçekleştirmiştir. Bu yıllardan sonra geniş ve ucuz arsa özelliği kaybeden Bomonti'de, sanayi türleri çeşitlenerek, özellikle bu sanayi tesislerinde çalışanların gecekonduları, bölgenin çeperinde yer alan eğimli arazilerde yoğunlaşmıştır. Osmanlı döneminde gayrimüslimlerin yaşadığı bu bölgedeki apartmanlar, Cumhuriyet döneminde kırsal kesimden sanayide çalışmak için gelen işçiler için oda oda kiralanmaya başlanmış, daha sonra Bomonti'nin kent içi bir sanayi alanı olmasıyla kira fiyatları artmıştır. 1950'lerde atölyelerin ve depoların kullanımlarına hizmet eden apartman katları ve ayrıca sanayinin desantralizasyonuyla bazı fabrikaların kapanması mevcuttaki fabrikalar, kiralık fabrika katları şeklinde kullanılmıştır (Doldur,2009; Zat,1994).

Tümertekin (1967b)'e göre, 1967 yılında Bomonti'de 13 sanayi türü üretim yapmaktadır. Bunlar; kimya, tekstil, dokuma, madeni eşya, elektronik, gıda, mobilya, matbaa, kauçuk, çini, alkol ve teknolojik makine ve mefruşattır. Ayrıca bu dönemde çeperde yer alan gecekondular da apartmanlara dönüşmeye başlamıştır. Bir başka durum olarak da Birinci Boğaz Köprüsü'nün (1973) açılması ile karayolu bağlantısı güçlenmiş, Bomonti'nin ulaşım sorunu çözülmüştür. Ayrıca bu dönemde çeşitli tünellerin (Dolmabahçe-Dolapdere, Piyalepaşa-Kâğıthane ve Dolmabahçe-Bomonti) açılması da karayolu ulaşımı açısından Bomontinin önemli bir konuma getirmiştir. Ulaşım bağlantılarının artması, Bomonti çevresindeki yerleşimi de etkilemiş, özellikle güneydeki eğimli arazide (Cevizdere Vadisi) yüksek katlı lüks konutlar yapılmaya başlanmıştır (Doldur,2009).

1980'lerden itibaren İstanbul'daki kent içerisinde kalan sanayi alanlarının tasfiyesi bağlamında Bomonti'den Bursa'ya (Nestle) ve Gebze'ye bu alandaki önde gelen şirketlerin sanayi tesisleri taşınmıştır. Bazı sanayi tesisleri kiraya verilerek farklı kullanımlara hizmet ederken, bazı sanayi tesisleri de tümüyle yeni kullanımlara dönüştürülmüştür (Doldur,2009). 1980 darbesiyle alınan 24 Ocak kararları çerçevesinde alınan özelleştirme kararları bağlamında birçok fabrika kapnmıştır. 1994'te yaşanan mali krizler neticesinde zarara uğramış ve KİT'lerin özelleştirilmesiyle, Bomonti Bira Fabrikası da atıl kalmıştır (Turhan,2018).

2018 yılı Bomonti Ada'dan Bir Görünüm

Şekil 3.12 Bomonti Ada Projesi sonrası mekansal değişimler (Turhan, 2018)

Bomonti Bira Fabrikası ise 1990'lara kadar üretimine devam ederken, 1990'ların sonunda üretim durmuştur. 1998 yılında koruma altına alınan alan, Tekel İstanbul'un ana deposu olarak 2000 yılının başından 2006 yılına kadar kullanılmıştır (Doldur,2009;Tanyeli & İkiz,2009). Bomonti Bira Fabrikası Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca 2007'de dönüştürülmesine karar verilerek, 2008'de yeniden işlevlendirme projesi hazırlanması için özel bir firmaya verilmiştir. Bu projede Bomonti Bira Fabrikası bir otel ve kültür merkezi olarak tasarlanmıştır. 2010 yılında projenin uygulamasına başlanmıştır. Bu sırada koruma altına alınıp tescil edilen yapıların tescilden düşürülmesi aynı zamanda maksimum yapılaşma kararları nedeniyle projeye itirazlar başlamıştır. Alkollü içki üretimine yönelik kısıtlamalar ile proje askıya alınmıştır. Daha sonra Bomonti Bira Fabrikası'nın rölöve ve restorasyon projesi Han Tümertekin tarafından yapılarak, Anıtlar Yüksek kurulundan onay alınmış ve restorasyon çalışması başlamıştır. Restorasyon çalışması bittikten sonra yeniden işlevlendirme projesinin küratörlüğünü yaparak, "Bomontiada"yı (Şekil 3.12) herkesin kullanımına cevap verecek bir kamusal alan

ve kültür merkezi haline getirmeyi amaçlamıştır. 2015 yılında proje uygulamaya konularak 2016 yılında bitirilmiştir (Turhan,2018; Tümertekin, 1994).

3.2.2 Kazlıçeşme Deri Fabrikası ve Çevresi (Zeytinburnu)

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra, askeri sanayi kurulması yönünde kararlar almıştır. Bu anlamda donanma için kullanılacak deri teçhizatının üretimini kentin içerisinde değil surlara yakın konumlanan Kazlıçeşme'de (Harita 3.7) yapılmasının emrini vermiştir. Böylelikle debbağhane (derilerin tabaklandığı imalathane) yaptırılmıştır (Yelmen, 2005).

Harita 3.7 Kazlıçeşme Deri Fabrikası konumu (Mapbox, 2022)

1873 yılında Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun küçük ve orta ölçekli imalathanelerden şirkete geçiş kararına yönelik debbağcılar da şirket kurmuşlardır. Bu girişim başarılı olamamasının yanında Birinci dünya savaşı ve kurtuluş savaşı gibi etkenler nedeniyle diğer sektörler gibi sanayi de kötü etkilenmiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonra Kazlıçeşme'de çimento ve mensucat tesisleri açılmıştır. 1947 yılına gelindiğinde İstanbul Belediyesi'nin aldığı karar neticesinde İstanbul'un Sanayi Bölgeleri belirlenmiş. Kazlıçeşme (Zetinburnu) sanayi bölgesi olarak nitelendirilmiş ve farklı sanayi kolları (tekstil, dokuma vb.) bu bölgede yer seçmeye başlamıştır (Budak, 2014).1940'ların sonundan itibaren Kazlıçeşme'de gecekondulaşma başlamıştır. Kazlıçeşme'nin belediye sınırları dışında kalması

nedeniyle kontrolsüz bir konut üretimi ortaya çıkmıştır (Türkün vd., 2014; Yelmen, 2005).

Şekil 3.13 Mekana müdahaleler ve atıl endüstri mirası (Budak, 2014)

1960'larda DPT'nin kurulması neticesinde sanayiye yönelik yatırımların özel sektör odaklı yapılması teşvik edilmiş ve bu da kalkınma planlarına yansımıştır. Bu yıllarda ithal ikameci sanayi modeli odaklı bir büyüme tercih edilse de, artan nüfusun barınma ihtiyacı çözülememiştir. 1972 yaşanan petrol krizi neticesinde, sanayi yatırımları da duraklamıştır. Kazlıçeşme'de bulunan sanayi tesislerinin başında bulunan deri sanayisi, 1968'de çıkarılan bir karar ile Kartal'a taşınması öngörülmüşse de bu karar uygulanmamıştır. 1995'te ise, hazırlanan Nazım İmar Plan kararları neticesinde Tuzla (Kurtköy)'e taşınması kararı alınmıştır. Plan, kent merkezindeki sanayi alanlarının tasfiyesini sağlayarak, bu alanları kente kazandırarak İstanbul'u dünya kenti imajını güçlendirmektir. Kazlıçeşme'nin sanayi deasantralizasyonu sırasında Zeyport (Zeytinburnu Limanı) bölgede yapılmaya başlanarak, 1998 yılında bitirilmiştir. 2000'li yılların başında Kazlıçeşme için özel sektörün çeşitli projeleri bağlamında verilen kararlar, kamuoyunun tartışmasına konu olmuştur. Bu anlamda özellikle 16/9 projesi (Şekil 3.13) bu tartışmaların odağında yer almıştır. 16/9, Kazlıçeşme'de 30 dönümlük arazisinde uygulamak istediği projenin adıdır. Proje, Sultanahmet Camisinin Boğaza bakan kısmının sol tarafında kalan arazide, 26-32-36 katlı üç yapının yapılmasını amaçlayan ve bunların kapalı bir site olarak, kentli olmanın yeniden tanımlanması, ibaresiyle yeni bir yaşam tarzını hedefleyen, İstanbul'un

silüetine doğrudan etki edecek bir proje olmuştur (Budak, 2014; Kala, 2012; Yelmen, 2005).

3.2.3 Cibali Tütün Fabrikası- Kadir Has Üniversitesi (Haliç)

Cibali Haliç'in batısında yer alan Fatih ilçesinin bir mahallesidir. 1884 yılında Fransız reji idaresi (Tuz ve tütün üretiminin yönetilmesi adına kurulmuş kurum) tarafından kurulan Cibali Tütün Fabrikası (Harita 3.8), Cumhuriyetin kurulmasıyla 1925 yılında millileştirilerek Fransızlardan alınmıştır. Bu süreçte 1946 'da ilk yerli puro üretimi ve 1956'da "Samsun Sigara" üretimi yapılmıştır (Alioğlu, 1998; Alper, 2004a; Alper, 2004b; Alper, 2004c).

Harita 3.8 Cibali Tütün Fabrikası konumu (Mapbox, 2022)

1990'lardan sonra üretimin azalması ve fabrikanın zarar etmesi dışında üretim teknolojisindeki eskime nedeniyle fabrika 1995 yılında kapatılmıştır. Daha sonra özelleştirme yasası kapsamında, 1997 yılında Kadir Has Vakfı tarafından satın alınan fabrikanın restorasyonu tamamlanarak Kadir Has Üniversitesi Ana Yerleşkesi (Şekil 3.14) olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca 1997 yılında Kadir Has tarafından restore edilip üniversite tesisi olarak kullanılan yapı başarılı restorasyonu nedeniyle Europa Nostra Ödülü almıştır (Alioğlu, 1998; Alper, 2004a; Alper, 2004b; Alper, 2004c).

Şekil 3.14 20. Yüzyılda fabrika ve 2000'ler (Onart,2020)

Aynı zamanda ek olarak plan kararlarında da 2006 yılında Cibali Tarihi Yarımada'nın 15. Yenileme alanı olarak belirlenmiş ve 2012 yılında Kadir Has Üniversitesi (Cibali Tütün Fabrikası) da dâhil olmak üzere II. Grup yenileme yapıları olarak bakım ve onarımı yapılmıştır. Cibali Tütün Fabrikası'nın işlev değişikliği ile Kadir Has Üniversitesi olarak kullanılmaya başlandıktan sonra ortaya çıkan fiziksel ve sosyoekonomik durumu değişmiştir (Alper,2004a).

Şekil 3.15 Mekansal müdahaleler (tez kapsamında hazırlanmıştır)

Yazar tarafından 2019 yılında gerçekleştirilen yüksek lisans projesi kapsamında "Cibali Tütün Fabrikası ve Çevresi" çalışılmıştır. Bu çalışma sonucunda Kadir Has Üniversitesi'ne ait yeni mekansal oluşumlar ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu durum Cibali'de öğrenci ve üniversite odaklı mekansal değişimin, sanayi alanı ve çevresindeki tarihi dokunun baskılandığını göstermektedir (Şekil 3.15).

3.3 Bölüm Değerlendirmesi

1980'lerdeki ekonomik değişim bağlamında ortaya çıkan sanayisizleşme, işlevini kaybetmiş ve atıl olan endüstriyel yapılarda yeniden işlevlendirme olgusunu ortaya çıkarmıştır. Yeniden işlevlendirilen endüstri mirası yapılarında, yeni işleve adaptasyon amacıyla fiziki mekâna müdahaleler yapılmıştır. Bu müdahaleler fabrika kompleks/yapıların dış mekanında; cephe kaplama, yeni işleve uygun görülmeyen materyallerin kaldırılması (vinç, şaft kulesi vb.), yapının pencere gibi açıklık boyutlarının değişmesi, yapıya ek yapı yapma (alan ihtiyacı içeren işlevlere yönelik), kompleks içerisinde yeni yapı (modern ya da taklit yapı), alandaki yapıların yıkımı (atıl halde ya da bina durumu iyi olan yapılar), peyzaja yönelik müdahaleler vb. yapılmaktadır. Bu yapıların iç mekânında ise, zemin döşemelerinin değişmesi, duvarlara boya, kaplama gibi müdahaleler, yeni işleve ait araç gereç ve mobilya düzenlemesi, aydınlatma elemanlarının değişmesi, eski işleve ait üretim donanımın ortadan kaldırılması vb. uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Bu durumda endüstriyel mirasın izlerini gösteren unsurların kaybedilmesi neticesinde, koruma boyutu arka plana itilmektedir. Endüstri mirasını koruma bağlamında sadece fiziki boyut değil sosyokültürel boyutu da içeren bir anlayışa sahiptir. Bu durumda yalnızca yapı ölçeğinde uygulamalar yapmak yetersiz olmakla birlikte, insanların deneyimlerine ve belleğinde yer edinen yer anlamı kazanan bu yapıların, sosyokültürel bir öge olarak korunması gerekmektedir.

Endüstriyel mirasın toplumun ortak mirası olduğu göz önünde bulundurulduğunda yapılan uygulamaların kamu kullanımı odaklı olması beklenmektedir. Bu bağlamda endüstriyel miras yapılarının, çoklu işlev yapıları ya da başka bir değişle kültür ve sanat merkezlerine dönüşümü toplumlar tarafından olumlu karşılanan bir yaklaşım olmuştur. Çalışma kapsamında endüstri miraslarına gerçekleştirilen koruma uygulamaları irdelenmiştir. Bu örneklerin çoğunda endüstri mirası çevresinde yüksek prestijli konut ve ticaret alanlarına dönüşümler gerçekleşmektedir.

Dünya ve Türkiye örnekleri sırasıyla Londra Tate Modern ve Çevresi (İngiltere), Milano Prada Fundation Complex (İtalya), Krakow Kent Merkezi Endüstri Alanı

(Polonya), İskenderiye Minet El-Bassal Bölgesi (Mısır), Bomonti Bira Fabrikası ve Sanayi Bölgesi- Bomonti Ada (Şişli), Kazlçeşme Deri Fabrikası ve Çevresi (Zeytinburnu) ve Cibali Tütün Fabrikası- Kadir Has Üniversitesi (Haliç)'tir. Bu örnekler endüstri mirasına yönelik uygulamalar olup, endüstri mirasının değişimi bakımından benzer karakter içermektedirler.

Toplumun ortak geçmişinin bir ürünü olan endüstri mirası yapılarının yine topluma hizmet edecek şekilde yeniden işlevlendirilmesi uygun görülse de örnekler incelendiğinde tam anlamıyla etkin bir kamu yararından söz edilememektedir. Özellikle fiziki mekan bağlamında, Krakow Kent Merkezi Endüstri Alanı (Polonya) ve Kazlıçeşme Deri Fabrikası (Zeytinburnu) örneğinde yüksek prestijli konut alanı olarak tamamı yıkılan ya da bir kısmı yıkılan (eski) endüstri mirası alanı, tarihi ve mirasa dair izleri yok olmuştur. Kentsel kimliği zedeleyen bu uygulama sonrasında bu alanlar toplumun yüksek gelir gruplarına hizmet etmektedir. Bu durum fiziki mekanın etkilediği sosyoekonomik yapının değişimini göstermektedir.

İskenderiye Minet El-Bassal Bölgesi (Mısır), örneğinde ise, endüstri mirasına yönelik herhangi bir müdahale yapılmamış, endüstri alanı kendi kaderine terkedilmiştir. Endüstri mirasına yönelik uygulama yapmak her nekadar mirası zedeleyici bir unsur olasa da herhangi bir uygulama yapmamak, alanın atıllaşmasını ve yok olmasını ortaya çıkarmaktadır. Bu iki durumda da mirasın izleri tamamen kaybolacaktır.

Diğer örneklerde ise endüstriyel miras alanının tümünü kullanabilme hakkı halka verilmemiş, örneğin bu sadece sergi alanlarına erişim var iken bazı etkinliklerin düzenlendiği yerlere erişim kısıtlanmıştır. Örnek verilen projelerde alan yetersizliği nedeniyle yapılan yeni yapılar, endüstriyel mirası gölgeleyerek (farklı mimari tarzlarda ikonik yapılar (Tate Moderndeki gibi) ya da eski mimari düzeni taklit eden yapılar ve yeni ikonik yapılar (Prada Foundation Complex'deki gibi) veya yeni kullanımlara alan yaratmak için içteki donanımın kaldırılması (Cibali Tütün Fabrikası ve Bomonti Bira Fabrikası gibi) dışında endüstri yapılarının yeni işlevin gerektirdiği ölçüde iç mekana yapılan müdahaleler de alanın fiziksel kurgusunu değiştirerek, bu alanların endüstriyel miras kimliğinden uzaklaşmasına

neden olmaktadır. Kısacası ortaya çıkan bu durum endüstriyel miras kimliği yerine yeni işlevin kazandırdığı kimliği ortaya koymaktır, bu da koruma yaklaşımını arka plana iten bir başka durumdur. Endüstriyel miras kimliğinden uzaklaşmada, yalnızca fiziksel olguların değil, sosyokültürel dokunun da hesaba katılarak uygulamaların gerçekleştirilmesi gerektiği bir başka önemli meseledir. Bu yapılırken, kenttin belleğinde yer etmiş, fabrika alanlarına yapılan yeni uygulamaların yine kentlinin ihtiyaçları doğrultusunda katılımcı bir planlama anlayışı sunan kamu, özel ya da vakıf işbirliği sonucunda alınan karalarla ortaya konulması gerekmektedir. Bu bağlamda Minet El-Bassal örneği dışındaki tüm örnekler, yerel-merkezi yönetimin politikaları ve özel sermaye ortaklığıyla mirasa yönelik uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Hiçbir örnekte endüstri mirasının yeni işlevini tayin etmede halkın katılımı gerçekleşmemiştir. Bu durum kente bir prestij unsuru katan ikonik projeler ya da kar getirici bir olgu (örneğin turizm unsuru ya da sermaye sahiplerine artı değer katan) olarak kendini göstermiştir. Bir başka durum olarak da örneklerde eskiye ait izlerin ortadan kaldırılması ve parçacıl projeler olma bakımından, yerinde koruma ve bütüncül koruma anlayışına ters düştüğünden tam anlamıyla bir koruma anlayışı sergilemediklerini açıkça göstermiştir. Aynı zamanda, tekil yapı ölçeğinde uygulamalar sonrasında kendiliğinden, kentsel alt bölge ve dolaysıyla kentin değişimini tetikleyerek, engel olunamayan bir soylulaşma ve prestij odağı olma sürecini başlatmaktadır. Bu odak çevresinde gelişen yeni mekansal kullanımlar alanine kimliğinden dolaysıyla kentin kimliğinden uzaklaşılmasına neden olmaktadır.

Toplumun hafızasında emeğin üretim mekanı ve bir bakıma kültürel kompleks alanları olan bu yerler toplumun deneyimlerine konu olmuş ve ortak miras sayılarak korunmasını gerektirmiştir. Koruma sürecinde yapılan çeşitli müdahaleler ve işlev değişikliğine karar verilen bu alanlar kamunun ortak geçmişi olup, kişi/kurum/kuruluş için kar, prestij vb. amaçlar güdülmeden uygulamalar gerçekleştirilmelidir. Bu durum, endüstriyel mirasın korunmasına yönelik müdahalelerin yapılmasında alanın özgün kimliğiyle korunması, halka endüstriyel mirasa karşı bilinç arttırıcı bilgilendirmeler yapılması ve halkın-uzmanların katılımı sonucunda bu alanlara yönelik kararların alınması, sonuçta da yapılan uygulamanın kamu yararı gözetilerek yapılmasını gerektirmektedir (Tablo 3.1).

Tablo 3.1 Endüstri mirasına yönelik uygulamalar özet ve karşılaştırma

Endüstri Mirası Alanı	Eski İşlev	Yeni İşlev	Mekana Müdahale Biçimleri	Uygulama Sonrası Mekansal Etkiler
Tate Modern ve Çevresi	Enerji Santrali	§Çok işlevli Kullanım: Sergi/galeri, müze, etkinlik mekanı, atölye, film ve sahne sanatları için kullanım mekanları, eğitim/seminer/oditoryum, yeme-içme/kafe	§Cephe Kaplama §Yeni İşleve Uygun Olmayan Materyallerin Kaldırılması (İç Mekan ve Dış Mekan) §Yapıya Ek Yapı Yapma §Yeni Yapı Yapma §Yapı Çevresinde Yeni İşlev Alanları	§ Yapıya yapılan müdahaleler sonrasında endüstri mirasına ait izlerin yok olması § Kamusal alan yaratımı yapılırken, düzenlenen organizasyonlarda toplumun belli gelir gruplarına hitap etmesi § Proje sonrası alandaki prestijli konut projelerinin de artması §Sosyal Yapı ve Kullanıcı Profilinde Değişim
Prada Foundation Complex	Tekel Fabrikası	§Çok işlevli Kullanım: Sergi, etkinlik mekanı, atölye, film ve sahne sanatları için kullanım mekanları, eğitim/seminer salonları, yeme-içme/kafe	§Cephe Kaplama §Yeni İşleve Uygun Olmayan Materyallerin Kaldırılması (İç Mekan ve Dış Mekan) §Yeni Yapı Yapma §Yapı Çevresinde Yeni İşlev Alanları	§ Komplekste yeni yapılar yapılması,endüstri mirasının fiziksel dokusunun değiştirmesi § Eski işleve yönelik bilgilendirici unsurların olmaması §Sosyal Yapı ve Kullanıcı Profilinde Değişim
Krakow Endüstri Alanı	Tekel, Dokuma,Demir-Çelik Fabrikası ve Tersane Alanı	§Prestijli Konut Alanları	§Endüstri Yapısı/ları Yıkımı §Çevrede Yeni İşlev Alanları	§ Topluma yönelik kamusal alan yaratımı yerine özel bir kullanım mekanı oluşturulması § Fabrika yapılarının yıkılması sonrası alandaki izlerin kaybolması §Sosyal Yapı ve Kullanıcı Profilinde Değişim
Minet El-Bassal Bölgesi	Pamuk Dokuma Fabrikaları	§Atıl Alan, Sokak arası ikinci el pazarı, Çöküntü Bölgesi	§Atıllaşmaya Bırakma	§Atıllaşan tarihi miras-Osmanlı Pamuk Borsası
Bomonti Bira Fabrikası ve Çevresi	Tekel Fabrikası	§Çok işlevli Kullanım: Sergi, etkinlik mekanı, atölye, film ve sahne sanatları için kullanım mekanları, eğitim/seminer salonları, yeme-içme/kafe	§Yeni İşleve Uygun Olmayan Materyallerin Kaldırılması (İç Mekan ve Dış Mekan) §Yeni Yapı Yapma §Yapı Çevresinde Yeni İşlev Alanları §Sosyal Yapı ve Kullanıcı Profilinde Değişim	§ Yapıya yapılan müdahaleler sonrasında endüstri mirasına ait izlerin yok olması § Kamusal alan yaratımı yapılırken, düzenlenen organizasyonlarda toplumun belli gelir gruplarına hitap etmesi § Alan çevresinde yüksek prestijli konut alanı ve turizm tesisi (Hilton Otel gibi) yönelik projeleri arttırmak §Sosyal Yapı ve Kullanıcı Profilinde Değişim
Kazlıçeşme Deri Fabrikası Çevresi	Deri Fabrikası	§Prestijli Konut Alanları	§Endüstri Yapısı/ları Yıkımı §Çevrede Yeni İşlev Alanları	§ Yapılan müdahalelerin sonrasında atıllaşan endüstri alanı kalıntıları § Endüstri izlerinin ortadan kaybolması § Alandaki yüksek prestijli konut projesi (16/9) ve Zeyport Projesi ile İstanbul silüetinin baskılanması §Sosyal Yapı ve Kullanıcı Profilinde Değişim
Cibali Tütün Fabrikası ve Çevresi	Tekel Fabrikası	§Vakıf Üniversitesi	§Cephe Kaplama §Yeni İşleve Uygun Olmayan Materyallerin Kaldırılması (İç Mekan ve Dış Mekan) §Yapıya Ek Yapı Yapma §Yapı Çevresinde Yeni İşlev Alanları	§ Topluma yönelik kamusal alan yaratımı yerine özel (vakıf üniversitesi) bir kullanım mekanı oluşturulması § Yeniden işlevlendirme bağlamında üretim donanımının kaldırılması) sonrasında endüstri mirasına yönelik izlerin kaybedilmesi, yalnızca belli bir alanda eski donanımı ve tarihsel geçmişe ait araç gerecin sergilenmesi, fakat bu sergiye belli tarihlerde ziyaretçi alınması §Sosyal Yapı ve Kullanıcı Profilinde Değişim

4
BEYKOZ ENDÜSTRİSİ VE MİRASI

Beykoz, İstanbul'a bağlı bir ilçe olarak özellikle 1930'lu yıllar sonrasında sanayiye yapılan yatırımlar çerçevesinde gelişmeye başlamıştır. Bu tarihlerde gecekondulaşma serüveninede başlayan Beykoz'da, nüfus artışları ile kent büyümüştür. 1950'li yıllarda Üsküdar-Beykoz sahil yolunun açılışı ve 1970'lerden sonra yapılan Boğaz köprüleri ile ulaşımı karadan ve denizden kolaylıkla sağlanan Beykoz'da, sanayi yatırımları bu tarihlerde hız kazanmıştır. Ne var ki, 1980'lerin başında ortaya çıkan neoliberalleşme politikaları ve sanayinin desantralizasyonu süreçlerinden etkilenen Beykoz, ulusal ve uluslararası marka endüstrilerin kapanması konusu gündeme gelmiştir.2000'li yılların başında özelleştirme yasası ile kapanan sanayi alanlarının yeniden işlevlendirme konusu gündeme gelmiş ve Beykoz Sümerbank Kundura Fabrikası satılarak, yeniden işlevlendirilmiştir. Bu tarihlerde yine Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası yıkılmıştır. Yerel yönetimlerin hazırladığı imar planlarında, bu sanayi alanları "turizm tesisi" olarak planlanmıştır. Bu nedenle Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası'nın yerine otel yapılacağı düşüncesi halk arasında benimsenmiştir. Paşabahçe Şişecam Fabrikası ise atıl durumdadır. Mülkiyeti ile ilgili dava süreçleri yaşandığı söylenilmektedir. Bu bakımdan "Beykoz Endüstrisi ve Mirası" kapsamında, bu üç fabrika alanı "Beykoz Endüstri Üçgeni" adlı alan çalışması bağlamında irdelenmektedir.

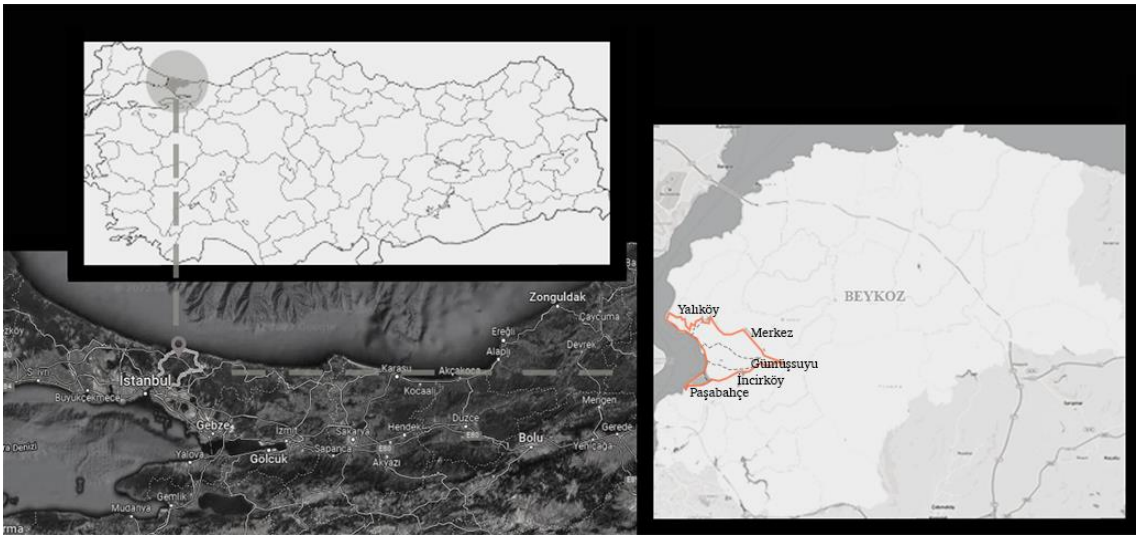
4.1 Beykoz Yerleşimi ve Gelişim Süreci

Beykoz yerleşimi ve gelişim sürecini anlamak amacıyla Beykoz'un tarihsel gelişimi, Beykoz'da yeni yerleşim alanlarının ortaya çıkması ve imar sorunları, Beykoz'un endüstri geçmişi ve marka endüstriler, İstanbul'da sanayi desantralizayonu sürecinde Beykoz'un yeri, endüstri mirası ve günümüzde kent ve yaşam konularına odaklanılmaktadır.

4.1.1 Beykoz'un Tarihsel Gelişimi

Beykoz, İstanbul kentine bağlı bir ilçe olarak Anadolu Yakası'nda (Harita 4.1) bulunmaktadır. Marmara Bölgesi Çatalca-Kocaeli Bölümü, Kocaeli Yarımadası'nın

kuzeybatısında yer alan yerleşim yerinin Karadeniz ve Marmara Denizi'ne de kıyısı bulunmaktadır. 41°2'-41°14' kuzey paralelleri ve 29°3'-29°21' doğu meridyenleri arasında bulunan Beykoz İlçesi'nin yüzölçümü 313 km^{2}'dir. Beykoz'un çevresinde Şile, Çekmeköy, Ümraniye ve Üsküdar ilçeleri yer almaktadır. Beykoz 2012 yılında yayınlanan 6360 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile ilçe sınırları içerisinde yer alan 20 köy mahalle statüsüne geçmiştir. Günümüzde, Beykoz idari sınırları içerisinde 25 merkez mahallesi ve 6360 sayılı yasa ile mahalle statüsüne geçen, kırsal özellik gösteren 20 mahallesiyle toplamda 45 mahalle bulunmaktadır. Boğaziçi ön görünüm bölgesi içerisinde yer alan Beykoz kıyı şeridi 1173 ha'dır (Yaman Kocadağlı, 2020; Sarsılmaz & Avlar; 2021).

Harita 4.1 Beykoz İlçesi ve çalışma alanı (Atlasbig, t.y.)

Beykoz'da ilk yerleşim yerlerinin M. Ö. 700'lere dayanması, oldukça eski bir yerleşim, olma özelliğinin göstergesi olmaktadır. Tarihi geçmişine bakıldığında Trak, Roma, Pers, Abbasi, Bizans ve Osmanlı gibi devletlerin sınırları içerisinde kalmıştır. Beykoz'un yerleşim tarihinin de eskiye uzanmasının nedenleri arasında stratejik bir konumda bulunması ve barındırdığı doğal özellikleri yer almaktadır. Beykoz, adını ise bazı rivayetlere göre şöyle almaktadır;

- Bölgede hakim devlet olan Trak'ların Kralı olan Amikos'dan gelmiş olduğu,
- Osmanlı'nın fethi sonrasında Yoros ve yereleşimlerin artmasıyla Türkçe "bey", Farsça "koz" yani "köy" kelimelerinin birleştirilmesi ile "Beyköyü" (1514 tarihinde bir kadıya ait sicilde) olarak ortaya çıktığı,

- Bölgede yetişen ceviz ağaçlarının fazlalığı nedeniyle "Binkoz" isminin zaman içerisinde Beykoz olduğudur (Arabacı, 2020; Bostan, 2016; Günay; 2021).

Osmanlı Devleti'nde 1522 ve 1530 yıllarında tımar sistemi kapsamında tutulan Tahrir Defterlerinde (Vergi Sayımı Yıllığı), günümüzde, Beykoz sınırları içerisinde yer alan yerleşimlerin adlarına ve konumlarına rastlanmaktadır. Bu yerleşim birimlerinin bazılarının adları zaman içinde değişikliğe uğramıştır. Beykoz adı bunlar arasında yer almamakta iken Nefs-i Kal'a-yı Yenice (Anadolu Hisarı) mahalle teşkilatına sahip tek yerleşim birimi olarak kayıtlarda yer almıştır. İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra hazırlanan Tahrir Defterlerinde, Yoros Vilayeti'nde (Beykoz) Şile Rumlarının varlığından söz edilmektedir. 1524 yılında köy olarak resmi kayıtlarda yerini bulan yerleşim yeri, Yavuz Sultan Selim döneminde cami ve imarethanelere vakıf olarak tahsis edilmiştir. Beykoz'daki yerleşimlerin köyden kasabaya doğru bir geçiş yaşadığı düşünülmektedir (Günay; 2021; Mete, 2021; Beyhan, 2021).

Beykoz'un tarihsel geçmişinde önemli olan diğer bir yerleşim yeri olan Paşabahçe de, Boğaziçi'nin doğusunda, günümüzde Beykoz İlçesi'nin İncirköy ve Çubuklu yerleşimlerinin arasında yer alan, idari açıdan Beykoz İlçesi'ne bağlı bir mahalledir. Paşabahçe'nin yer aldığı bölge, geçmişte incirin çokça yetiştirildiği İncirliköy (İncirköy ya da İncirli) denilen mevzide bulunmaktadır. Saray erkânından Ahmet Paşa'nın İncirli'de bulunan "Burun Bahçesi" diye adlandırılan konumda kasır yaptırmasından sonra bu yer "Paşanın Bahçesi" olarak anılmaya başlamış ve Paşabahçe olarak evirilerek günümüze ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin Bizans İmparatorluğu'ndan Beykoz'u almasıyla (1402), ilk dönemlerde gayrimüslimlerin yaşadığı Paşabahçe, 1763'te III. Mustafa'nın yaptırmış olduğu külliye ile Müslümanların yaşamaya başladığı yerleşim yeri olmuştur. Bizans İmparatorluğu döneminde Beykoz, köy niteliğini devam ettiren, Rum ve Ermeni kökenli vatandaşların bulunduğu bir yerleşim yeri olmasının yanısıra, tarıma dayalı küçük ölçekli sanayi (kağıt endüstrisi, tarım endüstrisi vb.) tesislerinin, kurulmuş olduğu bir yerleşim yeridir. Daha sonraki dönemde Müslümanların bölgeye yerleşmesiyle bu alana yönelik imar faaliyetleri gerçekleştirilerek kasaba statüsü kazanmıştır (Aysu, 1994; Balcan & Güneş Kaya, 2021).

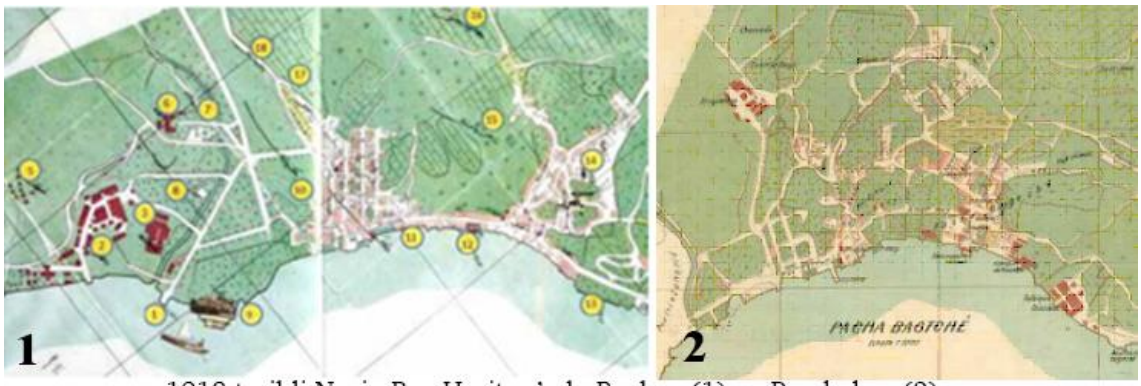
Beykoz kasabasına Evliya Çelebi'nin (17. Yüzyıl ortaları) ziyareti sırasında aldığı notlara göre, 800 haneye sahip, bağ ve bahçeli evlerin yer aldığı, camisi, dükkanları, hamamı ve çarşısı olan,yerleşim yeri sakinlerinin genellikle bahçıvan, oduncu ve balıkçı olduğunu söylenmektedir. Paşabahçe'de ise, 300 haneye sahip, bütün evlerin bahçeli, bir camisi ve bir mescidi bulunan yerleşim yeri olarak yer aldığı fakat çarşı, pazar ve hamamının olmadığını söylenmektedir. Bu anlamda Paşabahçe o tarihlerde köy olma özelliğini devam ettirdiği anlaşılmaktadır.Bölgede yaşayan halkın doğal özelliklerinden dolayı geçim kaynağının önemli bir kısmı bu dönemde tarım, hayvancılık, balıkçılık, ormancılık (odunculuk, kömürcülük) oluştururken esnaf ve zanaatkârlık da ikinci sırada gelmektedir. 1802 yılına ait Bostancıbaşı Defteri'nde İncirliköy ve Paşabahçe yerleşimleri ayrı bir şekilde özetlenmiştir. İncirliköy yerleşimi 10 yalı, liman ve dükkânlar bulunması kasaba dokusunu oluşturma halini sürdürürken, Paşabahçe'de cami, iskele, 7 tane de yalı olduğu ve köy dokusunu sürdürme eğiliminde olduğu bilgisine ulaşılmıştır (Aysu, 1994). Ayrıca bu durum Beykoz'un bu dönemde Osmanlı saray erkânının da yazlıklarının ve av köşklerinin yer aldığı bir sayfiye ve mesire yeri olarak önem kazandığını da göstermektedir (Özyalvaç, 2020; Yaman Kocadağlı, 2020). Devlet erkânının Beykoz'a yönelik ilgilerinin artmasıyla sahil kesiminde yalıların dışında kamu yapılarını da arttırmaktadır. Tepelerde yine saray erkânına ait bahçelerin kurulması av, eğlence ve dinlenme gibi aktivitelerin yapılmasının yanı sıra hayvan yetiştiriciliği ve bahçe tarımı da yapılabilen bir nevi büyük çiftlik evlerini de yaptırılmasına teşvik etmiştir. Bunların en bilinenleri Tokat Bahçesi, Sultaniye Bahçesi ve Çubuklu Bahçesi'dir (Arabacı, 2020; Bostan, 2016; Günay; 2021; Mete, 2021; Beyhan, 2021). 18. Yüzyıl sonlarına doğru saray erkanına ait sayfiye yalı ve köşkler kıyıdan iç kısımlara doğru çoğalmaya başlamıştır (Aysu, 1994; Balcan & Güneş Kaya, 2021).

Beykoz'un sosyal, ekonomik ve fiziki coğrafyasını kavramak için Osmanlı Devleti'nin önemli bir kaynak olan "Temettuât Defterleri" nde (vergi defteri) 1840 ve 1844 yılında tutulmuş olan kayıtlarda, kişilerin mal varlığının yanı sıra Beykoz özelinde yerleşim yerlerine ait referanslar da vermektedir. 19. Yy oratlarında Beykoz, 27 köy ve merkez kasabadan oluşan bir "kaza" olmuştur. Beykoz Kazası'nda çeşmeler, hamam, evler, çeşitli binalar, dükkânlar (kahvehane, berber,

meyhane, fırın vb.) bulunmasının yanı sıra sıbyan mektebi ve cami gibi kamuya hizmet eden yapılar da bulunmaktadır. Beykoz Kazası'nda Müslüman, Ermeni ve Rum cemaatlerin (ailelerin) yaşadığı mahallelerde, mesleki çeşitliliği ve ekonomik durumlarına ilişkin bilgiler sunan bu kaynakta nüfusun dağılımı üç mahallede yaşayan cemaatler (aileler) ile değerlendirilmektedir. Nüfusu en yoğun olan Müslüman en az ve yeni yoğunlaşmaya başlayan Rumlar oluşturmaktadır (Özyalvaç, 2020; Bayartan, 2021a).

Beykoz, 19. Yy sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin Kırım ve Kafkasya'dan savaş sonrası kaybettiği topraklardan gelen muhacirlerin ve Balkan Savaşları sonrasında da Balkanlar'dan gelenlerin iskân edildiği geçici iskân yeri olma özelliği göstermektedir. Bunun nedeni hem arazi yetersizliği (bölgenin büyük kısmının orman arazisi olması) hem de mali ve yapı (kalınacak yer sorunu) yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu yıllarda Beykoz için yapılan arazi tespitinde uygun tarıma elverişli iskân alanları (ormanlar, bahçeler hariç) belirlenerek, 250 hane (1200 kişi) iskân edilmesi öngörülmüştür. Bu durum, Müslüman, Ermeni ve Rum nüfusunun yanı sıra Muhacir Müslümanların burada yaşamaya başlaması çok kültürlülüğünü pekiştirmektedir (Arabacı, 2020).

Beykoz'un kırsal dokusu, tarihsel geçmişi bağlamında kültürel miras değerlendirilmesi ekonomik ve sosyal parametrelerin içerisine dâhil olmasıyla kavranabilmektedir. İlçede anıtsal öğeler, parklar, bahçeler, sokaklar, sanayi yapıları, sivil ve geleneksel mimari yapılar, sahil şeridi, doğal yapı ve sosyokültürel yapı kültürel mirasın bütüncül olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Dünya üzerindeki her kent gibi, Beykoz da maddi ve maddi olmayan miras yaşayanlar tarafından atfedilmektedir. Örneğin Beykoz camı, kanlıca yoğurdu gibi Beykoz denince akla gelen olgular somut olmayan gelenekselleşmiş kültür miraslarını da yansıtmaktadır. Geçmişten bugüne uzanan tarihi geçmişi dışında doğal özelliklerine şiirler yazılan, manzara resimlerine konu olan bu kent, Türk sanatının gelişmesine de katkıda bulunmaktadır. Osmanlı döneminde yazılan şiirlerde "ferah-fezâ, dil-güşâ" gibi içe ve ruha ferahlık getiren yer olarak tanımlanmaktadır (Aydemir; 2021).

1918 tarihli Necip Bey Haritası'nda Beykoz (1) ve Paşabahçe (2)

Harita 4.2 Necip Bey Haritası (Küçükerman, 1988)

19. Yüzyıl sonlarında artan sanayi alanları çevresinde yeni yerleşim alanlarını ortaya çıkarmıştır. Mekansal gelişimi anlamak adına, harita alımı yapan Necip Bey tarafından 1918 yılında hazırlanan Necip Bey Haritası'nda (Harita 4.2), ilk defa Beykoz'un yerleşimine ilişkin mekansal veriler elde edilmiştir. Bu verilerde Beykoz'da sanayi yapılarının gözükmesi dışında yerleşim alanının kısıtlı bir yapılaşma izlediği göstermektedir. Bunun nedeni Beykoz'un fiziki coğrafyası olduğu düşünülmektedir (Temurçin, 2021; Küçükerman, 1988).

4.1.2 Beykoz'da İmar Faaliyetleri

Beykoz'da zaman içinde mali, politik, savaş ve endüstrileşme gibi nedenler ile gelen yeni nüfusun ve mevcut nüfusun barınması ve barınma sorunların çözümü için imar ve meskun alan işlerine bakılması gerekmiştir. Bu nedenle Osmanlı, Erken Cumhuriyet ve günümüze deyin belediyecilik ve imar anlamında bazı düzenlemeler yapılmıştır (Ortaylı, 2011).

Osmanlı döneminde Beykoz'da sanayileşme ile birlikte konut alanlarının artışı, halkın mekansal isteklerini karşılaması açısından beledi faaliyetlere ihtitacını ortaya çıkarmıştır. 1855 yılında çıkarılan karar ile İstanbul Şehremaneti kurularak, uzman kişiler ve gayrimüslimler ile bu eminliğe bağlı İltizam-ı Şehir Komisyonu kurulmasına karar verilmiştir. Bu komisyonun aldığı kararlar neticesinde İstanbul'da "14 Belediye Şubesi" (içerisinde Beykoz da yer almakta) kurulması öngörülmüştür (Ortaylı, 2011). 1868 yılında yayınlanan belediye nizamnamesi ile Beykoz Daire-i Belediyesi resmi olarak kurulmuştur. 1872 yılında duyuru neticesinde Beykoz Daire-i Belediyesine bir bürokrat atanmıştır. 1877 yılında

çıkarılan belediye yasasına göre 13. Daire-i Belediye olarak Beykoz belirlenmiştir. Fakat Beykoz'da belediye faaliyetleri, Cumhuriyet dönemine kadar gerçekleşememiştir. 1928 yılında Beykoz Belediye Şubesi kurularak ve faaliyete geçmiştir. 1930 yılında Belediye Kanunu çıkarılmış ve İstanbul Belediyesi'ne bağlanmıştır (Ortaylı, 2011).

Cumhuriyet döneminde mülkiyet sistemi ise, 1925 yılında Kadastro Kanunu ve sonrasında 1934 yılında da Kadastro ve Tapu Tahriri Kanunu ile oluşturulmaya çalışılmıştır. Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan mülkiyet ve imar sorunları, Beykoz özelinde kadastral sistem, 1939 yılında yapılan ilk kadastro çalışmasıyla başlamıştır. Fakat mali ve maddi nedenlerden dolayı çalışma 12 yıl durdurulmuştur. Bu yıllarda Beykoz'a yapılan yeni sanayi yatırımları çerçevesinde Beykoz'da işçi sınıfının artması ve barınma sorununun tekrarlanmaya başlanmasıyla gecekondulaşma faaliyetlerini arttırmıştır.Tarım ve orman arazilerine genişleyen gecekondu alanları imarsız ve ruhsatsız bir büyüme göstermiş bu nedenle bazı önlemler alınması tartışılmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında meskûn olan tüm mahalleler için öncekinin devamı niteliğinde olan yeni bir çalışma başlatılarak (1951), 1996 yılında kadastro ancak tamamlanabilmiştir. Bu kadastro tespit çalışması özellikle yapılaşmanın yoğun ve düzensiz olan (gecekondu bölgesi) merkez kısmı için yapıldığı ve 1966 yılında tamamlandığı belirtilmiştir (Cantemir, 2020; Sarsılmaz & Avlar; 2021).

Beykoz'da sanayi merkezli nüfus artışı ve buna bağlı olarak halkın barınma problemi çözümü bulmak için yaptığı yapıların düzensiz bir yapılaşmayı ortaya çıkardığı tespit edilmektedir. Bu durum Beykoz'da 2B arazilerine ve orman arazilerine yapılaşma baskısını da ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle 1996 yılına kadar, orman arazileri belirlenerek, orman arazisi dışında sayılan 2B parselleri dâhil edilmemiştir.Beykoz'un hala net bir mülkiyet sistemi varlığından söz edilememektedir. 1995 yılında Orman Bakanlığı tarafından Beykoz'un bütünü doğal sit alanı olarak ilan edilmiştir. Fakat orman alanlarının imara açılması ve kapalı siteler haline komün bir büyüme göstermesi de ayrı bir tartışma konusu olmaktadır (Cantemir, 2020; Sarsılmaz & Avlar; 2021).

Beykoz'un 1930 yılında çıkarılan belediye kanunundan 1980'li yıllara kadar olan süreçte bir imar planı bulunmayışı da ayrı bir problem olmuştur. Eski bir kıyı yerleşimi olan Beykoz'un sanayileşme ile birlikte gecekondu alanlarının ortaya çıkması ve tarihi yapıların yıkımı neticesinde imar planının yapılmasına gerek duyulmuştur. 1983 yılında yayınlanan Boğaziçi Kanunu kapsamında gecekondulaşmanın durdurulması istenmiştir. Bu bağlamda Beykoz için ilk imar planı 1983 yılında yapılan mevzi imar planlarıdır. Boğaziçi Kanunu ile Boğaziçi'nin korunması için önemli bir adım olarak, Anadolu Hisarı ve Anadolu Feneri arasındaki alanda koruma amaçlı imar planı hazırlanmış ve öngörünüm, geri görünüm ve etkilenme bölgesi olarak üç bölgeye ayrılmatadır. Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan ruhsatsız yapıların tespiti ve yıkımı dışında özel orman arazilerinin imara açılmaması ve plansız imar faaliyetleri gerçekleştirilmemesi açısından kamulaştırılmasına karar verilmiştir (Cantemir, 2020).

1984 yılında "Beykoz Öngörünüm Bölgesi Mevzi İmar Planı" yapılmıştır. Beykoz İlçesi özelinde yapılan ve Beykoz Belediyesi Plan ve Proje Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan onaylı imar planları Tablo 4.1'de gösterilmiştir. Yapılan bu planlama çalışmaları kapsamında bazılarının mevzii imar planı (yeni gelişim alanlarına yönelik) olduğu bölge ya da alan ölçeğinde olan planların da ıslah, koruma ve revizyon planları olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980 ve sonrasında Boğaziçi'nin ve Haliç'in büyük ölçekli endüstriden arındırılması konusu, planlara yansımaya başlamıştır (Yaman Kocadağlı, 2020; Memiş, 2020a).

2000'li yıllarda özelleştirme ve endüstri tesislerinin kapanması sonrasında yaşanan nüfus değişimleri sonrasında Beykoz'da idari anlamda bölünmeler de gerçekleşmiştir. 2004 yılında kabul edilen 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu sonrasında Beykoz İlçe belediyesi ile aynı yetkiye sahip Çavuşbaşı Belediyesi kurulmuştur. 2008 yılında yayınlanan 5747 sayılı "Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" kapsamında Çavuşbaşı Belediyesi kaldırılarak Beykoz Belediyesi'ne bağlanmıştır. 2012 yılında yayınlanan 6360 sayılı yasaya istinaden İstanbul'daki tüm köylerin tüzel kişilikler kaldırılarak mahalle statüsüne geçmişlerdir. Beykoz 45 mahalleden oluşmakta iken, bunların 20'si köy statüsünden mahalleye dönüşen yerleşimlerdir (Memiş, 2020b; Yaman Kocadağlı, 2021).

Tablo 4.1 Beykoz'a ait imar planları (Beykoz Belediyesi,2022)

YIL	PLAN ADI
1990	1/5000 ölçekli Geri Görünüm Etkilenme Bölgesi Revizyon İmar Planı
1991	1/5000 ölçekli Beykoz Geri Görünüm Etkilenme Bölgesi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve 1/1000 Ölçekli Koruma amaçlı Uygulama İmar Planı
1993	1/1000 Ölçekli Boğaziçi Geri Görünüm ve Etkilenme Bölgesi Uygulama İmar Planı
2004	Boğaziçi Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesi Uygulama İmar Planı
2005	1/5000 ölçekli Beykoz Boğaziçi Alanı Geri Görünüm ve Etkilenme Bölgesi Koruma Amaçlı Revizyon Nazım İmar Planı
2009	1/1000 Ölçekli Boğaziçi Geri Görünüm ve Etkilenme Bölgesi Koruma Amaçlı Revizyon Uygulama İmar Planı
2017	1/5000 ölçekli Beykoz Geri Görünüm Etkilenme Bölgesi Koruma Amaçlı Revizyon Nazım İmar Planı ve 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Revizyon Uygulama İmar Planı 1. Etap
2018	1/5000 ölçekli Beykoz Geri Görünüm Etkilenme Bölgesi Koruma Amaçlı Revizyon Nazım İmar Planı ve 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Revizyon Uygulama İmar Planı 2. Etap ve 3. Etap

Sanayileşme sonrası Beykoz'da yaşanan fiziki mekan değişimiyle etkisinde sosyal ve kültürel mekan da değişmeye başlamıştır. Beykoz'da yaşanan fiziki mekan değişimleri açısından 2019 yılı yapı stoğu çalışmasında Beykoz'daki toplam yapının 54.477 olduğu ve bunlardan 4.557 tanesi ruhsatlı ve 1.271 tanesi de tescilli olduğu tespit edilmiştir. Endüstri mirası yapılarının da tescilli yapı sayılarak korunmasıyla, bu alanlara yönelik imar planlarında yeni işlev kazandırılması konusu, tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmıştır (Cantemir, 2020).

4.1.3 Beykoz Endüstrisi ve Gelişimi

Beykoz'da Osmanlı Dönemi ve sonrasında bölgede nüfusu arttıran ve sosyokültürel yapıyı farklılaştıran en önemli etken bölgedeki endüstri tesisleridir. Osmanlı Dönemi'nde Beykoz ekonomisinin büyük kısmı tarıma dayalı sektörel gelişme iken, 18. Yüzyılın ortalarından itibaren sanayileşme başlayarak 19. Yüzyılda büyük bir sıçrayış göstermektedir. Kurulan bu tesislerin sahipleri üst düzey devlet görevlilerinin yanı sıra Tanzimat'tan sonra buraya gelen gayrimüslim kişiler olmuştur. Bu endüstri tesislerinde daimi ve geçici işlerde çalışmak üzere Rum, Hırvat, Arnavut, Ermeni ve Kıpti gibi farklı etnik kökene sahip kişiler Beykoz'a gelmişlerdir. Dolaysıyla bu durum, Beykoz'un bugünkü sosyokültürel yapısının da arka planının oluşturmuştur. O dönemde endüstrileşme atılımları açısından İstanbul'da kurulan sanayi tesislerinin yaklaşık %15'i Beykoz'u tercih etmiştir. 19. Yüzyılın başlarında dönemin padişahı III. Selim, Beykoz çevresinde

kurulan fabrikalara destek olmuştur. Bunlar; Beykoz Kağıt Fabrikası (1802-1804), Beykoz Çuha Fabrikası (1805) ve Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'dır.Tanzimat döneminde yabancı yatırımcı desteğiyle açılan endüstri tesisleri ve Cumhuriyet döneminde de devlet desteğiyle kurulan endüstri tesisleriyle ile Beykoz sanayi kültürünü en iyi şekilde yansıtan yerleşimlerden birisi olmuştur (Temurçin, 2021; Mete, 2021). Beykoz'da endüstri tesisleri kurulmasına etki eden başlıca faktörler şunlardır;

- Kıyıda iskân edilmemiş toprakların bulunması,
- Küçüksu, Göksu, Çubuklu ve Tokat dereleri ile su varlığı,
- Derelerin taşıdığı, biriktirdiği kırmızı renkli alüvyonlar ile kumullar,
- Orman varlığı ve odun-kereste ihtiyacının karşılanması,
- Kara ve deniz-akarsu bağlantılarının bulunması (Küçükerman, 1998; Göney, 2019; Temurçin, 2021).

18. Yüzyılın sonlarında Osmanlı Dönemi'nde Beykoz'da değirmenlerin çoğalmasıyla başlamaktadır. Beykoz'un dereleri endüstri bölgesi oluşumunda büyük etki göstermiş ve bunlardan en önemlisi Tokat Deresi olmaktadır. 19. Yüzyılın başlarında çuha ve kağıt üretimi için III. Selimin girişimleriyle Beykoz İskelesi ve Akbaba Köyü arasındaki Değirmenocağı Mevkii fabrika kurulması adına yer olarak seçilmiştir. III. Selim Akbaba Köyündeki değirmenin suyunu kâğıt fabrikası için satın alarak, 1805 senesinde Beykoz Kağıthanesi ve Beykoz Çuha Fabrikası kurulmuştur (Giz, 1968; Damlıbağ, 2015). 1810'da Tabakhane-i Klevnehane-i Amire yani Beykoz Deri Fabrikası kurulmuştur. Bu yıllardan itibaren Paşabahçe, İncirköy, Çubuklu yerleşimleri ve dere kenarlarında farklı tip sanayi tesisleri kurulmuştur. Bunlar Tekstil Fabrikası, Çini Fabrikası, Kiremit ve Tuğla Fabrikası, İspermeçet Mumu Fabrikası, Şişe ve Cam Fabrikası, İspirto Fabrikası ve Kağıt fabrikası vb. dir. İstanbul'da bu dönemde yaşanan yangınlar sonrasında, yapılan Ebniye Nizamnameleri çerçevesinde kâgir yapıların inşası yasalaşmış ve bu yapılar için ihtiyaç olunan tuğla ve kiremitin üretilmesi için 1945 yılında Paşabahçe Çukurçayır'da (Şişecam fabrikasının doğu tarafında) Beykoz Kiremit ve Tuğla Fabrikası açılmıştır. Bir başka üretim alanı da Mum sektörüdür. Dönemin teknolojisine istinaden ışık üretimi için mum ayrıca önem taşımaktadır. 1857 yılında Beykoz İspermeçet Mumu Fabrikası Beykoz'da kurulmuş. Daha sonra

muma yönelik artan ihtiyaç neticesinde Fransız işbirliği ile kapasitesi 1896 yılında attırılmıştır. Kurtuluş savaşı sonrasında fabrika sahiplerinin vefat etmesi üzerine hazineye devredilmiş ve fabrika kapanmıştır. Kapanan ya da kapatılan fabrikalar, yangın, deprem ya da sel gibi doğal vakalar dışında; hırsızlık, yağma, iç işleyişteki bilgi ve deneyim eksikliği, Avrupa pazarındaki etkin ülkeler, hammaddedeki yetersizlikler gibi nedenlerden dolayı olmaktadır (Temurçin, 2021; Aytemur, 2010; Önsoy, 1988; Kurt vd., 2016b).

19. Yüzyılda kurulan Deri Fabrikası, Tekel Fabrikası ve İspermeçet Mumu-Çuha Fabrikası'nın bu bölgede yer alarak istihdam yaratmış ve neticesinde önceleri köy statüsünde olan yerleşim yeri göçle gelen nüfusu çekmiş ve büyümüştür. Beykoz sanayileşme sürecinde Osmanlı Döneminde kâğıt sanayisine yapılan son yatırım olarak Hamidiye Kâğıt Fabrikasının kurulması bakımından da önemli bir yer olması bölge nüfusunu daha da arttırmaktadır. Bu endüstri tesisi, İngiliz sermayesi kullanımıyla açılmıştır. Endüstri tesisinin teknik donanım İngiltere'den getirilmiş olan fabrika, 1893 yılında üretime başlamıştır. Fabrikanın kurulduğu bölge eski Beykoz Kâğıt Fabrikası'nın (1804-1832) bulunduğu alandır. Hünkâr İskelesi ile Mehmet Ağa Çayırı arasında kalan bu bölgenin etrafında, o dönemde değirmenler bulunmaktadır. Ayrıca fabrikanın deniz kenarına yakın konumda kurulması ile taşıma maliyetini azaltarak üretime katkı sağlamak amaçlanmıştır. Fabrikanın bir başka özelliği buhar gücüyle çalışan makinasının 1200 beygir gücünde olması, dönemine göre ileri bir teknolojiye sahip olduğunun göstergesidir. Fakat Avrupa pazarında kâğıt alımları, Hamidiye fabrikasının aleyhine sonuçlanmış, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları ve imtiyazları bu zararı arttırmıştır. Aynı zamanda sermaye sahibi ortaklar arasında yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle üretim kesintiye uğrayarak, açılışından altı ay sonra fabrika zarar ediyor gerekçesiyle kapanmıştır.1912 yılında tekrar açılan fabrikanın, I. Dünya savaşı ve İngiltere'nin itilaf kuvvetleri safında olması gerekçesiyle üretimi durdurulmuştur (Damlıbağ, 2020).

Beykoz nüfusunu arttıran bir başka önemli sanayi tesisi de Cumhuriyet'in ilanından sonra açılan Paşabahçe Cam Fabrikası'dır. Endüstri yatırımlarının Beykoz'a yönelik kent içi ve kent dışı -özellikle Karadeniz Bölgesi- göçler arttırdığı görülmüştür. Sonraki yıllarda hemşerilik ve akrabalık ilişkileri temelli bağlar

üzerinden göç ve göçle gelen nüfusun yerleşim düzeni devam etmiştir (Yaman Kocadağlı, 2020; Bulut, 2020). Türkiye Cumhuriyeti'nin de Osmanlı'daki gibi endüstrileşme adımlarının önemli bir basamağını oluşturan Beykoz, nüfus ve yerleşme açısından iki sanayi tesisinin etkisinin görece daha büyük olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi, Osmanlı Devleti'nde askeri amaçla kurulmuş olan Deri Fabrikasını, 1933 yılında Sümerbank'ın devralmasıyla "Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası", ötekisi de 1935 yılında üretime geçen "Paşabahçe Şişecam Fabrikası"dır. İstanbul Sanayi Bölge Planı (1955) bağlamında sanayi tesislerinin mekânsal dağılışı belirlenerek, Beykoz Paşabahçe Şişecam Fabrikası ve Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası sanayi bölgesi olarak nitelenmektedir. Beykoz'un tarımsal üretim bölgesi, sayfiye ve mesire yeri olma kimliği bu tarihlerden sonra değişmiş ve bir sanayi bölgesi olarak, ardından da gecekondulaşma sürecini başlatan bir yapıya evrilmektedir. Beykoz'da bunların dışında Cumhuriyet Döneminde kurularak günümüzde kapatılmış fabrikalar da mevcuttur. Bunlara örnek olarak, Anadoluhisarı Halat, Keten ve Kendir Sanayi (1933), Anadoluhisarı Kaplama Fabrikası (1940) ve Öğümce Şişecam Dekor Fabrikası (1977) verilebilmektedir (Yaman Kocadağlı, 2020; Bulut, 2020).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan nüfus hareketleri kentlerde dönüşümü tetiklemiştir. Bu durum Beykoz ilçesinde de sanayi sektörü odaklı değişim ve dönüşüm sayesinde gerçekleşmiştir. 1945 sonrası ve sanayinin desantralizasyonunun gerçekleştiği 2000'li yılların başına kadar olan süreçte, iç göç hareketlerinin artmasıyla mekânsal ve sosyokültürel yapı değişmiştir. Beykoz'da, iç göç hareketleri nedeniyle işçi kesimin barınma problemine çare bulmak için işçi lojmanları inşa edilmişse de artan işçi nüfusu ve bu nüfusun beraberindeki ailesinin kalacak yer ihtiyacı çözülememiştir. Bu nedenle çoğu işçi, fabrikaların etrafındaki arsalara gecekondularını inşa etmiştir. Beykoz'daki mekânsal değişimi tetikleyen sanayi, 2000'li yıllarda fabrikaların özelleştirme kapsamında üretimlerinin sonlandırılmasına kadar başat sektör olma eğilimindedir. Nitekim bu tarihten sonra, hizmet sektörünün artan gücü ekseninde Beykoz'da işçi nüfusunun barınamaması ve göç etmesi ile önceki yıllara oranla nüfus artış oranı azalmıştır. Özetle, Beykoz'da sanayi sektörü halen aktif bir sektör olsa da yerini hizmet sektörüne bırakmıştır. Öyle ki, 2018 Beykoz sanayi verileri

bağlamında 123 sanayi firmasının varlığı ve bunların % 48'i küçük sanayi firmalarıdır. Tüm bu firmalarda toplamda yalnızca 6914 kişi istihdam edilmektedir (Temurçin, 2021; Günay, 2021; Balcan & Güneş Kaya, 2021).

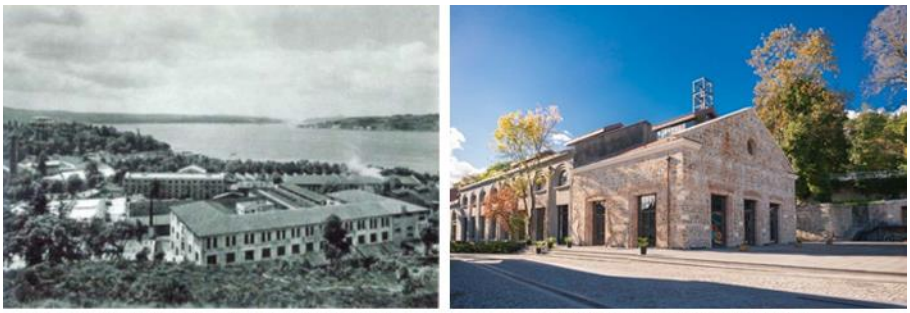
Beykoz'daki endüstrinin ulusal ve uluslararası markalaşma süreci ise, 1930'larda devletçilik ilkesi kapsamında kurulan endüstri tesisleriyle başlamaktadır.Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ayağa kalkması ve ekonomik kalkınması açısından da bu dönem ayrıca önem taşımaktadır. Temelleri 19. Yüzyılda atılan endüstri tesislerinin bazıları, Beykoz'da diğerlerinden daha uzun soluklu üretim yaparak Cumhuriyet döneminde de varlığından söz ettirmiştir. Bu fabrikalar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ekonomik yapılanması açısından oldukça önem taşımaktadır. Beykoz'un endüstrileşme serüveninde üretimi 2000'li yıllara değin devam etmiş ve ulusal ve uluslararası pazarda yer etmiş, üç fabrika bulunmaktadır. Beykoz Sümerbank Deri Ve Kundura Fabrikası (1810-1999) olarak günümüzde işlev değişikliğine uğramış ve özel kültürel tesis kullanımına hizmet ederken, ikincisi Paşabahçe Şişe Cam Fabrikası (1935-2002) turizm tesisi alanı olarak imar planında planlanmış ve günümüzde köhnemeye bırakılan ve üçüncüsü ise Paşabahçe Tekel İspirto Fabrikası (1922-2012) olarak turizm tesisi alanı olarak imar planında planlanlanmış ve günümüzde yıkılmış olan endüstri miras alanlarıdır.

4.1.4 Beykoz Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası

19. yy ve sonrasında Beykoz için ve Türkiye Cumhuriyeti için endüstrileşme adımlarının en eski ve en güçlü tesislerinden biri olan Beykoz Sümerbank Deri Ve Kundura Fabrikası, 19. Yüzyılın başında, Beykoz Deresi kenarında debbağlık (dericilik) yapan Hamza Efendi'nin debbağhanesinin, dönemin padişahı II. Mahmut tarafından satın alınması ile kurulmuştur. 1810'da Tabakhane-i Klevnehane-i Amire ismi ile açılan endüstri tesisi, Osmanlı Ordusu adına çizme, koşum takımı, palaska vb. askeri kıyafetler üretmektedir (Küçükerman,1988; Küçükerman, 2020a). Tesisin üretim teknolojisindeki değişim 1842 yılında buhar makinesine geçilerek başlamış, 1912 yılında da dizel motorlarla üretim yapılmıştır. Bu anlamda çağın teknolojik ilerleyişine ayak uydurmaya çalışılmaktadır. 1856 yılında Uluslararası Paris Fuarı'nda üretilen askeri üniforma

ve ayakkabılar sergilenmesi, tesisin kaliteli imalat yaptığının göstergesi olmaktadır. Viyana'da düzenlenen bir başka fuarda ise üretilen kunduralar madalya kazanmıştır. Teknolojik üretim değişimi ile ürün üretimi sayıca artarak, 1912 yılında 1000 çift kundura günlük üretimi yapılıyorken, 1916 yılına gelindiğinde, 1000 deri ve 2000 kundura üretimi yapılmaktadır (Küçükerman, 2020a).

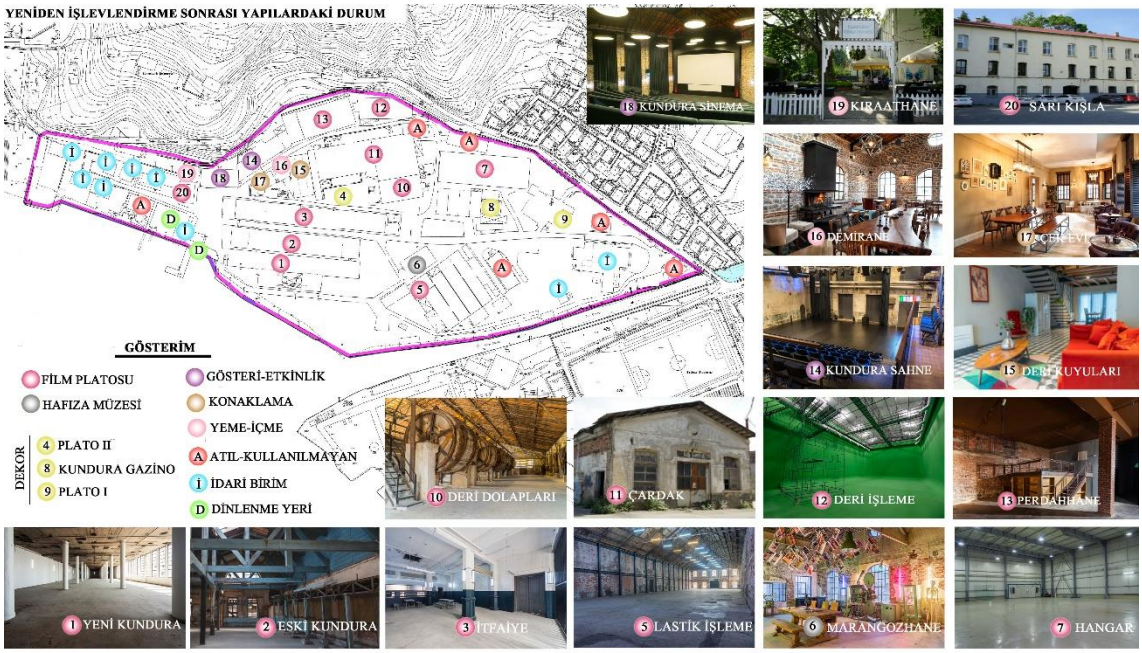
1923 yılında fabrika, Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğüne, 1925'te Sanayi ve Maadin Bankası'na ve 1933'te de Sümerbank'a bağlanmıştır. Endüstri tesisinin adı da Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası olarak değiştirilmiştir (Temurçin, 2021; Küçükerman, 1998; Bozdemir, 2011). Tesisin üretim hikâyesini kısaca açıklamak gerekirse, Beykoz Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası'nın, deri üretimi için hayvanların temini yani besiciliğin yapılacağı alan ya da çiftliği gerektirmektedir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası için Trakya'da Osmanlı Dönemi'nden itibaren kurulmaya başlanan çiftliklerden hayvanların İstanbul'a getirilip, mezbahanelerde derileri yüzülmesiyle, Kazlıçeşme Deri Sanayisi'nde işlenip, Beykoz'a getirilmektedir. Derilerin yanı sıra palamut ve çam kabuğu gibi deriye renk veren etken maddeler de bazı tesislerde toplanarak Beykoz'a ulaşmaktadır. Derilerin işlenmesi için gerekli olan kimyevi malzeme için su kaynağı sağlanması gereksinimi Beykoz'un dereleriyle o dönemde özdeşleşmektedir (Küçükerman, 1993). Endüstrileşme olgusunun, Dünyada, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de karmaşık bir örgütsel yapılanmayı oluşturması, bir endüstri tesisinin tek başına var olamayacağından çeşitli sektörlerle ilişkisel ağların kurulmasını gerekli kılmıştır. Bu durum dönemin endüstri örgütleşmesi yanı sıra hayvancılık, taşıma ve kimya gibi sektörlerin de gelişimini sağlayarak, ülke ekonomisinin iyileşmesine katkı sağlamıştır. Bu anlamda, çok mekanlı üretim tipinin, sonuç ürün açısından Beykoz'a indirgenmesiyle, birden fazla mekansal bağlantıları olan bu süreç, Beykoz ve dolaysıyla Türkiye'nin endüstrileşmesi öyküsü açısından da önem taşımaktadır (Küçükerman, 2020b; Tekin, 2020).

1955 yılı Beykoz Kundura Fabrikası 2019 yılı Beykoz Kundura

Şekil 4.1 1955 ve yeniden işlevlendirme sonrası (Tolga, 2006)

İstihdam açısından bir odak olmasının yanı sıra Beykoz'un sosyal yapısı üzerinde de önemli etkileri bulunmaktadır. Dönemin modernleşme ve batılılaşma adımlarından biri olarak endüstri tesisinin gerek lojmanları ve gerekse yemekhanesine kurulan kışlık sineması sosyal bir donatı olduğunun da göstergesidir. Ayrıca işçi çocuklarının eğitilmesi ve endüstri tesisine çırak olarak kazandırılması açısından staj olanakları da sunarak ve nitelikli endüstrileşmeye katkı sağlamıştır (Uçar, 2013). Beykoz Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası, 1980'lerin sonuna doğru ikibuçuk milyon ayakkabı üretimi yapan bir endüstri tesisi haline gelmiştir. O dönemde yerel dükkanların "camekan/vitrinlerini" süsleyen "Beykoz Kundurası" reklam afişlerinde kendini göstermektedir. Halk da Beykoz Kundurası'nın farklı bir kalitesi olduğunu kabul etmektedir. Sinema, televizyon ve reklamcılık sektörünün gelişmesiyle Beykoz Kundurası'na ait farklı çapta reklamlar yapılmıştır (Küçükerman, 2020a; Küçükerman, 2020b). Her ne kadar üretimin artması satışı da artırsa da, fabrika teknolojisinin eskimesi, ulusal pazarda farklı markaların ortaya çıkması gibi nedenler fabrikanın kapanmasını tetikleyerek, KİT'lerin özelleştirmesi kanunu kapsamında 1999 yılında kapatılmıştır. Endüstri tesisi alanı 2004 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 27.7.2004/14823 no'lu kararı ile tescillenmiştir (Tolga, 2006; Kiper, 2010; Uçar, 2013).

Harita 4.3 Yeniden işlevlendirme sonrası Beykoz Kundura

2004 yılında özel bir şirkete satılmış ve daha sonra açılan film ve sahne sanatları platosu olarak kullanılmaya (Şekil 4.1) başlanılmıştır. Satın alındıktan sonra endüstri tesisinin Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescilleme işlemi gerçekleştirilmiş olup, alanda bulunan 30 yapıdan 25'i "II. Dereceden Korunması Gereken Yapı" kategorisindeyken, ağaçlar da tescillenmiştir. 2004 yılından itibaren Beykoz Kundura Fabrikası, Plato tarafından kurulan açık ve kapalı setler ile dizi ve film sektörünün cazip yeri olma özelliği taşımaya başlamıştır. Endüstri tesisi içerisindeki yapıların 24 tanesi film platosu için kullanılmak adına yenilenmiştir. Diğer 6 yapı atıl haldedir (Beykoz Kundura, t.y.). Yeniden işlevlendirilen yapılar (Harita 4.3) film platosu (10 yapı), gösteri-etkinlik (2 yapı), yeme-içme (2 yapı), konaklama (2 yapı), müze (1 yapı) ve idari birimler olarak kullanılmaktadır. Ayrıca komplekste aynı zamanda oyunculuk ve sinema okulu bulunmaktadır (Güven, 2020; Temurçin, 2021; Yıldırım, 2020).

Şekil 4.2 Kundura Film Platosu iç mekan bölümleri (Beykoz Kundura, t.y.)

Plato'nun küratörleri ve Tarih Vakfı tarafından Beykoz'daki toplumsal ve ekonomik yapı değişimlerinin tespiti için 2015 senesinde sözlü tarih projesiyle "Beykoz Kundura Hafıza" adı altında (Şekil 4.2) bir hafıza müzesi oluşturulmuştur. Küratörler sözlü tarih projesinin amacını "yazılı kaynak kıtlığı olan, arşiv ve belge erişiminde sorun yaşanılan Beykoz Kundura Fabrikası'nın sosyal yaşama ve kente yarattığı etkilerin yansımasının keşfedilmesi" olarak tanımlamışlardır. Endüstri tesisiyle ilişiği olan 200 kişiyle söyleşi yapılarak kişilerin kendi fotoğraf ve anı (gazete ekleri, reklamlar, mektuplar vb.) gibi geçmişe ait arşivleriyle Hafıza Müzesi oluşturulmuştur (Beykoz Kundura, t.y.). Günümüzde Beykoz Kundura artık endüstri işlevini yerine getirmemektedir. Tesise ait çoğu teknolojik donanım da platonun dekarlarının kurulması nedeniyle kaldırılmıştır. Yalnızca fiziki mekan olarak hizmet veren yapı içerisine kontrollü giriş çıkışlar sağlanmakta ve kamusal kullanım kısıtlanmaktadır (Güven, 2020; Yıldırım, 2020).

4.1.5 Paşabahçe Şişe Cam Fabrikası

Beykoz'da, ulusal endüstrileşme ve markalaşma eğilimleri açısından bir başka önemli tesis de Paşabahçe Şişecam Fabrikası'dır. Bu endüstri tesisisinin kurulum serüveninin arka planını, Osmanlı Dönemi Türk kökenli zanaatkarlarının yanı sıra levanter gayrimüslimlerden oluşan bir teknik altyapı sonrası kurulduğunu ortaya çıkarmaktadır. Osmanlı döneminde Beykoz'un camcılık ve cam sanatı konusunda ünlenmesi Erken Cumhuriyet Dönemi'nde de Beykoz'a yönelik bu endüstri atılımını tetiklemiştir (Küçükerman, 2021). Türk Cam Sanatının temellerinin

atılması uzun bir süreci gerektirmiştir. Öyle ki, cam üretimin pahalı bir üretim teknolojisi gerektiğinden, saray ve politikaya ait bir tür "prestij teknolojisi" sayılmıştır. Beykoz Camcılığı ise "Beykoz İşi" diye tanımlanan cam ürünlerin yapılmasına dayanmaktadır. Bu anlamda "Çeşm-i Bülbül" adlı cam ürünlerin gelenekselleştiği söylenmektedir. Türk Camcılık sanatı ve tarihi açısından Beykoz dört döneme ayrılmaktadır;

I. II. Selim Dönemiyle Başlayan Beykoz Camcılığı- Küçük İmalathaneler,
II. Sultan Abdülmecit Dönemiyle Batılılaşan Cam Sanatı- Daha Büyük İmalathaneler (Dolmabahçe Sarayı'nda kullanılan Osmanlı Cam Sanatı),
III. Modiano'nun endüstri tesisi Fabbrica Vetramini di Constantinople-Endüstri Tesisi (günlük kullanıma uygun ürünler),
IV. Paşabahçe Cam Fabrikası- Modern Türkiye'nin temellerinin atılması ve bir kültür kimliği oluşturmasında mihenk taşı (Küçükerman & Edirne Erdinç, 2021).

Osmanlı Dönemi'nde camcılık, cam tasarımı ve üretiminin yapılması "Ehl-i Hıref" denilen cam adına teknik bilgiye sahip bir grupla yapılmıştır. Bu grup yılda bir kez padişahın huzuruna çıkıp, yapılan tasarımları sunmuştur. Hatta bu durumun minyatürleri bile çizilmiştir. Bundan anlaşılacağı üzerine cam bu denli Osmanlı için özel bir yeri olmuştur. Osmanlı Dönemi'nde cam üretimi İstanbul'da belli bir dönem yalnızca küçük atölye imalathaneleri vasıtasıyla yapılmıştır. Bunun nedeni cam üretirken kullanılan yüksek sıcaklığın, yangın riski oluşturması açısından yapıların dayanıksızlığı olmuştur. Dönemin konut üretiminin çoğunu ahşap yapılar olması ve konut endüstrisinin de gelişmemiş olması nedeniyle cam fabrikası kurulması gecikmiş olmasına karşın 1899 yılında Beykoz'da Türk cam sanatının ilk adımları atıldığı görülmüştür. Rivayete göre, III. Selim döneminde Mehmet Dede isimli bir mevlevinin Venedik'te opal cam tekniğini öğrendikten sonra Beykoz'da bir cam imalathanesi açmasıyla cam endüstrisinin temelleri atılır. Daha sonraları, İncirköy'de Müşir Mustafa Nuri Paşa'nın, 1845 yılında kristal cam ve billur imalathanesi açmasıyla camcılık Beykoz'da gelişmeye ve pekişmeye başlamıştır. Fakat bu endüstri tesisi finansal sorunlar nedeniyle devletin idaresine geçmiştir. 12 yıl üretimini sürdüren tesisteki kaliteli ürünler Osmanlı'nın Londra (1851) ve Paris (1856) Uluslararası Sergilerine katılmıştır. Hatta dönemin

elçilerinin İngiltere'ye gönderilmesi sonrasında Kraliçe Victoria'ya takdim edilen Çeşm-i Bülbül (Beykoz Cam İşleme Sanatı) bir kültür nişanesi (Şekil 4.3) oluşturarak diplomaside bile yer etmeye başlamıştır (Küçükerman, 2008). Nitekim bu olaylar, Beykoz Camcılığı ve endüstrisinin dünya sahnesinde tanınmaya başladığının göstergesi olmuştur. Bu tarihlerde yapımına başlanılan Dolmabahçe Sarayı'nda kullanılan cam vitray ürünlerin Beykoz cam üretiminin batılılaşması yönünde önemli bir görsel adımı oluşturmaktadır. Beykoz Camcılığı, artık yalnızca bir endüstri olmanın dışında yeni bir tasarım kültürünü ve diplomasisini ortaya çıkarmaktadır (Küçükerman, 2021; Damlıbağ, 2021).

17 Eylül 2022 Beykoz Cam Festivali
"Beykoz'da Camın Serüveni" Sergisi

Şekil 4.3 Çeşm-i Bülbül sanatı (Alan Çalışması, 2022)

Beykoz'da camcılığın temellerine Türk asıllı endüstri yatırımları dışında gayrimüslimlerde katkıda bulunmuştur. 19. Yüzyılın sonuna doğru dönemin padişahı II. Abdülhamit endüstri yatırımların gayrimüslimlerce yapılmasına izin vermesi sonrası Mişon Levi isimli bir Yahudi asıllı Osmanlı vatandaşı, Beykoz'da bir züccaciye fabrikası kurmuştur. İtalyan asıllı Saul Daniel Modiano'yla ortak olan Mişon Levi, Paşabahçe'de (günümüzde kapanan Tekel İçki ve İspirto Fabrikası ile vapur iskelesi arasında kalan boğaz kıyısında) "Fabbrica Vetramini di Constantinople" isimli bir cam fabrikası kurmuştur. İstanbul'da dönemin en ünlü cam endüstri tesisi, bu tesis olmuştur. Tesisin en önemli özelliği cam üretimini imalathaneden fabrikaya taşımasıdır. Mişon Levi'ye verilen devlet imtiyazı bağlamında fabrika kurulumu için alınan kararlarda 10 yıl boyunca, İstanbul ve

çevresinde bu tarzda cam eşya üretimi yapılmasına yönelik, ondan başka hiç kimseye ruhsat verilmeyeceği ve bazı teknik elemanlar dışında istihdam edilecekler Osmanlı vatandaşı olacağı söylenmektedir (Küçükerman, 1998; Damlıbağ, 2021; Memiş, 2020b).

Fabbrica Vetramini di Constantinople'de sanat değeri dışında teknik hususta kullanılacak cam ürünlere, artan talep sonucunda, birçok teknik ürün de üretilmektedir. Üretilen ürünlerden bazıları gaz lambaları, camlı dolaplar –bu dönemde belediye tarafından işkembecilerin cam dolaplarda satış yapması kararına istinaden- , sürahi, kandil, şekerci kavanozu, eczacı şişe ve kavanozları, kırılmaya dayanıklı pencere camları olmuştur. Endüstri tesisinin asıl önemli başarı hikayesine gelecek olursak günümüzde kullandığımız "ince belli çay bardağı"nın öyküsünün de başlangıç yeri olmasıdır (Küçükerman, 1998). Bu tesisin yalnızca sanatsal değil günlük kullanıma ait ürünler üretmesinin ulusal ve uluslarası başarısında tesiste çalışan emekçilerin rolü de büyüktür. Kurulduğu günden kısa bir süre sonar fabrikada çalışan 600 civarında çalışan ile dönemin en büyük –istihdamın yanı sıra fiziksel mekan bağlamında dört cam üretim fırını vardır- cam fabrikası olmuştur. Çalışanlarını Türklerin dışında Avusturya İmparatorluğu, Rum, Ermeni vb. etnik kökenlere ait kişiler oluşturmuştur. Ne var ki endüstri tesisine ait imtiyazların bitmesi sonrası zarar etmeye başlamıştır. Birnci Dünya Savaşı öncesinde hazırlanan Endüstri İstatistiki Raporu'nda yabancı piyasa rekabeti ve hammaddenin yabancı ülkelerden getirilme sorunu nedeniyle kapandığı belirtilmiştir. Yirmi bir yıl süren üretim serüveni sonrası fabrika Beykoz'a önemli bir Cam Sanatı ve teknik altyapısı bırakmıştır. Ayrıca Fabbrica Vetramini di Constantinople'nin yapıları, Paşabahçe Tekel İspirto Fabrikası inşasında yıktırılırak yerine yapılmıştır (Küçükerman & Erdinç, 2021; Küçükerman, 2021; Temurçin, 2021; Damlıbağ, 2021; Balcan & Güneş Kaya, 2021).

1940'lar Paşabahçe Şişecam Fabrikası

16 Nisan 2022 tarihli Atıl Paşabahçe Şişecam Fabrikası

Şekil 4.4 Paşabahçe Şişecam Fabrikası (Rayhaber, 2021; Alan Çalışması, 2022)

Küçükerman (1998) "İstanbul'da 500 Yıllık Sanayi Yarışı: Türk Cam Sanayii ve Şişecam" adlı çalışmasında Beykoz ve özellikle Paşabahçe'de camcılığın tarihsel gelişiminin uzun bir süreçten geçtiğinin ve Paşabahçe Şişe Cam Fabrikasının temelinin de 1899'da kurulmuş olan Modiano Cam Fabrika'sına dayandığını söylemektedir. Bunun nedenlerinden biri endüstri tesisinin bir geleneğin devamlılığını temsil etmek üzere Beykoz'da kurulması, diğeri de bu tesisin iki ocakla üretime başlamasıyla ocaklardan birinin Modiano'nun fabrikasından getirilmesidir. Cumhuriyet döneminde Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün ilkeleri doğrultusunda, Birinci Sanayi Planı çerçevesinde, 17 Ağustos 1934 tarihli kuruluş kararı verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk şişe cam fabrikası olarak, Türkiye İş Bankası işbirliği ile Paşabahçe Şişe Cam Fabrikası, 1935 yılında açılmıştır. İlk inşa edilen yapılar kıyı şeridinin güney kısmındaki alanda yer alırken, zamanla kuzey yönüne doğru ve sonra da doğu kısmına doğru yeni yapılar yapılmıştır. Endüstri tesisi camcılık temellerinin inşasına hizmet eden ve hammadde kaynağı dışında ulaşım bağlantılarının nedeniyle Paşabahçe'de kurularak, üretilen camlar, genellikle deniz yoluyla taşınmıştır. Tesiste 600 civarında çalışan istihdam edilmekte iken bunların bazılarını Avrupa'dan gelen teknik elemanlar oluşturmuştur. Bazı işçiler Modiano'nun fabrikasında da Paşabahçe Şişecam'da da çalıştığı söylenmişse de buna yönelik istatistiki bir veri bulunamamaktadır (Küçükerman, 2020; Temurçin, 2021; Damlıbağ, 2021; Balcan & Güneş Kaya, 2021).

Paşabahçe Şişe Cam Fabrika'sının üretim sürecinde üç vardiyalı sistem ile çalışması, fabrikanın gece gündüz açık olması bakımından diğer endüstri tesislerine göre farklılık göstermektedir. Küçükerman (2020) bu durumu "…bu fabrikalar ya şehir içinde kurulur, ya da etrafına bir şehir kurmak zorunda kalır."

diye açıklamıştır. Kısacası gece 3 mesaisi olan bir işçi, sabah 8'e kadar çalışarak farklı bir tempo ve yaşam biçimi içerisine girmektedir. Bu nedenle mümkün olduğunca en yakın noktada ikamet edilmesi, gündelik yaşamı ve uyku düzeni açısından önem taşımaktadır. Bu noktada endüstri tesisinin etrafında kurulmaya başlayan yeni yerleşim, Paşabahçe'nin gecekondulaşmasının da başlangıcını oluşturmuştur. Paşabahçe'nin endüstrileşmeyle birlikte morfolojik yapısına bakıldığında kıyıdaki yerleşimin kuzeydoğu ve güneybatı yönlerinde iki fabrika yapısı arasında kalan bölgenin tepelere -doğal yapı engeli- doğru bir büyümesine neden olmuştur. Tepelerden kıyıya doğru inildiğinde seyrek dokulu konut alanları varken, sanayileşme ile birlikte işçi göçünün gelmesi bu seyrek dokuyu değiştirmiştir. Önceleri köşklere oranla daha küçük bahçeli iki ya da üç katlı yapılar inşa edilirken, işçilerin gelir oranı düştükçe gecekondulaşmaya doğru itilen bir süreç başlamıştır. Tekel ve Cam fabrikalarının bulunduğu alanın arka kısmındaki tepelere inşa edilen gecekondular çoğalarak bir süre sonra "Mantar Köy" diye anılmaya başlanmıştır (Balcan & Güneş Kaya, 2021; Memiş, 2020b).

1980'lere gelindiğinde Kristal Cam Sanatı ve üretiminde, artık Beykoz uzman konumdadır. Bu anlamda atölyeleşme artarak çeşitli cam zanaatkârları ortaya çıkmıştır. Paşabahçe Şişecam Fabrikası'nın üretiminin zaman içerisinde artması sonrası, üretilen malların taşınması sorunu ve karayolu bağlantılarının yetersizliği gerekçesiyle endüstri tesisinin kapanması konusu gündeme gelmiştir. Ne var ki yine bu dönemde Nazım imar planları çerçevesinde ortaya çıkan İstanbul Sanayi Alanlarına yönelik desantralizasyon kararları Paşabahçe Şişecam Fabrikası'nı da etkilemiş, bu kapsamda fabrikanın kapanması –daha sonra Denizli'ye taşınmış- kararı alınmıştır. Fabrikada üretilen cam eşyalarının işlendiği dekor atölyeleri de bu nedenle zamanla sayıları azalmıştır (Küçükerman, 2021; Temurçin, 2021).

2002 yılında kapanan bu tesise ne olacağı sorusu geniş kitlelere uzanan bir tartışma yaratmıştır. Endüstri mirası olarak korunması gereken bu yapı ve alanı, 1983 yapılmış olan ve daha sonra 1992 yılında revize edilen Mevzi İmar Planı'nda "turizm bölgesi" olarak nitelenirken, günümüzde köhneme sürecine bırakılmıştır. 2015-2016 yılları arasında endüstri mirasının bazı yapılarında yıkım işlemleri gerçekleşmiştir.Bu karara itiraz sonrası, İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 2016 yılında almış olduğu karar neticesinde, endüstri

mirasına ait sanat tarihi raporu ve teknik-mimari belgelerin kurula sunulana kadar yıkımın durdurulmuştur. Yine de, bu karar alınana kadar olan dönemde, endüstri mirasına ait çelik konstrüksiyonlar ve yapıların yok edilmesi sonucunda, endüstri mirasının bütünsel özellikleri (Şekil 4.4) önemli oranda kaybolmuştur (Küçükerman, 2021; Küçükerman, 2008; Temurçin, 2021; Balcan & Güneş Kaya, 2021).

Paşabahçe Şişe Cam Fabrikası'nın bulunduğu alan 1983 yılından günümüze kadar yapılmış olan imar planlarında turizm tesisi olması planlanmış, yerel yönetimlerce bu alana otel ve bağlantısı olduğu kıyı şeridine de marina yapılması düşünülmüştür. Paşabahçe Cam Fabrikası'nın kapatılmaya karar verilmesinin ardından çeşitli kurum, kuruluş, uzman ve yaşayan halk bu alanın korunması gerekliliğini söylemiştir. Beykoz Cam Sanatı ve tarihini korumak, cam sanatına yön veren konum olarak Paşabahçe ve tabi ki Beykoz'un bu özelliğinin gelecek kuşaklara aktarılması açısından Paşabahçe Cam Fabrikası'nın korunması önemli ve gereklidir (Küçükerman, 2021; Balcan & Güneş Kaya, 2021)

Harita 4.4 1987 Camköy Planı (Küçükerman & Edirne Erdinç,2021)

Endüstri mirasının korunması açısından tartışmalı süreçler geçse de Beykoz Cam Sanatı korunması için bazı atılımlar gerçekleşmiştir. Bu anlamda camcılığın geleneksel yapısını gelecek kuşaklara aktarılması açısından "Camköy Projesi" (Harita 4.4) önemli bir yer tutmaktadır. 1987 yılında Paşabahçe Şişecam

Fabrikasının kapatılarak yıkılacağı söylentileri üzerine, sanayi mirasının korunması, Beykoz'u cam anlamında marka kent yaparak cam ustalarını maddi ve manevi yönden desteklemek gibi gayelerle projeye başlanmıştır. Camköy Projesi, 1987-1993 yılları arasında sürdürülen bir vakıf projesidir ve projenin temelleri Prof. Önder Küçükerman tarafından atılmıştır. Beykoz Paşabahçe Cam Sanatı'nın gelişmesi yolunda önemli adımlara sahip olduğundan, İtalya Venedik ve Murano Adası, Almanya Bodenmais, İsveç Kosta-Boda ve Orrefors örnekleri irdelenerek Camcılık geleneği ve Paşabahçe Cam Fabrikası'nın korunması ve yaşatılması için proje süreci başlatılmıştır. Camköy Projesi için Paşabahçe üç bölgeye ayrılmıştır;

- I. Bölge (Giriş): Kıyı Şeridi Camköy Vapur İskelesi, tanıtım-ticaret alanlarını kapsayan bölgedir.
- II. Bölge: Paşabahçe'yi tanıtan küçük sergi ve satış yerleri, Camköy Heykel'i, Camköy Müzesi ve Camköşk Kafe'yi içeren bölgedir. Geleneksel konutların bulunduğu bu bölgede atölyeler de kurulacaktır.
- III. Bölge: Büyük üretim tesisleri, Camcılık Okulu ve Çağdaş Türk Camcılığı Ar-Ge Merkezinin bulunduğu bölgedir.

Camköy Projesi'ndeki bölgelemenin amacı "alanın geçmişten beri süregelen sanayi, kültür ve yaratıcılığı destekleyen yapısını, kültürel mirası korumak ve bunu turizmle destekleyen, istihdam olanaklarını arttıran bir eko-turizm alanıyla bütünleştirmek" olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda kültürel miras olarak Paşabahçe Cam Fabrikası ve camcılık geleneğinin korunması, dünyada yaratıcı ekonomiler bağlamında, sürdürülebilirliği arttıran ve bütünleşik değerleri koruyan ve insan odaklı kalkınma süreçlerinin bir örneği olarak sunulmuş olsa da 1993 yılında projeye destek sağlayanların yok olmaya başlamasıyla, durdurulma kararı almıştır (Küçükerman, 2021; Küçükerman & Edirne Erdinç,2021).

4.1.6 Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası

Beykoz için sanayileşme serüveninde önemli olan bir başka fabrika, Paşabahçe Tekel İspirto Fabrikası'dır. Endüstri tesisi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin modernleşme adımları kapsamında mimari özelliklerini de yansıtmaktadır. 1922

yılında açılmış olan bu tesis, Modiano Cam Fabrikası ile Osmanlı Fransız işbirliği ile kurulmuş olan İspermeçet Mumu Fabrikası'nın arazisi üzerine inşa edilmiştir.

Şekil 4.5 Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası (Yapaner, 1943; Hürriyet, 2012)

1920'lerin başında Modiano Cam Fabrikası'nın çalışmasını durdurması ve aynı tarihlerde İspermeçet Mumu Fabrikası sahibinin vefatı nedeniyle endüstri tesisi Osmanlı hazinesine devredilmiştir. Bu tesisi Kimyager Hasan Hulki Bey hazineden satın alarak, İspirto ve Müstahzarat-ı Kimyeviye Fabrikası'nı kurarak faaliyete başlamıştır. 1926 yılında ilan edilen Men-i Müskirat Kanunu (İçki Yasağı) kapsamında Polonya kökenli bir şirkete devredilen tesis 1927 yılında yeniden Hasan Hulki Bey'e devredilmiştir (Yapaner,1943). Tekel kanunu ve sonrasında kurulan İnhisarlar İdaresi -Cumhuriyet Dönemi'nde Tekel İdaresi;Tütün,İspirto ve Alkollü üretimi denetlemek için- 1930 yılında endüstri tesisini devir almıştır.1932 yılına kadar üretimi durdurulmuş olan tesis 1933 yılında Modiano Cam fabrikasının arazisi satın alarak genişletilmiştir.1939 yılında yeni yapılar eklenerek üretime devam edilmiştir. Endüstri tesisi kapatılmadan önce adı Tekel İstanbul İçki ve İspirto fabrikası olarak değiştirilmiştir. 2004 yılında özelleştirme kapsamında, Tekel Fabrikası yapılarının mülkiyet hakkı devlete ait olarak, özel bir firmaya işletilmek üzere verilmiştir. 2012 yılında endüstri mirasına ait arazi ve yapılar bir inşaat şirketine satılmıştır. Aynı yıl İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun (01.08.2012) kararı ile yapıların korunmasına gerekli kültür varlığı olmadığına karar kılınmıştır. Bu karara istinaden endüstri mirası yapıları alana dair otel ve konut projesi kapsamında 2012-2013 yılları (Şekil 4.5) arasında yıkılmıştır. Bu kararlar endüstri mirasını toplum yararı açısından koruma ve kullanma konusunu göz ardı ettiğinden tartışmalara neden olmuştur (Temurçin, 2021; Günay, 2021; Balcan & Güneş Kaya, 2021).

4.1.7 Sanayisizleşme Sonrası Kent Mekanı

2000'li yıllar ile birlikte sanayilerin kapanması Beykoz'da kent mekanında sosyal, fiziki, kültürel ve ekonomik değişimleri ortaya çıkmıştır. Bu durum bir sanayi kenti olarak Beykoz'un mekansal örüntüsünde değişen olguları ele alma gerekliliğini ortaya koymaktadır.

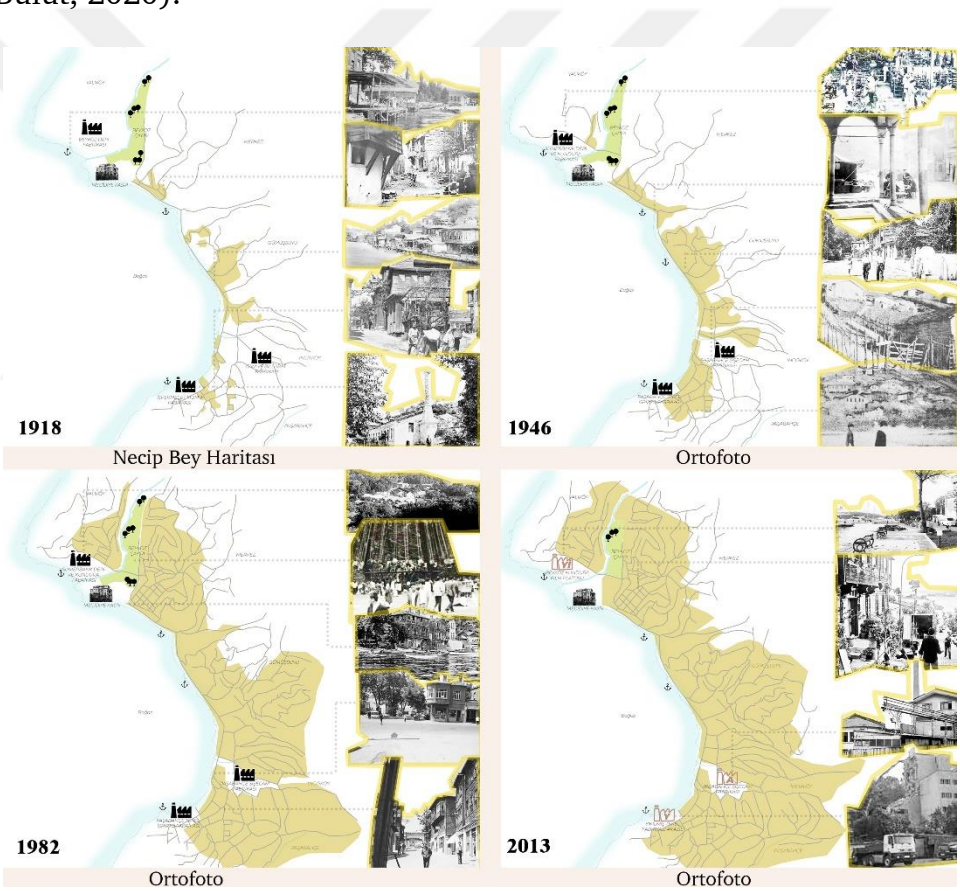
4.1.7.1 Fiziki Mekân

Sanayi döneminde işçilerin barınma problemlerinin çözülmemesiyle gecekondular ortaya çıkmıştır. 1950'li yıllardan itibaren artan düzensiz ve yoğun yapılaşma sonrasında kıyıda Merkez, Gümüşsuyu, İncirköy, Yalıköy ve Paşabahçe -kısmen tarihi izleri korumuş olsa da- mahalleleri gecekondu eksenli bir büyüme gerçekleştirmiştir. 1957 yılında yapılmaya başlanan Üsküdar-Beykoz Yolu, gecekondu alanlarını ulaşım aksı ekseninde arttırmıştır.Bu tarihlerde Beykoz içi ve Beykoz dışı erişilebilirliği arttırmak adına 1962 yılında halk otobüsü ve minibüs (kaptı-kaçtı) Beykoz- Üsküdar seferlerine başlamıştır. Özellikle minibüs seferlerinin başlaması ile gecekondu alanlarının hazine arazilerinden başlayarak zamanla yamaçlara doğru yayılması hızlanmıştır. 1973 yılında da Karadeniz Sahil Yolu yapımına Beykoz (Riva-Şile)'dan başlanması ekseninde ulaşım bağlantılarını güçlendirmenin yanı sıra kent dışı göçleri de hızlandırmıştır. 1988 yılında Fatih Sultan Mehmet Köprüsü bağlantı yollarının erişime açılmasıyla, ulaşım bağlantıları boyunca kaçak yapılaşma sayısı çoğalmıştır. Gecekondulaşmanın yoğunlaştığı Merkez, Yalıköy, Paşabahçe mahalleleri, sosyal ve teknik altyapı bağlamında (ulaşım, eğitim, sağlık, iletişim, güvenlik, su, kanalizasyon, elektrik vb.) hizmetlere erişeme konusunda sorunlar yaşamıştır (Yaman Kocadağlı, 2020; Sarsılmaz & Avlar; 2021;Gül, 2021; Memiş, 2020b). Beykoz'da gecekondu alanları, planlama ve mülkiyet açısından karmaşık bir alanı oluşturmuştur. Bayartan (2021b)'a göre, Beykoz'un yerleşim yerlerinin dönemsel (Osmanlı, Sanayileşme, Cumhuriyet vb.) olarak nasıl geliştiğinin ve değiştiğinin göstergesi (Harita 4.5) olarak buna uygun bir planlama ve koruma anlayışı geliştirilmesi, bunun için de yerel yönetimin,uzmanların ve halkın eşgüdümlü bir planlama sistemi oluşturması gerektiğini vurgulamıştır (Esmer vd. ,2021; Göney,2021a; Bayartan,2021b).

1980'li yıllardan sonra Beykoz'daki yapılaşmada kat sayısı artışları ekseninde Yalıköy ve diğer merkez mahallelerinde –sit alanı olarak tescil edilmemiş- bulunan geleneksel sivil mimari yapılarına yönelik müdahaleler, tarihi dokuda dönüşümlere neden olmuştur (Sarsılmaz & Avlar; 2021). Kıyı bölgesi geleneksel konutların varlığı, çıkmaz sokakları, kıyı kesimindeki yalıları ve çarşısı ile Osmanlı kent dokusunu kısmen korumaya çalışmıştır. Endüstrileşme ile artan konut ihtiyacı zamanla mahallelerin genişlemesine ve gelenekselliğini kaybetmesine neden olmuştur. Önceleri gecekondulaşma ve yakın geçmişte ise site olgusuyla artan dağınık ve plansız büyümeyle Beykoz'un tarihi değerleri kaybolmaya başlamıştır (Özpalabıyıklar, 2020).

Neoliberal ekonomi sisteminin belirlediği sektörel gelişme anlamında özellikle inşaat ve gayrimenkul yatırımları ve girişimleri hız kazanmasıyla yeni mekânsal oluşumları ortaya çıkararmıştır. İstanbul'da yaşanan 1999 depremi sonrasında, afetselliği yüksek olan yerleşim yerlerinden Beykoz'a yönelik göçün başlamasıyla, Beykoz'da zemini sağlam, konforlu, güvenlikli ve lüks siteler yapma eğilimleri artmıştır (Şatıroğlu & Akbıyık, 2020). Beykoz'da, prestijli kapalı siteler, orta sınıfın yaşadığı güvenlikli siteler, konaklar ve daha birçok seçeneğin yer alması sosyal ve fiziki mekânın karmaşıklığını ortaya koymuştur. Post-modernizmin günlük hayattaki sosyal ilişkilerin parçalanmışlığı ortaya çıkarması içe dönük ve kapalı homojenize bir yapı arama duygusunu pekiştirmiştir (Şatıroğlu & Akbıyık,2020). Beykoz'un önceki dönemlerde sanayi ve işçi kenti olma özelliğinin yüksek ve orta gelir gruplarının işgaliyle sonuçlanan yeni bir mekânsal gelişim ortaya çıkmıştır. Alt gelir grubunun gecekondularının yanında- yakınında yer alan bu yeni mekânsal oluşumlar ikili çatışmayı oluşturmuş ve sosyoekonomik yapıda dönüşüm ve çatışmanın başladığı gözlemlenmiştir (Bulut, 2020). Kentteki plansız ve düzensiz yapılaşma –gecekondular-, lüks siteler, yüksek prestijli iş merkezi ve üniversitelerin varlığı neticesinde Beykoz açısından karmaşık bir kimlik yapılanması ortaya çıkmıştır. Ayrıca 2B arazilerinin yasal statü kazanması, kentsel dönüşüm bağlamında çöküntü bölgeleri ve gecekondu alanlarının yeniden geliştirilme projeleri Beykoz için karmaşık kimlik yapısını daha da karmaşık hale sokmaya başlamıştır (Günay, 2021).

2020 yılında yaşanan Covid-19 pandemisinin gerektirdiği “evde kal” sloganına istinaden, yeşil alan ve geniş orman arazisi varlığı ile Beykoz’u daha da çekici kılmıştır. Hastalık sürecinde kent içerisinde yeşil alanın yoğun olduğu bu yerleşim yerinde yaşamak isteyenler, Beykoz’daki taşınmaz varlık talebini arttırmıştır. Özellikle bu pandemi süreci üst gelir grubunun en çok tercih ettiği yer olmuştur. İlçede rayiç bedeli en yüksek olan Acarlar ve Beykoz Konakları gibi kapalı sitelerde kiralama ve satış bedeli pandemiden dolayı daha da artmıştır.Aynı zamanda Acarlar ve Beykoz konakları gibi kapalı lüks sitelerde ünlü isimlerin ikamet etmesi, bu yerleşim birimlerine olan talebi arttırarak emlak fiyatlarının da artmasına neden olmuştur (Şatıroğlu & Akbıyık, 2020; Günay, 2021; Göney, 2021b; Şimşek, 2020;Bulut, 2020).

Harita 4.5 Beykoz kıyı kesimi kentsel gelişim

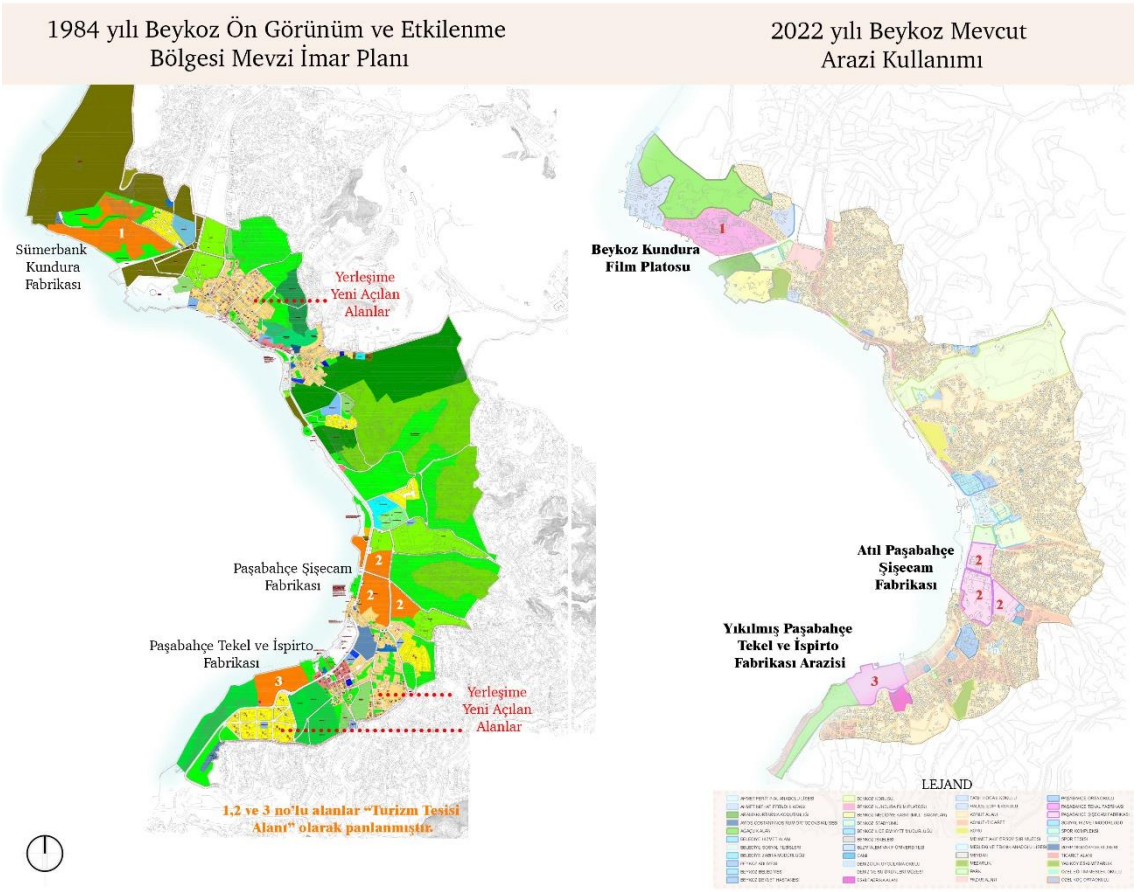
Kentlerde yaşanan mekânsal değişimler bağlamında ortaya çıkan kentsel dönüşüm olgusu çerçevesinde Beykoz’da da bazı mahalleler dönüşüm projelerine konu olmuştur. Bunlar; Tokatköy, İncirköy, Soğuksu, Çubuklu, Gümüşsuyu, Çiğdem, Rüzgarlıbahçe, Yenimahalle ve özellikle Kavacık’tır (Temurçin, 2021).

Beykoz'da sanayi tesisleri çevresindeki gecekonduların yerine daha estetik bir çevre oluşturma adına bu kentsel dönüşüm projelerine talep artmıştır (Göney, 2021b; Şatıroğlu & Akbıyık, 2020). 2009 yılında onaylanmış olan 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı kapsamında, Beykoz için, yerel yönetim kentsel dönüşüm alanları belirlemiştir. Bu alanlardan biri Tokatköy'dür. Tokatköy Mahallesi kentsel dönüşüm alanı, Boğaziçi Kanunu kapsamında etkilenme bölgesi sınırları içerisinde kalmaktadır. Doğal sit olarak tescillenmiş mahallede tek bir parsel proje alanı olarak belirlenmiştir. Mevcut durumda alanda yaşayanlar alt ve orta gelir grubuna mensup bireylerdir. Bu anlamda proje sonrasında alanda tekrar yaşamaları yönünde ekonomik sorunların çıkması ve sosyokültürel yapının değişmesi öngörülmektedir. Günümüzde Tokatköy'de kentsel dönüşüm adına fiziki mekanda yıkımlar gözükmektedir (Sarsılmaz & Avlar, 2021; Alan Çalışması, 2022).

4.1.7.2 Ekonomik Mekân

1980 sonrası dünyada artan hizmet sektörü odaklı büyüme modelinden Beykoz da etkilenmiştir. Beykoz özelinde 1983 yılında çıkarılan Boğaziçi Kanunu kapsamında kıyının kamu yararını etkin kılmak üzere kullanılması yönüyle kapanan sanayi tesislerinin dinlenme, kültür ve turizm odaklı yeniden işlevlendirilmesi konusu gündeme gelmiştir.Bu bağlamda 1984 yılı Beykoz Mevzi İmar Planı'nda (Harita 4.6) kapanan sanayi tesislerin turizm tesisi olarak planlanmıştır (Göney, 2021a).

Ulusal ve uluslararası ölçekte marka endüstrilere ev sahipliği yapmış endüstri miras alanlarının yeniden işlevlendirilmesi bağlamında Beykoz Kundura Fabrikası bu bağlamda film platosu haline gelmiş, Paşabahçe Tekel Fabrikası turizm tesisi yapılması maksadıyla yıkılmış, aynı şekilde Paşabahçe Şişecam Fabrikası da turizm tesisi olan Beykoz Kundura Fabrikası dışındaki iki endüstri mirasının projelendirme ve yapılması anlamında karar alınmıştır (Göney, 2021b).

Harita 4.6 Beykoz Mevzi İmar Planı ve mevcut durum karşılaştırması

Kapanan endüstri tesisleri sosyoekonomik yapıda da değişimine neden olmuştur. Osmanlı ve Modern Türkiye'nin endüstrileşmesinde önemli yeri olan Beykoz'da istihdamın büyük çoğunluğu endüstriden karşılanmıştır. Bu anlamda Beykoz'da endüstri tesislerinin çoğunun kapanmasıyla istihdam oranı da etkilenmiştir. Dünya'da ve ülkemizde son 20 yılı aşkın süredir hizmet sektörünün yükselişi Beykoz'un ekonomik coğrafyasını da değiştirmiştir. Beykoz'da, sektörel değişime bakıldığında Osmanlı öncesi tarım ve hayvancılık sektörü, Osmanlı'da endüstrileşme ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nde sembolik ve marka endüstrilerin yeri haline gelmiştir. Sanayi tesislerinin kapanması dolaysıyla işsiz kalan mavi yakalıların istihdama yönelik sorunları çözülememiş ve Beykoz ekonomisi yerini beyaz yakalılara bırakmıştır. Bu durumun göstergesi Beykoz'un yeni iş merkezi olmaya başlayan Kavacık, sermaye yoğun, beyaz yakalı ve eğitim seviyesi yüksek kesimin yaygınlaşmasına da zemin hazırlamıştır. 2019 yılındaki nüfus oranları Kavacık'ın Beykoz'un diğer mahallelerine oranla en kalabalık olduğunu ortaya

koymuştur. Bazı büyük firmaların iletişim ve yönetim merkezlerinin bu bölgede yoğunlaşması ayrıca yeni ulaşım yollarının açılması (üçüncü köprü- Yavuz Sultan Selim) kent mekânının büyümesini arttırarak koruma alanları üzerindeki baskıyı da tetiklemiştir (Şimşek, 2020). Günümüzde Beykoz'da hizmet sektörü yükselişe geçmesi özellikle Kavacık merkezli bir büyüme göstermesi, kıyıdaki istihdamın Beykoz'da iç mahalelere doğru kayma eğilimi gösterdiğini ortaya çıkarmıştır (Temurçin, 2021; Günay, 2021; Balcan & Güneş Kaya, 2021).

4.1.7.3 Sosyal ve Kültürel Mekân

Beykoz'da sosyal ve kültürel mekanı şekillendiren olgularda öncelikle sanayileşme ile birlikte işçi sınıfının ortaya çıkmasıdır. Sanayi tesislerinin dışında işçi sınıfının başat etken olarak fiziki, sosyal, kültürel ve ekonomik mekanı şekillendirmesi ile ortaya çıkan mekansal örüntü sanayisizleşme ile birlikte değişimiştir. Beykoz'da, desantralizasyon sonrası sosyal yapıda dayanışma temelli kurumsallaşma süreçleri başlamıştır. Hemşerilik dernekleri buna örnek olarak verilebilmektedir. Özellikle sanayi tesislerinin kapatılmasından sonra Beykoz'da birçok hemşeri derneği açılmıştır. Beykoz, başta Karadeniz Bölgesi'nden olmak üzere çeşitli illerden göç almıştır. Bu anlamda Beykoz Kastamonulular Derneği (1992), Beykozlu Giresunlular Derneği (1987), Beykoz Artvinliler Derneği (1989) ve Beykozlu Trabzonlular Derneği (2015) örnek olarak verilebilmektedir. Beykoz'daki hemşeri dernekleri, göçle gelen ilk neslin, özellikle kahvehane kültürü etrafında şekillendirdiği, enformel dayanışma bağları kurulmasını sağlayan, tampon mekanizma olarak görülmüştür. Göç edilen bölgeye uyum, sosyal yardım ve göç edilen yerde memleket kültürünün yaşatılması gibi ana amaçlar etrafında oluşturulan hemşerilik dernekleri, kırsal yaşam özelliklerini sürdürme ve bir yandan da kentlileşmeyi sağlama yönünde faaliyetlerde bulunmuştur. Bu anlamda Türk göçmenlerin dayanışma bağlarını kurduğu kurumsal bir yapılanmaları vardır denilebilir. Günümüzde kahvehane kültürü olarak devam eden bu yapılanmalar yerel kültürel etkinliklikler ile sınırlı kalan çalışmalarını yürütmektedir (Terzi & Koçak, 2014; Adıgüzel, 2016; Kaygusuz, 2021).

Beykoz'da sosyal ve kültürel mekanı şekillendiren bir başka unsur olarak da Beykoz'da açılan üniversitelerdir. Marmara Üniversitesi, Beykoz Üniversitesi, Medipol Üniversitesi, Türk-Alman Üniversitesi ve Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi barındırdığı öğrenci kapasitleriyle sosyal ve fiziki mekanla etkileşim içerisindedir (Bulut, 2020; Palaz, 2020).

Endüstri tesislerinin desantralizasyonuyla nüfus azalmaya başlamıştır. Fabrikaların kapanması, sanayi kenti olan Beykoz'da işsizlik, doğum oranının azalması ve dışarıya göç vermesi sorunlarını doğurmuştur. 2018 yılı itibariyle Beykoz nüfusu 246.700 kişi iken Paşabahçe'nin nüfusu 3747 kişidir (Yaman Kocadağlı, 2020).Beykoz nüfusu, İstanbul ili nüfus grupları açısından incelendiğinde, 60 yaş ve üzeri nüfusun %13 olduğu ve bunun İstanbul ortalamasından %3 fazla olduğu tespit edilmiştir. Özellikle sanayi kuruluşlarından emekli olan 50-60 yaş aralığındaki insanların bölgede yaşaması, Beykoz'un bu anlamda yaşlanan bir nüfusu olduğunu göstermektedir (Sarsılmaz & Avlar; 2021; Gül, 2021; Memiş, 2020b).

Beykoz Türk nüfusu dışında yabancı nüfusu da barındırmaktadır. 2018 yılında Beykoz'da toplam 3.370 yabancı nüfus bulunmakta iken bunların çoğu –Suriyeli göçmenlere nazaran-, Orta Doğu ve Asya Ülkelerinden gelen iç sorunlar ile mücadele eden ülkelerden olmuş, özellikle Afgan ve Özbek nüfusu bölgede yoğunlaşmaya başlamıştır (Yaman Kocadağlı, 2020; Bulut, 2020; Palaz, 2020; Günay, 2021; Göney, 2021b).

Beykoz'un yıllar boyunca farklı din ve etnik kökene ait göç ile gelen toplulukların evi olması arka planında, günümüzde düzensiz ve çoğunluğu kayıtsız olan göçmenlere (Özbekistan, Türkmenistan, Afganistan ve Suriye gibi Orta Doğu ülkeleri vatandaşları) de yerleşim yeri olmaktadır. Beykoz'da Suriyeliler'e nazaran Afgan göçmenlerin en yoğun olarak yaşadığı ilçedir. Afganlar, düzensiz göçmen statüsünde olan ve sayıları belirlenemeyen göçmenlerdir. Beykoz'da Afganlar, yamaçlarda yer alan köy özelliği göstere mahallelerin tarım ve hayvancılık ile uğraşan kişilerce istihdam edilmektedir (Adıgüzel, 2020). Beykoz'da özellikle, Yenimahalle'de yoğunlaşan Afgan göçmenler, tarım ve hayvancılık dışında inşaat işleri, garsonluk, işportacılık vb. işlerde de çalışmaktadır. Yenimahalle, Üsküdar

ve Beykoz'u ayıran Göksu Deresinin yanında yer almaktadır. Dere boyunca kurulan amele pazarı, Afgan göçmenlerin bu mahallede yoğunlaşmasında etkili olmuştur. Amele pazarında yalnızca göçmen değil Türk vatandaşları da iş aramaktadır. Hatta zaman zaman daha ucuza çalıştıkları için, Afgan göçmenlerin işlerini elinden aldıkları gerekçesiyle tartışmalar yaşanmaktadır. Beykoz'da bu durum yabancı kesimin toplumda kabullenilmesi açısından zorlukların yaşanmaya başladığının göstergesidir. Yenimahalle'de aynı zamanda bu göçmenlerin dükkanları da bulunması hemşerilik olgusunu da pekiştirmiştir. Adıgüzel (2020)'ye göre, göçmenlerin, sığınak, depo gibi apartmanların alt katlarında bulunan kira bedeli ucuz olan odalarda, altı-sekiz kişiyle beraber yaşaması, Türkiye'ye geldikten sonra para biriktirerek, Amerika ya da Avrupa ülkelerine kaçak yollardan gitmek için olduğunu pekiştirmektedir. Bu anlamda Türkiye Afgan göçmenler için bir geçiş noktası olmaktadır (Adıgüzel, 2020).

Göney (2020)'e göre Beykoz'un toplumsal yapısının anlaşılması için sokak ve parsel ilişkisine bakılmalıdır. Bu anlamda Beykoz'da birbirinden farklı dört yerleşim tipolojisi ve bu tipolojilerin sosyolojik temsillerini oluşturan dört farklı grubun varlığından söz etmektedir;

- Birinci sosyolojik grup, kıyıda yalı ve kıyı arkasındaki yamaçlarda (160-180 m yükseltide) bahçeli villalarda ikamet eden, eğitim, kültür ve gelir düzeyleri yüksek insanlar oluşturmaktadır. Bu gruptakiler Beykoz'da ikamet etmelerine rağmen sosyal ilişkiler bağlamında kente yabancı bir kesimdir.
- İkinci sosyolojik grup, Beykoz'un yüksek kotlarındaki düzlüklerde ya da daha az eğimli arazilerde yapı kullanım izni alınmış olan sitelerde yer alan konutlarda barınan orta- orta üst gelir grubundaki kişilerdir. Bunların eğitim seviyesi yüksek olması ve özel sektörde çalışmalarına karşın ilk gruptakiler gibi Beykoz ile sosyokültürel bağlantıları zayıftır.
- Üçüncü sosyolojik grup, Beykoz'da nüfus bağlamında en fazla olan kesimdir ve gecekondularda ikamet edenlerden oluşmaktadır. Bu gruba mensup kişiler eski sanayi işçileri, esnaflardaki çalışanlar, pazarcılık, taşımacılık ve resmi kurumlarda çalışan yardımcı hizmet görevlileri vb. olmaktadır. Geçim sıkıntısı nedeniyle nerede iş bulsa çalışan ve eğitim

seviyesi çoğunlukla düşük bir gruptur. Bu nedenle farklı bir statü kazanmak için çabalamakta ve Beykoz'un sosyal ve kültürel altyapısını oluşturmakta, onunla bütünleşmeye çalışmakta olan, Beykoz için önemli bir sosyolojik temsildir.

- Dördüncü sosyolojik grup ise, genel olarak eski sakinleri temsil etmekte, birkaç kuşaktır Beykoz'da var olan, Beykoz'un tarihsel sürecin en iyi şekilde ifade edebilecek, gelir düzeyi orta seviyede olan kişilerdir. Osmanlı döneminden günümüze gelenek ve görenekleri devam ettirmeyi başaran ve Beykoz'a ait kent kültürünü pekiştiren, öteki gruplar ile sosyal bağlayıcı görevini üstlenen bu grupta yerli halkın yanı sıra esnaf ve kamuda görev yapmış memur ve üst kademe işçi, asker vb. iş kollarından kişiler de yer almaktadır (Göney, 2020; Göney, 2021b).

Fakat günümüz itibariyle Beykoz açısından iki farklı sosyolojik grubun da kente dahil olduğunu önceki açıklamalara istinaden söyleyebilmektedir. Bunlar;

- Beşinci sosyolojik grup (olarak nitelenebilecek), Beykoz'da üniversitelerin yoğunlaşmasıyla eğitim kimliği kazanması neticesinde ortaya çıkan öğrenci nüfusu ve bunların barınma mekanizmaları ve yer seçtikleri bölgeler ve kentle kurdukları ilişkiler bağlamında tüketici (alışveriş esasına dayalı) temelli bir gelişim izlemektedir.
- Diğeri de Altıncı sosyolojik grup (olarak nitelenebilecek), yabancı ülke vatandaşlarının özellikle Orta Doğu ve Asya ülkelerinden ülkemize göç eden ya da göçe zorlanan kesimin yer seçtiği bölgeler, üçüncü sosyolojik gruba benzer iş kollarında çalışan (inşaat işçisi, işportacı, garson vb.) çoğunlukla alt gelir düzeyine sahip kişilerdir (Göney, 2020; Bulut, 2020).

Aynı zamanda Göney'in (2021b) "Beykoz Yöresi Planlamasına Dair Bazı Görüşler ile Öneriler" adlı makalesinde Beykoz'un sosyakültürel farklılıkların dışında mekânsal farklılıkları da içermesinden dolayı beş Bölgeye ayrılarak planlanması gerektiğini söylemiştir.

I. Orman alanının bulunduğu Kaynarca, Poyrazköy ve Anadolu Feneri

II. Akarsu kenarı olan Akbaba, Dereseki ve Örnekköy

III. Acarkent, Beykoz Konakları gibi büyük kapalı siteler

IV. Elmalı Barajı ve çevresi

V. Tekel Fabrikası'ndan başlayıp Beykoz Kundura Fabrikası arasında kalan bölge, sahil şeridi

Özellikle V. Bölgenin, fabrikaların terk edilmiş sanayi kalıntılarının bulunduğu alan olmasıyla üniversite öğrencileri ve Beykoz halkı (özellikle yaşlanan nüfus) için aktivite, eğitim, çalışma ve barınma ortamı oluşturulabilecek kamusal bir alan olarak planlanması gerekliliğinden bahsetmektedir (Göney, 2021b). Örnek alan çalışması açısından bu bilgi önem taşımaktadır.

4.2 Örnek Alan Çalışması: Beykoz Endüstri Üçgeni

Alan çalışmasının amacı, sanayi alanlarının kurulmasıyla ortaya çıkan endüstri alanları kenti ve kentsel altbölgeyi etkileyerek, peyzaj örüntüsünü ortaya çıkarmasıyla, ülkemizde sanayi sonrasında endüstri mirasına yönelik ortaya çıkan koruma uygulamalarının, yapı stoğuna yönelik yapılmasının kentsel yapıya, dolaysıyla peyzaja etkisinin irdelenmesidir. Bu bağlamda yapı stoğuna yönelik her uygulamanın, yapıya yönelik oluşturulmaya çalışılan yeni kimliklerine yönelik, post endüstriyel miras yaklaşımının getirisi olan, dün, bugün ve gelecek zaman bağlamında kentsel alt bölgedeki sosyokültürel, ekonomik ve fiziksel mekânın bağlantılarından uzaklaşma-kopuş olgularının etkisi de tartışılmaktadır. Bu kapsamda İstanbul'da sanayi geçmişinde önemli bir yeri olan Beykoz incelenmektedir.

Alan çalışmasının seçim kriterleri aşağıdaki gibidir;

- Birden fazla endüstri alanının olduğu ve mekânsal etkileşimi olan kentsel alt bölge,
- Ülkemizdeki endüstrilerin (farklı üretim türleri) kentsel kimliğe ve markalaşmaya etkisi,
- Endüstri alanlarına yönelik koruma uygulamalarının farklılaşmasıyla ortaya çıkan fiziki mekan farklılaşmaları (çöküntü bölgesi ve rant bölgelerinin oluşumu),
- Mekânsal bağlantıların değişimini anlamak için sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziki mekânda farklılaşmalar ortaya çıkması,

- Paydaş gruplarının çeşitliliği ve mekâna etkisi,
- Kentsel yatırımların fiziki mekâna etkileri ve sosyokültürel mekândan bağımsızlaşma süreçleri,

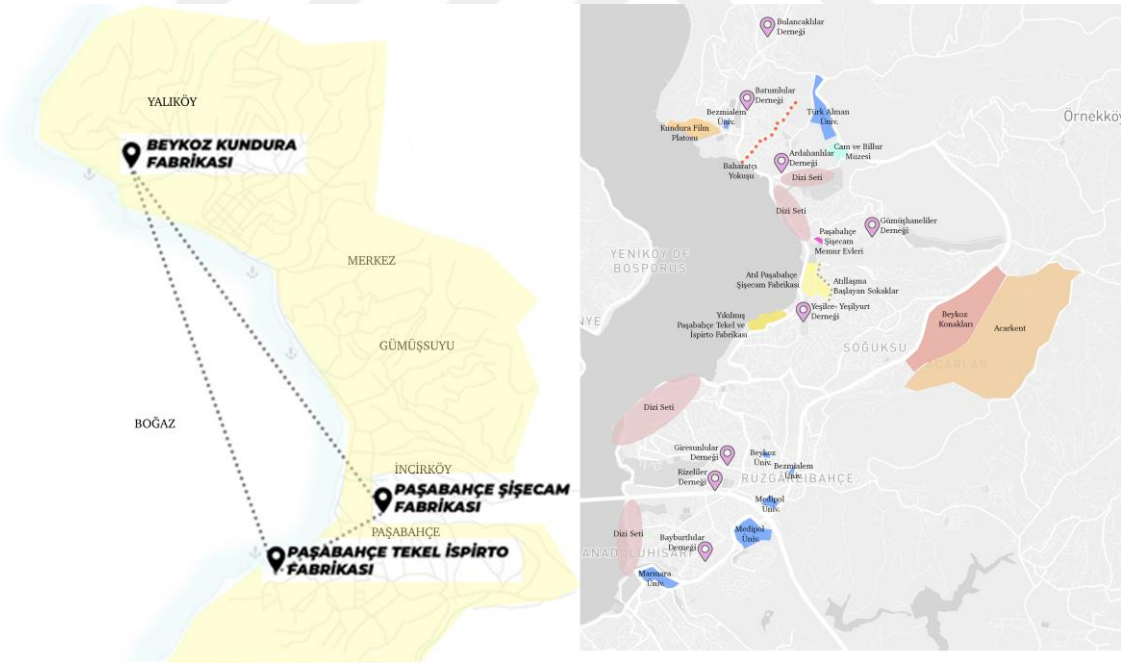
Beykoz Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi sınırları içerisindeki endüstri miras alanlarının bulunduğu ve etileşim içerisinde olduğu Yalıköy, Merkez, Gümüşsuyu, Paşabahçe ve İncirköy mahalleleridir. Bu kentsel alt bölgede (Beykoz Endüstri Üçgeni) geçmiş, bugün ve gelecek zamanın, sosyokültürel mekânın sürekliliği (Harita 4.7), bağlamsal olguların (endüstriyel miras, hafıza, kimlik), devamı açısından post endüstriyel peyzajın değişiminin tetiklendiği süreç olguları tespit edilmektedir. Bu kapsamda yarı yapılandırılmış mülakat görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.

Beykoz'daki endüstri mirası alanları olan Beykoz Kundura Fabrikası, Paşabahçe Şişecam Fabrikası ve Beykoz Tekel ve İspirto Fabrikası'nın 2000'lerin başında özelleştirme ve İstanbul'daki sanayinin desantralize edilmesi sonucunda, kapatılarak atıl durumda bırakılması ve sonrasında, bu endüstri miraslarına yönelik İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Beykoz Belediyesi eksenli alınan kararlar doğrultusunda uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalar, Beykoz Kundura Fabrikası'nın özel bir kurum tarafından film platosuna dönüştürülmesi, Tekel fabrikası alanının bir turizm tesisi olarak kullanılması açısından, yıkılarak yerine yeni yapılar yapılması, Paşabahçe Şişecam Fabrikasının da bir turizm tesisi yapılması planlanmaktadır. Günümüzde;

- Paşabahçe Şişecam fabrikasına ait olan endüstri mirası yapıları atıl haldedir.
- Beykoz Tekel fabrikasının yapıları yıkılmıştır, alana dair proje uygulanmaya başlanmamıştır.
- Beykoz Kundura Fabrikası'nın film platosu olarak kullanılması doğrultusunda ise, bazı yapıları yıkılmış ve mevcutta kullanılan yapıların içlerindeki endüstri mirası araç ve gereçleri kaldırılmıştır. Bu alanın kullanıcı profili yine bu film platosunda çalışan ya da eğitim gören kişilerce olmaktadır. Yeniden işlevlendirme süreci yalnızca Beykoz Kundura

Fabrikası için tamamlanmış diğerleri için projelendirme aşamasında kalarak henüz uygulanmamıştır.

Bu işlev değişikliği uygulamaları ve projeleri yapı/parsel ölçeğinde dönüşümü, gerçekleştirirken aslında bulunduğu çevredeki alt bölgenin (fiziki, sosyokültürel ve ekonomik mekân) değişim ve dönüşümü tetikleyerek kenti etkilemektedir. Sanayi döneminde endüstri tesisi yapıları, çevresinde yeni işlev alanlarının oluşmasını (gecekondu, yol ağı, sosyal tesisler, teknik altyapı vb.) etkilemiştir. Sanayi tesislerinin kurulması sonrası marka endüstriler haline gelmeleri ve bu tesislerde çalışan işçi sınıfı, Beykoz'da kentsel kimliğin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Günümüzde Beykoz'daki endüstri mirasına yönelik yapılan uygulamaların yapı stoğuyla sınırlı kalması, kentsel peyzajı dolaysıyla sosyokültürel, ekonomik ve fiziki yapıyı etkilemektedir. Yalnızca endüstri mirasının, yapı stoğuna ve alanına yönelik planlanan ve projelendirilen bu uygulamalar, kentsel alt bölge olarak bulundukları mahalleleri ve dolaysıyla Beykoz'u yani İstanbul'un değişimini de etkileyerek yeni bir süreci başlatmaktadır.

Harita 4.7 Beykoz Endüstri Üçgeni ve alanın çevresi

Aşağıdaki konular yarı yapılandırılmış mülakat görüşmeleri çalışmasının, post endüstriyel peyzaj yaklaşımı bağlamında, temel sorunlarının çözümüne anahtardır.

- Post endüstriyel peyzaj yaklaşımı, endüstriyel mirasına yönelik koruma uygulamalarını kent bütünü içerisinde ele alması gerektirmektedir.
- Endüstriyel mirasa yönelik yapılan uygulamalar, plan düzleminde yalnızca yapı ya da parsel ölçeği ile sınırlı kalmamalıdır.
- İstanbul'daki endüstriyel miras uygulamaları sonrasında, yaratılan etkinin kendiliğinden gelişen, durdurulamayan ve tahmin edilemeyen veya planlanmayan bir süreci başlattığı göz önüne alınmalıdır.
- Endüstri mirasının atıllaşması, dönüşümü ve işlev değişikliği bulunduğu alt bölge ve kent açısından fiziki, sosyal ve ekonomik mekânda tetikleyici bir odak olmaktadır.

Yarı yapılandırılmış mülakat görüşmeleri kapsamında şu kriteler göz önünde bulundurulmuştur;

1. Fiziki yapıdaki değişimler (a); Kentsel alt bölgeye etkileri bağlamında köhneme, atıl kalma, yıkılma durumlarının fabrika çevresi ve çalışma alanı içerisinde ortaya çıkan yıkım ve atıllaşma süreçlerinin bağlantısı,
2. Fiziki yapıdaki değişimler(b); Kentsel alt bölgeye etkileri bağlamında yeniden işlevlendirme sonrası yapıya ekler yapma ve restorasyonu fabrika çevresi ve çalışma alanı içerisinde ortaya çıkan platolaşma (film ve dizi çekim bölgesi) olma süreçleri bağlantısı (buna yönelik eski sivil mimari örneklerinin restorasyonu vb. sokak aralarının sete dönüşmesi için yenilenmesi vb. durumlar),
3. Fiziki yapıdaki değişimler (c); Sanayi sektörüyle ilişkili olarak gecekondulaşma serüveninin devamlılığı, imar aflarıyla gelen apartmanlaşma düzenine geçiş ya da rant odaklı elinde barındırma (kira vb.),

4. Fiziki yapıdaki değişimler (d); Üniversiteler gibi kentsel ölçekte yapılan yatırımların fiziki mekâna etkisinde fabrika alanları (bazı üniversite etkinlikleri ve film gösterimlerinin platoda olması),
5. Fiziki yapıdaki değişimler (e); Kente dair yapılan planlarda, plan düzleminde Endüstri mirası alanlarına yönelik verilen kararların tartışılması,
6. Ekonomik yapıda değişimler (a); Kentsel alt bölgeye etkileri bağlamında endüstri sonrası yerel esnafın (fırın, çay ocağı, bakkal vb.) bu bölgedeki durumu (dükkânların devamlılığı), dekor atölyeleri, deri imalatheneleri vb. buradaki eski sanayiye hizmet veren imalathanelerin devamlılığı,
7. Ekonomik yapıda değişimler (b); Sanayi işçilerinin sektörel değişimi – hizmet sektöründe çalışma eğilimleri-
8. Sosyal yapıda değişimler (a); Sanayi sektörüyle ilişkili olarak işçi ailelerin yaşama devamlılığı,
9. Sosyal yapıda değişimler (b); Fabrikaların kapandığı dönem sonrası bölgede yer almaya başlayan kapalı sitelerde yaşayan gelir düzeyi yüksek kişilerin (platonun da etkisiyle ünlü kişilerin yaşaması) çalışma alanına etkisi,
10. Sosyal yapıda değişimler (c); Kıyıdaki yalılardaki ve çevrede yer alan kapalı site oluşumlarında yaşayan gelir düzeyi yüksek kişilerin kentsel alt bölgedeki fabrikaların kapanmasına bakış açıları ve kentsel alt bölgedeki fiziki, sosyal ve kültürel yapıdaki değişim süreçlerine katılım ya da kopuşları,
11. Sosyal yapıda değişimler (d); Çalışma alanındaki halkın göç eğilimleri ve dışarıdan gelen göçlerin nitelikleri (kent içi göç, kent dışı göç, uluslararası göç),
12. Kültürel yapıda değişimler (a); Beykoz'un kültürel geçmişinde olan farklı milletlerden kişilerin bir arada yaşamasıyla ortaya çıkan çok kültürlü yaşam düzeninde Suriye, Afganistan ve Özbekistan gibi Orta Doğu Ülkelerinden gelen kişilere buradaki yerel halkın bakış açısı, mülteci olarak sayılan bu grupların bu alandaki yaşayış şekilleri (çalışma, barınma vb.)

13. Kültürel yapıda değişimler (b); Fabrikaların kapanma dönemi ve sonrası ortaya çıkan hemşehri derneklerinin faaliyetleri ve bu faaliyetlerin fabrika alanlarıyla ilişkisinin durumu,
14. Kültürel yapıda değişimler (d); Alanda yer alan fabrikaların endüstri mirası olarak korunması fikrine yaşayan halkın bakış açıları, fabrikaların Beykoz'un kimliğine etkisi bağlamında devamlılığı ya da değişim süreçlerinin tartışılması,
15. Kültürel yapıda değişimler (e); Beykoz'da kurulan devlet ve vakıf üniversitelerinin endüstri mirasına (sempozyum, koruma yaklaşımlarının değerlendirilmesi, yapı kullanım önerileri vb.) bakış açıları,

Yapılan örnek alan çalışması Ağustos-Ekim 2022 tarihleri arasında 101 kişiye yarı yapılandırılmış mülakat yapılarak gerçekleştirilmiştir. Alan çalışması yönteminde, post endüstriyel peyzaj yaklaşımı bağlamında Beykoz Endüstri Üçgeni'nin irdelenmesi için gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlar ilk ölçütü oluşturmaktadır. Mülakatlarda paydaşlara ulaşmak amacıyla olasılıklı olmayan örneklem tekniklerinden kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakatlar sonrasında elde edilen nitel verilerden betimsel çözümleme (bağlam, niyet, süreç) ve sistematik çözümleme (sınıflama, ilişkilendirme) analiz yöntemlerinden yararlanarak bulgular çözümlenmiştir ve değerlendirme yapılmıştır.

- **Ana Kitle (Evren):** Beykoz'da fabrikalarda önceden çalışmış olan işçi, memur vb. statülerden olan kişiler, fabrikanın etrafındaki mahallelerde yer alan ticaret bölgelerinde çalışmış olan esnaf (dükkân, imalathane vb.) ile alanda 25 yıldan fazla süredir yaşayan halk (fabrikaların kapanmasına şahitlik eden),
- **Örneklem Tekniği:** Araştırma derinlemesine mülakatlardan elde edilmiş bulgularla istatistiksel analizler ve söylemlerden çıkarılmış özet bilgilere göre değerlendirilmiştir. Elde edilen çıkarımlar ile post endüstriyel peyzajın Beykoz'daki etkisi ele alınmıştır. Bu anlamda; seçkisiz olmayan örnekleme ve amaçlı örnekleme olan "Kartopu Örnekleme Tekniği" kullanılarak bu evrene giren birimlerden birisiyle bağlantı kurulması bu kişinin yardımı vasıtasıyla başkasına yine aynı şekilde bir diğeriyle

görüşülerek zincirleme olarak büyütülerek sonuç çıkarımlara ulaşılmaktadır.

- **Örneklem Çerçevesi**: Örnek terimlerin seçileceği örneklem çerçevesi olarak Beykoz endüstri mirası alanlarının bulunduğu ve bu endüstriyel miras alanlarına yönelik alınan kararlardan endüstriyel yapıların fiziki mekânda yıkım, yeniden işlevlendirilme ve atıl bırakma durumlarının, kentsel alt bölge olarak fiziki, sosyokültürel ve ekonomik mekân olarak etkileşimi içerisinde yer alan Yalıköy, Merkez, Gümüşsuyu, İncirköy ve Paşabahçe mahellelerinin Boğaziçi Öngörünüm sınırları içerisinde yer alan kıyı kesimidir. Bu alandaki evren (paydaş olarak tanımlanan ve anket yapılacak kişiler/gruplar) elemanları anket çalışmasında paydaş olarak kullanılmaktadır.
- **Örneklem Büyüklüğü:** Örneklem çerçevesindeki analiz birimleri;
  a. Fabrikada çalışmış işçi, memur ve yönetici olan minimum 25 yıldır Beykoz'da ikamet eden kişiler,
  b. Esnaf: fabrika çevresinde yer alan çay ocağı, fırın, bakkal, esnaf lokantası gibi yerel dükkânları olan 25 yıldan uzun süredir esnaf olan kişiler/çalışanlar,
  c. Zanaatkârlar, imalathane sahipleri/çalışanları: El yapımı cam dekor, billur, deri ürünlerinin küçük ölçekte üretildiği atölyeler ve bu atölyelerin kurucuları, çalışanları ayrıca bu fabrikalara fason üretim yapan alet ve araç gereci sağlayan imalathanelerin çalışanları/sahipleri - (sembolik ekonomi, post-endüstriyel peyzaja ait alt öge),
  d. Yaşayan halk: fabrikalarda çalışmış olan kişilerin yakınları ve komşuları (eğer 25 yıldan fazlaysa)- en az 25 yaşını doldurmuş kişiler ile mülakat gerçekleştirilmektedir.
  e. Dernekler: 25 yıldan uzun süredir burada kurulmuş ve çalışmalarını sürdüren hemşeri dernekleri ve üyeleri (Değişimin gözlemlenmesi açısından Beykoz'da ikamet etmelerini gerektirmektedir.)

Yarı yapılandırılmış mülakat evreni 100 kişi olarak alan çalışması öncesinde kararlaştırılmıştır. Mülakatlarda (a) analiz biriminden 25 kişi, (b) analiz biriminden 20 kişi, (c) analiz biriminden 10 kişi, (d) analiz biriminden 35 ve (e)

analiz biriminden 10 kişi olacağı kararlaştırılmıştır. Bu kişi sayıları alanda yapılacak kartopu yönteminde verilen birimleri sağlamadığı durumda (b) analiz birimi ve (d) analiz birimine uygunluk dahilinde 100 kişiyi sağlaması açısından ekleme yapılacağı söylenmiştir. Fakat sağlanmadığı koşulda ortaya çıkan eksiklikler belirtilerek, nedenleri açıklanacağı yinelenmiştir. Yapılan anket çalışmasının dökümü ve içerik analizi yapılarak sonuçlar belirlenmesi ile değerlendirme yapılacağı söylenmiştir. Fakat alan çalışması sırasındaki kısıtlılıklar –yaşayan halkın göçmesi, fabrikada çalışan kişilerin emekli olması, imalathanelerin kapanması, yerel dükkânların zararı sonrası kapanması vb.- nedeniyle (a) analiz biriminden 26 kişi, (b) analiz biriminden 14 kişi, (c) analiz biriminden 6 kişi, (d) analiz biriminden 40 ve (e) analiz biriminden 15 kişi ile toplamda 101 kişi ile görüşmeler sağlanmıştır. Her fabrikanın çevresinde ayrı anket yapılmayarak, tüm fabrikalar aynı ölçüde Beykoz Endüstri Üçgeni içerisinde yer aldığı düşünülerek bütüncül olarak değerlendirilmektedir. Böylelikle kentsel alt bölge ile bütüncül olarak ele alınıp tartışılacak ve post endüstriyel peyzaj yaklaşımı sorgulanmaktadır. Yarı yapılandırılmış mülakat boyunca tez kapsamında belirlenen "Sanayi alanları, kuruldukları tarihten itibaren kenti ve bulunduğu alt bölgeyi değiştirerek kendi peyzaj desenini/örüntüsünü oluşturmuştur. Sanayi sonrası süreçte, sanayi yapılarının endüstriyel miras olarak korunması kadar gerekli olan kentsel peyzajında korunmasıdır. Yalnızca yapı stoğuna yönelik, tekil yapı/alan ölçeğinde gerçekleştirilen uygulamalar, kentsel peyzaj bütünlüğünün korunmasına katkı sağlamamaktadır. Bu nedenle kentsel peyzaj örüntüsü korunamamaktadır." hipotezi tartışılmaktadır.

Tablo 4.2 Alan süreci etaplaması

Tarih	Yapılan İş
22.08.2022-28.08.2022	İzin yazısı alma, alana ilk ziyaret, mevcut durumun fotoğraflanması, genel gözlem
29.08.2022-04.09.2022	Mevcut durumun fotoğraflanması, (a),(b),(c) ve (d) analiz birimlerine ait paydaşlar ile sözlü anket görüşmeleri
05.09.2022-11.09.2022	(a),(b) ve (d) analiz birimlerine ait paydaşlar ile sözlü anket görüşmeleri
12.09.2022-18.09.2022	(a),(c) ve (d) analiz birimlerine ait paydaşlar ile sözlü anket görüşmeleri
19.09.2022-25.09.2022	(c) ve (e) analiz birimine ait paydaşlar ile sözlü anket görüşmeleri
26.09.2022-03.10.2022* **Son anket tarihleri analiz birimlerinde istenilen anket evrenine ulaşılma durumuna göre yapılmamıştır.*	Anket Evreninde ulaşılamayan analiz birimlerinin ve sayılarının sağlanması açısından (b) ve (d) ek analiz birimlerinden paydaşlar ile sözlü görüşmeler

"Endüstriyel Mirasa Yönelik Uygulamaların Kentsel Yapıya Etkisinin Post Endüstriyel Peyzaj Yaklaşımı Bağlamında İrdelenmesi: Beykoz Endüstri Üçgeni Örneği" adlı tez çalışması kapsamında yarı yapılandırılmış mülakat görüşmeleri yapılmıştır. Alan çalışması için 100 kişiye kartopu örneklem tekniğiyle görüşmeleri yapılması hedefi sonrasında 101 kişiye ulaşılmıştır. 02.09.2022 ve 03.10.2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen çalışmanın değerlendirilmesi aşağıdaki gibidir. Yapılan görüşmeler, konuları bakımından Giriş Bölümü hariç 4 bölüm ve toplamda 39 sorudur. Covid-19 pandemi döneminde gerçekleştirilmiştir (Tablo 4.2). Görüşmelerin veri girişleri IBM SPSS Statistics 22 programı yardımıyla işlenerek, 4 ana başlık altında değerlendirme yapılmıştır.

1. Görüşmeye Katılanların Genel Özellikleri
2. Fiziki Mekândaki Değişimler
3. Ekonomik Mekândaki Değişimler
4. Sosyal ve Kültürel Mekândaki Değişimler

Beykoz Endüstri Üçgeni'ne dair özet bulgular şu şekildedir;

- Yerel yönetim planlarıyla plan düzleminde gerçekleşen mekâna müdahalelerin, tetikleyici bir unsur olarak fiziki mekânı değiştirmesi,
- Emeğin üretim mekânı olan endüstri miraslarına yönelik uygulamalar sonrasında, endüstri mirasının yakın çevresinde ortaya çıkan rant getirici mekânsal oluşumlar ve çöküntü mekanları fiziki mekanda çelişkili kent parçalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.
- Sanayi döneminde ortaya çıkan gecekondu alanlarının devamlılığı merkezi otoritenin "Kentsel Dönüşüm Alanı" olarak ilan edilen kent kısımlarını etkilemiş (örneğin; Tokatköy) ve Beykoz Endüstri Üçgeni'nde bulunan gecekondulara yönelik baskıyı arttırmıştır. Ayrıca sanayi dönemi sonrasında göç eden işi ailelerin konutları atıllaşma eğilimindedir.
- Beykoz Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası'nın Beykoz Kundura Film Platosu olarak yeniden işlevlendirilmesi sonrası dizi setine dönüştürülmesi istenen yapılarda restorasyon eğilimlerini arttırarak sokaklarda kamusal kullanımı engelleyici durumlar ortaya çıkarmıştır.
- Alandaki üniversitelerin Beykoz'un yalnızca fiziki mekânında bulunan kent kısımları olarak kentin sorunlarından bağımsız izole eğitim tesisleri olmasıyla mekândan kopuşun yaşanması,
- Sanayi dönemi sonrasında sanayi sektörüyle var olan alt sektörlerin alanda tutunamayışı çevresinde zanatkarlık olgusunun azalması, yerel esnafın değişen koşullara ayak uyduramayarak kapanması ile ekonomik mekân zarar görmüştür.
- Sanayi alanlarının kapanması sonrası işçi sınıfının geçimlerini sağlamak amacıyla hizmet sektörüne yönelmesiyle sosyal sermayenin zarar görmüştür.
- Sanayi dönemi sonrasında işçilerin alanda yaşamaya devam etmeye çalışmasına karşın artan sosyal ve ekonomik baskılar,
- Rant getiren oluşumlarla alanda yaşamaya başlayan yüksek gelir grubunun kentten izole yaşam biçimi ve kentin sorunlarından bağımsızlaşması,

- Ülkemizdeki mülteci olgusuna bağlı olarak Beykoz'un çöküntü bölgelerinde ucuz işgücü olarak kendine yer edinen mültecilerin Beykoz'da ev sahiplerine (depo, garaj, oda vb.) yeni bir ekonomik kazanç kapısı aralama durumu,
- Alanın dizi/film çekim yeri haline gelmesine karşı ev sahiplerinin günübirlik ve belli süreliğine dizi setleri için kiraya verdikleri evlerden yüklü bedeller almasıyla bu durumun tekelleşmesi,

İstanbul'da sanayi döneminde sosyoekonomik, kültürel ve fiziksel mekânı şekillendirme öyküsünde fabrikaların rolü oldukça fazladır. Bu fabrikalar yalnızca tekil yapı ölçeğiyle değil aynı zamanda etkileşimde bulunduğu çevre yani kentsel altbölgesiyle bir bütündür. İstanbul kentinin gelişiminde ve değişiminde rolü olan bu fabrika alanlarının kuruluş öyküsü sonrasında edindiği mekânsal bağlantılar –sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziki- bir dizi örüntüyü oluşturmaktadır. Bu örüntü tezde "peyzaj" olgusuyla karşımıza çıkmaktadır. Peyzaj yani çevremizdeki somut ve manevi olan herşey; kültürel değerlerden, yaşayış biçimlerinden, ekonomik iş ve işlemlerden, ağaçtan, yapıdan vb. oluşan ayrılmaz bir örüntüdür. Bu örüntü birlikte vardır. Birlik onu bütün yapar. Bütün olan şey içseldir ve kentin genetik kodunu oluşturur. İstanbul'da genetik kodu oluşturan faktörler, sanayi döneminde fabrikalardır. Kentin birçok noktasına kurulan fabrikalardan Beykoz'dakiler yalnızca birkaçıdır. Ama Beykoz'u günümüz Beykoz'u yapan bu birkaç fabrikadan başka bir şey değildir. Kente bugünki anlamını veren daha küçük bir köyken kent statüsüne geçmesini sağlayan da bu fabrika alanlarıdır. Fabrika alanları, zamansız alanlar olarak da değişimin dönüşümün başlangıcını oluşturur -bunun nedeni yapılan her müdahale –bu müdahaleler fabrika alanlarının kapasite arttırımına bağlı olarak yeni yapı eklemesi dışında iş gücü kapasitesinin de arttırılmasıdır ve işgücü artarsa yeni barınma alanlarına ihtiyaç duyulur- sonrasında kentin fiziki ve sosyal yapısında değişimler meydana getirir. Mekânsal değişimler çerçevesinde yeni sosyoekonomik grupların alana gelmesi, artan demografik yapı ve dolaysıyla artan sosyal ve teknik donatı/altyapı ihtiyacı bu mekânsal örüntüyü daha da şekillendirir. Bu durum mekânsal yapıda kollektif bir kimliğin parçası olan fabrika alanlarını ve bu fabrikalara emek vermiş sayısız emekçiyi da mekânsal bağlantıları olan bir dizinin parçası yapar.

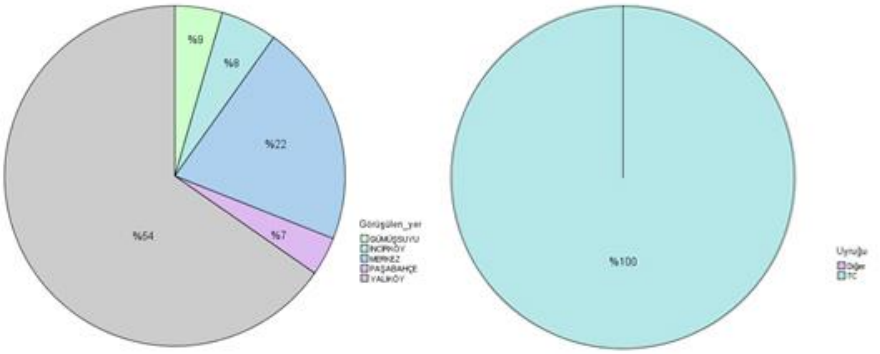
Günümüz Beykoz'unda bu mekânsal örüntüyü yani peyzajı anlamak amacıyla tez kapsamında oluşturulmuş paydaş gruplarına çeşitli sorular yönlendirerek geçmişin Beykoz'unu ve sanayi döneminin mekânsal temsillerini anlamaya ve anlatılmaya çalışılmıştır. Çok katmanlı ve dinamik kent yapısı olan günümüz Beykoz'unda yaşayan paydaşlara sanayi döneminde kentte yaşanan süreçleri ve sanayi döneminde sanayiye bakış açılarını anlatmaları istenmiştir. Tez kapsamında Beykoz'un geçmişten günümüze kadar olan sanayisi ve sonrasında yaşanan süreçleri anlamak ve kavramak amacıyla paydaşlara 39 soru yöneltilmiş olup bazıları süreci anlamak açısından ve paydaşların deneyimlerini aktarmaları açısından açık uçlu sorulmuştur.

4.2.1 Görüşmeye Katılanların Genel Özellikleri

Derinlemesine mülakat görüşmelerinde paydaşların genel özelliklerini (Şekil A.1) tanımlamak amacıyla bu bölüm oluşturulmuştur. Görüşmelerde beş mahalle üzerinde durulmaktadır. Bu mahalleler endüstri miras alanlarının bulunduğu ve bu alanlarla etkileşim içerisinde olan yerlerdir. Gerçekleştirilen görüşmelerin mahallelere göre dağılımı %9 (9 kişi) Gümüşsuyu, %8 (8 kişi) İncirköy, %22 (22 kişi) Merkez, %7 (7 kişi) Paşabahçe ve %54 (55 kişi) Yalıköy' dür. Ayrıca görüşmelerin tümü Türkiye Cumhuriyeti uyruklu (Şekil 4.6) kişiler ile gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde ilk sorular (1-6 arası) kişilerin genel özelliklerini anlamak için sorulmuştur. Bu anlamda Beykoz'da sanayi geçmişi olan mahallerde yaşayan kişilerin –bundan sonra paydaşların-;

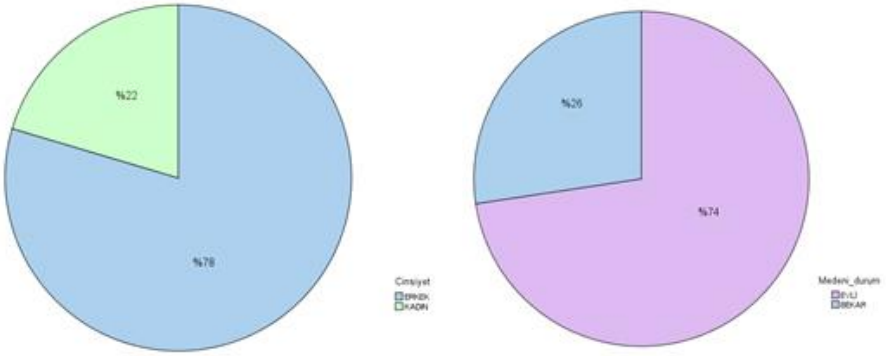
- Sosyal Ve Demografik Yapıya Etkileri,
- Çalışma Çağı Nüfusu,
- Eğitim Durumu,
- Meslek Ve Toplumsal Statüler,
- Göç Eğilimleri, Nedenleri ve Yaşayış Süreleri,

hakkında bilgiler edinilmiştir. Bu bilgiler Beykoz'un sosyoekonomik ve demografik yapısına yönelik genel çıkarımlar yapmayı sağlamıştır.

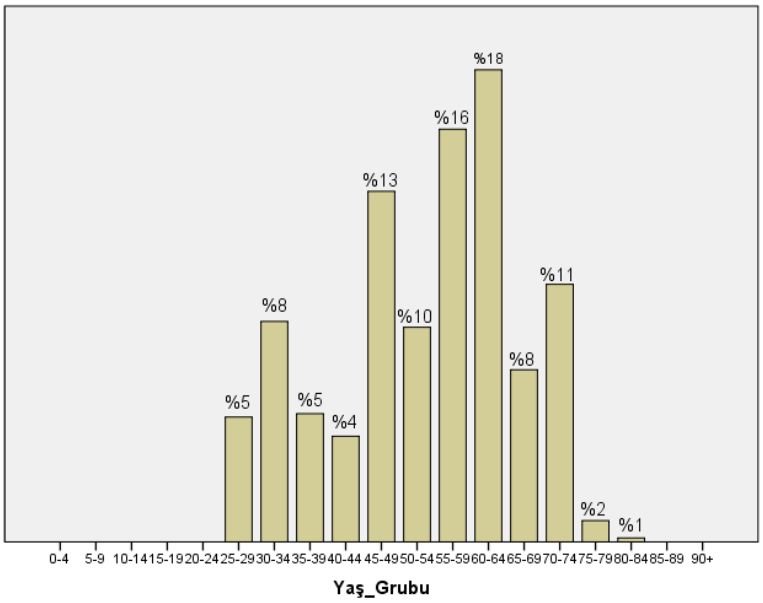
Şekil 4.6 Görüşülen yer ve uyruğu

Görüşmelere katılan (Şekil 4.7) 101 kişiden %78'i (79 kişi) erkek, %22'si (22 kişi) kadındır. Kadınların görüşmelere katılım oranı erkeklere göre düşüktür. Kişilerin medeni durumlarına ilişkin bilgiler ise, %26'sı (26 kişi) bekâr ve %74'ü (75 kişi) evlidir.

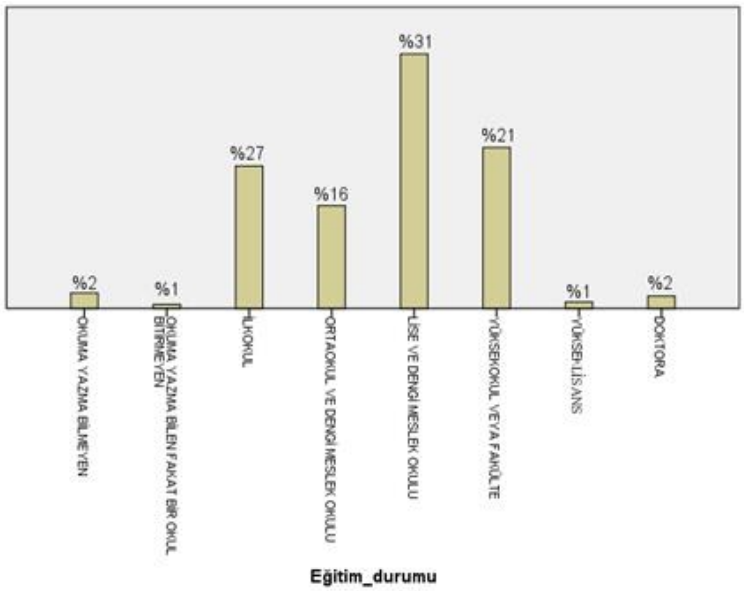
Şekil 4.7 Cinsiyet ve medeni durum

Görüşmelerde Beykoz'un demografik yapısına ve çalışma çağı nüfusuna yönelik bilgiler elde edilmiştir. 0-4, 5-9, 10-14 yaş grubu çocuklar ile 15-19, 20-24 yaş arasındaki çalışma çağı nüfus gruplarıyla görüşme yapılmamıştır (Şekil 4.8). Bununun nedeni örneklem evreninin minimum 25 yıl olarak alınması nedeniyledir. 101 kişiden (Şekil 4. 8) %5'i (5 kişi) 25-29 yaş, %8'i (8 kişi) 30-34 yaş, %5'i (5 kişi) 35-39 yaş, %4'ü (4 kişi) 40-44 yaş, %13'ü (13 kişi) 45-49 yaş, 50-54 %10'u (10 kişi) %16'sı (16 kişi) 50-54 yaş, %18'i (18 kişi) 60-64 yaş çalışma çağı nüfusudur. 101 kişiden %78'i (79 kişi) çalışma çağı nüfusudur. %8'i (8 kişi) 65-69, %11'i (11 kişi) 70-74 yaş, %2'si 75-79 yaş ve %1'i ise 80-84 yaş aralığındadır. Yaşlı nüfus görüşmeye katılan kişilerin %22'sini (22 kişi) oluşturmuştur. 85-89 yaş ve 90+ yaş grubuyla görüşme yapılmamıştır.

Şekil 4.8 Yaş grupları

Beykoz'da görüşülen kişilerin eğitim durumlarına bakıldığında, %2'si (2 kişi) Okuma Yazma Bilmeyen ve %1'i (1 kişi) Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen kişilerden (Şekil 4.9) oluşmaktadır. %27'si (27 kişi) İlkokul, %16'sı (16 kişi) Ortaokul ve Dengi Meslek Okulu ve %31'i (31 kişi) Lise ve Dengi Meslek Okulu mezunudur. Yüksekokul veya Fakülte %21 (21 kişi) ve üniversite sonrası eğitim düzeylerine bakıldığında ise, Yüksek lisans %1 (1 kişi) ve Doktora %2 (2 kişi) ile mülakat yapılmıştır.

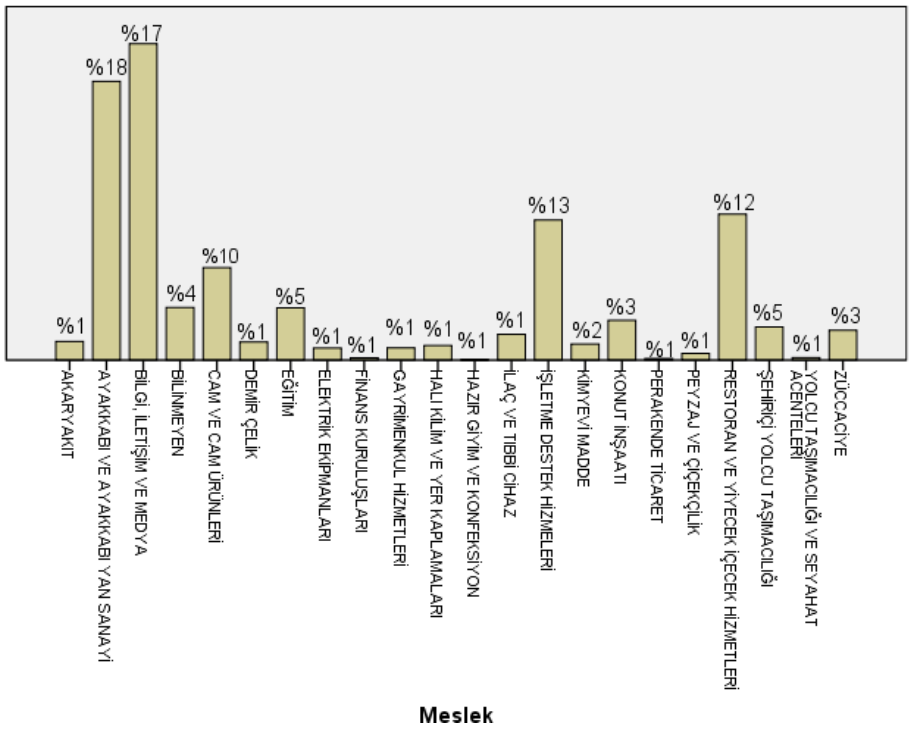

Şekil 4.9 Eğitim durumu

Görüşmeye katılan kişilerin meslek ve toplumsal statülerine ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Bu bilgiler özellikle alanda kurulmuş fabrikalarda çalışmış işçilerin hala bu yerleşim yerinde yaşayıp yaşamadıkları hakkında bilgi vermektedir. Görüşmeye (Şekil 4.10) katılan meslek gruplarından en fazla yüzde oranına sahip olan 5 grup şunlardır;

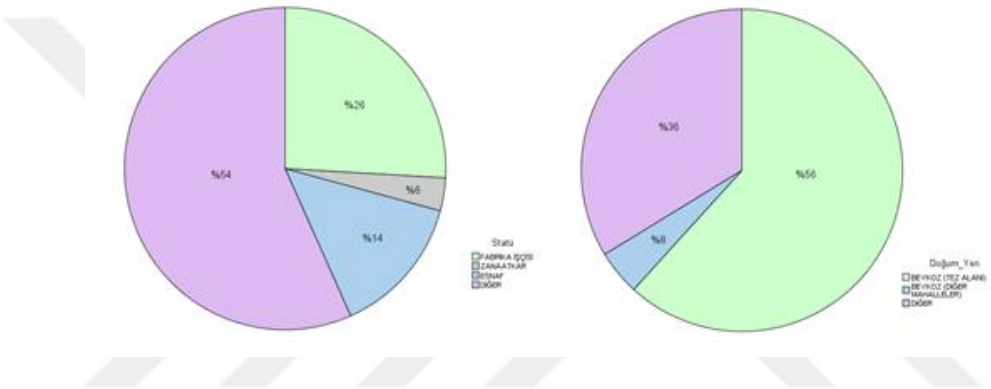
- Cam ve Cam Ürünleri %10 (10 kişi),
- İşletme Destek Hizmetleri %11 (11 kişi),
- Restoran ve Yiyecek İçecek Hizmetleri %12 (12 kişi),
- Bilgi, İletişim ve Medya %17 (17 kişi) ve
- Ayakkabı ve Ayakkabı Yan Sanayi %18 (18 kişi)'dir.

Ayrıca küçük imalathanelerde (Zücaciye-%3) çalışan kişiler, billuriye, küçük cam eşya yapımı vb. Cam ve Cam Ürünleriyle ilişkili olarak Beykoz'da bir meslek grubu olarak varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Özellikle fabrika işçilerinin hala burada bulunması Beykoz'da işçi ailelerinin varlığının devam ettiğinin göstergesi iken farklı meslek gruplarının alanda yoğunlaşmaya başlaması Beykoz'un sanayi sektöründen hizmet sektörüne doğru yöneldiğinin göstergesi olmuştur.

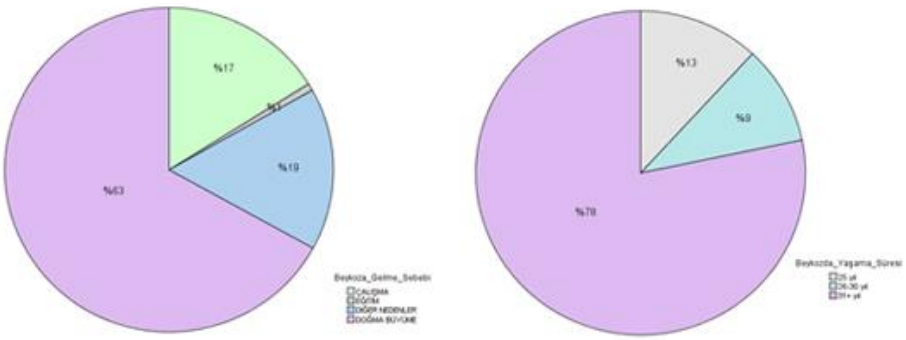
Şekil 4.10 Meslek grupları

Görüşmede örneklem alanında işçi sınıfı, esnaf, zanaatkâr ve bunun dışında diğer diye ayrım yapılan hizmet sektörüyle ilişkili grupların, toplumsal statülerine (Şekil 4.11) ilişkin bilgiler de elde edilmektedir. Bu bilgiler Beykoz'da günümüzde hangi toplumsal statü gruplarının alanda yoğunlaştığını anlamak açısından ipucu oluşturmaktadır. Fabrika işçilerinin (%26) hala alanda yaşaması Beykoz'da işçi sınıfının tümüyle bu yerleşim yerinden ayrılmadığını göstermektedir. Kişilerin doğum yerleri hakkında bilgiler elde edinilmiştir. %8'i (8 kişi) Beykoz (diğer mahalleler), %36'sı (36 kişi) diğer kentler ve %56'sı (57 kişi) Beykoz (tez alanı)'da doğmuştur.

Şekil 4.11 Toplumsal statüleri ve doğum yerleri

Doğum yerleri diğer kentler olan (36 kişi) ve Beykoz'a göç ile gelen kişilerin gelme nedenleri (Şekil 4.12) hakkında da, görüşmelerde bilgiler edinilmiştir. Özellikle Çalışma %17 (17 kişi) ve Diğer (Sağlık, Aile, Eş vb.) Nedenlerle gelenlerin %19 (18 kişi) olduğu görülmektedir. Görüşmeye katılan kişilerin Beykoz'u bir istihdam kapısı olarak gördüğü düşünülmektedir. Diğer nedenler ile gelenler ise sanayi döneminde aile üyelerinin Beykoz'a çalışma nedeniyle göç etmelerinden kaynaklanmaktadır. Beykoz'da yaşayış ve ikamet etme sürelerine bağlı olarak görüşmeye katılan kişilerin %13'ü (13 kişi) 25 yıl, %9'u (9 kişi) 26-30 yıl ve %78'i (79 kişi) 30+ yıl olarak yanıt vermiştir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda fabrikaların kapanma dönemine ankete katılan kişilerin çoğunluğunun şahitlik ettiğini ortaya koymaktadır.

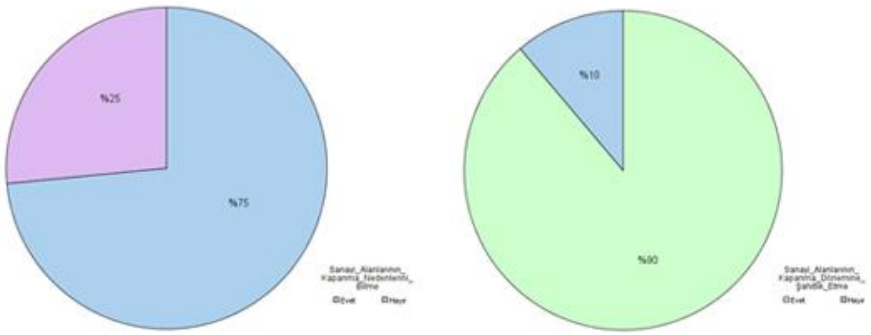

Şekil 4.12 Beykoz'a gelme sebepleri ve yaşama süreleri

4.2.2 Fiziki Mekândaki Değişimler

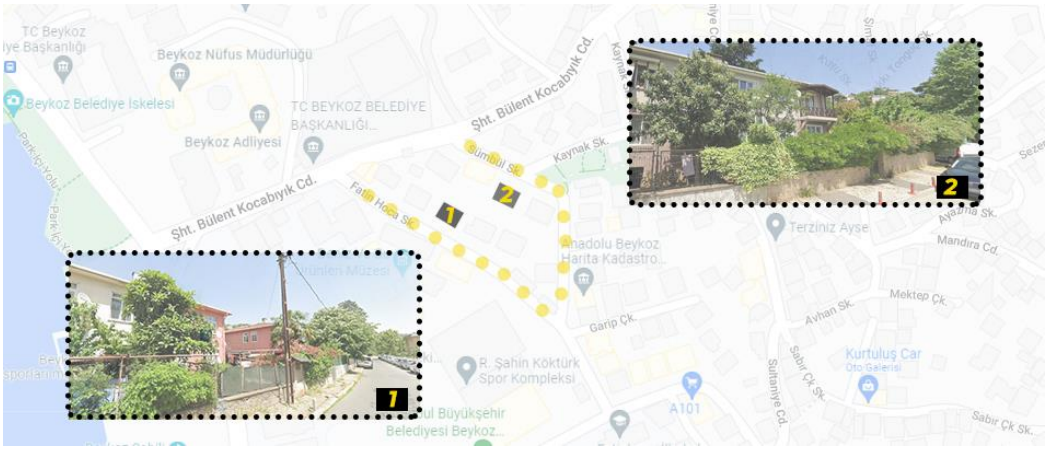
Beykoz'da sanayi dönemi, Osmanlı Dönemi'nin sonlarından 2000'li yılların başına değin süren yüzyılı aşkın bir süreci kapsamaktadır. Bu anlamda sadece yakın tarihe odaklanarak, tarihsel süreci tez kapsamında yakalamaya çalışılsa da aslında yakın tarihin öncesinde mekânsal süreci şekillendiren bir dizi olguyu da düşünmek gerekmektedir. Beykoz'da Osmanlı Döneminde kurulmuş ve 2000'lere kadar faaliyetini sürdürmüş Beykoz Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası, Cumhuriyet'in ilk yıllarından yine 2000'lere kadar üretimini devam ettiren ve kurulduğu semtin adını alan ve uluslararası bir marka olan Paşabahçe Şişecam Fabrikası ve Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası tez kapsamında irdelenmiştir. İrdelenen bu fabrika alanlarının kurulduğu mahallelerde (Yalıköy ve Paşabahçe) ve etkileşimde bulunduğu mahaleleler (İncirköy, Gümşsuyu ve Merkez) yer alan paydaşlara Beykoz'un geçmişiyle ilgili sorular yönlendirilmiştir.

Beykoz'da fiziki mekânda değişimleri etkileyen faktörleri, Beykoz'da sanayi geçmişi ve markalaşan sanayilerin ortaya çıkması, sanayinin kent ve kentliye etkisi, deneyimler ve sanayiye bakış açıları, sanayi alanlarına yönelik alınan kararlar, sanayinin desantralizasyonu ve kapanma süreçleri, fabrikaların bugünkü durumu, Beykoz kentlisine göre Beykoz'un kimliği bağlamında ele alınıp tartışılmaktadır. Bu anlamda sanayisizleşme sonrası, endüstri mirasına yönelik gerçekleştirilen uygulamalar ile ortaya çıkan yeni fizik mekân oluşumlar irdelenmektedir.

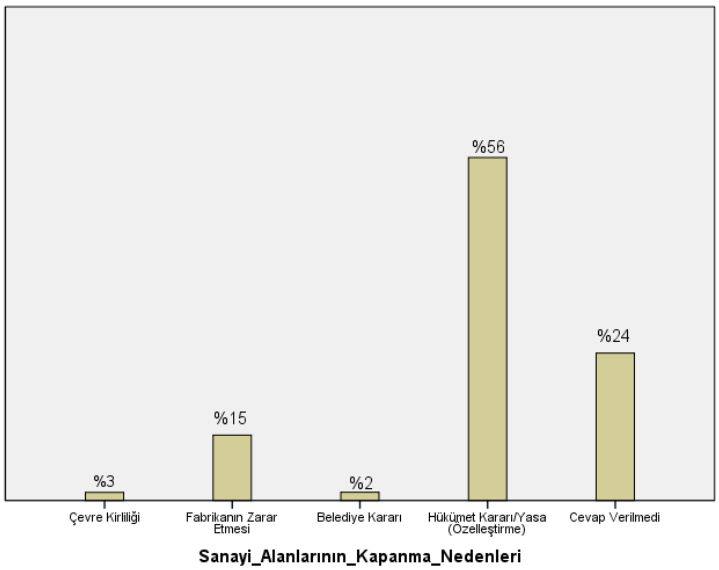
Şekil 4.13 Sanayi alanlarının kapanma nedenlerini bilme ve şahitlik etme

Paydaşların çoğu (%90) sanayi alanlarının (Şekil 4.13) yakın geçmişine şahitlik edenlerden oluşmaktadır. Geri kalanların bazıları süreci takip etmeyenler ve bazıları da diğer kentlerden sanayisizleşme sonrası göç etmiş kişilerdir. Sanayi alanları kurulduğu dönemden kapanma dönemine kadar faaliyette iken bir dizi mekânsal örüntü oluşturulmaktadır. Bu örüntüde fabrika alanlarının kurulması sonrası hammadde ihtiyacının diğer şehirlerden karşılanmasıyla altyapının iyileştirilmesi, artan karayolu ulaşım ağları vb. dışında fabrikalarda çalışan kişilerin barınma ihtiyacının karşılanamamasıyla gecekonduların Beykoz'da artması ve eğimli arazilerde kendine yer bulmasıyla ortaya çıkan yeni mekânsal yapılanmalardır. Beykoz'da gecekondulaşma dışında fabrikalarda çalışan beyaz yakalı personelleri (memurlar, teknisyenler, mühendisler vb.) için bazı evler (Paşabahçe Sümbül Sokak ve Fatin Sokak'da (Harita 4.8), İncirköy'de, Soğuksu'da) (kişilerden edinilen bilgiler) tahsis edilmiştir. Artan nüfusa yönelik donatı alanlarının bir kısmını da bu dönemde yine fabrikalar tarafından çözülmeye çalışmıştır. Bunlar Yazlık sinemalar, lokal ve düğün salonları, spor kulüpleri gibidir.

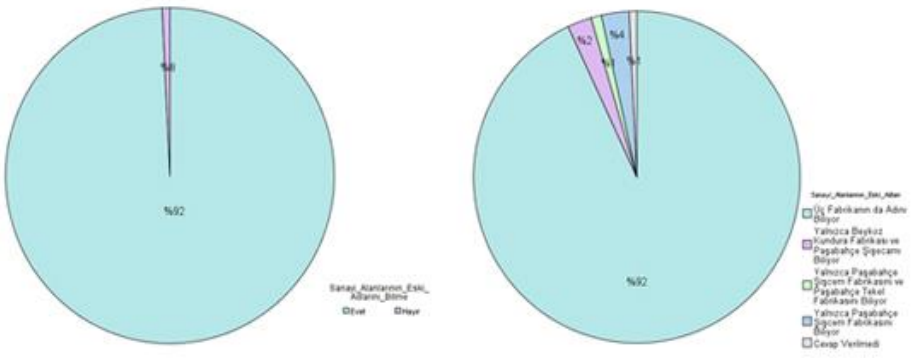
Harita 4.8 Paşabahçe'deki Şişecam Fabrikası memur evleri

Beykoz'da sanayi döneminde aynı zamanda fabrikalara alt ürün üretimi yapan imalathaneler de kurulmuştur. Bunların başlıcaları Cam ve Billuriye İmalathaneleri (Dekor ve yaldızlama atölyeleri, kesme atölyeleri vb.) ve Deri İmalathaneleri (Saya atölyeleri, Deri kesme atölyeleri vb.) dir. Bunlar dışında hazır giyim üretimi için hazır giyim atölyeleri ve kimyevi madde üretimi için atölyeler kurulmuştur. Cam ve billur imalathaneleri Paşabahçe ve İncirköy çevresinde yoğunlaşmaktayken, deri imalathaneleri Yalıköy, Akbaba köyü ve Tokatköyünde yoğunlaşmaktadır. 1980'lerde yayınlanan Boğaziçi Kanunu ve 1980 Nazım İmar Planı sanayilerin yer seçimleri hakkında sınırlama getirerek, 2000'lerin başında da KİT'lerin özelleştirilmesiyle Beykoz'daki sanayi alanlarının kapanması konusu gündeme getirmiştir. Bu tarihlerde kapanan sanayi tesislerinin, kapanma nedenleri (Şekil 4.14) paydaşlar ile tartışıldığında büyük çoğunluğu Hükümet kararı/yasa (özelleştirme) olarak cevap vermiştir. 1980 İstanbul Nazım İmar Planı'nda sanayinin desantralizasyonu nedenlerinin başında yer alan çevre kirliliği olgusu, Beykoz'daki paydaşlar arasında çok tartışılan bir cevap olmamaktadır. Buna karşın sendikalar nedeniyle fabrikaların zarar etmesi daha fazla konuşulmaktadır.

Şekil 4.14 Sanayi alanlarının kapanma nedenleri

Eski sanayi alanlarına yönelik bilinç ve bilgi düzeylerinin tartışıldığında (Şekil 4.15) paydaşların çoğu (%92) fabrikaların adlarını bildiği ortaya çıkmaktadır. Günümüzde Paşabahçe Şişecam Fabrikası atıl, Beykoz Sümerbank Kundura Fabrikası işlev değişikliğine uğramış ve Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası da yıkılmıştır.

Şekil 4.15 Sanayi alanlarının adlarını bilme durumu ve adları

Görüşmelerde fabrikaların işlev ya da durumlarını çoğu kişinin (%93) bildiği ortaya çıkmıştır. Tablo 4.3'de "Biri Atıl,Tekel Fabrikasi Yıkılmış, Kundura Film Platosu Olmuş" ve "Biri Atıl,Tekel Fabrikasi Satılmış, Kundura Film Platosu Olmuş" cevaplarını veren kişilerin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu anlamda fabrikalara ait güncel bilgiye çoğu kişinin sahip olduğu söylenebilmektedir. Fabrika alanlarına yönelik bilgi ve birikimleri sorulduğunda çeşitli cevaplar veren

kişiler (Şekil A.2), sanayi döneminde farklı sosyoekonomik grupların birbiriyle etkileşim içerisinde olmaları ile sanayi alanına ve sanayi kenti olan Beykoz'daki mekansal deneyimlerini ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 4.3 Sanayi alanlarının işlev/durumları

		Value	Count
Valid Values	1	Üçüde Atıl	%14
	2	İkisi Atıl, Kundura Film Platosu Olmuş	%2
	3	Biri Atıl, Tekel Fabrikası Yıkılmış, Kundura Film Platosu Olmuş	%30
	4	Biri Atıl, Tekel Fabrikası Satılmış, Kundura Film Platosu Olmuş	%43
	5	Fabrikalar Başka İllere Taşındılar	%1
	6	Kundura Fabrikası Kapatıldı, Şişecam Atıl, Tekel Yıkılmış	%2
	7	Sanırım Fabrikalar Müze Olacak	%1
	8	Cevap Verilmedi	%7
Missing Values	System		66

Sanayi dönemi atılımı olan Deri ve Kundura Fabrikası'nın Cumhuriyet'in ilk yıllarında (1930'larda) Sümerbank'a devredildiği ve aynı dönemlere tekabül eden diğer fabrikaların devlet eliyle açılıp 1980'lerde ise yine devlet eliyle özelleştirildiğini –fabrikalar ve hatta bazı fabrika dışındaki sendikaya ait yapıların da- eleştirmektedirler. Hala bazı dava süreçleri geçirdilerini –özellikle Paşabahçe Şişecam Fabrikası ve Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası- de yinelemişlerdir. Fabrikalarda çalışan kişilerin Türk asıllı olmasına karşın dönemin gerektirdiği teknolojiyi karşılayamadıkları için yabancı firmalardan teknolojik donanım getirildiğini de söylemektedirler. Fabrikaların düdükleriyle güne başlayan Beykoz yine fabrikaların düdükleriyle günü tamamladıklarını ve bu dönemde çoğu insanın ailesinden bir ya da iki kişinin fabrika emekçisi olduğunu dile getirmektedirler. Ayrıca o dönemlerde köy özelliği gösteren Beykoz'da ulaşımın zor ve pahalı olduğunu bu nedenle mümkün mertebe bisiklet kullandıklarını söylemektedirler. Bu dönemde gecondulaşmanın da arttığını söyleyen paydaşlar fabrikaların

barınma sorununa çare bulmaya çalışmadıklarını işçi-işveren ilişkisiyle hareket edip yalnızca "emek" odaklı düşündüklerini de eleştirmektedirler (Şekil B.1).

Fabrikaların kapanma nedenlerini "kötü koku (Tekelden gelen anason, Deri ve Kundura'dan gelen deri kokusu vb.), çevre kirliliği, sendika zararı" gibi nedenler gösterilmektedirler. Kapanan fabrikalar sonrasında il dışında açılan bazı fabrikalara gidenler dışında çoğu fabrika emekçisinin emekli edildiği söylenilmektedir. Günümüzde Beykoz'un güvenliksiz ve atıllaşmaya yüz tutmuş bir kent parçası olduğunu da söylemektelerdir (Şekil B. 1). Fabrikalar kapandıktan sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Beykoz Sümerbank Kundura Fabrikası ve Paşabahçe Şişecam Fabrikası için endüstri mirası olma durumu nedeniyle Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca koruma kararı verilmiştir. Fakat çoğu kişi bu kararın verildiğini bilmemektedir. Bazıları da Paşabahçe Şişecam Fabrikası'nın atıl halde kalmasını ve Tekel ve İspirto Fabrikası'nın yıkılmasını endüstri mirasının korunmadığı yönünde eleştirmektedirler (Tablo 4.4).

Tablo 4.4 Sanayi alanlarının koruma kararını bilme/öğrenme durumları

		Value	Count
Valid Values	1	Arkadaşlar	%13
	2	Basın/Yayın/İnternet Vb.	%3
	3	Komşu/Esnaf	%7
	5	Aile	%1
	6	Okuldan	%1
	7	Cevap Verilmedi/Bilmiyor	%75
Missing Values	System		66

Sanayi alanlarına yönelik koruma kararı alınsa da tam anlamıyla hayata geçirilmeyerek fiziki mekânda dönüşümü de tetiklemektedir. Beykoz'a yönelik fizik mekânı etkileyen dönüşümlerin çoğu kar eşgüdümü fazla olan projeler olmaktadır. Kültürel ve sosyal yapının dışarıda bırakılarak yapılan fiziki mekâna yönelik projeler, parçacıl yapılarak kent mekânındaki mevcut mekânsal örüntüyü yok saymaktadır (Şekil A.5). Kentsel ölçekli yatırımlar dışında yapılan imar

planlarının da koruma kaygısıyla yapılması gerekliliği ve sanayi alanlarının "miras" kimliğine etkisi önemli bir konudur. Beykoz Belediyesi'nin hazırlamış olduğu 1984 yılı Beykoz Ön Görünüm ve Etkilenme Bölgesi Mevzi İmar Plan'ında kıyıdaki sanayi mirası alanları, "turizm tesisi" olarak planlanmaktadır (Şekil B.4). Plan düzleminde verilen bu karar sonrası sanayi miraslarının atıl kalması ya da parçalarının sökülerek yıkılmasıyla sanayi yaşanmışlığı zedelenmektedir. Bunun dışında özelleştirmeye bağlı olarak yapılara giriş çıkışların yasaklanması fabrikalara emek vermiş kişilerce tartışma konusu olmaktadır (Tablo 4.6). İmar planlarındaki kararlar ile endüstri mirası kentten uzaklaşmaktadır. Bu kararların parçacıl olarak kentte uygulanması sonrasında endüstri mirasını kamusallıktan uzaklaştırarak kullanım amacı dışında kullanılmaya başlanan kendi içerisinde sistematiği olan yerler haline gelmektedir. Halkın karar süreçlerine katılmaması endüstri mirasına yönelik gelecek tayininde mirasa yönelik sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Özellikle yıkılan Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası'na ve atıl bırakılan Paşabahçe Şişecam Fabrika'sına atıfta bulunarak yıkılan ve atıl halde bırakılan alanların "miras" kimliği taşımayacakları paydaşlar tarafından tartışılmaktadır (Şekil B.4). Günümüzde kilitli, yeşil örtüyle ve tellerle çevrili kent mekânından ve kentliden uzaklaşan bir yapıdadırlar (Tablo 4.5).

Tablo 4.5 Paydaşların yıkılan/atıl endüstri mirasları hakkındaki görüşleri-1

Kilitli_tellerle_ve_yeşil_örtüyle_çevrili_alan

		Value	Count
Valid Values	0	Bilinmeyen/Cevap Vermeyen	%60
	1	Evet	%40
Missing Values	System		66

Tablo 4.6 Paydaşların yıkılan/atıl endüstri mirasları hakkındaki görüşleri-2

Fabrikalara_emek_verenler_giremiyor

		Value	Count
Valid Values	0	Bilinmeyen/Cevap Vermeyen	%95
	1	Evet	%5
Missing Values	System		66

Sanayi döneminde fabrikalara emek veren işçilerin barınma sorunun çözülememiştir. Bu nedenle fiziki mekânda ortaya çıkan gecekondular ile bu sorun

aşılmaya çalışılmıştır. Sanayi alanlarının kapatılması sonrasında, işçilerin konut yaşam çevresine etkisi ve gekondu alanlarının devamlılığı yarı yapılandırılmış mülakatlar kapsamında tartışılmaktadır (Şekil A.4). Sanayi sektörüyle ilişkili olarak gecekondulaşma serüveninin devamlılığı ve imar aflarıyla gelen apartmanlaşma düzenine geçiş ya da rant odaklı elinde barındırma (kira vb.) durumlarına çoğu paydaş (Tablo 4.7) hala gecekondular varlığını sürdürmekte olduğunu ve işçilerin hala bu mahalelerde ikamet ettiklerini söylemektedir. Fakat günümüzde çalışma alanına yakın bir konumda olan Tokatköy'de, kentsel dönüşüm gerçekleştiği için gecekondulara yönelik yıkımların başladığını söylenmektedir. Bunun dışında sanayi alanlarının alanda gitmesi, sonrasında işçi göçleri, günümüzde ise yıkımlar ile fiziki ve sosyal yapıda değişimlerin yaşanabileceğini düşündüklerini dile getirmektedirler.

Tablo 4.7 Gecekondulara ilişkin değişim

		Value	Count
Valid Values	1	Hala gecekondular varlığını sürdümektedir	%85
	2	Gecekondular Apartman Olarak Yeniden Yapılmıştır	%10
	3	Kira Konutu Olarak Kullanılmaktadır	%4
	4	Yeni Gecekondular Yapılmaktadır	%1
Missing Values	System		66

Sanayi alanlarının kapanması sonrasında Beykoz Sümerbank Kundura ve Deri Fabrikası'nın film platosuna çevrilmesi, Beykoz'da hemen hemen her yerde film/dizi çekilmeye başlanmasını tetiklemektedir (Tablo 4.8). Ketteki paydaşlar ile fabrika alanlarını yeniden işlevlendirme (Beykoz Sümerbank Kundura Fabrikası- Kundura Film Platosu) sonrası yapıya ekler yapma ve restorasyonu fabrika çevresi ve çalışma alanı içerisinde ortaya çıkan plato (film ve dizi çekim bölgesi) olma süreçleri bağlantısı (buna yönelik eski sivil mimari örneklerinin restorasyonu, yapılara ek dekorasyon ve düzenlemeler (kamelya) vb. sokak aralarının sete dönüşmesi içi yenilenmesi vb. durumlar) tartışılmaktadır (Şekil A. 4). Beykoz'un doğası, tarihi ve fiziki mekânı dizi ve film çekim bölgesi olma durumunu etkilemektedir. Bu durum kentsel alt bölgede tetikleyici fiziki

değişimlere de neden olmuş, ayrıca farklı sosyal sınıfların (dizi/film yapımcıları, oyuncular, sinema sektörüyle ilişkili meslekler kısacası gelir düzeyi yüksek yaratıcı sınıf) da alanda artmasını beraberinde getirmektedir. Bu durumun paydaşlar tarafından bazı olumlu ve olmsuz sonuçlar getirdiği söylemektedir. Sokak aralarında kurulan setlerin yerel halkın yaşantısına olumsuz etileri olduğu "ordan geçme, dur" gibi çeşitli söylemlerle halkı azarlamalarının yaşandığı, ayrıca yapılardaki yenileme ve restorasyonun bazı durumlarda yanlış olduğunu duyumsadıklarını söylemektedirler. Beykoz Kundura Fabrikası'nın özelleşerek bir kurumun kullanması sonucunda artan dizi/film sektörü odaklı değişimle sanatçı kesiminde bu alanda yaşamaya başladığını dile getirmektedirler (Şekil B.3).

Tablo 4.8 Yeniden işlevlendirme ile fiziki mekandaki süreçlerin bağlantısı

		Value	Count
Valid Values	1	Var	%80
	2	Yok	%20
Missing Values	System		66

Beykoz Kundura Film platosununun etkisiyle ünlü kişilerin de yaşadığı söylenen konut yaşam alanları Beykoz'daki Acarkent ve Beykoz Konakları gibi lüks prestij konut alanlarıdır (Şekil A.7). Fiziki mekânda özellikle 1990'larda yaşanan depremler sonrası sağlıklı ve güçlü konut projeleri orta ve üst gelir gruplarını etkileyerek, çoğunlukla bunlar kendilerini kent mekânında kapalı siteler olarak göstermesi, Beykoz'da sanayi alanlarının kapatılması sırası ve sonrasında kentten uzak kendi içinde bağımsız yaşamları sunan bir kent parçaslarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Beykoz'da varlığını sürdürmeye başlayan kapalı sitelerde ve yine geçmişten bugüne gelir durumu yükzek kişilerin kıyıdaki yalıları, paydaşlar tarafından kentsel mekândan kopmanın simgesi sayılmaktadır (Şekil B. 6). Bu kişilerin Beykoz'dan ve kentlisinden izole ve yaşadıkları yerlerin, kendi içerisinde kentten bağımsız yaşam biçimi benimsemeleri nedeniyle olduğu ileri sürülmektedir. Bu durum Beykoz'a ait sorunlara kayıtsız kalan bir kesimin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamaktadır. Beykoz'daki sorunların özellikle orta ve alt gelir grubunu etkilemesine karşın, yüksek gelir grubuna yönelik kişilerin sorunlara kayıtsız kalmasını ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca sanayi sektörünün alandan

gitmesiyle atıl kalan ya da yeniden işlevlendirilen endüstri mirasına yönelik hiçbir çalışma ve tepki göstermedikleri ileri sürülmektedir. Sadece fiziki mekân bağlamında Beykoz'da varolan bu kesimin ekonomik ve sosyal mekândan bağımsızlaştığı düşünülmektedir (Tablo 4.9).

Tablo 4.9 Gelir düzeyi yüksek kişilerin yaşam biçimlerinin fizik mekana etkisi

		Value	Count
Valid Values	1	Kentten Bağımsız İzole Yaşam Biçimleri	%76
	2	Fabrikaların Olumsuz Çevre Koşullarına Karşın Gelir Düzeylerine Bağlı Olarak Sağlıklı Ve Doğayla İçiçe Yaşamaları	%14
	3	Platonun Varlığıyla Dizi Film Vb Sanat Sektörüyle İç İçe Olmaları	%2
	4	Cevap Verilmedi	%8
Missing Values	System		66

Beykoz'da sanayi sonrası fiziki mekanda ortaya çıkan rant odaklı dönüşüm alanları, mekânsal örüntüde kendine yer bulurken, bir taraftan da atıllaşan ve yıkılan endüstri alanları çevresinde çöküntü haline gelen kent parçaları, oluşmaya başlamıştır (Şekil A. 4). Bu durum, Beykoz'da çelişkili ve ikili bir mekânsal yapılanmayı doğurmaktadır. Özellikle Paşabahçe Şişecam Fabrikasının atıl halde bırakılması ve Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası'nın yıkılması, yakın çevrede fiziki bozulmalara neden olmuştur (Şekil 4.16). Paydaşlar tarafından hizmet sektörü eksenli gelişimi öneren kalkınma planları ve mekânsal planlarda, sanayi alanlarının kapanması sonrası, Beykoz'da ekonomik durum kötüleştiği de iddia edilmiştir. Bu durum sonrasında, sanayi döneminden kalan plansız alt ve üst yapı yerini çöküntü alanına bırakmaya başlamıştır (Tablo 4.10). Fabrikaların yakın çevresinde bulunan konut alanlarında ikamet eden işçi ailelerinin, Beykoz'dan göç etmesi ve Covid-19 nedeniyle memleketlerine dönmeleri, özellikle eski yapılarda bozulmalara neden olmaktadır. Çevrede iyileştirilmeler yapılmadığından ve iyileştirme yapmaya çalışanlarında, alanın "Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi" sınırları içerisinde kalması nedeniyle, belediyeden izin alma ve yüksek ücret ödeme konuları atıllaşmanın diğer nedenlerini oluşturmaktadır. Ayrıca bu ailelerin

alandan göçleriyle birlikte ekonomik ve sosyal değişime bağlı olarak mültecilerin alanda yaşaması konusu da gündeme gelmektedir (Şekil B.2).

Tablo 4.10 Çevrede ortaya çıkan köhneme süreçlerinin bağlantısı

		Value	Count
Valid Values	1	Var	%45
	2	Yok	%55
Missing Values	System		66

Şekil 4.16 Şişecam fabrikası arkası Fıstıkaltı sokak (Alan Çalışması, 2022)

Kentsel fiziki mekânda sanayisizleşme hamleleri sonrasında hizmet sektörü odaklı kentsel gelişim modeliyle alana yönelik önemli kentsel yatırımlardan birisi üniversiteler olmaktadır (Şekil A.5). Kentsel mekâna müdaheleler bağlamında üniversite alanlarının kurulmasıyla, öğrenci nüfususu Beykoz'da yoğunlaşmaktadır. Üniversitelerin (Marmara Üniversitesi, Beykoz Üniversitesi, Bezmi-Alem Vakıf Üniversitesi, Medipol Üniversitesi ve Türk Alman Üniversitesi) sanayi alanlarına yönelik koruma kaygısı gütmesi ya da bu konuda çalışmalarının olması konusu gündeme gelmiş, paydaşlar bu konu hakkında üniversitelerin hiçbir çalışma yapmadığını dile getirmektedirler. Ayrıca kentsel sorunlardan bağımsız kendi içerisinde mekânlar olduklarak öğrencilerin bir geçiş bölgesi olarak Beykoz'u kullandıklarını da söylemektedirler. Bu anlamda fiziki mekân bağlamında Beykoz'da bulunan üniversitelerin sosyal ve kültürel mekâna katılmadıkları söylenebilmektedir (Şekil B.4).

Beykoz'da sanayisizleşme sonrası kentsel peyzaj örüntüsünde ortaya çıkan yeni fiziki mekân oluşumları kentsel peyzajda çeşitliliğe (yeni fiziki mekân

kullanımları) etki etmektedir. Fakat sanayi dönemi kentsel peyzajını da değiştiren bu durum, endüstriyel mirasının dolaysıyla kentsel altbölgenin biriciklik ve nadirlik özelliklerinin kaybedilmesine neden olarak kentsel yapıyı etkilemektedir. Kentsel peyzajda gözeneklilik, fiziki mekan ve sosyal mekan olarak ele alınığında özellikle sanayi işçileriyle ortaya çıkan gecekondu alanlarının, apartman veya kira konutu olarak değiştirilmesi sonrası sosyomekansal değişimler yaşanması sayılabilmektedir.

Beykoz'da endüstri mirasının atıllaşması, yıkım ve yeniden işlevlendirme süreçleri ile ortaya çıkan yeni fiziki mekan kullanımları ve çöküntü alanı haline gelen kent parçaları, kentsel kompozisyonda mekan algısını değiştirmektedir. Sanayi döneminde fiziki mekandaki sanayi tesisleri ve gecekondular dışında sanayisizleşme ile birlikte kentsel mekana eklemlenen "yeni" olgular kent mekanını etkileyerek, kentsel peyzaj örüntüsünü değiştirmektedir. Bu durum farklı tipolojideki yeni kullanıcıların ortaya çıkmasına ve kent sakinlerinin yerinden edilerek alanın soylulaştırılması ya da tam tersi çöküntü alanı haline gelerek mültecilerin alanda yaşamasına zemin hazırlamaktadır.

4.2.3 Ekonomik Mekândaki Değişimler

Sanayisizleşme sonrası, endüstri mirasına yönelik uygulamalar Beykoz'da ekonomik mekânda değişimlere de zemin hazırlamaktadır. Fiziki mekândaki tekil yapı/alan dönüşümünün tetiklediği çevresel değişim, beraberinde ekonomik değişimi de getirmektedir. Bu bağlamda paydaşlarla yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlarda, sanayi dönemi ekonomik çevre, sanayi sonrası işçilerin sektörel değişimleri ve Beykoz'da yaşama durumları/göç eğilimleri, sanayi sonrası yerel esnaf ve imalathanelerin durumu, sanayi sonrası yeni alt sektör oluşumları ve tekelleşmeler üzerine tartışılmıştır. Paydaşlar, sanayi alanlarını Beykoz ekonomisinin temeli saymaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kalkınmasını ve halkın refahına katkı sağlayan bu alanlar Beykoz halkı için istihdam oluşturmaktadır (Şekil A.3). Paydaşların çoğu (%64) sanayi alanlarını istihdam alanı olarak tanımlamakta ve istihdam yaratması nedeniyle Beykoz'a göçü tetiklemekte olduğunu yinelemektedir (Tablo 4.11, Tablo 4.12).

Tablo 4.11 Fabrikaların Beykoz için anlamı

		Value	Count
Valid Values	1	Çevre kirliliğine neden olan alan	%2
	2	Beykozu geliştiren alan	%34
	3	İstihdam alanı	%64
Missing Values	System		66

Tablo 4.12 Beykoz'a yönelik göçler

		Value	Count
Valid Values	1	Kentiçi Göç	%11
	2	Şehirlerarası Göç	%83
	3	Uluslararası Göç	%0
	4	Cevap Verilmedi	%6
Missing Values	System		66

Sanayi döneminde fabrikaların varlığı, Beykoz'u mekânsal ve ekonomik yönden geliştirmesi yanı sıra markalaşan sanayi ekonomileri de arttırmıştır (Şekil A.3). Ulusal ve uluslararası pazarda kendine yer edinen, adı ile kalitesini eşdeğer tutulan ürünlerin üretimi dışında sadece Beykoz'a özgü ürünler de üretilmiştir (Tablo 4.13).Özellikle Paşabahçe Şişecam'ın ürettiği Beykoz işi "Çeşm-i Bülbül" Beykoz'a özgü üretimi sağlanan önemli bir cam sanatı ürünü olarak Beykoz'un simgesi haline gelmiştir. Beykoz işi cam sanatı ve ürünleri dışında günümüzde kullandığımız çeşitli ürünler Beykoz fabrikalarında geliştirilmiştir. Bunlardan biri kültürümüzde önemli bir gereç haline gelen ince belli çay olmuştur (Şekil B.1).

Tablo 4.13 Sanayi alanlarının markalaşmaya etkisi

		Value	Count
Valid Values	1	Paşabahçe Şişecam Ürünleri	%7
	2	Beykoz Kunduranın Ürettiği Ayakkabılar	%6
	3	Beykoz işi Çeşmibülbül, billuriye ve cam sanatı	%33
	4	Dönemine göre üretilen kaliteli ürünler	%10
	5	Tekelin alkol ve ispirtosu	%1
	6	Tüm fabrikaların adını Beykoz'dan Alması	%8
	7	Şişecam ve Kunduranın ürünleri	%28
	8	Beykoza has ürünler	%4
	9	Beykoz Tekel ve Şişecamın Ürünleri	%1
	10	Cevap verilmedi	%2
Missing Values	System		66

Tablo 4.14 Sanayi alanlarının beykoz'un ekonomik yapısına katkısı

		Value	Count
Valid Values	1	Beykozu geliştiren alan	%1
	2	İstihdam olanağı yaratımı	%44
	3	Esnaf ve zanaatkârlara (imalathaneler) ait yerel dükkânların canlılığı	%28
	4	Markalaşan Sanayi ekonomilerinin varlığı	%26
	5	Cevap Verilmedi	%1
Missing Values	System		66

Beykoz'da sanayi sektörünün kapanması Beykoz'da markalaşan ekonomileri olumsuz etkilemiştir (Şekil A.3). Paydaşlara göre Beykoz bir sanayi kenti olarak sanayi kimliğiyle devam etmesi gerekmektedir. Sanayi alanlarının kapanması hem istihdam alanını ortadan kaldırmış hemde ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Beykoz'daki paydaşların fabrikalara istihdam kapısı olarak bakış açısı özellikle 60-64 arasındaki yaş grubuna mensup paydaşlarda yoğunluk göstermektedir (Tablo 4.15). Beykoz'un geçmiş ve günümüz arasındaki bağlantısı hala "Endüstri Alanları" olduğu söylenmektedir. Bunun nedeni kent kimliğinde, paydaşların hafızasında ve ekonomik mekânda yer etmiş bu yerlerin hala bellekte bir yeri olduğu düşünülmesidir (Tablo 4.16).

Tablo 4.15 Sanayi alanlarının devamlılığı hakkındaki görüşler

Yaş_Grubu * Sanayi_alanlarının_kapanmadan_önceki_işlevine_devam_nedeni Crosstabulation

Count

		Sanayi_alanlarının_kapanmadan_önceki_işlevine_devam_nedeni			
		Beykoz'u geliştirmesi	İstihdam Alanı	Cevap Verilmedi	Total
Yaş_Grubu	25-29	%1	%2	%1	%4
	30-34	%2	%5	%1	%8
	35-39	%0	%4	%1	%5
	40-44	%0	%3	%1	%4
	45-49	%3	%10	%0	%13
	50-54	%0	%9	%1	%10
	55-59	%6	%10	%0	%16
	60-64	%4	%14	%0	%18
	65-69	%3	%4	%1	%8
	70-74	%1	%10	%0	%11
	75-79	%2	%0	%0	%2
	80-84	%1	%0	%0	%1
Total		%23	%71	%6	%100

Tablo 4.16 Beykoz'un geçmişle bağlantısı

Yaş_Grubu * Beykozun_geçmiş_günümüz_arasındaki_bağlantısı Crosstabulation

Count

		Beykozun_geçmiş_günümüz_arasındaki_bağlantısı			
		Endüstri Alanları	Doğası ve Denizi	Bence geçmişiyle artık bir bağlantısı yok	Total
Yaş_Grubu	25-29	%0	%3	%1	%4
	30-34	%4	%3	%1	%8
	35-39	%2	%0	%3	%5
	40-44	%0	%3	%1	%4
	45-49	%4	%9	%0	%13
	50-54	%3	%4	%3	%10
	55-59	%6	%4	%6	%16
	60-64	%10	%3	%5	%18
	65-69	%3	%2	%3	%8
	70-74	%7	%1	%3	%11
	75-79	%0	%1	%1	%2
	80-84	%0	%0	%1	%1
Total		%39	%33	%28	%100

Beykoz'da marka sanayilerin yaratımı sonrasında sanayi alanlarının kapatılması Beykoz'un ekonomik mekânında değişimlere neden olmaktadır. Ulusal ve ulusal marka olan endüstrilerin kapatılması, bu endüstrilere fason üretim gerçekleştiren imalathanelerin de kapanmasını tetiklemiştir (Şekil A.6). Sanayi döneminde fabrikalara alt üretim yapan imalathanelerin (dekor, yaldızlama, kesme,saya, deri, tekstil vb.) dışında ekonomiden olumsuz etkilenen bir başka grup da yerel ölçekte üretim ve perakende ticaret yapan dükkânlar (fırın, çay ocağı, bakkal vb.)'dır.

Genellikle babadan oğula aktarılan esnaflık geleneğini devam ettiren esnafların, dükkân sahipleri olduğu ileri sürülmektedir. Ticaretin farklılaşması ve market/mağaza olgusunun ülkemizde yaygınlaşması neticesinde yerel ticarete rağbet azalmıştır. Sanayi döneminde yerel esnafın ekonomik refah seviyesinin güçlü olduğu ve ticarette güven ortamına bağlı olarak "tanıdığına veresiye usülüyle ürün satmak" varken günümüzde bu durumun "daha az harcama yapmak" doğrultusunda marketlere yönelen vatandaşın olması konusunu da beraberinde getirmektedir. İmalathneler/atölyeler ise ya farklı mahallelere taşınmış –özellikle Tokatköy'e taşınan saya atölyeleri (saya: ayakkabının üzerindeki deri dokunun oluşturulması)- ya da kapanmıştır. Alanda özellikle işleme, yaldızlama, dekor vb. cam ürünlerine ait imalathanelerin sayıları azaldığı –kalanlar da Soğuksuya ardından Riva ve Öğümce'ye taşındığı- söylenmektedir. Bu durumun bir başka nedenini de "modası geçmiş" olarak sayılan cam ürünlerine

yönelik ticaretin azalması olarak yorumlanmaktadır. Cam ürünlerinin işlenmesi ve cam sanatının öğrenilmesi açısından Öğümce'deki "Cam Ocağı" gibi post endüstriyel peyzajın sembolik ekonomi olgusunu devam ettirmeye çalışan atölyeler de varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Dericiliğe yönelik ise, üretim yapanların çoğunun kapandığını söyleyen paydaşlar sadece saya atölyelerinin Tokatköy'de devam ettiğini söylese de günümüzde kentsel dönüşüm uygulamalarına bağlı olarak, başka bir yere taşınacakları öngörülmektedir (Şekil B.5).

Sanayi sonrası ekonomik yapıda değişim yalnızca çevredeki yerel esnaf ve imalathanelerde olmamıştır. Fabrikalarda çalışmış olan işçiler de bu değişimden olumsuz etkilenmiştir (Şekil A.6). Fabrikalar kapandıktan sonra yalnızca Paşabahçe Şişecam Fabrikası'nda çalışan kişilerin il dışında açılan fabrikalara (Eskişehir, Denizli, Mersin vb.) yönlendirilmesi sağlanmıştır (Tablo 4.17). Gitmeyen ya da diğer fabrikalarda çalışanlar ise ya Beykoz dışı başka fabrikalar /imalathanelerde çalışmış ya da Beykoz'daki kentsel ölçekli yatırımlara bağlı olarak hizmet sektörüne yönelerek ara kademe işlerde çalışmaya başlamışlardır. Küçük bir kısmı-fabrikada ustabaşı, usta vb. olan işçiler- kendilerine ait küçük ölçekte imalathaneleri kurmuşlardır (Tablo 4.18).

Özellikle Beykoz Konakları ve Acarkent gibi lüks konut alanlarında şöför, bahçıvan, hizmetli vb. ara kademelerdeki görevlerde çalışmaya başlayan işçilerin Türkiye'deki nitelikli sosyal sermaye kaybına örnek olarak gösterilmektedir. "Eski" sanayi işçileri, şimdilerin hizmet sektörü çalışanları sanayi alanlarının kapanması sonrası oluşan ekonomik sorunlar neticesinde Beykoz'da yaşamaya devam etmeye çalışmaktadır.

Tablo 4.17 Sanayi işçilerinin beykoz'da yaşama devamlılığı

		Value	Count
Valid Values	1	Evet	%97
	2	Hayır	%3
Missing Values	System		66

Tablo 4.18 Sanayi işçilerinin geçimlerini sağlama yöntemleri

		Value	Count
Valid Values	1	Beykoz İçi Başka Fabrika Ve İmalathanelerde Çalışılmıştır	%4
	2	Beykoz Dışı Başka Fabrika Ya Da İmalathanelerde Çalışılmıştır	%59
	3	Beykozdaki Kentsel Ölçekli Yatırımlara Bağlı Olarak Hizmet Sektöründe Çalışmaya Başlamışlardır	%32
	4	Küçük Ölçekte İmalathanelerini Kurmuşlardır	%5
Missing Values	System		66

Beykoz'da ekonomik mekâna ilişkin ortaya çıkan sorunlardan biri de göç olgusudur. Beykoz'da göç olgusu, sanayi alanlarına yönelik iç göç iken sanayi alanları kapandıktan sonra, alanda uluslararası göçle gelen mültecilerin çalışma ve yaşama eğilimiyle şekillenmiştir. İşçiler sanayi dönemi sonrasında kapanan sanayi alanları nedeniyle farklı kentlerde açılan sanayi tesislerine yönelik göçü bir gelecek tayini olarak görmektedirler (Tablo 4.19). Şehirlerararası göçle boşalan konut alanları bir başka grup olan mültecilerin Beykoz'da yaşamasına olanak sağlamaktadır (Şekil A.7). Sanayi alanlarının kapanması sonrasında fiziki mekânda ortaya çıkan çöküntü bölgesi olma durumu (Paşabahçe Şişecam Fabrikası'nın arkası gibi) ev sahiplerinin bu kişilere ev ve oda, garaj ve ardiye/depo gibi yapı kısımlarını göçmenlere kiraya vererek kendilerine ek gelir elde etmeye başlamıştır (Şekil B.6).

Tablo 4.19 Sanayi işçilerinin göç eğilimleri

		Value	Count
Valid Values	1	Göç Etmemişlerdir	%25
	2	Beykozun Başka Mahallelerine Göç Etmişlerdir	%5
	3	İstanbul İçi Göç Etmişlerdir	%17
	4	İstanbul Dışı Göç Etmişlerdir	%53
Missing Values	System		66

Beykoz Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası'nın işlev değişikliği sonrası film platosu olmasıyla, sokak aralarında ve evlerde dizi çekim mekânı olma durumlarını da arttırmaktadır (Şekil A.4). Bu anlamda Beykoz'da evlerini kiralamak isteyen ev sahiplerine artı kazanç sağlayan olgulardan biri mülteciler

diğeri de film/dizi seti ekipleridir (Şekil B. 3). Ev sahiplerinin evlerini günübirlik ya da belli süreliğine dizi ekiplerine kiralamaları ile elli oranda kazanç sağladıklarını söyleyen paydaşlar, Beykoz'da bu durumun tekelleştiğini de yinelemektedir. Ayrıca Beykoz'da ekonomik mekânın sanayi sektöründen hizmet sektörüne dizi/film sektörü odaklı evrildiğini vurgulanmaktadır (Tablo 4.20).

Tablo 4.20 Dizi sektörü odaklı değişim

		Value	Count
Valid Values	0	Bilinmeyen/Cevap Verilmeyen	%97
	1	Evet	%3
Missing Values	System		66

4.2.4 Sosyal ve Kültürel Mekândaki Değişimler

Sanayisizleşme sonrası, endüstri mirasına yönelik uygulamalar Beykoz'da sosyal ve kültürel mekânda değişimlere de zemin hazırlamıştır. Fiziki mekândaki tekil yapı/alan dönüşümünün tetiklediği çevresel değişim, beraberinde sosyal ve kültürel değişimi de getirmektedir. Bu bağlamda paydaşlarla yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlarda Beykoz'da endüstri mirası çevresi ve etkileşiminde bulunduğu mahallerdeki sosyal ve kültürel değişimler irdelenmektedir.

Sanayi döneminde Beykoz'da kuruldukları dönemin getirisi olan modernleşmeyi sağlama, sosyal ve kültürel bir donatı olma özelliği gösteren fabrikalardır (Şekil A.2). Fabrika alanlarına ait sinema ve eğlence tertip salonları, futbol/basketbol külüpleri ve sahaları, düğün salonu gibi çeşitli kültürel aktivite mekânları bulunmasıyla dönemine göre bir sosyal donatı özelliği göstermektedir. Ayrıca fabrikanın öğrencilere staj ve sonrasında iş imkânları eğitim ve istihdam özelliğini de göstermektedir. Fabrika alanlarında kadın ve engellileri çalışması dönemine göre pozitif bir farkındalık olmuş ve gelir durumu iyi olmayan kişilerin çocuklarına yönelik sünnet tertipleri ve Beykoz Çayırı'ndaki sanatçı etkinlikleri sosyal farkındalığını göstermektedir. Fabrikaların kapanması sonrası grev yapan emekçiler sadece ekonomik anlamda değil sosyal yaşamın renklenmesine de katkı sağlayan bu donatı alanlarının ortadan kalkmasına da tepki göstermektedir (Şekil B.1).

Fabrika alanları kapandıktan sonra işçi sınıfının göç etmesi, fiziki mekânda ortaya çıkan kapalı siteler ve yüksek gelir grupları, film platosuna bağlı olarak sanatçı kesimin Beykoz'da yaşaması, fabrikaların atıllaşması ve yıkımı sonrası çöküntü alanı haline gelen alanda yaşamaya başlayan mülteci olgusu Beykoz'da sanayi sonrası sosyokültürel mekânı ortaya çıkarmaktadır (Şekil A.7). Özellikle mülteci olgusu İstanbul kentinin güncel sorunlarından biri olmaktadır. Beykoz'da kayıtsız ve ucuz işgücü olarak çalışmaya ve yaşamaya başlayan bu grup paydaşlar tarafından, Beykoz'da her mahalllede yaşadıkları idda edilen göçmenlerin yoğunlukta yaşadığı mahalleler Küçüksu, Yenimahalle, Tokatköy, Soğuksu ve Riva'dır. Yenimahalle'nin göçmenlerce (özellikle Afgan) işgal edildiğini söyleyen paydaşlar kendilerine ait ticarethane ve konutları olduğunu da söylenmektedir (Şekil B.6).

Beykoz'da mülteciler çeşitli işlerde uzmanlaşmaya başlayarak geçimlerini sağlamaktadır. Paydaşlar, Afganların hamallık, inşaat işleri, garsonluk vb. işler dışında Tokatköy'de bulunan saya atölyelerinde, Özbeklerin villalarda hizmetli, çocuk bakıcısı, bahçıvanlık yaptıklarını ve Suriyeli göçmenlerin de kâğıt ve metal atık toplayıcısı olarak geçimlerini sağladıklarını söylemektedir. Ucuz ve kayıtsız işgücü olarak geçimlerini sağlayan mülteciler nedeniyle, yerel halkın istihdam yönünden sorunlar yaşadığını da ileri süren paydaşlar, bekâr evlerinde sayıca çok olarak yaşayan ve toplu hareket eden bu kişilerin güvenlik sorunları ortaya çıkartığını da yinelemektedir (Şekil B.6). Beykoz'da sanayi dönemi öncesi çokürtürlü yaşam günümüzde mülteci olgusuyla şekillenmektedir.

Beykoz'da göç eğilimlerinin artmasına karşın sanayi döneminde ve fabrikalar kapandıktan sonra aynı kültürden ve memleketli olma olguları bir dayanışma ortamını oluşturmaktadır. Bu durum hemşeri derneklerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Şekil A.7). Hemşeri dernekleri çoğunlukla kahvehane kültürü olarak yayılarak Beykoz'da varlığını devam ettirmektedir. Fabrikaların kapanması sırasında istihdam alanının ortadan kalkması, ekonomiyi olumsuz etkilemesi ve var olan sosyal sermayenin de bu durumdan olumsuz etkilenmesi gibi ilşkisel ağlara yönelik faaliyet yürütme durumu paydaşlarla tartışıldığında herhangi bir çalışmaları olmadığı yönünde yanıtlar verilmektedir. Aynı zamanda fabrikalar

kapandıktan sonra endüstri mirası için çalışmalar da yapılmamaktadır (Tablo 4. 21).

Tablo 4.21 Hemşehri derneklerinin endüstri mirasına yönelik faaliyetleri

		Value	Count
Valid Values	1	Çalışmaları Sendikalarla Ortak Olarak Vardı Fakat Devlet Kararı Olduğu İçin Karşı Çıkılamadı	%1
	2	Çalışmaları Vardı Fakat Etkin Olamadılar	%10
	3	Faaliyetleri Yalnızca Yöresel Etkinliklerle Sınırlıdır	%1
	4	İstihdam Kaybının Önüne Geçmek İçin Destek Olmuştur	%2
	5	Dernekler Belediye'ye Bağlı Olduğu İçin Yönetim İzin Vermemiştir	%1
	6	Çalışmaları Yoktur	%85
Missing Values	System		66

Fabrikaların kapanması sonrası sosyal, kültürel, fiziki ve ekonomik süreçlerin ürünü olan endüstri mirası alanlarının korunması fikrine paydaşların bakış açıları ve fabrikaların Beykoz'un kimliğine etkisi değerlendirilmektedir (Şekil A.7). Bu anlamda sanayinin günümüz teknolojisine uygun bir donanım ile devam ederek ve istihdam sağlaması önemli cevaplardan biri olmaktadır (Tablo 4.22). Beykoz halkının mirasa bakış açısı çoğunlukla ekonomik yönden olmaktadır. Öyle ki, otel ve imalathanelerin bir arada olduğu çarşı alanı cevapları da verilmektedir. Başka bir yaklaşımla sanayiye yönelik araştırma merkezi ve üniversite gibi bilimin üretildiği yer olarak da devamlılığı sağlanması hem fiziki yapının sürdürülebilirliğini hem de Beykoz'da önemli bir araştırma merkezi kurulabileceğini söylemektedir. Kültürel merkez ve müze kullanımlarına da hizmet etmesi yönünde fikirler sunulmuş, kamusal bir kullanım alanı olarak gelecek nesillere aktarılması yönünde korunması ve sürdürülebilirliği sağlanması gerekliliği vurgulanmaktadır (Şekil B.6).

Tablo 4.22 Sanayi alanlarının devamlılığı yönündeki görüşler

Endüstri_mirası_teknolojiye_uygun_fabrika_olarak_kalmalı

		Value	Count
Valid Values	0	Bilinmeyen/Cevap Verilmeyen	%60
	1	Evet	%40
Missing Values	System		66

Paydaşlara ayrıca çeşitli ifadeler yöneltilerek bağlamında geçmiş, günümüz ve şimdiki zaman bağlamında sanayi mirasının sosyal, fiziki, kültürel ve ekonomik mekâna olan etkisi değerlendirilmek istenmektedir (Şekil A.8). “Bu endüstri mirası alanları Beykoz’un sembolüdür.” ifadesi paydaşlara yöneltildiğinde çoğu (%97’si,98 kişi) katılıyorum yanıtını vermektedir. Bu durum, paydaşların, hala sanayi mirası alanlarını, Beykoz’un kimliğinin bir ögesi ve sembolik bir değer olarak görmesinden kaynaklanmaktadır (Şekil B.7). “Bu alanların çevresinde yaşamak endüstrinin yaşanmışlığını bana anlatmaktadır.” ifadesi paydaşlara yöneltildiğinde çoğu (%94’ü, 95 kişi) Katılıyorum yanıtını vermektedir. Bu durum, paydaşların, hala sanayi mirası alanlarını, Beykoz’da sanayi döneminin yaşanmışlığını ifade eden alanlar olarak görmesinden kaynaklanmıştır (Şekil B. 7). “Hala bu alanlar, Beykoz için gelecek, geçmiş ve bugün arasında köprü niteliği taşımaktadır.” ifadesi paydaşlara yöneltildiğinde çoğu kişi (%79’u,80 kişi) Katılıyorum yanıtını vermektedir. Diğer ifadelere göre katılım bu soruda azalmıştır. Bunun nedeni geçmiş ile aradaki bağın zayıfladığını düşünenlerin var olmasından kaynaklanmaktadır (Şekil B.7). “Bu alanlar benim için ve Beykoz için hiçbir şey ifade etmiyor.” ifadesi paydaşlara yöneltildiğinde çoğu (%56’sı, 57 kişi) Katılıyorum yanıtını vermiştir. Bu durum katılım az olsa dahi endüstri mirasının kent ve kentliden kopuşunun göstergesi olmaktadır (Şekil B.7). “Bu alanlar artık Beykoz için izole duvar görevi gören kentle bağdaşmayan alanlardır.” ifadesi paydaşlara yöneltildiğinde çoğu (%81’i, 82 kişi) Katılıyorum yanıtını vermektedir. Diğer ifadelerde sanayinin sembolik değerini, yaşanmışlığı ve kent kimliğine etkisini çoğunlukla katılıyorum demişlerse de bu ifadede tezat bir yanıt vererek bir önceki ifadeyi de desteklemektedir. Beykoz’da sanayi alanlarının kapanması sonrası endüstri mirasına yönelik uygulamaların Beykoz’u ve kentlisi düşünmeden parçacıl olarak yapılması bu alanların kent yaşamından koptuğunu yinelemektedir (Şekil B.7).

Endüstri mirasına yönelik uygulamalar sosyal mekânda değişime neden olmaktadır. Bu durum sanayi alanlarının kapanması sonrası kentsel peyzaj örüntüsününde yeni mekânsal oluşumları ve kullanıcıları ortaya çıkarmaktadır. Kentsel mekânın sanayi döneminde işçi sınıfının mekânı sahiplenerek gecekondu

alanlarını ortaya çıkarması, mekâna bağlanabilirlik ve farklı kültürel gruplarla birlikte yaşama olgulaı ilişkisel ağları oluşturmaya katkı sağlamaktadır. Sanayi sonrası dönemde mekânsal sahiplenme, yüksek gelir gruplarının yaşadığı yüksek prestijli konut bölgeleri ve kayıtsız işgücü olan mültecilerin çöküntü alanı haline gelen kent parçaları olarak tanımlanabilmektedir. Bu durum Beykoz'da sosyomekansal çatışmalar yaratarak kent mekânının ve sosyal yapısının parçalanmasına neden olmaktadır.

4.3 Bölüm Değerlendirmesi

1980'li yıllardan sonra Beykoz'un kıyı kesiminde bulunan sanayi alanlarının farklı işlevlere hizmet amaçlı kullanılması konusu yerel ölçekte hazırlanmış planlarda ortaya çıkmaktadır. Bu tarihlerde yerel ve merkezi otoritenin hazırladığı imar planları, kalkınma planlanları, yasa ve yönetmelikler özellikle İstanbul'da sanayinin desantralizasyonunun gerekliliğini savunmuştur. Bu durumdan İstanbul'un Anadolu Yakası'nda Boğaz'a kıyısı olan Beykoz ve ulusal ve uluslararası marka endüstriler olan sanayiler de etkilenmiştir.

Beykoz, geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapmaktadır. Bu medeniyetlerin endüstriye katkısı açısından, özellikle Bizans İmparatorluğu gelmektedir. Bizans İmparatorluğunun burada kurmuş olduğu kâğıt fabrikası ile sanayi tesisleri bu bölgede yoğunlaşmaktadır. O dönemde bir köy özelliği taşıyan yerleşim, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethetmesinden sonra gelişim göstererek kasaba özelliği taşımaya başlamıştır. Beykoz'un konumu ve akarsuları, yeni sanayi alanlarının kurulmasına da elverişli olmasıyla Osmanlı Dönemi'nde özellikle askeri sanayiye yönelik yatırımlar gerçekleşmektedir. Bunlardan belki de en önemlisi ve günümüze kadar ulaşan "Deri ve Kundura Fabrika'sı" olmaktadır. Osmanlı Dönemi'nin sonlarına doğru Tanzimat ve Islahat Ferman'larıyla batılı devletlere ve gayrimüslimlere tanınan hakların artması, Beykoz'da yabancı yatırımcı ve gayrimüslimlere ait sanayi tesisleri kurmayı kolaylaştırmaktadır. Bunlardan birisi Mişon Levi ve ortağı Modiano'nun kurduğu cam fabrikasıdır. Bu cam fabrikası daha sonraki dönemlerde Beykoz'daki cam işleme sanatı ve kültürünün öncüsü sayılmaktadır. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, devletin kalkınması amacıyla çeşitli atılımlar gerçekleştirilmektedir. Nitekim Mustafa

Kemal Atatürk'ün Beykoz'da kurmuş olduğu "Paşabahçe Şişecam Fabrikası" bu atılımlar arasında Beykoz için en önemli olandır. Osmanlı Dönemi'nden itibaren Beykoz'da oluşan cam işleme sanatı kültürünün geliştirilmesi ve "Türk Camcılığı'nın" bir sanat olarak dünyada yer edinmesini sağlaması açısından Paşabahçe Şişecam Fabrikası ayrıca önem taşımaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Beykoz'da kurulan bir başka fabrika da Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası'dır. Bu fabrikanın önemli özelliklerinden birisi Türk modern mimarlığının ilk örneklerinden biri olmasından kaynaklanmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde kurulmuş olan Deri ve Kundura Fabrikası Cumhuriyet Dönemi'nde "Sümerbank Deri ve Kundura Fabrika'sı" olarak anılmaya başlamıştır. Askeriyeye ait teçhizat üretmenin yanı sıra 1950'li yıllardan sonra günlük ayakkabı üretmeye de başlamıştır.

Osmanlı Dönemi ve sonrasında kurulan fabrikalar ile Beykoz büyümeye ve saçaklanmaya başlamıştır. Fabrikaların kurulması sonrasında barınma sorununu çözmeye çalışan işçiler Beykoz'da "gecekondu" yerleşimlerini kurmaya başlamışladır. Beykoz'un topoğrafik yapısının engebeli olması bu gecekondu alanlarına erişimi ve kontrolü de zorlaştırdığından gecekonduların sayılarının artmasına da zemin hazırlamıştır. Dönemin getirdiği ihtiyaçlar açısından devletin barınma sorununa çare bulamaması ve İstanbul'da sanayi eksenli büyüme gerçekleşmesinden dolayı bu duruma göz yumulmuştur. 1950'lerden başlayarak devletin Beykoz'da ulaşıma yönelik –özellikle karayolu- yatırımların gerçekleştirmesi, ara ulaşım türlerin artmasına (bu dönemde minibüsler) neden olurken bu durum gecekondulaşmayı daha çok arttırmıştır.

Sanayi dönemi sosyal ve kültürel yapısına bakıldığında ise Beykoz, özellikle Karadeniz Bölgesi'nden göç almıştır. Topoğrafik özelliklerin Karadeniz Bölgesi'ne benzer özellik taşıyan Beykoz'da, Osmanlı Dönemi'nde Rum ve Ermeni asıllı vatandaşların yaşaması, sanayi dönemi Beykoz'unda ise farklı bölgelerden göç almasıyla ile çok kültürlülüğü pekiştirmektedir. 1950'lerin sonlarına doğru artan göçün ve sanayi alanlarının kenti büyümeye, çarpıklaştırmaya ve saçaklanmaya ittiğini düşünen uzmanlar, İstanbul'a yönelik imar planları hazırlanması gerektiğini savunmuştur. Yapılan yerel ve merkezi ölçekli planlar ile sanayi alanlarının kent kıyılarından ve kent merkezinden uzaklaştırılması konusu

gündeme gelmiştir. Fakat kentsel ölçekte yapılan ulaşım yatırımları (karayolları, Boğaz Köprüsü vb.) kent merkezlerinin dışında yeni odak alt merkezler oluşmasına da katkı sağlayarak nüfusu daha da arttırmıştır. 1970'lerde ortaya çıkan ekonomik kriz neticesinde dünyada neoliberal ekonomi politikalarının benimsenmesi ile sanayi yatırımlarında devlet politikaları azalmış ve ülkemizde özelleştirme konusu gündeme gelmiştir.1980'lerde sanayinin desantralizasyonuna yönelik İstanbul için imar planları hazırlanmıştır. Bu anlamda kapanan ya da özelleştiren sanayi tesislerinin alanları farklı kullanımlara hizmet edecek şekilde planlanmaktadır. Atıl kalan sanayi alanlarının miras olarak korunması fikri önem kazansa da özellikle kıyıdaki endüstriyel miras alanlarının turizm tesisi olarak planlanması endüstri mirası alanlarına yönelik baskıyı arttırmaktadır.

Beykoz'da 2000'li yıllarda kapanan, kent belleği ve kimliğinde yer edinmiş sanayi alanlarına yönelik çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Beykoz Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası kapatılarak bir firmaya satılmış ve film/dizi platosu olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası da bir firmaya satılarak, turizm tesisi yapılması açısından endüstri mirası yıkılmıştır.Paşabahçe Şişecam Fabrikası ise atıl halde tellerle ve yeşil örtüyle gizlenmiş olarak kentin fiziki mekanında geleceği tayin edilemeyen belirsiz bir süreç geçirmektedir. Endüstri mirasına yönelik bu uygulamalar, tekil yapı ya da alan ölçeğinde parçacıl karar ve müdahaleler ekseninde gerçekleştirilmektedir. Endüstri mirasının korunması amacı gütmeyen uygulamalar mirasın kent ve kentliden uzaklaştırarak, kentten kopuşunu ortaya çıkarmıştır. Tarihsel süreç içerisinde kent kimliğinin oluşmasını sağlayan bu alanların korunması gerekmektedir. Endüstri mirasına yönelik uygulamaların tekil yapı ya da alan ölçeğinde yapılması yalnızca fiziki mekanı değil sosyal, kültürel ve ekonomik mekanı da etkilemektedir. Yapılan uygulamalar sonrasında rant odağı ya da çöküntü bölgesi olma karmaşıklığına giren Beykoz'da çeşitli mekansal yapılanmalar ortaya çıkmaktadır. 2000'lerin sonlarına doğru fiziki mekanda ortaya çıkan kapalı siteler Beykoz'u rant yönüyle desteklerken, kapanan sanayi tesislerinin yıkılması/atıllaşması süreçleri bu alanların çevresinde çöküntü alanları oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Endüstri mirasına yönelik yerel ve merkezi ölçekli planlar ile fiziki mekanda uygulamalar neticesinde sonu tayin edilemeyen

süreçlerin başlangıcı oluşmaktadır. Sadece fiziki mekana değil endüstri mirasının bulunduğu kentsel alt bölge ve kent ile ilşkisi irdelenerek uygulamalar gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda post endüstriyel peyzaj yaklaşımı endüstri mirasının korunması ve ona yönelik uygulamalar gerçekleştirilmesine yönelik bazı yöntem arayışları sunmaktadır.

Post endüstriyel peyzaj yaklaşımı, endüstri mirasının sanayi dönemi sırasında mekansal bağlantıları olan bir dizinin parçası ve geçmiş-gelecek-bugün zaman üçlüsünde sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziki mekan boyutlarıyla kent kimliğinin bütüncül olarak korunmasını amaçlamaktadır. Günümüzde Beykoz'daki endüstri mirasına yönelik uygulamaların post endüstriyel peyzaj yaklaşımı bağlamında irdelenmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen örnek alan çalışması kapsamında 101 paydaş ile yarı yapılandırılmış mülakat görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.

Beykoz'daki sanayi alanlarının ve bu sanayi alanlarının etkisinde olan mahallelerde gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlarda endüstri mirasına yönelik yapılan uygulamaların kent ve kentliye etkisi post endüstriyel peyzaj yaklaşımıyla tartışılmaktadır. Yapılan mülakatlarda, paydaşların sanayi alanlarına yönelik farkındalığı ve bu sanayi alanlarına yüklediği değerler ölçülmeye çalışılmıştır. Kent kimliğinde ve yaşayanların belleğinde yer edinen bu alanların paydaşların geçmişlerindeki deneyimleriyle irdelenmeye çalışılmaktadır. Tarihsel bilgilerin dışında hayatlarından hatıralar ve kesitler sunan paydaşların sanayi alanlarının kapatılmasına yönelik tepkileri çeşitli olsa da bu alanların Beykoz'un gelişimine katkı sağlayan istihdam alanları olarak -ekonomik mekan bağlamında- nitelemektedir. Yapılan mülakatlarda paydaşların genellikle Beykoz'da doğma büyüme kişiler ve eğitim düzeyleri ilk ve ortaokul düzeyinde yoğunlaşmaktadır. Paydaşların yaş grubu çoğunlukla 60-64 arası olması Beykoz'da çalışma çağı nüfusunu gösterse de aslında yaşlanan bir nüfusun olduğunu da pekiştirmektedir. Mülakatlarda genellikle kahvehane, park ve spor klübü gibi yerlerde görüşülen bu kişilerin tanıdıkları vasıtasıyla başka kişilere de erişilmiştir. Yapılan mülakatlar aynı zamanda erkek paydaşların daha yoğun katılımlarıyla gerçekleşmiştir. Kişilerin yaş grupları dikkate alındığında sanayi alanlarına yönelik deneyim ve bilgisinin de etkisiyle çalışma şekillenmiştir. Sanayi alanlarının kapatılması sonrası Beykoz'da istihdamın azaldığı ve ekonominin zayıfladığı yönünde eleştirel

cevaplar verilmektedir. Bu dönemde fiziki mekanda konut yaşam çevresindeki değişimler de tartışılmaktadır. Gecekondu alanlarının değişimi ve merkezi yönetimin politikaları bağlamında Beykoz'daki mekana müdahaleler ile yerleşim yerinin değiştiği ve işçi sınıfının sanayi alanlarının kapatılması sonrasında il dışı fabrikalara ya da hizmet sektörüne bağlı olarak ara kademe işlerde çalıştığı söylenmektedir. Sanayi alanlarının kapanması hem ekonominin zayıflamasına hemde sosyal sermayenin zayıflamasına neden olmaktadır.

Endüstri mirasının paydaşlar, sosyal, kültürel, fiziki ve ekonomik ilişkiler ağının yegane/benzersiz bir parçası olması başka bir deyişle mekansal bağlantıları olan bir dizinin parçası olmasıyla, mirasa yönelik uygulamalar sonrasında bu ilişki ağında kopuşları meydana getirmektedir. Özellikle Beykoz'a yönelik yapılan kentsel yatırımlar (üniversiteler, kapalı siteler vb.) kentsel mekandaki ayrışmanın sanayi dönemi sonrasında belirgin bir halini sunmaktadır. Beykoz'da fiziki mekandaki bu değişim farklı sosyal grupların (öğrenci, yüksek gelir grubuna mensup kişiler) alanda yaşamasına zemin hazırlasa da kente dair sorunların dışında kalmaktadır. Öyle ki özellikle kapalı sitelerde yaşayan kişiler endüstri mirasının korunmasına yönelik bilinç arttırıcı bir söylemleri olmadığı gibi Beykoz'da bağımsız ve izole bir yaşam biçimi izlemektedir.

Sanayi alanları kapanması sonrasında ekonomik mekanın da etkilenmesiyle alanda yer alan yerel esnaf (fırın, çayocağı, bakkal, lokanta vb.) ve atölyeler/imalathaneler (dekor, yaldızlama, kesme, saya ve deri atölyeleri) de kapanmıştır. Fabrikaya alt ürün üretimi yapan imalathaneler fabrika alanları kapandıktan sonra kapanmak zorunda kalmıştır. Esnaf ise belli bir süre ayakta kalmaya çalışarak önce kiracılar kapatmış, günümüzde ise dükkan sahiplerinin babadan oğula gelenekleri de devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın başlangıcında paydaş grupları ve paydaş sayıları belirlenmişse de özellikle imalathanelerde çalışan zanaatkarlara erişilememiştir. Beykoz'da sanayi döneminde ekonomik ilişkiler ağında sanayi işçilerinden sonra önemli bir noktada olan esnaf ve zanaatkarların, fiziki ve ekonomik mekanda devamlılıklarını sağlamadığı ortaya çıkmaktadır. Sembolik ekonomiyi sürdürmeye çalışan yalnızca saya (ayakkabı üzerindeki deri kısım) atölyeleri olsa da Tokatköyde bulundukları

idda edilen bu atölyeler, Tokatköyeki kentsel dönüşüm uygulamalarından etkilenerek kapanacağı öngörülmektedir.

Beykoz Kundura Fabrikası'nın kapatılarak Beykoz Kundura adlı fim/dizi platosuna çevrilmesi Beykoz'da dizi setine ev sahipliği yapılması açısından bazı yapılarda yenileme ve restorasyon çalışmalarına neden olmaktadır. Bu durum yenilenen yapıların olduğu sokaklarda (örneğin Baharatçı Yokuşu) film çekimlerini arttırmaktadır. Fiziki mekana yönelik bu müdahaleler sonrasında sanatçı kesimin alanda yaşaması gibi sosyal yapıda da değişimleri de ortaya çıkarmaktadır. Bir başka durum olarak da bu dizi setlerine evlerini kiralayarak geçimini sağlayan kişilerin ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Sanayi sektörü odaklı gelişme yerini Beykoz'da dizi sektörü odaklı gelişmeye bırakmıştır.

Beykoz'da bir taraftan sermaye ekseninde mekansal müdahaleler varken, bir taraftan da çöküntü bölgesine dönüşmeye başlayan kent kısımları vardır. Özellikle atıl olan Beykoz Paşabahçe Şişecam Fabrikası çevresinde başlayan atıllaşma süreci fabrikayla ilişkilendirmiştir. Bir taraftan da Paşbahçe Tekel Fabrikası'nın yıkımı nedeniyle Tokatköy'deki yıkımları bağdaştırarak sermaye sahiplerine yönelik kullanımların olacağı alanlar olarak nitelemektedir. 1984 tarihli Mevzi İmar Planı'nda fabrika alanlarının turizm tesisi olarak gösterilmesi sonrası 2000'li yıllarda endüstri miraslarına yönelik baskıyı arttırmış ve paydaşların söylemlerine göre yıkılan ve atıllaşan yapıların miras kimliğinden söz edilemeyeceği gibi yeniden işlevlendirilen sanayi alanlarının da miras kimliğinden söz edilemeyeceğidir. Bu alanların miras kimliği zedelenerek, kentsel bellekteki sürekliği de kesintiye uğramaktadır. Günümüzde yeşil örtü ve tellerle saklanan bu kent parçalarına yönelik, paydaşlar her ne kadar sanayi alanlarının sembolik değerinden bahsetse de kentle bağdaşmayan alanlar haline geldiklerini yinelemektedir.

Beykoz'da sanayi sonrasında sosyal değişimine işçi ailelerinin göçleri konu olsa da bu dönemde kurulmaya başlayan hemşehri dernekleri alanda geleneklerini ve memleketli dayanışmasını sürdürmeye çalışmaktadır. Çoğu kahvehane kültürüyle mekanda yer edinen bu derneklerin endüstri mirasının korunmasına yönelik çalışmaları bulunmamaktadır. Endüstri mirasının korunmasına paydaşların

verdiği yanıtlar ekseninde değerlendirilme yapıldığında Beykoz'da istihdamın ortadan kalktığı ve ekonominin zayıfladığını düşünen paydaşlar alanda istihdam yaratıcı projeler olması gerektiğini savunarak otel, çarşı vb. kullanımlar ile endüstri miraslarının yeniden işlevlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu anlamda koruma yaklaşımına ters düşen bir görüş sergilemektedir. Post endüstriyel peyzaj yaklaşımı bağlamında, endüstri mirasına yönelik uygulamaların irdelenmesi sonucunda Beykoz'da sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziki mekana müdahaleleri arttırdığı ve endüstri mirasına yönelik korumanın gerçekleşmediği tespit edilmektedir.

5
SONUÇ VE ÖNERİLER

19. Yüzyılda üretim biçimlerinde ortaya çıkan teknolojik yenilikler Sanayi Devrimi'nin yaşanmasına neden olmuştur. Önceleri kent dışına kurulan sanayi tesisleri kentlerin büyümesi ve saçaklanmasıyla kent içine dahil olurken, kentlerin fiziki, sosyal, ekonomik ve kültürel mekanlarında değişimler yaşanmıştır. Ne var ki, 20. Yüzyıl sonlarına doğru dünyada ortaya çıkan ekonomik kriz ve sonrasında benimsenen neoliberal ekonomi politikaları çerçevesinde, üretimin mekansal parçalanması öngörülmüştür. Kent mekanını etkileyen bu durum sonrasında, sanayi alanlarının desantralizasyonu ve kapanması konusu gündeme gelmiştir. Kentlerde zamanla kent içine dahil olan sanayi alanlarının kapanarak işlevsiz hale gelmesi, atıllaşmaya başlayan kent parçacıklarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Köhneyen sanayi alanlarının emeğin üretim mekanı olarak korunması ve gelecek nesillere aktarılması konusu, bu noktadan itibaren tartışılmaya başlanmıştır. 1950'lerde endüstri arkeolojisi kavramı ortaya çıkmasıyla endüstri kalıntılarının korunması gerekliliği vurgulanmış, 1960'larda bu kavram, tüm endüstri yapı ve donanımı içerisine alarak anlam genişlemesine uğramış ve "endüstri mirası" kavramını ortaya çıkarmıştır. Endüstri mirasının korunması adına çeşitli örgütler kurularak çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

19. Yüzyılın sonlarında kentlerin boşalarak işlevsizleşen ve atıllaşan kent kısımlarının yeniden canlandırılması konusu dünyada geniş yankı bulmuştur. Bu anlamda kent toprağının değeri göz önünde bulundurularak ortaya çıkan uygulamalar işlevsizleşen endüstri miras alanlarına baskıyı da arttırmıştır. Endüstri mirasına yönelik koruma uygulamalarının başında gelen yeniden işlevlendirme olgusu, yapıya yönelik farklı kullanım projelerinin ortaya çıkmasına zemin oluşturmaktadır. Yeniden işlevlendirme projelerinin dünyada ve ülkemizde gerçekleştirilen uygulamalarına bakıldığında, yapı stoğuyla sınırlı kalan ve yalnızca fiziki mekana yönelik uygulamalar olduğu görülmektedir. Bu uygulamalar yapının ve kentin kimliği düşünülmeden gerçekleştirilmesiyle endüstri mirasının sürdürülebilirliği konusunda sorunları ortaya çıkarmaktadır.

Endüstri mirasının bulunduğu alt bölgede ve kent ile değerlendirmek yerinde koruma ve bütüncül koruma yaklaşımlarıyla ele almak gerekmektedir. Bu anlamda endüstri mirası, fiziki mekan dışında sosyal, ekonomik ve kültürel mekanın da ürettiği bir süreç ürünüdür. Yeniden işlevlendirme projelerinin gerçekleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan yeni mekansal kullanımlar (yeni prestij konut alanları ve ticaret yapıları) sonucunda bu mekanı kullanan yeni sosyal grupların (yüksek gelir grubu) ortaya çıkmasına da neden olarak kentsel altbölgeyi dolaysıyla da kent bütününü etkilemektedir. Ayrıca yeniden işlevlendirme projelerinde endüstri mirası yapıların/donanımın yeni işlev için uygun olmadığını düşünen proje üreticilerinin, alanda yıkımlara neden olması miras olgusunu ortadan kaldırmaktadır. Endüstri yapısını atıl olarak kendi kaderine terk etmek de endüstri mirasının "miras" değerini zedelemektedir. Yapının atıl halde bırakılması sonrasında çevresinde çöküntü alanlarının oluşması ile farklı sosyal grupların (örneğin; marjinal) alanda yaşaması ile sağlıksız ve güvenliksiz kent kısımlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Koruma uygulamalarının yapı stoğuna odaklanarak, kent ve kentlinin bu uygulamaların dışına itilerek, bulunduğu çevreden bağımsız olarak yapılması ve yapıların kimliğinin değişmesiyle miras değerinin ortadan kaldırılması sorunları endüstri mirası kavramına yeni alternatif yaklaşımlar getirmeyi gerektirmiştir. Bu bakımdan post endüstriyel peyzaj yaklaşımı ortaya çıkmıştır.

Post endüstriyel peyzaj yaklaşımı, son on yıldır, endüstri mirasının korunmasına yönelik alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Bu yaklaşımda endüstri mirasının, sanayi dönemindeki izlerinin korunması ve bunu mekansal bağlantıları olan bir dizinin parçası olarak mekana (sosyal, fiziki, ekonomik ve kültürel) dair her şeyin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Endüstri mirasının, sanayi döneminde oluşturulan ilişkisel ağlarının, sanayi sonrasında nasıl bir değişim izlediği ve kentsel bellekte/kimlikteki yerinin bu bağlamda tartışılması gerekliliği ve sembolik ekonominin devamlılığının sağlanması, post endüstriyel peyzaj yaklaşımında ayrıca vurgulanmaktadır. Post endüstriyel peyzaj yaklaşımı, geçmiş, gelecek ve bugün açısından üçlü zaman düzleminde mirası değerlendirerek, endüstri mirasının sürdürülebilirliğinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Yapı stoğuna yönelik uygulamalar mirasın kentten bağımsız ve kentle

bağdaşmayan alanlar olmasını tetiklemektedir. Post endüstriyel peyzaj yaklaşımı, bu anlamda mirasa yönelik yapılan uygulamaların yapı stoğundan çıkarılıp kentle bütüncül olarak ele almayı savunmaktadır. Bu sayede sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziki yapıdaki önü alınamaz değişimlerin ortaya çıkması engellenerek, hem yapıyı hem de kentsel kimliği korumaya ve sürdürülebilirliğini sağlamaya katkısı olmaktadır.

Çalışma kapsamında örnek alan olarak seçilen Beykoz, endüstri mirasına yönelik yapılan uygulamalar bağlamında, post endüstriyel peyzaj yaklaşımının ele alış biçimine, örnek teşkil etmektedir. Beykoz, tarihte birçok ugarlığa evsahipliği yapmıştır. Özellikle Bizans döneminde kurulan kağıt fabrikası sonrası -köy yerleşimi özelliği gösteren Beykoz- sanayi tesislerinin çoğalmasını tetiklemiştir. Nitekim, Osmanlı döneminde askeri techizat üretimi yapmak amacıyla Beykoz'da çokça fabrika kurulmuştur. Bu fabrikalardan en önemlisi çalışmanın oluşumuna katkı sağlayan Beykoz Deri ve Kundura Farikası'dır. Bu fabrika, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası adını almıştır.Ülkemizin kalkınması açısından, Cumhuriyet Dönemi'nde çeşitli sanayi atılımları gerçekleştirilmiştir. Beykoz'da Paşabahçe Şişecam Fabrikası ve Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası kurulması bu durumun örneğidir.

1940'lı yıllardan sonra Beykoz'da sanayileşmeye bağlı olarak, Beykoz'a göçün artmasıyla yerleşim saçaklanarak büyümüştür. Göçle gelen işçi sınıfının barınma sorununa çare bulunamaması "gecekondu" alanlarını Beykoz'da çoğaltmış, hatta bazı yeni mahalleler bu gecekondular sayesinde kurulmuştur. 1950'lerde ülke politikalarında göç olgusu konusu gündeme gelmiştir. Sanayi kenti olan İstanbul'da kentin plansız büyümesinin durdurulması açısından çeşitli imar planları (Nazım İmar, Sanayi Bölgesi Planı, Metropolitan Alan Planı gibi) merkezi yönetim eliyle hazırlanmıştır. Fakat ne var ki plansız büyümenin önüne geçilemeyerek, İstanbul'a göçler artmaya devam etmiştir. Bu durum kentin farklı bölgelerinde yeni yerleşim yerleri açılmasına neden olmuştur. 1960'lı yıllarda DPT'nin kurulması sonrası yerel yönetimler de imar planları hazırlamaya başlamıştır. Beykoz bu dönemlerde henüz ilçe statüsü göstermemektedir. 1970'li yıllarda özellikle karayolu ulaşımına yönelik yatırımların artmaya başlaması neticesinde yerleşimler daha da büyümüştür.

1970'lerde dünyada ekonomik kriz ve sonrasında ortaya çıkan neoliberal ekonomi politikaları ile devlet eliyle yapılan yatırımlar özelleştirilmeye başlanmıştır. 1980'lerin başında dünyada bigi teknolojileri yoğun hizmet sektörü odaklı üretim modeli kapsamında fabrika alanlarının kapanması konusu gündeme gelmiştir. Hem özelleştirme hem de hizmet sektörü odaklı gelişim modeli, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında Beykoz'da devlet eliyle kurulmuş fabrikaların kapatılmasını tetiklemiştir. 2000'lerin başında Beykoz Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası, Paşabahçe Şişecam Fabrikası ve Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası kapatılarak, Beykoz Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası'nın mülkiyeti bir firmaya satılmıştır. Fabrika satıldıktan sonra, fabrika alanı ve yapıları Kültür Turizm Bakanlığı tarafından tescillenmiş ve korunması öngörülmüştür. Beykoz Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası'nın bir dizi/film platosuna dönüştürmek isteyen firma, mekana çeşitli müdahaleler gerçekleştirmiştir. Günümüzde bu endüstri mirası, çeşitli dizi ve film çekimlerinin yapıldığı bir alan konumundadır. Paşabahçe Şişecam Fabrikası ve Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası ise henüz yeniden işlevlendirilmemiş, yeşil örtü ve tellerle gizlenmiş alan olarak kent mekanında bulunmaktadır. Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası'nın otel olarak yeniden işlevlendirilme sürecinde yıkılması, endüstri miras kimliğini ortadan kaldırmış ve tartışmalara neden olmuştur. Paşabahçe Şişecam Fabrikası ise atıl halde geleceği tayin edilmemiş bir şekilde beklemektedir.

Post endüstriyel peyzaj yaklaşımı bağlamında Beykoz'da, fabrikaların bulunduğu ve etkileşimde olan beş mahalleyi (Yalıköy, Merkez, Gümüşsuyu, Paşabahçe ve İncirköy) içerisine alan kentsel altbölgede (Beykoz Endüstri Üçgeni) endüstri mirasına yönelik uygulmaların değerlendirilmesi açısından, yarıyapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. 101 paydaşla gerçekleştirilen görüşmelerde endüstri mirasının korunması yönünde çelişkilerin ortaya çıkmasına neden olan faktörler araştırılmaya çalışılmıştır.

Paydaşların çoğu Beykoz'da doğma büyüme kişiler olmasına karşın ailesi ya da tanıdıklarından biri genellikle çalışmada bahsedilen fabrikalarda çalışmıştır. Paydaşlar eğitim seviyesi çoğunlukla ilkokul ve ortaokul düzeyinde olan kişilerdir.Çalışma çağı nüfusunun yoğun olarak mülakatlara katılmasına karşın en fazla katılım 60-64 yaş grubunda görülmektedir. Bu anlamda Beykoz'da yaşlanan

bir nüfus olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Paydaşlara öncelikle sanayi alanlarının varlığı ve adlarına ilişkin bilgiler sorulmuştur. Çoğu fabrikaların varlığını ve adlarını bilmektedir. Geçmişteki deneyimlerine konu olan bu fabrika alanlarıyla ilgili bilgileri aktaran paydaşlar, sanayi alanlarının Beykoz'da ekonominin ve istihdamın itici gücü olduklarını açıklamakatadır. Günümüzdeki durumlarına ilişkin açıklamalarda da bulunan paydaşlar sermaye sahiplerinin istekleri doğrultusunda fabrika alanlarını kullandıklarını dile getirmektedir. Sanayi döneminde istihdam alanı yaratımı yapılan bu alanların kentsel çevreyi şekillendirmesi bağlamında gecekondu alanlarının ortaya çıkmasına yönelik işçilerin kendi barınma sorununa çare bulduklarını ve bu gecekonduların hala Beykoz'da devam ettiğini vurgulamış, fakat Beykoz'da Tokatköy mahallesinin kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilmesi sonrasında gecekonduların yıkılmasına değinmektedir. Sanayi alanları kapandıktan sonra işçi ailelerinin geçimlerini sağlamak için bir kısmının il dışına göç etmiş, bir kısmının da Beykoz'daki kentsel ölçekli yatırımlara bağlı olarak hizmet sektöründe ara işlerde çalışmaya başlamıştır. Bu durum sanayi alanlarının kapanması sonrası ekonominin zayıflamasına karşın sosyal sermayenin (deneyimli işçi, ustabaşı vb.) de zayıfladığını göstermektedir.

Sanayi alanlarının faal olduğu dönemde Paşabahçe cam ürünleri, Çeşm-i Bülbül ve Beykoz Kundurası gibi ulusal ve uluslararası marka endüstri olmayı sağlayan çeşitli ürünlerin Beykoz'u da marka bir kent yaratımı sürecine soktuğu söylenmektedir. Beykoz'un ekonomisine katkı sağlayan bu marka endüstrilerin dışında onlara alt ürün üretimini sağlayan imalathane ve atölyelerin (dekor, saya, deri vb.) sanayi döneminde fiziki mekanda olması, sanayi alanlarının mekansal bağlantıları olan bir dizinin parçası olma halini pekiştirmektedir. Sanayi alanların kapanmasıyla alt ürün üretimi sağlayan imalathanelerde/atölyeler de kapanmıştır. Dolaysıyla bu yerlerde çalışan zanaatkarların da sayıları azalmıştır. Yalnızca Tokatköy'deki saya atölyelerinin sembolik ekonomi olarak devam etmeye çalıştığı söylenmektedir.Bir başka durum da sanayi dönemindeki yerel esnafın değişen koşullar karşısında alanda tutunamayıp, yalnızca dükkan sahiplerinin devam etmeye çalışması olmuştur. Bu durum çalışmanın ilk kısıtını oluşturmaktadır. Bir başka deyişle çalışma öncesi belirlenen örneklem evrenindeki

zanaatkar ve yerel esnaftan kişilerin, değişen koşullar nedeniyle alanda bulunmayışı neticesinde, farklı paydaş gruplarına yönelmek zorunda kalınmıştır.

Sanayi alanlarına yönelik yerel ve merkezi otoritelerin verdiği parçacıl kararlar, kentlerin bugününü ve geleceğini etkilemektedir.1984 yılında hazırlanan Beykoz Mevzi İmar Planı'nda üç fabrika alanı da turizm tesisi olarak planlanmıştır. Bu anlamda günümüzde sanayi alanlarına yapılan müdahaleler (yeniden işlevlendirme, yıkıp yeniden yapma ya da tümüyle yıkma, donanımı kaldırma, atıl bırakma vb.) endüstri mirası kimliğini zedelemektedir. Paydaşlar özellikle yıkılan Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrika'sını *"yıkılan şeyin miras olduğunu düşünmüyorum"* diye basitçe eleştirmektedir. Oysa sadece Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrika'sı değil atıl kalan Paşabahçe Şişecam Fabrika'sı ve yeniden işlevlendirilme uygulamasıyla kimliği değişen Beykoz Sümerbank Deri ve Kundura Fabrika'sı da yerinde koruma ve bütüncül koruma anlayışlarına ters düştüğünden miras kimliği zedelenmektedir. Fiziki mekana yönelik yapılan uygulamalar kentlerde sosyal, kütürel ve ekonomik yapının da değişimini tetiklemektedir. Öyle ki Paşabahçe Şişecam Fabrika'sının atıl kalması ve Paşabhçe Tekel ve İspirto Fabrikası'nın yıkımı bu endüstri miraslarının çevresinde köhneyen kent parçalarının oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Kentsel mekandaki köhneme bu süreçlerin bağlantılı olmasıyla ilgili paydaşlar, Tokatköy'deki yıkımları da bu durumla birlikte değerlendirmektedir. Çalışmanın ikinci kısıtı olarak Tokatköy'deki kentsel dönüşüm uygulamalarından dolayı tez çalışmasını kamuoyu yoklaması ya da çeşitli siyasi partilerden gönderilen bir kişi olarak tarafıma inanmadıkları için çekimser cevap veren, cevap vermeyen ya da hakarete maruz bırakılma durumudur. Bu nedenle alan çalışmasında bu etkenlerden dolayı sorunlar yaşanmaktadır. Çalışmanın üçüncü kısıtı da Covid-19 nedeniyle hastalık şüphesi duydukları için yarı yapılandırılmış mülakata katılmayan kişilerdir.

İşçi kesimin alandan göç etmesi, ekonominin zayıflaması ve Boğaziçi Kanunu gereğince alandaki eski yapılara müdahalenin yerel yönetimlerin izin verdiği ölçüde ve yüklü fiyatlar ile yapılması, kentsel mekandaki bu atıllaşma süreçlerini tetiklemiştir. Beykoz'da fiziki mekandaki atıllaşma süreçleri marjinal ve göçmen gruplarını da alanda yaşamaya çekmektedir. Paydaşlar Afgan, Özbek ve Suriyeli göçmenleri *"kayıtsız ve ucuz işgücü"* olarak nitelemeleri ve Beykoz'un her yerinde

yaşadıklarını ve bekar evlerinde kaldıklarını ileri sürmektedir. Beykoz'da ekonominin kötüleşmesiyle ev sahiplerinin yalnızca evlerini değil oda, garaj, depo vb. kısımları da bu kişilere kiraladıkları paydaşlarca ileri sürülmektedir. Göçmenlerin çeşitli işgruplarında uzmanlaştıklarını da iddaeden paydaşlar, Suriyeliler kağıt toplayıcılığı, Afganların hamallık, inşaat işleri, lokanta vb. çalışırken, Özbeklerin ise Beykoz'daki kentsel yatırımlardan biri olan kapalı sitelerde hizmetli, bakıcı vb. görevlerde uzmanlaştığını söylemektedir. Bu atıllaşma süreci sadece fiziki mekanı değil sosyal mekanı da etkileyerek Beykoz'un geçmişten bugüne çok kültürlü olma özelliğini pekiştirse de, güvenlik ve sağlıksız konut çevreleri yaratılması gibi sorunların oluşmasına neden olmaktadır.

Beykoz'da mekanı etkileyen bir başka durum da rant odaklı projelerdir. Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'nın dizi/film platosuna çevrilmesi ile dizi sektörü Beykoz'da mekansal müdahaleler gerçekleştirmektedir. Bu müdahaleler dizi/film konseptlerine uygun olan eski yapıları ya da sokakları yenileme ya da restorasyonla kendini göstermektedir. Bir başka durum olarak da dizi çekilmesi istenen yapılar için ev sahipleriyle iletişime geçip buraları bir günlüğüne ya da bir süreliğine yüklü bedellerle kiralamaları olmaktadır. Bu durum Beykoz'da yeni bir ekonomik sınıf ortaya çıkararak set kiracılığını tekelleştirmeye başlamaktadır.Sanayi alanlarının kapanması sonrasında Beykoz'da kendine yer edinen kentsel yatırımlardan biri kapalı siteler bir diğeri de üniversitelerdir. Bu yatırımlar ile Beykoz kent mekanına gelen yüksek gelir grubu kişile ya da öğrenciler kent sorunlarından bağımsız bir yaşam sürmektedir. Paydaşlara göre özellikle kapalı siteler ve kıyıdaki yalılarda yaşayan kişiler kent mekanından izole bir hayat sürdükleri için endüstri mirasının korunması yönünde bir çalışmaları da olmamasını eleştirmektedir. Aynı zamanda üniversitelerin de böyle bir çalışması yoktur. Sanayi sonrası kurulan hemşeri dernekleri (çoğunlukla kahvehane kültürü olarak devam etmektedirler) de endüstri mirasının kapanmasına yönelik tepkileri bulunmamaktadır.

Endüstri mirasının işlevini kaybetmesi sonrasında mirasa yönelik gerçekleştirilen uygulamalar, kenti ve kentliyi de etkilemektedir. Kent mekanında ortaya çıkan yeni oluşumlara zemin hazırlayan bu durum mirasa yönelik koruma boyutu arka plana iterek, yapının ve kentin kimliğinin zedelenmesine hatta kimliksizleşmesine

(örneğin Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası) neden olmaktadır. Endüstri mirası alanlarının korunması fikrine paydaşların bakış açıları ve fabrikaların Beykoz'un kimliğine etkisi değerlendirildiğinde, ekonomik kaygılarla bu duruma bakmaktadır. Endüstri mirasının otel ve çarşı gibi kullanımlara hizmet ederek alanda istihdamı arttırması gerekliği üzerinde çoğu paydaş durmaktadır. Rant kaygısından ve sermaye sahiplerinin Beykoz'a yönelik projelerini eleştiren paydaşların bu cevabı endüstri mirasını yalnızca ekonomiyi ayakta tutan bir mekanizma olarak gördükleri ortaya çıkmaktadır. Endüstri mirasının her ne kadar sembolik ekonominin bir parçası olsa da, günümüzde yeşil örtü ve tellerle gizlenmiş, fabrika emekçilerinin bile ulaşamayacağı alanlar olarak, kent ve kentliden bağımsız mekânlar dönüştüklerini dolaysıyla bu alanların kentten uzaklaştığı yönünde eleştirmektedir.

Endüstri mirası alanları, Beykoz'un çok katmanlı ve dinamik kent yapısında kolektif kimliğin bir parçası olan korunmasını gerekli kılmıştır. Endüstri mirasına yönelik uygulamalar sonrasında ortaya çıkan tek tip ve glokalize peyzajlar, kentsel peyzajın anlamını değiştirerek, endüstri miras alanlarının/kentin nadir ve biricik olma olgusunu yok etmektedir. Özellikle yeniden işlevlendirilme projeleriyle endüstri mirasının kimliği değiştirilerek yeni kullanımlara hizmet edebilecek alanlara dönüştürülmesiyle, sanayiye yönelik inşa edilen sanayi tesisi ve donanımlarının farklı amaçlara hizmet edecek şekilde kullanılması, yapıya ve miras olgusuna zarar vermektedir. Beykoz'da Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası'nın yıkılarak yerine yeni bir kullanım alanı yapılmak istenilmesi bu durumu desteklemektedir. Endüstri mirasının mekânsal bağlantıları olan bir dizinin parçası olarak tarihsel süreç içersinde oluşturduğu ilişkisel ağların kaybolmaya başlaması sembolik ekonomiyi ortaya çıkarmıştır. Beykoz'da sembolik ekonomi, sanayi döneminde sanayi tesislerine alt üretim gerçekleştiren küçük ölçekli imalathanelerden, sanayi dönemi sonrası kent mekânında sürekliliğini sağlamaya çalışan atölyeleri kapsamaktadır. Beykoz'da sanayileşmeyle birlikte sanayi tesisleri, sanayi işileri ve gecekondular kentin içsel fakörlerini/genetik kodunu oluşturmuştur. Sanayi sonrası kentin sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziki yapısının değişiminde odak noktası/çekirdek yer (merkez üs) görevi gören endüstri miras alanları, kent peyzajını değiştirmiştir.

Beykoz Endüstri Üçgeni'nde endüstri mirasına yönelik yapılan uygulamaların mekansal yapıya etkisi bağlamındaki genel problemler;

- Endüstri mirasının "miras" olarak korunmaması, yıkım ve atıl bırakılma,
- Endüstri mirasının yeni işlevinin kamu yararı yönünde katkısı olmaması,
- Paydaşların, endüstri mirasına çoğunlukla istihdam alanı olarak bakması,
- Paydaşların endüstri miraslarını, "kentten bağımsız alanlar" olarak nitelemesi,

Bu problemler bağlamında, Beykoz Endüstri Üçgeni içerisinde yer alan Beykoz Sümerbank Kundura Fabrikası, Paşabahçe Şişecam Fabrikası ve Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası, endüstri miras alanı ve kentin içsel faktörü /genetik kodu olarak bütüncül korunması gerekmektedir. Emeğin üretim mekanı olan fabrika alanları mekansal bağlantıları olan bir dizinin parçası olarak yapı stoğu bağlamında değerlendirilerek uygulama gerçekleştirilmemelidir.Kentsel mekanda sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziki süreçlerin ürünü ve odağı sayılan bu alanlar, parçacıl projelere konu edilmemelidir. Yerel ve merkezi otoritelerinin hazırladığı imar planlarında endüstri mirasının farklı işlev kullanımını önermesi ile plan düzleminde ortaya çıkan mirasa müdahaleler, uygulama sonrasında, kentsel alanda yeni sosyomekansal oluşumların ortaya çıkmasını da tetiklemektedir. Bu uygulamalar rant olgusu çerçevesinde yapılmayarak, kentsel kimliği ve yapının kimliğinin göz ardı edilmeyecek şekilde koruma uygulamaları gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Endüstri mirasına yönelik uygulamalar sanayi dönemindeki teknolojik donanımın ortadan kaldırıldığı, istenmeyen yapıların yıkıldığı ve yapının fiziki mekanındaki bütünlüğü zedeleyici olmamalı, yerinde koruma anlayışına ters düşmemelidir.Bugün endüstri mirasının izleri fiziki mekanda yer almasına karşın, gelecekte devamlılığını ve sürekliliğini sağlama açısından, post endüstriyel peyzaj yaklaşımının gerektirdiği geçmiş, gelecek ve bugün zaman ele alınarak bu miras alanlarına uygulamalar düşünümelidir. Sanayi döneminde fabrikalara alt ürün üretimi sağlayan atölye ve imalathanelerin sembolik ekonominin gereği olarak devamı sağlanmasına yönelik projeler geliştirilmelidir.Böylece zanaatkarlık geleneğinin devamlılığı sağlanacaktır. Özellikte Beykoz cam işleme sanatı ve kültürünün devamına destek vermek amacıyla "Camköy" projesi hayata geçirilmelidir. Aynı zamanda yerel ticaretin de

devamlıığının sağlanması Beykoz'un kimliği ve bellekteki yerinin korunmasına da destek olacaktır. Endüstri mirasının mekansal bağlantıları olan bir dizinin parçası sayılması ile kent mekanına ait izlerin yaşatılması gerekmektedir. Özellikle işçi sınıfının bir sosyal sermaye olarak sanayiye destek verecek araştırma ve geliştirme projelerinde destek mekanizması olarak görev yapması sağlanmalıdır.Günümüzde özellikle Paşabahçe Tekel ve İspirto Fabrikası'na yapılan müdahale çerçevesinde miras ortadan kaldırılmıştır. Geçmişte Beykoz'un ekonomik mekanına katkı sağlayan bu yer bir rant projesi uğruna yıkılmıştır. Endüstri mirasına yönelik bu uygulama kent kimliğini zedeleyerek, kentsel belleği kesintiye uğratmıştır. Beykoz Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası ise işlev değişikliği sonrası bir firmanın kullanım mekanı olarak kentsel mekandan bağımsızlaşmaktadır. Paşabahçe Şişecam Fabrikası da atıl bırakılarak, yapı ömrü tamamlandıktan sonra kendi kendine yıkılması beklenmektedir. Endüstri mirasına bu yaklaşımlar miras değerini ortadan kaldırmıştır. Beykoz Endüstri Üçgeni'nin daha fazla fiziki, sosyal, kültürel ve ekonomik hasarlar almaması açısından uzmanlar tarafından alana yönelik planlar geliştirilmelidir.

Beykoz endüstri mirasının kentten bağımsız alanlar olarak düşünülmesi, gelecekte devamlılığını sekteye uğratmaktadır. Sanayi alanlarının kalkınma planları çerçevesinde toplumun refahını ve ülkenin kalkınmasına yönelik yapılmış atılımlar oluğunu düşünürsek, endüstri mirasının yine toplumun yararına kullanımı açısından kamusal kullanım olarak planlanması gerekmektedir. Bu bağlamda endüstri mirasının, sosyokültürel tesis olarak yeniden işlevlendirilmesi yapının koruma ve kullanma dengesini sağlayarak yeni nesillere aktarılmasını kolaylaştıracağı ve çevrede rant getirici ya da alanı atıllaştırıcı mekansal oluşumlardan uzaklaştırılacağı öngörülmektedir. Böylelikle sosyal, fiziki, kültürel ve ekonomik mekana da katkı sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Y. (2016). Göçmenlik (Cilt 1). Nobel Akademik Yayıncılık.

Adıgüzel, Y. (2020). Beykoz'da Cumhuriyet Sonrası Dış Göçler: Afganlar ve Suriyeliler, *Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Ş. Memiş (ed.),* İstanbul, 485-495.

Ahunbay, Z. (2002). 20. Yüzyılın Mimari ve Endüstri Mirasının Korunması Sempozyumu Sonuç Bildirgesi, *Mimarlık Dergisi,* Sayı: 308, 42-43.

Akkar, Z. M. (2006). Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler Ve Türkiye, *Planlama,* 2, 29 – 34.

Akyıldız, H., Eroğlu, Ö. (2004). Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9:1, 49 – 53.

Alagöz, M. (2017). Eskimiş Endüstri Alanlarına Kentsel Değeri Artırma Adına İşlev Kazandırma - Bursa Merinos Kültür Merkezi Ve Parkı, *Uluslararası Hakemli Tasarım Ve Mimarlık Dergisi,* Sayı: 10, 219-237.

Alioğlu, F.A. (1998). Cibali Tütün Fabrikası Sanayi Yapısından Üniversiteye, *İstanbul Dergisi*, 27, 40-48.

Alper, M. (2004a). Haliç'te Dönüşüm, Cibali Tütün Fabrikası'ndan Kadir Has Üniversitesi'ne, *Arredamento Mimarlık*, Sayı: 171, 82-86.

Alper, M. (2004b). Tütün İşleyen Fabrikadan Bilim Üreten Üniversiteye, Mehmet Alper Mimarlık Bürosu Yayını.

Alper, M. (2004c). Dünü ve Bugünü ile Cibali Tütün Fabrikası, Dünü ve Bugünü ile Haliç, Sempozyum Bildirileri, der. S. F. Göncüoğlu, 22-23 Mayıs 2003, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, 33-40.

Altınoluk, Ü. (2000). Dosya: Endüstri Arkeolojisi Kapsamındaki Binalarda İşlev Dönüşümü, *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 292, 7-20.

Arabacı, H. M. (2020). Osmanlı Döneminde 19. Ve 20. Asırlarda Beykoz Bölgesi'ne İskân Olunan Muhacirler, Sosyal ve Demografik Yapısı, *Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Ş. Memiş (ed.)*, İstanbul, 141-153.

Archello. (t.y.). *Neo Bankside Project*. Erişim adresi https://archello.com/project/neo-bankside. Erişim Tarihi: 15.05.2020

Atagök, T. (2000). Sanayi Mekanlarından Sanat Mekanlarına, *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 292, 9-14.

Atlasbig. (t.y.). Beykoz Geçmişten Bugüne Haritaları. Erişim adresi https://www.atlasbig.com/tr/istanbul-beykoz . Erişim Tarihi: 19.10.2022

Avcı, S. (2000a). Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Gelişmeler ve Mekansal İlişkiler (1878-1995). *Tarih Dergisi*, (36), 29-68.

Avcı, S. (2000b). Türkiye'nin Ekonomi Politikaları ve Coğrafi Sonuçları, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, Sayı: 8, 29-70.

Aydemir, O. (2021). İstanbul'un Kırsal Bir Köşesi Olarak Beykoz'un Kültürel - Kentsel Miras Açısından Değerlendirilmesi, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, H. Yurdakul (ed.*), İstanbul, 1175-1181.

Ayik, U. ve Avcı, S. (2018). Ekonomik ve Mekansal Boyutlarıyla Sanayisizleşme, *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 3-6 Ekim 2018 /3-6 October 2018*, Ankara, 1776-1288.

Aysu, Ç. (1994). Paşabahçe, İstanbul Ansiklopedisi, Cilt II, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 228.

Aytemur, J. Ö. (2010).Türkiye'de yönetim düşüncesinin erken dönemleri: Sümerbank (1930- 1945), İstanbul: Libra Yayınları.

Awad, M. (2008). Italy in Alexandria: Influences on the Built Environment. Alexandria: Alexandria Preservation Trust, Egypt.

Balcan, C., Güneş Kaya, Z. S. (2021). Paşabahçe'nin Kültür Mirası Potansiyeli ve Mahmut Bey Köşkü, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı,H. Yurdakul (ed.)*, İstanbul, 1204-1220.

Batur, A., & Batur, S. (1970). Sanayi, Sanayi Toplumu ve Sanayi Yapısının Evrimi Üzerine Bazı Düşünceler. *Industry, Industrial Society and Thoughts on the Revolution of Structure of Industry, Mimarlık*, *6*, 26-41.

Bayartan, M. (2021a). Temettuat Kayıtlarına Göre Beykoz'un Tarihî Coğrafyası, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı,H. Yurdakul (ed.),* İstanbul, 229-246.

Bayartan, M. (2021b). Beykoz Şehri, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı,H. Yurdakul (ed.),* İstanbul,627-641.

Beriatos, E., & Gospodini, A. (2006). 'Glocalising'urban landscapes: Athens and the 2004 Olympics. In *Dialogues in Urban and Regional Planning* (pp. 83-116). Routledge.

Beyhan, M. A. (2021). Yakın Zamanların Beykozu, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı,H. Yurdakul (ed.),* İstanbul, 175-193.

Beykoz Kundura. (t.y.). *Beykoz Kundura Hakkında*. Erişim adresi https://www.beykozkundura.com/ hakkimizda . Erişim Tarihi: 10.03.2020

Blazy, R. (2019). Revitalization of Riverside Boulevards in Poland—A Case Study On The Background Of The European İmplementation. *IOP Conf. Ser. Mater. Sci. Eng, 603*, 1–6.

Bluestone, B. & Harrison, B. (1982). *The deindustrialization of America: Plant Closings, Community Abandonment and the Dismantling of Basic Industry*, Basic Books, New York.

Bontje, M. & Musterd, S. (2008). Outlook on Europe the Multi-Layered Cıty: The Value of Old Urban Profiles, *Royal Dutch Geographical Society Knag*, 248-255.

Bostan, M.H. (2016). XV. XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Yoros (Beykoz) Kazasında İskân Yerleri ve Nüfus. Demirtürk, Sinan (ed.) 2016 Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri, 4. Cilt içinde (s. 107-138). Ankara: Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları.

Bozdemir, M. (2011). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımız. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Braae, E., Diedrich, L. (2012). Site Specificity in Contemporary Largescale Harbour Transformation Projects, *Journal of Landscape Architecture*, 7:1, 20-33.

Bryson, J. (2012) Brownelds Gentrication: Redevelopment Planning and Environmental Justice in Spokane, Washington, *Envıronmental Justıce*, Volume 5, Number 1, 26-31.

Buchanan, A. (1977). *Industrial archaelogy in Britain*, Bungay: The Chaucer Press Ltd., London.

Budak, F. (2014). Fetih Başkentinden Küresel İstanbul'a, Kazlıçeşme'de Değişim Ve Kentsel Dönüşüm: Barselona 22@ Projesi İle Bir Karşılaştırma, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 9-34.

Bulut, Y. (2020). Beykoz'un Toplumsal Yapısı, Potansiyelleri ve Sorunları: Sosyolojik Bir Bakış, Sosyal ve Demografik Yapısı, *Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Ş. Memiş (ed.),* İstanbul, 423-427.

Burgers, J. (2000). Urban Landscapes on Public Space in the Post-industrial City. *Journal of Housing and the Built Environment*, *15*(2), 145-164.

Burley, J., Loures, L. (2008). Conceptual Landscape Design Precedent: Four Historic Sites Revisited, *1st Wseas International Conference On Landscape Archıtecture (La '08),* Algarve, Portugal, June 11-13, 11-16.

Büyükarslan.B. ve Güney. E.D (2013). Endüstriyel Miras Yapılarının Yeniden İşlevlendirilme Süreci ve İstanbul Tuz Ambarı Örneği, *Beykent Üniversitesi Fen Ve Mühendislik Bilimleri Dergisi Cilt 6(2),* 31-58.

Cahill, J. (2015). Creative Copying: The Prada Foundations In Milan And Venice Challenge,*Apollo,* 98-100.

Cantemir, B. (2020). İmkansız İmar: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Beykoz'da Mülkiyet, İmar ve Hukuk Çelişkisi, *Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Ş. Memiş (ed.),* İstanbul, 69-85.

Carlos, J. P. A. (2017). The Post-industrial Landscapes of Riotinto and Almadén, Spain: Scenic Value, Heritage and Sustainable Tourism, *Journal of Heritage Tourism*, 12:4, 331-346.

Cengizkan, N. M. (2002). Endüstri Arkeolojisinde Mimarlığın Yeri: Sanayinin Terk ettiği Alanlarda Yeniden-Mimari, *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 38, 40-41.

Cho, M., Shin, S. (2014). Conservation or Economization? Industrial heritage Conservation in Incheon, Korea, *Habitat International* 41, 69-76.

Cigarini, T. (2017). Un Nuevo Centros De Producción De Cultura Contemporánea: La Fondazione Prada En Milán, Italia, *Illapa Mana Tukukuq*, 14 (14),142-151.

Cizler, J. (2014). The Role Of Creative and Civil Initiatives in Transforming Post-Industrial Landscapes: A Case of Study of Industrial Heritage Re-Use in The Czech Republic, *Architecture and Civil Engineering Vol. 12*, N o 3 , 207 – 219.

Claval, P. (2007) *Changing Conceptions of Heritage and Landscapes*, Heritage Memory and the Politics of Identy: New Perspectives on the Cultural Landscape, N. Moore & Y. Whelan (Ed.), UK, Ashgate Publishing Company, 85-95.

Çelik, İ. B. (2019, 25 Aralık). Neo Bankside. [Web günlük postası] Erişim adresi https://www.arkitektuel.com/neo-bankside/. Erişim Tarihi: 15.05.2020

Çerkezlioğlu, M., Sirel A. (2016). Sustainability Route of Reusing of the Industrial Buildings in the Field of Cultural Heritage: Discussion of Golden Horn Region in İstanbul, İstanbul Aydın Üniversitesi yayınları.

Del Pozo, P. B., González P. A. (2012). Industrial Heritage and Place Identity in Spain: From Monuments to Landscapes, *Geographical Review,* 102:4, 446-464.

Deverteuil, G. (2004). The Changing Landscapes of Southwest Montre´Al: A Visual Account, *The Canadian Geographer,* No 1, 76–82.

Damlıbağ, F. (2015). Sanayileşme Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Toplumsal Refah, Türk Dünyası Araştırmaları.

Damlıbağ, F. (2020). Osmanlı Kâğıt Sanayisinin Son Yatırımı, *Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Ş. Memiş (ed.),* İstanbul, 373-404.

Damlıbağ, F. (2021). Modernleşen Osmanlı Cam Üretimi: Paşabahçe Şişe Fabrikası, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı,H. Yurdakul (ed.),* İstanbul,701-714.

Dinçer, İ. (2013). Kentleri Dönüştürürken Korumayı ve Yenilemeyi Birlikte Düşünmek: "Tarihi Kentsel Peyzaj" Kavramının Sunduğu Olanaklar, ICONARP*, International Journal of Architecture and Planning, Vol. 1:1*, 22-40.

Doğan, M. (2013). Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sanayileşme Süreci ve Son 10 Yıllık Gelişimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (27), 511-550.

Doğan, T. (2015).Bir Dönüşüm Projesi Örneği: Tate Modern, Sanat ve Estetikte Asal Değerler Mekân, Zaman, K. Giray, M. Çeken, S. Sunay, M. Giray (ed.) Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara Üniversitesi Yayınları, No.487, Ankara, 113-126.

DOCOMOMO. (t.y.). DOCOMOMO Organizasyon. Erişim adresi https://docomomo.com/organization/. Erişim Tarihi: 10.01.2021

Doldur, H. (2009). Bomonti Sanayi Bölgesi'nde Meydana Gelen Değişimler, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı 18, 39-56.

Erdem, E. (2016). Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri Ve Zafiyetleri, *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 48, 17 – 44.

Eskidemir, K., Aytaç, G. Dinemis Aman, D. (2019). Kentlerde Post Endüstriyel Alanların Yeniden Kullanımı: İstanbul Osmanlı Dönemi Sanayi Alanları, *İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 44-60.

Esmer, M., Kasmo, R., Topçubaşı, M. (2021). Beykoz Yalıköy ve Merkez Mahalleleri: Sürdürülebilir Bir Kentsel Koruma için Mevcut Koşulların ve Önerilerin Değerlendirilmesi, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı,H. Yurdakul (ed.),* İstanbul,1113-1129.

Evans, G. (2003). Hard-branding The Cultural City from Prado to Prada, International Journal of Urban and Regional Research 27(2), 417-440.

Evsile, M. (2018). Cumhuriyet Döneminde Sanayileşme Faaliyetleri (1923-1950), *History Studies-International Journal Of History*, Volume 10 Issue 8, 109-119.

Falconer, K. (2017). Industrial Archaeology Goes Universal. In *Understanding the Workplace* (pp. 23-26). Routledge.

FARO. (2005, 21 Ocak). *Déclaration de Faro sur la stratégie du Conseil de l'Europe pour le développement du dialogue interculturel.* Erişim adresi https://rm.coe.int/09000016805d96e3 . Erişim Tarihi: 10.01.2021

Frisch, M. (1998). De-, Re-, and Post-Industrialization: Industrial Heritage as Contested Memorial Terrain, *Journal of Folklore Research*, Sep. - Dec., Vol. 35, No. 3, 241-249.

Fouad, S. S., Sharaf Eldin, S., Mansour, Y. M. (2014). The Innovative Reuse of Post-industrial Heritage in Minet El Bassal District as A Strategy for Preservation. In *9th International Conference on Structural Analysis of Historical Constructions F. Peña& M. Chávez (Eds.)*, 14-17.

Gialloreto, R. (t.y.). Prada Vakıf Kompleksi [Powerpoint slides]. Erişim adresi https://issuu.com/riccardogialloreto/docs/monografia_ . Erişim Tarihi: 20.03.2021

Gilewicz, W., Lisowski, M. (2006). "Galeria Kazimierz"- Shopping and Commercial Center in Postindustrial City Fabric of Krakow. *Tech. Trans. Ser. Archit.*, *103*, 323–330.

Giritlioğlu, C., Yüzer, A. Ş. (2003). Sanayi Alanları Yeni Düzenleme Stratejileri-İstanbul Örneği, *İTÜ Dergisi, Mimarlık, Planlama*, *Tasarım*, 2(1), 119-127.

Giz, A. (1968). İstanbul'da İlk Sınai Tesislerinin Kuruluş Yılı 1805. İstanbul Sanayi Odası Dergisi, (23), 15.

Ghanbari, A. A. (2018). Industrial Heritage in Historical Urban Landscapes: The Role of Sugar Factory in Urban Landscape of Varamin, *MANZAR*, 10 (43), 24-31.

Gospodini, A. (2006).Portraying, Classifying and Understanding the Emerging Landscapes in The Post-industrial City, *Cities*, Vol. 23, No. 5, 311–330.

Göksu, T., Kara Pilehvarian, N. (2019). 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Beşiktaş-Maslak-Büyükdere Aksı. *Yakın Mimarlık Dergisi*, *2*(2), 118-139.

Göney, S. (2019). Şehir Coğrafyası I. İstanbul: Beta Basım.

Göney, S. (2020). Beykoz Çevresiyle İlgili Bazı Tespitler, *Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Ş. Memiş (ed.),* İstanbul, 15-39.

Göney, S. (2021a). Beykoz'un İktisadi Kalkınması Sosyal ve Kültürel Bakımdan Da Desteklenmeli, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı,H. Yurdakul (ed.),* İstanbul, 35-40.

Göney, S. (2021b). Beykoz Yöresi Planlamasına Dair Bazı Görüşler ile Öneriler, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı,H. Yurdakul (ed.),* İstanbul,41-54.

Gül, M. (2021). İstanbul Planlanırken Beykoz, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı,H. Yurdakul (ed.),* İstanbul,19-23.

Günay, Z. (2021). Sanayi ve Nüfus İlişkisi Bağlamında; 1930 Sonrası Beykoz'un Kentleşme Süreci, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı,H. Yurdakul (ed.)*, İstanbul, 1059-1072.

Güven, A. M. (2020). İstanbul'un En Popüler Film Platolarını Barındıran İlçe: Beykoz'un Türk Sinema Ve Televizyon Endüstrisine Katkıları, *Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı,Ş. Memiş (ed.),* İstanbul, 603-618.

Gyurkovich, M., Dudzic-Gyurkovich, K., Matusik, A., Racoń-Leja, K. (2020). Vistula River Valley in Cracow: From an Urban Barrier to A New Axis of Culture in the Scale of the City. *ACE Archit. City Environ. 15*, 9913.

Gyurkovich, M., Gyurkovich, J. (2021). New Housing Complexes in Post-industrial Areas in City Centres in Poland versus Cultural and Natural Heritage Protection—With A Particular Focus On Cracow. *Sustainability*, *13*(1), 418.

Harvey, D. (1989). The Condition of Postmodernity an Enquiry into the Origins of Cultural Change.

Hawke, G. (1993). Reinterpretations of the Industrial. *The Industrial Revolution and British Society*, 54.

Hospers, G. J. (2002). Industrial Heritage Tourism and Regional Restructuring in the European Union, *European Planning Studies*, 10:3, 397-404.

Höhmann, R. (1992). Denkmale der Industrie - Museen der Industrie, *Museum und Denkmalpflege, Bericht über ein Internationales Symposium, Bodensee, 30.5-1.6.1991, ICOM ve ICOMOS Almanya, Avusturya ve İsveç, yayınlayan: ICOM Alman Ulusal Komitesi,* Münih, 56-61.

Hubbard, P. (1996). Urban Design and City Regeneration: Social Representations of Entrepreneurial Landscape, *Urban Studies*, Vol. 33, No. 8, 1441-1461.

Hutton, T. H. (2006). Spatiality, Built Form, And Creative Industry Development in the Inner City, *Environment and Planning*, Volume 38, 1819 -1841.

Hürriyet (2012, 27 Mart). *Tekelin Paşabahçe Arazisine 5 Talip Çıktı* [Basın bülteni]. Erişim adresi https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tekel-in-pasabahce-deki-arazisine-5-talip-cikti-20212173 . Erişim Tarihi: 05.01.2023

ICOMOS. (2005). Nara *Özgünlük Belgesi*. Erişim adresi http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756460015369138 61 .pdf. Erişim Tarihi: 10.01.2021

ICOMOS. (2008, 4 Ocak). *Quebec Decleration On The Preservation Of The Spirit Of Pleace.* Erişim *adresi.*

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0931825001587380615.pdf . Eerişim Tarihi: 10.01.2021

ICOMOS. (2011a, 28 Kasım). *Tarihi Kentlerin Ve Kentsel Alanlarin Korunması Ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri*. Erişim adresi http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf . Erişim Tarihi: 10.01.2021

ICOMOS. (2011b, 28 Kasım). *Endüstri Mirası, Sitleri, Yapıları ve Peyzajlarının Korunması için ICOMOS-TICCIH Ortak İlkeleri*. Erişim adresi http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0914779001536912340.pdf. Erişim Tarihi: 10.01.2021

ICOMOS. (2013). *Mimari Mirası Koruma Bildirgesi*. Erişim adresi http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf. Erişim Tarihi: 21.09.2020

ICOMOS. (2017). *Madrid New Delhi Document*. Erişim adresi https://isc20c.icomos.org/policy_items/madrid-new-dehli-doc/. Erişim Tarihi: 10.01.2021

Jonsen-Verbeke, M. (1999). Industrial Heritage: A Nexus for Sustainable Tourism Development, *Tourism Geographies*, 1:1, 70-85.

Kala, A. (2012). Debbağcılıktan Dericiliğe: İstanbul Merkezli Deri Sektörünün Doğuşu ve Gelişimi, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.

Kaygusuz, E. (2021). Sanayisizleşme Sonrası Hemşehri Dernekleri: Beykoz Örneğinde Bir "Tampon Mekanizma" Tartışması, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, H. Yurdakul (ed.),* İstanbul, 951-968.

Kerstetter D., Confer J., Bricker K. (1998). Industrial Heritage Attractions: Types and Tourists, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 7:2, 91-104.

Kiper, M. (2010). Eskimeyen Ayakkabılar Yapan Fabrika: Sümerbank Beykoz Deri Ve Kundura, İstanbul.

Konior, A., Pokojska, W. (2020). Management of Postindustrial Heritage in Urban Revitalization Processes, *Sustainability*, 12, 5034.

Köksal, G. (2000). Yeniden Hayat Bulan Endüstri Yapıları, *Domus Dergisi*, Sayı: 8, 68-71.

Köksal, G. (2002). Endüstri Mirasında Çağdaş Sanatlar; Kazanımlar, Kayıplar, Mimar-*ist Dergi*si, Sayı: 1, 86-89.

Köksal, G. (2005). İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri, *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı, Doktora Tezi*, İstanbul.

Köksal, T. G., Ahunbay, Z. (2006). İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma Ve Yeniden Kullanım Önerileri. *İtüdergisi/A, 5*(2).

KUMİD. (1990, 13 Eylül). *Avrupa Endüstriyel Mirası Koruma Tavsiye Kararı*. Erişim adresi https://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-

Avrupa-Endustryel-Miras-Koruma-90-20-COE%2C-1990.pdf . Erişim Tarihi: 23.09.2020

Kurt, M., Çakır, B., Demir, K. (2016a). Türkiye'de Modern Yönetimin Erken Dönemleri: Geç-Osmanlı Döneminde Fabrikalar, Sanayi Mektepleri Ve Yabancı Uzmanlar, I*stanbul University Journal of the School of Business*, 45, 154 – 165.

Kurt, M. Kuzucu, K. Çakır, B. ve Demir, K. (2016b). 19. Yüzyılda Osmanlı Sanayileşmesi Sürecinde Kurulan Devlet Fabrikaları: Bir Envanter Çalışması, OTAM, 40, 245-277.

Küçükerman, Ö. (1988). Geleneksel Türk Dericilik Sanayi: Beykoz Fabrikası, İstanbul: Apa Ofset.

Küçükerman, Ö. (1989). Endüstri İçin Ürün Tasarımı Üzerine Notlar, Tasarım, 1, 1, 57-61.

Küçükerman, Ö. (1993). Beykoz Deri Ve Kundura Fabrikası, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul.

Küçükerman, Ö. (1998). İstanbul'da 500 Yıllık Sanayi Yarışı Türk Cam Sanayii ve Şişecam. Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları AŞ, İstanbul.

Küçükerman, Ö. (2008). Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Cam. Ntv Yayınları.

Küçükerman, Ö. (2020a). Beykoz Deri Ve Kundura Fabrikası, Beykoz Kitaplığı Yayınları, İstanbul.

Küçükerman, Ö. (2020b) Sanayi Devriminin Boğaziçi'ndeki Temsilcileri: Beykoz Dericileri / Beykoz Camcıları, *Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Ş. Memiş (ed.*), İstanbul, 39-46.

Küçükerman, Ö. (2021). Camköy Vakfı Projesi Bir Hayal Miydi Yoksa Beykoz Dünyadaki Önemli Örneklerden Biri Mi Olacaktı, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı,H. Yurdakul (ed.)*, İstanbul, 29-33.

Küçükerman, Ö., Edirne Erdinç, J. (2021) Kültürel Mirasın Korunması Ve Yaratıcı Ekonomiler Kapsamında Türk Cam Sanatı Geleneği Beykoz-Paşabahçe "Camköy" Projesi, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, H. Yurdakul (ed.)*, İstanbul,687-699.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (1989, 22 Temmuz). Avrupa Mimari Mirasın Korunması Sözleşmesi. Erişim adresi https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263664/avrupa-mimari-mirasinin-korunmasi-sozlesmesi.html . Erişim Tarihi: 23.09.2020

Loures, L., Panagopoulos, T. (2007). Sustainable Reclamation of Industrial Areas in Urban Landscapes, *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, Vol 102,791-800.

Loures, L. (2008a). Post-Industrial Landscapes: Dereliction or Heritage? *1st Wseas International Conference on Landscape Archıtecture (La '08),* 23-28.

Loures, L. (2008b). Industrial Heritage: The Past in The Future Of The City, *Wseas Transactıons On Environment And Development*, Issue 8, Volume 4,687-696.

Loures, L., Crawford, P. (2008). Finding Public Consensus: The Relevance of Public Participation in Post-industrial Landscape Reclamation, *1st Wseas International Conference On Landscape Archıtecture (La '08)*, Algarve, Portugal, June 11-13, 117-122.

Loures, L., Heuer, T., Horta, D., Sılva S., Santos, R. (2008). Reinventing the Post-industrial Landscape: A Multifunctional Cluster Approach As Redevelopment Strategy, *1st Wseas International Conference on Landscape Archıtecture (La '08*), Algarve, Portugal, June 11-13, 123-129.

Loures, L., Panagopoulos, T. (2010). Reclamation of Derelict Industrial Land in Portugal: Greening Is Not Enough, *Int. J. Sus. Dev. Plann. Vol. 5*, No. 4,343–350.

Loures, L.., Burley, J., Panagopoulos, T. (2011). Postindustrial Landscape Redevelopment: Addressing the Past, Envisioning the Future, *Internatıonal Journal of Energy and Envıronment,* Issue 5, Volume 5, 714-724.

Madran, B. (2000). Kentsel Paylaşım Alanlarında Müzeler, *Domus Dergisi,* Sayı: 7, 86-90.

Madran, E., Özgönül N. (1991). *International Documents Regarding the Preservation of Cultural and Natural Heritage*, ODTU Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.

Magni, C. (2018). OMA Fondazione Prada, *Casabella Dal 1928*, 884, 81-99.

Mapbox. (2022). *Harita*. Erişim adresi https://www.mapbox.com/ . Erişim Tarihi: 12.12.2022

Marzot, N. (2017). Dalla "Socıetà Dello Spettacolo" Allo Spettacolo Della Società. La Rıgenerazione Urbana Come Pratica Di Rivendicazione Del Dismesso, *Famagazine*, 42, 63-79.

Massey, D. (1992). 'A Place Called Home?' *New Formations,* 7, pp 3–15.

Mathews, V., Picton, R. M. (2014). Intoxifying gentrification: Brew Pubs and the Geography of Post-industrial Heritage. *Urban Geography*, *35*(3), 337-356.

Memiş, Ş. (2020a). İstanbul İlk Beş Belediyesinden Biri: 13. Daire-i Belediye, *Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Ş.* Memiş (ed.), İstanbul, 55-69.

Memiş, Ş. (2020b). Anadolu Yakasının İlk Belediyesi: Beykoz: 10. Daire-i Belediye, Beykoz Kitaplığı Yayınları, İstanbul.

Mete, Z. (2021). İstanbul'un Fethinden Sonra Beykoz ve Civarının Tarihi Gelişimi, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı,H. Yurdakul (ed.),* İstanbul, 159-174.

Miles, S., Paddison, R. (2005). Introduction: The Rise and Rise of Culture-led Urban Regeneration. *Urban studies*, *42*(5-6), 833-839.

Moore N. M. T. (2007). Valorizing Urban Heritage? Redevelopment in Changing City, *Heritage Memory and the Politics of Identy: New Perspectives on the Cultural Landscape*, N. Moore & Y. Whelan (Ed.), UK, Ashgate Publishing Company,95-108.

Moore, R. , Ryan, R., Hardwıcke, A., Stamp, G. (2000). Building Tate Modern: Herzog and de Meuron Transforming Giles Gilbert Scott, *Tate Gallery Publishing*, London.

Mutlu, R. (2016).Yeni Tate Modern: 21. Yy İçin Bir Müzecilik Teklifi, *Ian. Chronicle*, No: 18, 4.

Nassar, D. M., Sharaf Eldin, S. (2013). Towards Adaptive Reuse of the Industrial Heritage in Minet El-Bassal District at Alexandria. *Architecture and Planning Journal (APJ)*, *22*(1), 3.

Neto, F. L. (2019). Aesthetic Delirious Urbanism – Rem Koolhaas, *IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering*, 603, 1-8.

O'Keeffe, T. (2007). Landscape and Memory: Histography, Theory, Methodology, Heritage Memory and the Politics of Identy: New Perspectives on the Cultural Landscape, N. Moore & Y. Whelan (Ed.), UK, Ashgate Publishing Company, 3-18.

Onart, S. (2020, 18 Kasım). Cibali'nin Tütün Kokan Tarihi [Web günlük postası]. Erişim adresi https://www.goodlife.travel/post/cibali-nin-tutun-kokan-tarihi. Erişim Tarihi: 25.12.2022

Orange, H. (2008). Industrial Archaeology: It's Place within the Academic Discipline, the Public Realm and the Heritage Industry, *Industrial Archaeology Review*, 30:2, 83-95.

Ortaylı, İ. (2011). Tanzimat Devri Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1888). Ankara: TTK Yayınları.

Öktem, B. (2011). İstanbul'da Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-Mekansal İzdüşümleri, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 44*. , 23-40.

Önsoy, R. (1988). Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Özgüç, N., Tümertekin, E. (2007). Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân, İstanbul: Çantay Kitabevi.

Özpalabıyıklar, S. (2020). Dekor Atölyelerinde (n) Geçen Hayat, *Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Ş. Memiş (ed.),* İstanbul, 543-552.

Özyalvaç, Ş. P. (2020). 1840 Yılı Temettuât Defterlerine Göre Beykoz Kasabası'nın Fiziksel, Sosyal ve Demografik Yapısı, *Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Ş. Memiş (ed.),* İstanbul, 123-141.

Palaz, F. S. (2020). Yaşlı ve Yaşlanan Nüfus ve Potansiyel Yerel Yönetim Uygulamaları: *Beykoz Örneği, Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Ş. Memiş (ed.),* İstanbul, 511-528.

Pendlebury, J., Townshend, T., Gilroy, R. (2004). The Conservation of English Cultural Built Heritage: A Force for Social Inclusion? *International Journal of Heritage Studies*, 10:1, 11-31.

Peyzaj Mimarları Odası. (2003, 10 Haziran). Avrupa Peyzaj Sözleşmesi. Erişim adresi https://www.peyzaj.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=159 . Erişim Tarihi: 10.01.2021

Porebska, A., Godyn, I., Radzicki, K., Nachlik, E., Rizzi, P. (2019). Built Heritage, Sustainable Development, and Natural Hazards: Flood Protection and UNESCO World Heritage Site Protection Strategies in Krakow, Poland. *Sustainability*, *11*, 48-86.

Rayhaber. (2021, 11 Kasım), *Tarihte Bugün İstanbul'da Paşabahçe Şişecam Fabrikası Açıldı* [Basın bülteni]. Erişim adresi https://rayhaber.com/2021/11/tarihte-bugun-istanbulda-pasabahce-sise-ve-cam-fabrikasi-acildi/ . Erişim Tarihi: 05.01.2023

Ribeiro, T. M. (2011). Prada E Koolhaas, Dissertação Para Conclusão Do Mestrado Integrado Em Arquitectura, Italy.

Romeo, E., Morezzi, E., Rudiero, R. (2015). Industrial Heritage: Reflections on the Use Compatibility of Cultural Sustainability and Energy Efficiency, Energy Procedia, 78, 1305-1310.

Rossi, A. (1966). *Şehrin Mimarisi*, Kanat Kitap, İstanbul.

Rostow, W. W. (2015). The stages of economic growth: A non-communist manifesto (1960). *The Globalization and Development Reader: Perspectives on Development and Global Change,* 52-61.

Ryan, N. (2007). Prada And The Art Of Patronage, *Fashion Theory,* Volume 11, Issue 1, 7-24.

Saner, M. (2012). Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar, *Planlama Dergisi*, *52*, 53-66.

Sandberg, L. A. (2014). Environmental Gentrification in a Post-industrial Landscape: the Case of the Limhamn Quarry, Malmö, Sweden, Local Environment, 19:10, 1068-1085.

Santoro, A., Venturi, M., & Agnoletti, M. (2021). Landscape Perception and Public Participation for the Conservation and Valorization of Cultural Landscapes: The Case of the Cinque Terre and Porto Venere UNESCO site. *Land*, *10*(2), 93.

Sarsılmaz, T., Avlar, E. (2021). Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Yerinde Dönüşüm Odaklı Yaklaşımın Beykoz Projesi Üzerinden Örneklenmesi, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı,H. Yurdakul (ed.),* İstanbul, 1089-1112.

Semprebon, G., Mikaelyan, M., Fusari, D. (2017). Industrial Herıtage and Landscape: The Role of Water in the Archıtectural Reactivation Design for the Burgo Paper Mill in Mantua, *UPLanD – Journal of Urban Planning, Landscape & environmental Design*, 2(3), 17-28.

Scarlett, S. F., Lafreniere, D., Trepal, D. J., Arnold, J. D. M., Pastel, R. (2018). Engaging Community and Spatial Humanities for Postindustrial Heritage: The Keweenaw Time Traveler, *American Quarterly, Volume 70*, Number 3, 619-623.

Shackel P. A., Palus M. (2006). Remembering an Industrial Landscape, *International Journal of Historical Archaeology,* Vol. 10, No. 1, 49-71.

Shiavon, T. (2021). Patrimônio Da Mobilidade No Brasil E O Processo De Valorização Do Terrıtórıo Ferrovias E As Paisagens Industriais Da Região Oeste Do Estado de São Paulo ,*SIIU(Seminario Internacioal de Investigaçao em Urbanismo), XIISIIU2020-Sao Pulo- Lisboa, Jun 2020*, 1-14.

Silva, R., André, R. (2012). Cultural Landscape and Industrial Heritage: Possibilities for the Brazilian Studies, *The Internatioanal Comittee fort he Conservation of International Heritage*, 1-13.

Southwark Council, (2010). CDD2 Bankside, Borough & London Bridge Opportunity Area: Stage 1-Tall Building Research Paper-Core Strategy, London-United Kingdom.

Southwark Council, (2013). Bankside, Borough & London Bridge Charachterisation Study, Urs, London-United Kingdom.

Steiner, D. (2000). Londra'da Bir İsviçreli, *Domus Dergisi*, Sayı: 8, 98-103.

Stratton, M. (2000). *Industrial Buildings Conservation and Regeneration*, E&FN Spon., Londra.

Suau, C. (t.y.). Prada Foundation Design [Powerpoint slides]. Erişim adresi https://issuu.com/cristiansuau/docs/prada_foundation_design . Erişim Tarihi: 20.03.2021

Summerby- Murray, R. (2002). Interpreting Deindustrialised Landscapes of Atlantic Canada: Memory and Industrial Heritage in Sackville, New Brunswick, *the Canadian Geographer*, 46:1, 48-62.

Swensen, G. (2012). Integration of Historic Fabric in New Urban Development—A Norwegian Case-Study, *Landscape and Urban Planning 107*,380–388.

Swensen, G., Stenbro, R. (2013). Urban planning and industrial heritage – a Norwegian case study, *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development Vol. 3 No. 2*,175-190.

Swensen, G., Stenbro, R. (2015). Industrial Heritage as Qualifying Elements in Urban Landscapes, Architecture Anthology I: Architectural and Urban Theory, (ed.) Nicholas Patricios, *Athens Institute for Education & Research (ATINER*), University of Miami, USA,173-188.

Şatıroğlu, A., Akbıyık M. (2020). Güvenlikli Siteler Ve Gündelik Hayat: Beykoz Örneği, *Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Ş. Memiş (ed.),* İstanbul, 497-510.

Şimşek, E. (2006). *Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Olarak İrdelenmesi ve Değerlendirilmesi: İzmir Liman Arkası Örneği* (Doctoral dissertation, DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü).

Şimşek, R. (2020). Bir İç Göç Çekim Merkezi Olarak Beykoz: Ana Eğilim ve Değişimler, *Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Ş. Memiş (ed.), İstanbul*, 471-485.

Tanyeli, G. (1998). Endüstri Arkeolojisi. *Arredamento Mimarlık*, (4), 92-99.

Tanyeli, G. (2000). Endüstri Arkeolojisi Yapılarının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesi, *Domus Dergisi*, Sayı: 8, 50-51.

Tanyeli, G., İkiz, D. (2009). İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası, *Tüba-Ked 7*,109-121.

Tate Modern. (t.y.). *Tate Modern Hakkında*. Erişim adresi https://www.tate.org.uk/visit/tate-modern/look-behind-art-tate-modern . Erişim Tarihi: 09.03.2020

Tekeli, İ. (2001). *Modernite aşılırken kent planlaması*. İmge kitabevi.

Tekin, Z. (2020). Osmanlı Sanayisinin İtici Gücü: Dikimhane-İ Amire/ Beykoz Kundura Fabrikası, *Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Ş. Memiş (ed.)*, İstanbul, 351-371.

Temurçin, K. (2021). Beykoz (İstanbul) İlçesinde Sanayinin Gelişimi, Dağılışı ve Yapısal Özellikleri, *Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, H. Yurdakul (ed.),* İstanbul, 269-290.

Terzi, E., & Koçak, Y. (2014). Hemşehri Dernekleri, Hemşehrilik Bilinci ve Kentlileşme İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: İstanbul/ Sultangazi'deki Karslı Hemşehri Dernekleri Örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (32), 137-150.

Thorns, D. (2004). *Kentlerin Dönüşümü*, Soyak Yayınları, İstanbul.

TICCIH. (2003). Ninzhy Tagil Charter. Erişim adresi https://ticcih.org/about/charter/. Erişim Tarihi: 20.09.2020

TICCIH. (t.y.). *Taipei Decleration for Asian Industrial Heritage*. Erişim adresi https://ticcih.org/about/charter/taipei-declaration-for-asian-industrial-heritage/ . Erişim Tarihi: 10.01.2021

Tolga, H. B. (2006) Endüstriyel Alanların Dönüşümü, Kentsel Mekana Etkileri, Beykoz Deri Fabrikası İçin Bir Dönüşüm Senaryosu, Yüksek Lisans Tezi, Ytü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Trinder, B. (1981). Industrial Archaeology in Britain, *Archaeology, vol. 34, no. 1*, 8-16.

Turhan, D. (2018). Asırlık Fabrikanın Dönüşümü: Bomontiada, *Aydın Sanat,* 4:8, 95-106.

Tümertekin, E. (1967a). İstanbul'da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti, *Baha Matbaası, İstanbul*.

Tümertekin, E. (1967b). İstanbul'un Merkezi İş Sahaları, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, *8*(16), 18-37.

Türkün, A., Aslan, Ş. Şen, B. (2014). 1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul'da Konut Alanlarının Gelişimi: Mevzuat, Aktörler ve Hâkim Söylem, Asuman Türkün (der.), Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 44-78.

Tümertekin, E. (1994). Bomonti, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 3: 295-296. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Tweed, C., Sutherland M. (2007). Built cultural heritage and sustainable urban development, *Landscape and Urban Planning 83 (2007),* 62–69.

Vangelis, M., Kechriotis, F. (2009). The Late Ottoman Port-Cities And Their Inhabitants: Subjectivity, Urbanity, And Conflicting Orders, *Mediterranean Historical Review 24 No 2*, 71.

Uçar, B. (2013). Endüstriyel Miras Ve Yeniden İşlevlendirme Kavramları Kapsamında Beykoz Deri Ve Kundura Fabrikası'nın İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

UNESCO. (2003, 17 Ekim). Somut Olmayan Mirasın Korunması Sözleşmesi. Erişim adresi https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf . Erişim Tarihi: 10.01.2021

UNESCO. (2020). World Heritage List. Erişim adresi https://whc.unesco.org/en/list/ . Erişim Tarihi: 23.09.2020

UNESCO. (t.y.). Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı. Erişim adresi http://www.unesco.org.tr/Pages/590/176. Erişim Tarihi: 10.01.2022

Vos, W., Meekes H. (1999). Trends in European Cultural Landscape Development: Perspectives For A Sustainable Future, *Landscape And Urban Planning*, 46, 3-14.

Yaman Kocadağlı, A. (2020). Beykoz'un Nüfus Özellikleri*, Sosyal ve Demografik Yapısı, Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Ş. Memiş (ed.),* İstanbul, 441-470.

Yapaner, A. (1943). Paşabahçe Rakı Ve İspirto Fabrikası. Arkitekt, Ist, (9-10), 195-199.

Yelmen, H. (2005). Kazlıçeşme, Burçak Evren (der.), Surların Öte Yanı: Zeytinburnu, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 56-87.

Yerliyurt, B. (2008). Kentsel Kıyı Alanlarında Yer Alan Sanayi Bölgelerinde Dönüşüm Potansiyelinin Değerlendirilmesi ; Haliç-Tersaneler Bölgesi, *YTÜ Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 3(2),194-205.

Yıldırım, B. S. (2020). "Makine Sesleri Hâlâ Kulaklarımda, Onları Hatırlıyorum"; Kunduracılık, Hafıza Ve Kültürel Miras, *Beykoz 2019 Sempozyumu Tebliğler Kitabı,Ş. Memiş (ed.),* İstanbul,531-541.

Zachariasz, A. (2019). Development of the System of the Green Areas of Krakow from the Nineteenth Century to the Present, in the Context of Model Solutions. *IOP Conf. Ser. Mater. Sci. Eng.*, *471*, 1–11.

Zat, V. (1994). Bomonti Bira Fabrikası, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 3: 296-297. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Zerubavel, E. (1997). *Social Mindscapes, an Invitation to Cognitive Sociology*, Harvard University Press, Cambridge Mass.

Zhang, J., Cenci, J., Becue, V., Koutra, S. (2021). The Overview of the Conservation and Renewal of the Industrial Belgian Heritage as a Vector for Cultural Regeneration. *Information*, 12, 27.

Zöpel, C. (1985). Probleme der Umnutzung von Denkmälern, Schriftenreihe des Deutschen *Nationalkomitees für Denkmalschutz, nu: 29*, Deutschland.

Wakefield, S. (2007). Great Expectations: Waterfront Redevelopment and the Hamilton Harbour Waterfront Trail, *Cities,* Vol. 24, No. 4, p. 298–310.

Wallach, B. (2005). Understanding the Cultural Landscape, NY, The Guilford Press, 148-165.

Wikimedia. (t.y.). *Milano 1943 Haritası*. Erişim adresi https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Milano_1943.jpg. Erişim Tarihi: 20.03.2021

Xie, P. F. (2015). Life Cycle Model of Industrial Heritage Development, *Annals of Tourism Research 55*,141–154.

A
MÜLAKAT SORULARI

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI KENTSEL KORUMA VE PLANLAMA BÖLÜMÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI- POST ENDÜSTRİYEL PEYZAJ-BEYKOZ MÜLAKATI

*Anket Covid-19 pandemi döneminde yapılmıştır. 39 sorudan oluşan anket 4 bölümdür.

Anket No:

Anketin Gerçekleştirildiği Tarih:

Anket Yapılan Yer: ☐ Yalıköy ☐ Merkez ☐ Gümüşsuyu ☐ Paşabahçe ☐ İncirköy

Uyruğu: ☐ T.C ☐ Diğer....

a. Ankete Katılan Kişinin Genel Özellikleri

1. Cinsiyet: ☐ Kadın ☐ Erkek

2. Medeni Durum: ☐ Evli ☐ Bekar

3. Yaş Grubu: ☐ 25-29 ☐ 30-34 ☐ 35-39 ☐ 40-44 ☐ 45-49 ☐ 50-54 ☐ 55-59 ☐ 60-64 ☐ 65-69 ☐ 70-74 ☐ 75-79 ☐ 80-84 ☐ 85-89 ☐ 90+

4. Eğitim Durumu: ☐ Okuma Yazma Bilmeyen ☐ Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen ☐ İlkokul ☐ Ortaokul ve Dengi Meslek Okulu ☐ Lise ve Dengi Meslek Okulu ☐ Yüksekokul veya Fakülte ☐ Yükseklisans ☐ Doktora

5. Meslek:.....
5.1. Toplumsal Statü: ☐ Fabrika İşçisi ☐ Zanaatkar ☐ Esnaf ☐ Diğer

6. Doğum Yeri: ☐ Beykoz Tez Alanı ☐ Beykoz Diğer Mahalleler ☐ Diğer Kentler.....
6.1 Beykoz'da Olma Sebebi: ☐ Çalışma ☐ Eğitim ☐ Diğer Nedenler ☐ Doğma Büyüme
6.2 Kaç yıldır Beykoz'da ikamet ediyorsunuz?: ☐ 25 ☐ 26-30 ☐ 30+

Şekil A.1 Görüşmeye katılanların genel özelliklerine ilişkin sorular

b. Geçmiş: Sanayi Alanlarına Yönelik Sorular

7. Sanayi Alanlarının kapanma dönemine şahitlik ettiniz mi? ☐ Evet ☐ Hayır

8. Sanayi Alanlarının kapanma nedenini/lerini biliyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır
8.1 Evet ise nedeni nedir? ☐ Belediye Kararı ☐ Çevre Kirliliği ☐ Fabrikanın zarar etmesi ☐ Hükümet kararı/yasa (özelleştirme)

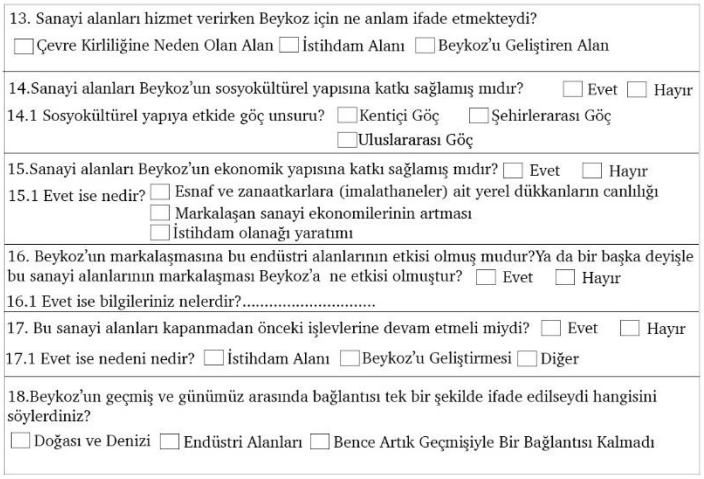
9. Sanayi Alanlarının eski adlarını biliyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır
9.1 Evet ise Adları nedir?.....

10. Sanayi alanlarının şimdiki işlev ya da durumlarını biliyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır
10.1 Evet ise işlevleri/durumları nelerdir?.....

11.Sanayi Alanlarının geçmişine yönelik bilgi sahibi misiniz? ☐ Evet ☐ Hayır
11.1 Evet ise bilgileriniz nelerdir?.....
11.2 Evet ise bu bilgileri nereden edindiniz? ☐ Fabrikada Çalıştım ☐ Aile ☐ Komşu,Esnaf

12.Sanayi alanlarına yönelik miras olarak koruma Kararları alındığını biliyor musunuz?
☐ Evet ☐ Hayır
12.1 Evet ise bu bilgileri nereden edindiniz?.....

Şekil A.2 Sanayi alanlarına yönelik sorular (7.-11. sorular)

13. Sanayi alanları hizmet verirken Beykoz için ne anlam ifade etmekteydi?
☐ Çevre Kirliliğine Neden Olan Alan ☐ İstihdam Alanı ☐ Beykoz'u Geliştiren Alan

14.Sanayi alanları Beykoz'un sosyokültürel yapısına katkı sağlamış mıdır? ☐ Evet ☐ Hayır
14.1 Sosyokültürel yapıya etkide göç unsuru? ☐ Kentiçi Göç ☐ Şehirlerarası Göç ☐ Uluslararası Göç

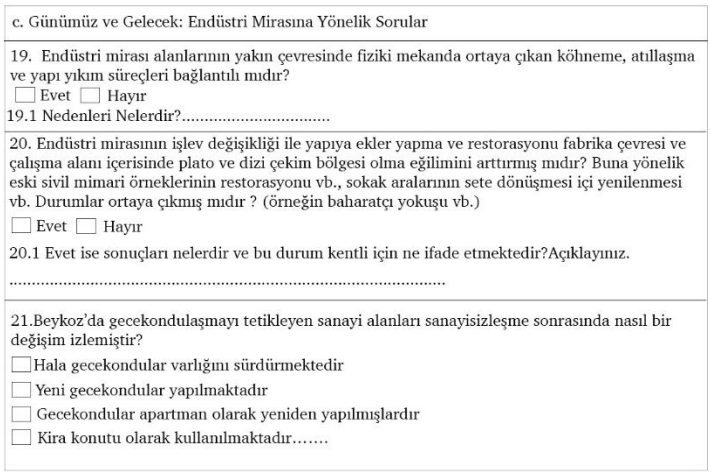
15.Sanayi alanları Beykoz'un ekonomik yapısına katkı sağlamış mıdır? ☐ Evet ☐ Hayır
15.1 Evet ise nedir? ☐ Esnaf ve zanaatkarlara (imalathaneler) ait yerel dükkanların canlılığı ☐ Markalaşan sanayi ekonomilerinin artması ☐ İstihdam olanağı yaratımı

16. Beykoz'un markalaşmasına bu endüstri alanlarının etkisi olmuş mudur?Ya da bir başka deyişle bu sanayi alanlarının markalaşması Beykoz'a ne etkisi olmuştur? ☐ Evet ☐ Hayır
16.1 Evet ise bilgileriniz nelerdir?.....

17. Bu sanayi alanları kapanmadan önceki işlevlerine devam etmeli miydi? ☐ Evet ☐ Hayır
17.1 Evet ise nedeni nedir? ☐ İstihdam Alanı ☐ Beykoz'u Geliştirmesi ☐ Diğer

18.Beykoz'un geçmiş ve günümüz arasında bağlantısı tek bir şekilde ifade edilseydi hangisini söylerdiniz?
☐ Doğası ve Denizi ☐ Endüstri Alanları ☐ Bence Artık Geçmişiyle Bir Bağlantısı Kalmadı

Şekil A.3 Sanayi alanlarına yönelik sorular (13.-18. sorular)

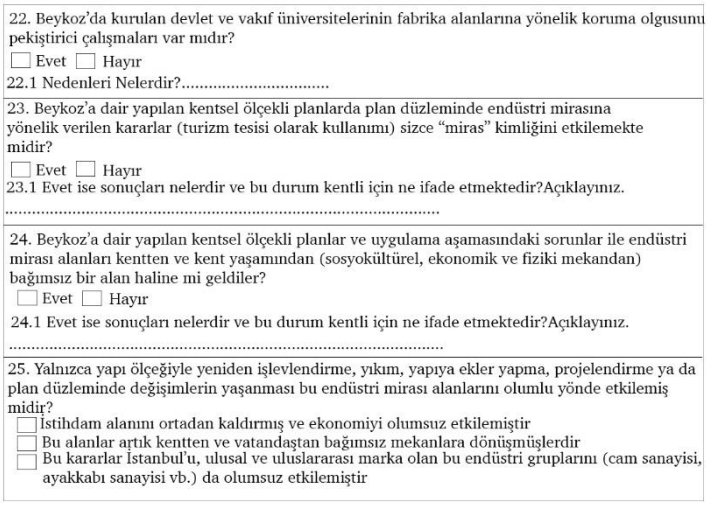
c. Günümüz ve Gelecek: Endüstri Mirasına Yönelik Sorular

19. Endüstri mirası alanlarının yakın çevresinde fiziki mekanda ortaya çıkan köhneme, atıllaşma ve yapı yıkım süreçleri bağlantılı mıdır?
☐ Evet ☐ Hayır
19.1 Nedenleri Nelerdir?.....

20. Endüstri mirasının işlev değişikliği ile yapıya ekler yapma ve restorasyonu fabrika çevresi ve çalışma alanı içerisinde plato ve dizi çekim bölgesi olma eğilimini arttırmış mıdır? Buna yönelik eski sivil mimari örneklerinin restorasyonu vb., sokak aralarının sete dönüşmesi içi yenilenmesi vb. Durumlar ortaya çıkmış mıdır ? (örneğin baharatçı yokuşu vb.)
☐ Evet ☐ Hayır
20.1 Evet ise sonuçları nelerdir ve bu durum kentli için ne ifade etmektedir?Açıklayınız.
.....

21.Beykoz'da gecekondulaşmayı tetikleyen sanayi alanları sanayisizleşme sonrasında nasıl bir değişim izlemiştir?
☐ Hala gecekondular varlığını sürdürmektedir
☐ Yeni gecekondular yapılmaktadır
☐ Gecekondular apartman olarak yeniden yapılmışlardır
☐ Kira konutu olarak kullanılmaktadır.....

Şekil A.4 Endüstri mirasına yönelik sorular (19.-21. sorular)

22. Beykoz'da kurulan devlet ve vakıf üniversitelerinin fabrika alanlarına yönelik koruma olgusunu pekiştirici çalışmaları var mıdır?
☐ Evet ☐ Hayır
22.1 Nedenleri Nelerdir?.....

23. Beykoz'a dair yapılan kentsel ölçekli planlarda plan düzleminde endüstri mirasına yönelik verilen kararlar (turizm tesisi olarak kullanımı) sizce "miras" kimliğini etkilemekte midir?
☐ Evet ☐ Hayır
23.1 Evet ise sonuçları nelerdir ve bu durum kentli için ne ifade etmektedir?Açıklayınız.
.....

24. Beykoz'a dair yapılan kentsel ölçekli planlar ve uygulama aşamasındaki sorunlar ile endüstri mirası alanları kentten ve kent yaşamından (sosyokültürel, ekonomik ve fiziki mekandan) bağımsız bir alan haline mi geldiler?
☐ Evet ☐ Hayır
24.1 Evet ise sonuçları nelerdir ve bu durum kentli için ne ifade etmektedir?Açıklayınız.
.....

25. Yalnızca yapı ölçeğiyle yeniden işlevlendirme, yıkım, yapıya ekler yapma, projelendirme ya da plan düzleminde değişimlerin yaşanması bu endüstri mirası alanlarını olumlu yönde etkilemiş midir?
☐ İstihdam alanını ortadan kaldırmış ve ekonomiyi olumsuz etkilemiştir
☐ Bu alanlar artık kentten ve vatandaştan bağımsız mekanlara dönüşmüşlerdir
☐ Bu kararlar İstanbul'u, ulusal ve uluslararası marka olan bu endüstri gruplarını (cam sanayisi, ayakkabı sanayisi vb.) da olumsuz etkilemiştir

Şekil A.5 Endüstri mirasına yönelik sorular (22-25. sorular)

26. Fabrika alanları faaliyette iken bulunduğu bölgedeki yerel esnafın (fırın, çay ocağı, bakkal vb.), dekor atölyeleri, deri imalatheneleri vb . varlığı, fabrikalar kapandıktan sonra da devam etmiş midir?

☐ Evet ☐ Hayır

26.1 Nedenleri Nelerdir?.....

27. Fabrikalar kapandıktan sonra sanayi işçileri geçimlerini nasıl sağlamıştır?

☐ Beykoz içi başka fabrika ya da imalathanelerde çalışılmıştır
☐ Beykoz dışı başka fabrika ya da imalathanelerde çalışılmıştır
☐ Beykoz'daki kentsel ölçekli yatırımlara bağlı olarak hizmet sektöründe çalışmaya başlamışlardır
☐ Küçük ölçekte imalethanelerini kurmuşlardır (el yapımı ürün atölyeleri vb.)

28. Fabrikaların kapanması sonrası ve günümüzde beykoz'da hala bu fabrikalara emek vermiş işçiler ve aileleri ikamet etmekte midir? Çalışma alanı dışında yine beykoz'un diğer mahallelerinde yaşayanlar var mıdır?

☐ Evet ☐ Hayır

Şekil A.6 Endüstri mirasına yönelik sorular (26-28. sorular)

29. Fabrikaların kapandığı dönem sonrası beykoz'da yer almaya başlayan kapalı sitelerde yaşayan gelir düzeyi yüksek kişilerin (platonun da etkisiyle ünlü kişilerin yaşaması) endüstri mirasının korunması bağlamında çalışmaları var mıdır?

☐ Evet ☐ Hayır

29.1 Nedenleri Nelerdir?

☐ Platonun varlığıyla dizi film vb. sanat sektörüyle içi içe olmaları
☐ Kentten bağımsız izole yaşam biçimleri
☐ Fabrikaların olumsuz çevre koşullarına karşın günümüz beykoz'unda refah seviyelerinin de yüksekliğine bağlı olarak sağlıklı ve doğayla iç içe yaşamaları

30. Fabrikalar kapandıktan sonra sanayi işçileri bu bölgedeki göç eğilimleri nelerdir?

☐ Göç etmemişlerdir.
☐ Beykoz'un başka mahallelerine göç etmişlerdir. (.....)
☐ İstanbul içi göç etmişlerdir. (.....)
☐ İstanbul dışı göç etmişlerdir. (.....)
☐ Uluslararası göç etmişlerdir. (.....)

31. Beykoz'un kültürel geçmişinde olan farklı milletlerden kişilerin bir arada yaşamasıyla ortaya çıkan çok kültürlü yaşam düzeninde Suriye, Afganistan ve Özbekistan gibi Orta Doğu ülkelerinden gelen kişilere buradaki yerel halkın bakış açısı, mülteci olarak sayılan bu grupların bu alandaki yaşayış şekilleri (çalışma, barınma vb.) durumları nelerdir?

.....

32. Fabrikaların kapanış dönemi ve sonrası ortaya çıkan hemşehri derneklerinin faaliyetleri ve bu faaliyetlerin fabrika alanlarıyla ilişkisi var mıdır?

.....

33. Alanda yer alan fabrikaların endüstri mirası olarak korunması fikrine halkın bakış açısı, fabrikaların Beykoz'un kimliğine etkisi bağlamında devamlılığı ya da değişim süreçlerini etkileyen faktörler nelerdir?

.....

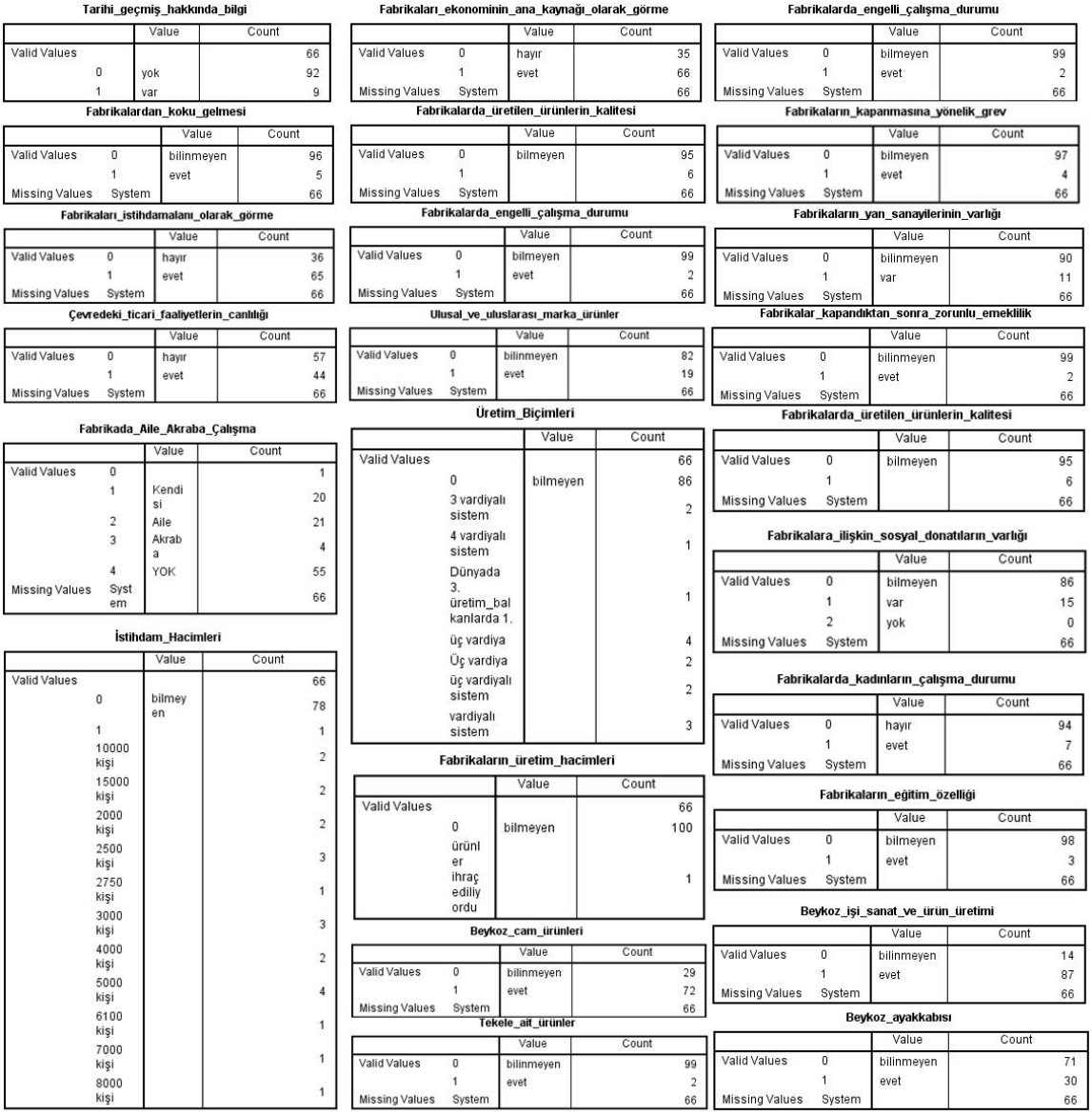
Şekil A.7 Endüstri mirasına yönelik sorular (29-33. sorular)

d. Değerlendirme- Endüstriyel Miras: 34. sorudan itibaren yönlendirilen cevaplara istinaden görüşlerinizi paylaşınız.

	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım
34. Bu endüstri mirası alanları beykoz'un sembolüdür.			
35. Bu alanların çevresinde yaşamak endüstrinin yaşanmışlığını bana anlatmaktadır.			
36. Hala bu alanlar beykoz için gelecek, geçmiş ve bugün arasında köprü niteliği taşımaktadır.			
37. Gelecek nesillere "Beykoz Endüstrisini" tanımlamak amacıyla bu alanların korunması ve kentle bütüncül ele alınıp planlaması sağlanmalıdır.			
38.bu alanlar benim için ve Beykoz için hiçbir şey ifade etmiyor.			
39. Bu alanlar artık Beykoz için izole duvar görevi gören kentle bağdaşmayan alanlardır.			

Şekil A.8 Değerlendirme soruları (34.-39. sorular)

B
MÜLAKAT CEVAPLARI

Tarihi_geçmiş_hakkında_bilgi

		Value	Count
Valid Values			66
	0	yok	92
	1	var	9

Fabrikalardan_koku_gelmesi

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	96
	1	evet	5
Missing Values	System		66

Fabrikaları_istihdamalanı_olarak_görme

		Value	Count
Valid Values	0	hayır	36
	1	evet	65
Missing Values	System		66

Çevredeki_ticari_faaliyetlerin_canlılığı

		Value	Count
Valid Values	0	hayır	57
	1	evet	44
Missing Values	System		66

Fabrikada_Aile_Akraba_Çalışma

		Value	Count
Valid Values	0		1
	1	Kendisi	20
	2	Aile	21
	3	Akraba	4
	4	YOK	55
Missing Values	System		66

İstihdam_Hacimleri

		Value	Count
Valid Values			66
	0	bilmeyen	78
	1		1
	10000 kişi		2
	15000 kişi		2
	2000 kişi		2
	2500 kişi		3
	2750 kişi		1
	3000 kişi		3
	4000 kişi		2
	5000 kişi		4
	6100 kişi		1
	7000 kişi		1
	8000 kişi		1

Fabrikaları_ekonominin_ana_kaynağı_olarak_görme

		Value	Count
Valid Values	0	hayır	35
	1	evet	66
Missing Values	System		66

Fabrikalarda_üretilen_ürünlerin_kalitesi

		Value	Count
Valid Values	0	bilmeyen	95
	1		6
Missing Values	System		66

Fabrikalarda_engelli_çalışma_durumu

		Value	Count
Valid Values	0	bilmeyen	99
	1	evet	2
Missing Values	System		66

Ulusal_ve_uluslarası_marka_ürünler

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	82
	1	evet	19
Missing Values	System		66

Üretim_Biçimleri

		Value	Count
Valid Values			66
	0	bilmeyen	86
	3 vardiyalı sistem		2
	4 vardiyalı sistem		1
	Dünyada 3. üretim_balkanlarda 1.		1
	üç vardiya		4
	Üç vardiya		2
	üç vardiyalı sistem		2
	vardiyalı sistem		3

Fabrikaların_üretim_hacimleri

		Value	Count
Valid Values			66
	0	bilmeyen	100
	ürünler ihraç ediliyordu		1

Beykoz_cam_ürünleri

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	29
	1	evet	72
Missing Values	System		66

Tekele_ait_ürünler

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	99
	1	evet	2
Missing Values	System		66

Fabrikaların_kapanmasına_yönelik_grev

		Value	Count
Valid Values	0	bilmeyen	97
	1	evet	4
Missing Values	System		66

Fabrikaların_yan_sanayilerinin_varlığı

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	90
	1	var	11
Missing Values	System		66

Fabrikalar_kapandıktan_sonra_zorunlu_emeklilik

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	99
	1	evet	2
Missing Values	System		66

Fabrikalarda_üretilen_ürünlerin_kalitesi

		Value	Count
Valid Values	0	bilmeyen	95
	1		6
Missing Values	System		66

Fabrikalara_ilişkin_sosyal_donatıların_varlığı

		Value	Count
Valid Values	0	bilmeyen	86
	1	var	15
	2	yok	0
Missing Values	System		66

Fabrikalarda_kadınların_çalışma_durumu

		Value	Count
Valid Values	0	hayır	94
	1	evet	7
Missing Values	System		66

Fabrikaların_eğitim_özelliği

		Value	Count
Valid Values	0	bilmeyen	98
	1	evet	3
Missing Values	System		66

Beykoz_işi_sanat_ve_ürün_üretimi

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	14
	1	evet	87
Missing Values	System		66

Beykoz_ayakkabısı

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	71
	1	evet	30
Missing Values	System		66

Şekil B.1 Mülakata katılanların 11. soruya verdikleri yanıtlar

Endüstri_mirasının_özel_mülkiyete_dönüşmesi

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	87
	1	evet	14
Missing Values	System		66

Hizmet_sektörüne_geçilmesi

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	101
	1	evet	0
Missing Values	System		66

Ekonominin_kötüleşmesi

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	67
	1	evet	34
Missing Values	System		66

Plansız_altyapı_ve_üstyapı

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	100
	1	evet	1
Missing Values	System		66

Üst_düzey_kararlar

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	98
	1	evet	3
Missing Values	System		66

Ekonomik_ve_sosyal_değişim_süreçleri

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	60
	1	evet	41
Missing Values	System		66

İstihdam_alanının_ortadan_kalkması

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	93
	1	evet	8
Missing Values	System		66

Fabrika_işçilerinin_göç_eğilimleri

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	94
	1	evet	7
Missing Values	System		66

Şekil B.2 Mülakata katılanların 19. soruya verdiği yanıtlar

Tarihi_yapıların_uygun_olmayan_restorasyonu

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	99
	1	evet	2
Missing Values	System		66

Rant_odaklı_gelişim

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	98
	1	evet	3
Missing Values	System		66

Evlerini_dizi_film_için_kiraya_vermek

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	90
	1	evet	11
Missing Values	System		66

Dizi_çekimi_Beykoza_reklam

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	80
	1	evet	21
Missing Values	System		66

Sokak_aralarında_trafik_ve_yer_işgali

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	75
	1	evet	26
Missing Values	System		66

Eski_yapıların_yenilenmesi

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	95
	1	evet	6
Missing Values	System		66

Sanatçıların_ilham_kaynağı_olma

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	99
	1	evet	2
Missing Values	System		66

Gürültüyü_arttırma

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	87
	1	evet	14
Missing Values	System		66

Şekil B.3 Mülakata katılanların 20. soruya verdiği yanıtlar

Üniversitelerin_koruma_olgusunu_pekiştirici_çalışmaları

		Value	Count
Valid Values	1	Evet	0
	2	Hayır	101
Missing Values	System		66

Üniversitelere_yönelik_halkın_fikirleri

		Value	Count
Valid Values	1	Hiçbir Çalışmaları Yoktur	100
	2	Beykozla Alakaları Yoktur,Onlar İçin Geçiş Noktası	1
		Öğrenciler Otobüsle Geliyor Ve Otobüsle Gidiyor	
Missing Values	System		66

Imar_planlarının_sanayi_mirasının_kimliğine_etkisi

		Value	Count
Valid Values	1	Evet	79
	2	Hayır	22
Missing Values	System		66

Endüstri_mirasının_atıl_bırakılması

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	95
	1	evet	6
Missing Values	System		66

Endüstriyel_mirasın_işlev_değişikliği

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	92
	1	evet	9
Missing Values	System		66

Beykoz_ekonomik_sorunlar_ortaya_çıkmıştır

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	99
	1	evet	2
Missing Values	System		66

Özelleştirme_sonrası_ortaya_çıkan_problemler

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	101
	1	evet	0
Missing Values	System		66

Özel_sektörün_tekelinde_olan_yerler

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	90
	1	evet	11
Missing Values	System		66

Üst_ölçekli_kararlar

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	89
	1	evet	12
Missing Values	System		66

Politikanın_karar_verdiği_alanlar

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	95
	1	evet	6
Missing Values	System		66

Beykozun_naturel_mirasın_yok_edilmesi_ilişkili

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	100
	1	evet	1
Missing Values	System		66

Sanayi_yaşanmışlığını_zedeleme

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	77
	1	evet	24
Missing Values	System		66

Beykoz_halkının_sahiplenmemesi

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	98
	1	evet	3
Missing Values	System		66

İmar_planları_ile_endüstri_mirasının_kentten_uzaklaşması

		Value	Count
Valid Values	1	Evet	90
	2	Hayır	11
Missing Values	System		66

Halkın_karar_süreçlerine_katılmaması

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	74
	1	evet	27
Missing Values	System		66

Fabrikalar_kullanım_amacı_dışında_kullanımı

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	90
	1	eevet	11
Missing Values	System		66

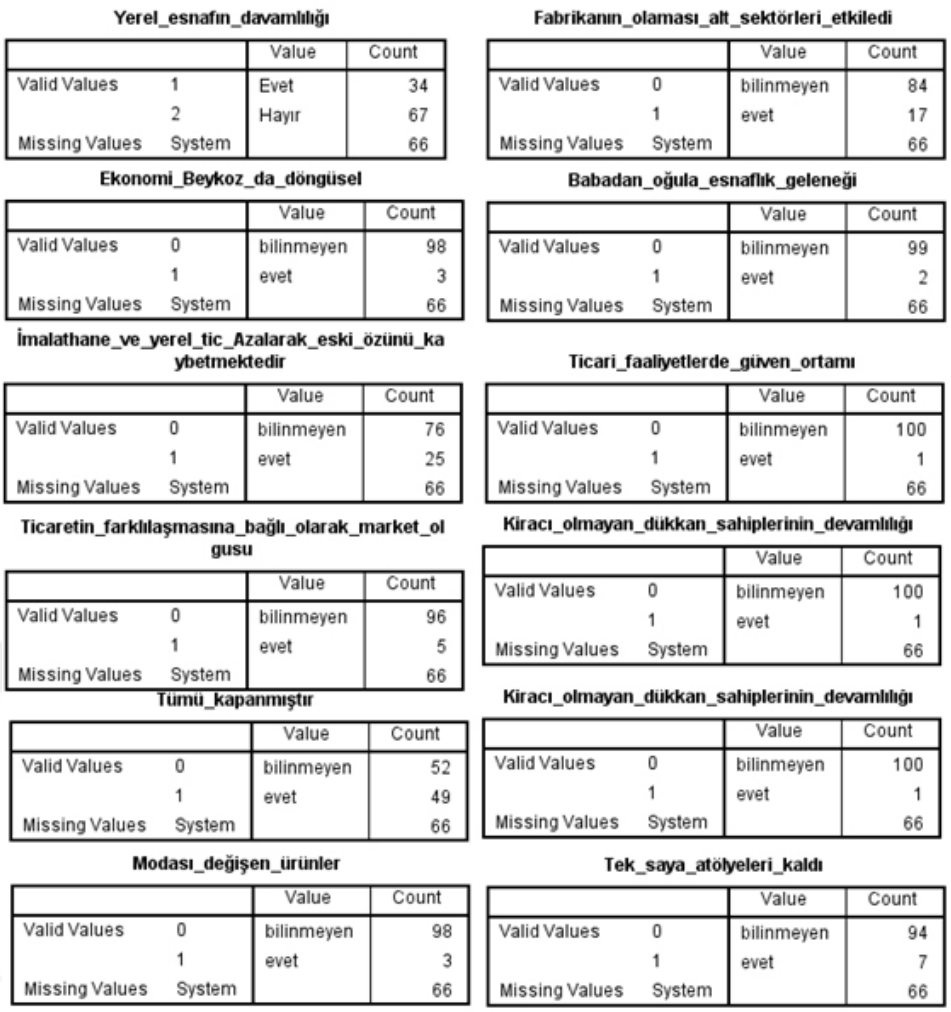
Endüstri_mirasının_kamusallıktan_uzaklaşması

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	91
	1	evet	10
Missing Values	System		66

Kendi_içerisinde_sistematiği_olan_mekanlar

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	77
	1	evet	24
Missing Values	System		66

Şekil B.4 Mülakata katılanların 22-25. sorulara verdiği yanıtlar

Yerel_esnafın_davamlılığı

		Value	Count
Valid Values	1	Evet	34
	2	Hayır	67
Missing Values	System		66

Fabrikanın_olaması_alt_sektörleri_etkiledi

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	84
	1	evet	17
Missing Values	System		66

Ekonomi_Beykoz_da_döngüsel

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	98
	1	evet	3
Missing Values	System		66

Babadan_oğula_esnaflık_geleneği

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	99
	1	evet	2
Missing Values	System		66

İmalathane_ve_yerel_tic_Azalarak_eski_özünü_kaybetmektedir

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	76
	1	evet	25
Missing Values	System		66

Ticari_faaliyetlerde_güven_ortamı

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	100
	1	evet	1
Missing Values	System		66

Ticaretin_farklılaşmasına_bağlı_olarak_market_olgusu

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	96
	1	evet	5
Missing Values	System		66

Kiracı_olmayan_dükkan_sahiplerinin_devamlılığı

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	100
	1	evet	1
Missing Values	System		66

Tümü_kapanmıştır

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	52
	1	evet	49
Missing Values	System		66

Kiracı_olmayan_dükkan_sahiplerinin_devamlılığı

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	100
	1	evet	1
Missing Values	System		66

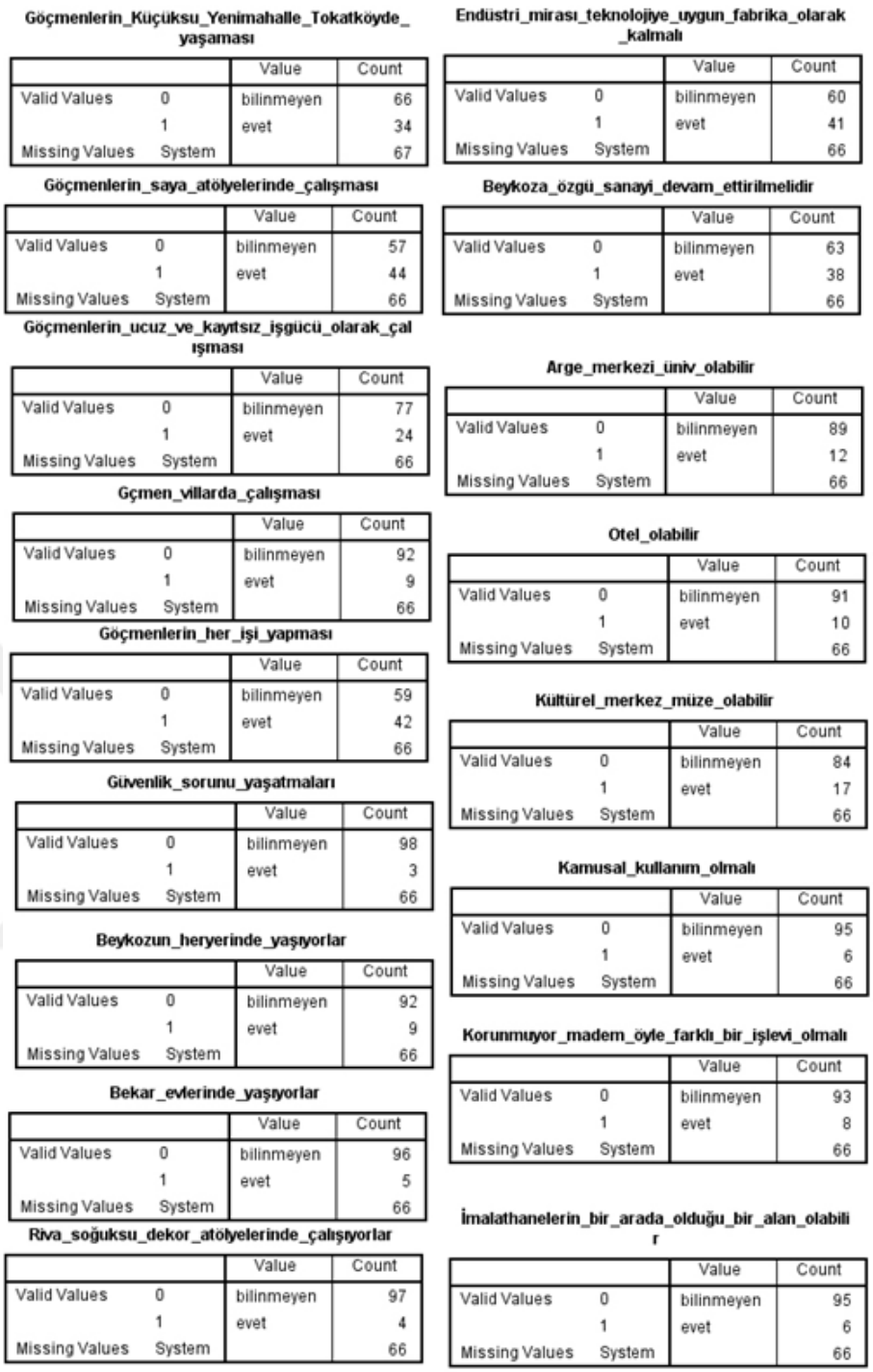
Modası_değişen_ürünler

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	98
	1	evet	3
Missing Values	System		66

Tek_saya_atölyeleri_kaldı

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	94
	1	evet	7
Missing Values	System		66

Şekil B.5 Mülakata katılanların 26. soruya verdiği yanıtlar

Göçmenlerin_Küçüksu_Yenimahalle_Tokatköyde_yaşaması

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	66
	1	evet	34
Missing Values	System		67

Göçmenlerin_saya_atölyelerinde_çalışması

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	57
	1	evet	44
Missing Values	System		66

Göçmenlerin_ucuz_ve_kayıtsız_işgücü_olarak_çalışması

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	77
	1	evet	24
Missing Values	System		66

Gçmen_villarda_çalışması

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	92
	1	evet	9
Missing Values	System		66

Göçmenlerin_her_işi_yapması

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	59
	1	evet	42
Missing Values	System		66

Güvenlik_sorunu_yaşatmaları

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	98
	1	evet	3
Missing Values	System		66

Beykozun_heryerinde_yaşıyorlar

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	92
	1	evet	9
Missing Values	System		66

Bekar_evlerinde_yaşıyorlar

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	96
	1	evet	5
Missing Values	System		66

Riva_soğuksu_dekor_atölyelerinde_çalışıyorlar

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	97
	1	evet	4
Missing Values	System		66

Endüstri_mirası_teknolojiye_uygun_fabrika_olarak_kalmalı

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	60
	1	evet	41
Missing Values	System		66

Beykoza_özgü_sanayi_devam_ettirilmelidir

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	63
	1	evet	38
Missing Values	System		66

Arge_merkezi_üniv_olabilir

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	89
	1	evet	12
Missing Values	System		66

Otel_olabilir

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	91
	1	evet	10
Missing Values	System		66

Kültürel_merkez_müze_olabilir

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	84
	1	evet	17
Missing Values	System		66

Kamusal_kullanım_olmalı

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	95
	1	evet	6
Missing Values	System		66

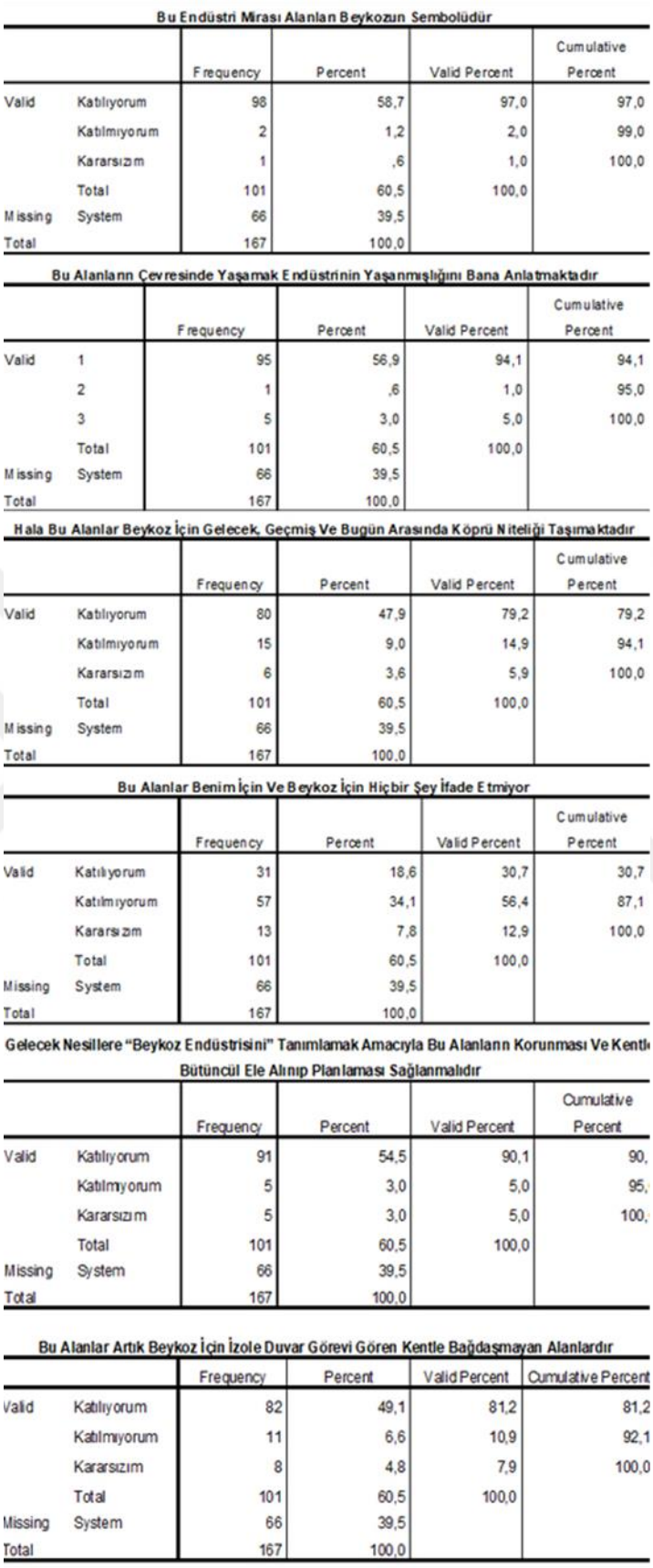
Korunmuyor_madem_öyle_farklı_bir_işlevi_olmalı

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	93
	1	evet	8
Missing Values	System		66

İmalathanelerin_bir_arada_olduğu_bir_alan_olabilir

		Value	Count
Valid Values	0	bilinmeyen	95
	1	evet	6
Missing Values	System		66

Şekil B.6 Mülakata katılanların 29-33. Sorulara verdiği yanıtlar

Bu Endüstri Mirası Alanları Beykozun Sembolüdür

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Katılıyorum	98	58,7	97,0	97,0
	Katılmıyorum	2	1,2	2,0	99,0
	Kararsızım	1	,6	1,0	100,0
	Total	101	60,5	100,0	
Missing	System	66	39,5		
Total		167	100,0		

Bu Alanların Çevresinde Yaşamak Endüstrinin Yaşanmışlığını Bana Anlatmaktadır

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	95	56,9	94,1	94,1
	2	1	,6	1,0	95,0
	3	5	3,0	5,0	100,0
	Total	101	60,5	100,0	
Missing	System	66	39,5		
Total		167	100,0		

Hala Bu Alanlar Beykoz İçin Gelecek, Geçmiş Ve Bugün Arasında Köprü Niteliği Taşımaktadır

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Katılıyorum	80	47,9	79,2	79,2
	Katılmıyorum	15	9,0	14,9	94,1
	Kararsızım	6	3,6	5,9	100,0
	Total	101	60,5	100,0	
Missing	System	66	39,5		
Total		167	100,0		

Bu Alanlar Benim İçin Ve Beykoz İçin Hiçbir Şey İfade Etmiyor

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Katılıyorum	31	18,6	30,7	30,7
	Katılmıyorum	57	34,1	56,4	87,1
	Kararsızım	13	7,8	12,9	100,0
	Total	101	60,5	100,0	
Missing	System	66	39,5		
Total		167	100,0		

Gelecek Nesillere "Beykoz Endüstrisini" Tanımlamak Amacıyla Bu Alanların Korunması Ve Kentl
Bütüncül Ele Alınıp Planlaması Sağlanmalıdır

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Katılıyorum	91	54,5	90,1	90,
	Katılmıyorum	5	3,0	5,0	95,
	Kararsızım	5	3,0	5,0	100,
	Total	101	60,5	100,0	
Missing	System	66	39,5		
Total		167	100,0		

Bu Alanlar Artık Beykoz İçin İzole Duvar Görevi Gören Kentle Bağdaşmayan Alanlardır

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Katılıyorum	82	49,1	81,2	81,2
	Katılmıyorum	11	6,6	10,9	92,1
	Kararsızım	8	4,8	7,9	100,0
	Total	101	60,5	100,0	
Missing	System	66	39,5		
Total		167	100,0		

Şekil B.7 Mülakata katılanların 34.-39. Sorulara verdiği yanıtlar

TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR

Konferans Bildirileri

1. Aydın, H. ve Dikçınar Sel, B.(2022). "İstanbul'da Sanayinin Desantralizasyonu Sonrası Endüstriyel Miras Alanlarına Post Endüstriyel Peyzaj Yaklaşımı ile Yeniden Bir Bakış", 2. Uluslararası Çalışmalar Kongresi (2nd International Graduate Studies Congress)/IGSCONG'22- 8-11 Haziran 2022, 801-802.